

Jezično planiranje i jezične politike u svrhu ostvarivanja višejezičnosti u Europskoj uniji - slovački jezik kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj

Papa, Dubravka

Doctoral thesis / Disertacija

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:509206>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Dubravka Papa

**JEZIČNO PLANIRANJE I JEZIČNE POLITIKE U SVRHU OSTVARIVANJA
VIŠEJEZIČNOSTI U EUROPSKOJ UNIJI – SLOVAČKI JEZIK KAO MANJINSKI
JEZIK U REPUBLICI HRVATSKOJ**

DOKTORSKI RAD

Osijek, 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Dubravka Papa

**JEZIČNO PLANIRANJE I JEZIČNE POLITIKE U SVRHU OSTVARIVANJA
VIŠEJEZIČNOSTI U EUROPSKOJ UNIJI – SLOVAČKI JEZIK KAO MANJINSKI
JEZIK U REPUBLICI HRVATSKOJ**

DOKTORSKI RAD

Mentorica: Prof. dr. sc. Marija Omazić

Sadržaj

1. UVOD.....	3
1.1. Pregled disertacije.....	6
1.2. Kontekst istraživanja	9
1.3. Ciljevi istraživanja.....	12
1.4. Istraživačka pitanja	14
2. TEORIJSKI PREGLED	17
2.1. Uvod	17
2.2. Jezično planiranje – definicija	19
2.3. Jezične politike – konkretizacija jezičnog planiranja	24
2.3.1. Tipologija jezičnih politika	30
2.3.2. O odnosu jezične politike i jezičnog planiranja	31
2.3.3. Povijesni razvoj i načela jezičnog planiranja i jezičnih politika	34
2.3.4. Višejezičnost	41
2.3.5. Interkulturalnost	52
2.3.5.1. Interkulturalno razumijevanje i dijalog	57
2.3.5.2. Aktivno građansko sudjelovanje	62
2.4. Zaključak	64
3. MANJINSKI JEZICI U EUROPSKOJ UNIJI.....	68
3.1. Lingvističko stajalište	70
3.2. Povijesno stajalište	77
3.3. Pravno stajalište.....	82
3.3.1. Dokumenti Vijeća Europe	91
3.3.2. Dokumenti Europske unije vezano uz uporabu jezika	98
3.3.3. Zakonodavstvo Republike Hrvatske	118
3.4. Ekonomsko stajalište	124
3.5. Jezične integracije.....	128
3.5.1. Komunikacijski prostor Europske unije	129
3.5.2. Promjene europskog komunikacijskog prostora	131
3.6. Zaključak	132
4. SLOVAČKA MANJINA U REPUBLICI HRVATSKOJ	135
4.1. Povijesni prikaz	135

4.2.	Slovački kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj.....	140
4.2.1.	Stanovništvo prema narodnosti	144
4.2.2.	Stanovništvo prema materinskom jeziku	145
4.3.	Zaključak	151
5.	METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	154
5.1.	Razine istraživanja.....	154
5.2.	Tehnike i metode rada	154
5.3.	Sadržaj upitnika	156
5.4.	Odabir uzorka za istraživanje	157
6.	REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA	158
6.1.	Kvantitativna i kvalitativna analiza	158
6.1.1.	Opći podatci o ispitaniku	158
6.1.2.	Opći podatci o uporabi jezika (usvajanje i učenje jezika u obitelji, društvu i školi)	161
6.1.3.	Podatci o (samo)procjeni jezičnih kompetencija ispitanika,.....	166
6.1.4.	Podatci o učestalosti uporabe jezika	169
6.1.5.	Podatci vezani uz stavove o jeziku i motivima za učenje jezika, zastupljenosti slovačkog jezika u javnom životu, zakonodavstvu koje regulira uporabu slovačkog jezika, podatci vezani uz uporabu jezika na tržištu rada, i podatci o održavanju jezika	173
6.1.6.	Podatci o javnoj uporabi jezika	184
6.1.7.	Podatci o uporabi jezika u medijima.....	186
6.2.	Zaključak	197
7.	ZAKLJUČAK	200
8.	DODATCI.....	214
9.	LITERATURA	222

1. UVOD

Jezici predstavljaju nematerijalnu kulturnu baštinu¹ i u tom smislu uživaju pravnu zaštitu. Unatoč tome, još 1992. godine lingvisti Ken Hale i Michael Krauss pretpostavili su da će u svijetu do kraja 21. stoljeća izumrijeti 90 % od postojećih 6 500 jezika² (Krauss 1992:7)³. Ta je procjena s jedne strane poražavajuća jer se čini da pravna zaštita jezika nije dovoljna, dok s druge strane, s obzirom na samu prirodu jezika, za neke znanstvenike ona predstavlja samo prirodni tijek razvoja jezika. Međutim, s nestankom nekoga jezika nestaje i dio kulture i identiteta nekog naroda.

Lingvistički gledano ne postoje više ili manje vrijedni jezici bez obzira na broj govornika koji njima govore. Jezici u nekoj državi mogu se klasificirati kao službeni i ostali jezici. Oni mogu biti regionalni i manjinski što se odnosi na činjenično, ali i na pravno stanje. Teme koje sadrže izraze kao npr. mali jezici – velika raznolikost, jezici povezuju – jezici razdvajaju, jezici kao kulturno dobro, europski komunikacijski prostor postaju predmetom brojnih rasprava, konferencija i seminara koji nisu samo lingvističke prirode.

Posebni zahtjevi postavljaju se pred europski komunikacijski prostor u odnosu na broj jezika koji žive i rade u europskom javnom i privatnom komunikacijskom prostoru. Kako izbjeći fenomen kule babilonske u komunikaciji kad se radi o Europi u kojoj živi preko dvije stotine

¹ Nematerijalna kulturna baština prema članku 2. st. 1. UNESCO-ve *Konvencije za zaštitu nematerijalne kulturne baštine* definira se kao vještine, izvedbe, izričaje, znanje, umijeće kao i instrumente, predmete rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine, a prema čl. 2. st. 2. *Konvencije* nematerijalna kulturna baština manifestira se između ostalog i kao područje usmene predaje i izričaja, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalne kulturne baštine. Države potpisnice *Konvencije*, što podrazumijeva i teritorije definirane čl. 33. *Konvencije* imaju obvezu prema čl. 11. poduzeti mjere za zaštitu nematerijalne kulturne baštine na njezinu teritoriju. U svrhu zaštite nematerijalne kulturne baštine prema čl. 13. *Konvencije* države potpisnice obvezuju se usvojiti opću politiku radi promicanja funkcije nematerijalne kulturne baštine u društvu i uključivanja zaštite te baštine u programe planiranja. Republika Hrvatska ratificirala je *Konvenciju* za zaštitu nematerijalne kulturne baštine u Parizu 17. listopada 2003. Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>. Pristupljeno 20. srpnja 2016.

² Ukupan broj jezika na svijetu iznosi 7 097. Lewis M. Paul, Gary F. Simons, Charles D. Fenning (ur.) 2016. *Ethnologue: Languages of the World*. 19. izdanje, Dallas, Texas: SIL međunarodna online-verzija <http://www.ethnologue.com/world>. Pristupljeno 22. kolovoza 2016.

³ Katastrofičnu procjenu od 90 % koju su 1992. godine dali Krauss i Hale ublažio je podatak koji je 2013. godine dao Lyle Campbell na temelju istraživanja prema posebno razrađenim kriterijima u okviru ELCat projekta (*The Catalogue of Endangered Languages*) navodeći da se trenutno ugroženima može smatrati oko 50 % jezika na svijetu. Prema aktualnoj EGIDS skali sastavljenoj u okviru Ethnologue projekta 32 % jezika od ukupno 7 097 trenutno poznatih jezika na svijetu u nekoj je od faza izumiranja (EGIDS 6b-9). <https://www.ethnologue.com/endangered-languages>. Pristupljeno 23. srpnja 2016.

jezika? Odgovor na ovo pitanje moguće leži u pažljivom jezičnom planiranju i jezičnim politikama koje su predmetom ovoga rada.

Izrada rada motivirana je sve složenijom i učestalijom temom o ulozi malih jezika u Europskoj uniji sa stajališta politike višejezičnosti Europske unije. O tome koliko je ovo pitanje složeno i koliko je dvojbi oko tumačenja ove paradigme govori i činjenica da se za jezike koji su zastupljeni manjim brojem govornika na određenom geografskom području upotrebljavaju različiti nazivi. Stoga se i u ovom radu naziv mali jezik upotrebljava kao suprotnost velikom/većinskom jeziku uključujući ovdje sve inačice onoga na što se *malenost* nekog jezika može odnositi (Pietikäinen, Holmes, Jaffe, Coupland 2016:2)⁴ bilo manjinske, regionalne, useljeničke, domorodačke, ugrožene, manje korištene⁵ ili druge jezike.

Europski diskurs kulturne i jezične raznolikosti ubraja se u temeljne motive europske integracije iako mu se ne daje ista praktična vrijednost kao npr. gospodarstvenom ili pravnom diskursu. U međuvremenu su društvene i političke strukture pokazale pojačano zanimanje za temu višejezičnosti i za njezinu praktičnu vrijednost u slučaju mobilnosti građana Europske unije; isto zanimanje zaslužuju i politike koje se odnose na male jezike u Europskoj uniji.

⁴ Pojam *malenost* (*smallness*) nekog jezika relativan je koncept. Iako se kao ekvivalent pojmu „mali jezik“ u sociolingvistici upotrebljava „manjinski jezik“, u ovom radu termin mali jezik upotrebljava se ne samo kao suprotnost „većinskom jeziku“, već i u kontekstu važnog čimbenika u svijetu globalizacije i homogenizacije u kojem „malenost“ može značiti i fleksibilnost, autentičnost, različitost. To obilježje može omogućiti pristup novim tržištima i služiti kao svojevrsni medij prijenosa kultura i sadržaja. Prema Pietikäinenu i dr. (2016:3) malenost je obilježje zrelosti manjinskih jezika (u ovom slučaju autor ovo obilježje veže uz saamski, korzikanski, irski i velški) kao rezultat dosadašnjih ulaganja u jezične politike i planiranje jer bi mali jezici bez državne potpore jezičnim politikama i jezičnom planiranju u modernom dobu ubrzo izumrli.

⁵ U Bruxellesu i Dublinu je na inicijativu Europskog parlamenta 1982. godine osnovan Ured za manje raširene jezike (*Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL)*) kao neovisna nevladina organizacija koju financira Europska zajednica kao instituciju od europskog značenja. Aktivnosti Ureda su između ostalog uključivale i predstavljanje zajednica regionalnih i manjinskih jezika u Europskoj uniji, promicanje njihovih zajedničkih interesa na europskoj i međunarodnoj razini. Ured je savjetovao i pružao informacije tvorcima politika, medijima, akademskoj zajednici i široj javnosti omogućavajući uvid u najnovije informacije vezane uz pitanja manjinskih jezika u dokumentacijskom centru Ureda u Bruxellesu. Ured je bio na raspolaganju i manjinskim jezičnim zajednicama u njihovom nastojanju pristupa fondovima za financiranje u Europskoj uniji. Isto tako usklađivao je niz inicijativa širom Europe vezanih uz regionalne i manjinske jezike kao što su programi studijskih posjeta i programi razmjene učenika i nastavnika. Ured se bavio i jezičnom kartom Europe odnosno manje raširenim jezicima Europe. http://ec.europa.eu/education/languages/archive/languages/langmin/ebulul_en.html. Pristupljeno 20. srpnja 2008. Iako je aktivnost EBLUL-a ugašena 2008. godine, aktivnosti u okviru ciljeva ovoga ureda nastavljene su osnivanjem Europske mreže za jednakost jezika (*European Language Equality Network – ELEN*) utemeljene 2011. godine koja usko surađuje s Europskim parlamentom i Europskom komisijom. Glavni cilj mreže ELEN jest predstavljati interese oko 50 milijuna govornika (oko 10 % populacije Europske unije) regionalnih, manjinskih, ugroženih, domorodačkih, poluslužbenih i malih jezika, promicati i zaštititi navedene jezike, promicati višejezičnost u okviru ljudskih prava. ELEN mreža neprofitna je organizacija koju su utemeljile individualne jezične nevladine organizacije iz većine zemalja Europske unije. <http://elen.ngo/information/> Pristupljeno 12. srpnja 2016.

Zaštita i poticanje bogatstva i različitosti europskog kulturnog naslijeđa jedan je od temeljnih ciljeva i Vijeća Europe koje se detaljno bavi pitanjem zaštite regionalnih i manjinskih jezika. Države članice Europske unije potpisnice⁶ su *Europske povelje o manjinskim i regionalnim jezicima* Vijeća Europe te su politike koje pojedine države potpisnice provode radi njihova očuvanja i unapređenja sastavni dio redovitih izvješća⁷ o provedbi uvjeta definiranih *Poveljom*. *Povelja* se odnosi samo na regionalne i manjinske jezike ne odnosi se na dijalektalne ili jezike useljenika, pri čemu oznake regionalni i manjinski služe kao činjenični, a ne pravni kriteriji (Mazur 2008:191). Regionalne ili manjinske jezike u *Povelji* definira se kao jezike koji se razlikuju od većinskog ili većinskih jezika i u slučaju kad je broj govornika tih jezika malen. *Povelja* je ujedno i jedini međunarodno obvezujući dokument s naglaskom na zaštiti manjinskih jezika i služi kao međunarodno priznati temelj jezičnih politika koje donose države potpisnice *Povelje*.

Današnja jezična politika Europske unije jest precizna zahvaljujući postojećim pravnim aktima, a europsko je zakonodavstvo jasno po pitanju statusa službenih⁸ jezika Europske unije: svi službeni jezici zemalja članica imaju status službenih jezika Europske unije (Uredba Vijeća br. 1/58). Međutim, tim zakonodavstvom nije reguliran status manjinskih jezika i to pitanje prepušta se zakonodavstvu i politikama pojedinih zemalja članica Europske unije.⁹

⁶ Belgija, Bugarska, Estonija, Grčka, Irska, Letonija, Litva, Portugal države su članice Europske unije koje nisu potpisnice *Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima*. Francuska, Italija i Malta su *Povelju* potpisale, ali ju nisu ratificirale. Sedamnaest država članica Europske unije je *Povelju* potpisalo i ratificiralo (Austrija, Cipar, Češka, Danska, Finska, Hrvatska, Luksemburg, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo (Na referendumu održanom 23. lipnja 2016. ukupno 52 % državljana Ujedinjenog Kraljevstva izjasnilo se za izlazak zemlje iz Europske unije.). Pristupljeno 10. kolovoza 2016. <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures>.

⁷ Izvješća se podnose svake tri godine uz dvostupanjski pristup i uključuju predstavnike države potpisnice, upravu, nevladine organizacije i predstavnike govornika jezika za koje se izvješće podnosi. Vidi detaljnije o temi u poglavlju 3.3.1. Dokumenti Vijeća Europe.

⁸ Člankom 342. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* Vijeće mora jednoglasno odlučiti i odgovorno je za određivanje pravila o uporabi jezika u institucijama Unije. Godine 1958. Vijeće je donijelo Uredbu br. 1 (EEC Council: Regulation No1 determining the languages to be used by the European Economic Community, Official Journal 017, 06/10/1958 P.0385 – 0386) kojom se određuju jezici kojima će se koristiti Europska ekonomska zajednica, a koja je nakon svakog proširenja izmijenjena ugovorima o pristupanju. Pristupljeno 15. svibnja 2015. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31958R0001:EN:HTML>.

⁹ Europska unija ima 24 službena i radna jezika. Neki regionalni jezici (katalonski, velški) imaju status drugih službenih jezika Europske unije. U Europskoj uniji ima oko 60 regionalnih i manjinskih jezika, a odgovornost za njihovu zaštitu snose nacionalne vlade država članica kao i sudionici u obrazovanju, tijela regionalne i lokalne uprave, mediji i ostali društveni dionici.

1.1. Pregled disertacije

Tema su ovoga rada manjinski jezici kao mali jezici u Europskoj uniji, njihov položaj u svijetu globalizacije, jezične politike i jezično planiranje na koje govornici manjinskih jezika računaju kako bi u većinskim nacionalnim državama ne samo zadržali već i popravili postojeći status.

Višejezičnost kao pojavnost modernoga društva sustavno se proučava a u istraživanja uključuju i male jezike. Uvodni dio disertacije sadrži pregled disertacije i kontekst istraživanja (potpoglavlja 1.1. i 1.2.). Zatim se navode ciljevi istraživanja i formuliraju istraživačka pitanja (potpoglavlja 1.3. i 1.4.). Budući da mali jezici svoj status mogu izmijeniti, između ostaloga, provedbom odgovarajućih jezičnih politika i jezičnim planiranjem koje se zasnivaju na teorijama, u drugom poglavlju rada daje se teorijski pregled jezičnih politika i jezičnog planiranja prema postojećoj literaturi (2.2. *Jezično planiranje* i 2.3. *Jezične politike*). U tim se poglavljima rada navode rezultati dobiveni metodom analize sadržaja odnosno proučavanjem odabrane stručne i znanstvene literature kao i aktualnih izvješća i statističkih podataka na temu jezičnih politika i jezičnog planiranja s posebnim osvrtom na male jezike u Europskoj uniji. Cilj analize jest:

- definirati pojam jezične politike i jezičnog planiranja
- utvrditi glavne pravce interesa dosadašnjih istraživanja na ovom području
- utvrditi odnose dominantnih i malih jezika
- definirati probleme koji se pojavljuju prilikom usustavljanja skupina malih jezika.

U ovom kontekstu u radu se u pet potpoglavlja prikazuje, kao prvo, tipologija jezičnih politika (2.3.1. *Tipologija jezičnih politika*), zatim se raspravlja o odnosu jezične politike i jezičnog planiranja (2.3.2. *O odnosu jezične politike i jezičnog planiranja*), daje se povijesni pregled razvoja jezičnih politika i planiranja (2.3.3. *Povijesni razvoj i načela jezičnog planiranja i jezičnih politika*). O razvoju, ulozi i ciljevima politike višejezičnosti i interkulturalnosti riječ je u dva sljedeća potpoglavlja (2.3.4. *Višejezičnost* i 2.3.5. *Interkulturalnost*). U okviru teme interkulturalnosti govori se o važnosti interkulturalnog razumijevanja i dijaloga u višejezičnim zajednicama kao i o aktivnom građanskom sudjelovanju (2.3.5.1. *Interkulturalno razumijevanje i dijalog*, 2.3.5.2. *Aktivno građansko sudjelovanje*).

U trećem poglavlju (3. *Manjinski jezici u Europskoj uniji*) detaljnije se daje prikaz položaja manjinskih jezika s lingvističkog, povijesnog, pravnog i ekonomskog stajališta. Prvo

potpoglavlje pod nazivom 3.1. *Lingvističko stajalište* definira male jezike kvantitativno i kvalitativno, dok se u drugom potpoglavlju 3.2. *Povijesno stajalište* obrađuje povijesni razvoj manjinskih i prava jezičnih manjina. Treće potpoglavlje naslovljeno 3.3. *Pravno stajalište* sadrži pregled dokumenata kojima se regulira položaj manjinskih jezika u Europskoj uniji, i to kvalitativnom analizom sljedećih izvora prava: dokumenata Vijeća Europe, dokumenata Europske unije koji se odnose na manjinske jezike i zakonodavstva Republike Hrvatske. U četvrtom potpoglavlju pod naslovom 3.4. *Ekonomsko stajalište* daje se prikaz odnosa malih jezika u kontekstu njihove održivosti i „utrživosti“.¹⁰ U petom potpoglavlju rada (3.5. *Jezične integracije*) riječ je o ulozi jezičnih integracija u Europskoj uniji vezanih uz europski komunikacijski prostor i promjenama koje nastaju u njemu kao posljedica integracija.

Slijedi četvrto poglavlje (4. *Slovačka manjina u Republici Hrvatskoj*) u kojem se daje pregled povijesti doseljavanja Slovaka na područje Republike Hrvatske i njihove prilagodbe na suživot s većinskim stanovništvom, kao i pregled razvoja i ulaganja u slovački kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj u razdoblju od doseljavanja Slovaka na područje današnje Republike Hrvatske do danas. U radu se navode tijek i razlozi doseljavanja Slovaka na današnje područje Republike Hrvatske kroz povijest. Prikaz uključuje i kvantitativnu i kvalitativnu analizu službenih izvješća i statističkih podataka o položaju slovačke manjine i slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj.

U petom poglavlju predstavlja se metodologija koja je primijenjena u istraživanju provedenom s pripadnicima slovačke manjine u Republici Hrvatskoj. U potpoglavlju 5.1. daje se prikaz razina istraživanja. Tehnike i metode rada tema su potpoglavlja 5.2. dok se prikaz sadržaja upitnika daje u potpoglavlju 5.3. Budući da je izbor uzorka istraživanja važan element istraživanja, potpoglavlje 5.4. sadrži način i obrazloženja izbora uzorka za istraživanje.

Na temelju odgovora govornika slovačkog jezika kao jezika manjine na pitanja iz upitnika sastavljenog u okviru projekta ELDIA (Revised Questionnaire)¹¹ prikazuju se rezultati

¹⁰ Termini „utrživost“ i „održivost“ potječu iz područja ekonomije, a u sociolingvistici se upotrebljavaju kad o jeziku govorimo kao o gospodarskom dobru koje ima svoju uporabnu vrijednost. Ekonomisti nalaze interes u lingvističkim temama kao i lingvisti u ekonomskim; zajednički im je interes utvrditi zakonitosti neke pojavnosti. Autori koji proučavaju odnos ekonomije i jezika jesu primjerice Rubinstein, Grin i Holden (Ammon, 2005:1667).

¹¹ ELDIA (*European Language Diversity for All*) trogodišnji je interdisciplinarni istraživački projekt koji je završen 2013. godine, a imao je za cilj promicanje višejezičnosti. Iako je projekt uključivao istraživanje manjinskih jezika koji pripadaju skupini ugro-finskih jezika, rezultati istraživanja primjenjivi su u višejezičnim sredinama općenito i predstavljaju doprinos proučavanju višejezičnosti i razvoja jezičnih politika. U projektu su sudjelovali stručnjaci iz područja prava, sociolingvistike i primijenjene lingvistike s osam sveučilišta u šest europskih zemalja

istraživanja kroz kvalitativnu i kvantitativnu analizu podataka o položaju slovačkog jezika kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj i stavovi govornika slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj koji omogućavaju uvid u jezičnu praksu govornika slovačkog jezika (pitanja se odnose na mikrorazinu i makrorazinu uporabe jezika, odnose, učestalost i probleme prilikom uporabe jezika) (6. *Rezultati istraživanja i interpretacija*, 6.1. *Kvantitativna analiza i kvalitativna analiza*). Potpoglavlje 6.1. uključuje kvantitativnu i kvalitativnu analizu rezultata istraživanja prema sedam cjelina u upitniku. Na temelju odgovora ispitanika zaključuje se o izboru jezika i o tome radi li se o instrumentalnoj ili integrativnoj motivaciji u izboru jezika u smislu tvrdnje da je demokratsko društvo održivo na načelima različitosti, uključenosti i uzajamnog poštovanja u dvama aspektima: potreba pojedinca i zajednice za održanjem određenog jezika u zajednici (*cohesion argument*) i potreba države/društva za interkulturalnom komunikacijom (Lo Bianco 2009).

Sedmo poglavlje (7. *Zaključak*) sadrži zaključna razmišljanja o temi manjinskih jezika i jezičnih politika vezano uz rezultate istraživanja o statusu slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj. Ovo poglavlje sadrži zaključak o statusu slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj na temelju razumijevanja i pojašnjavanja podataka prikupljenih i usustavljenih u istraživanju. Nadalje se u ovom poglavlju navode i preporuke za daljnja postupanja u oblikovanju jezičnih politika s posebnim naglaskom na male jezike kako bi se popravio status slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj u smislu njegove prisutnosti u društvu, potaknuo interes za učenje slovačkog jezika, motiviralo manjinsko slovačko stanovništvo u Republici Hrvatskoj da nastavi upotrebljavati slovački jezik. Zaključna razmišljanja mogu poslužiti i kao motivacija za daljnja istraživanja na ovom području koje zaslužuje pozornost pripadnika manjina, nadležnih državnih i lokalnih tijela za manjinska pitanja, kao i akademske zajednice, i to interdisciplinarno jer je pitanje jezičnih politika i jezičnog planiranja već odavno prestalo biti područje koje isključivo istražuju lingvisti.

U osmom poglavlju (8. *Dodatci*) prilaže se upitnik prilagođen za potrebe ovoga istraživanja na temelju ELDIA upitnika kao i tablice s podacima o manjinskim jezicima, njihovoj raširenosti i zastupljenosti.

u svrhu doprinosa boljem razumijevanju položaja i uloge manjinskih jezika u Europi. <http://www.eldia-project.org>. Pristupljeno 7. svibnja 2016.

U posljednjem poglavlju (9. *Literatura*) navodi se cjelokupna literatura korištena prilikom pisanja rada i naslovi dokumenata i izvješća analiziranih u izradi ovoga rada.

1.2. Kontekst istraživanja

Svjedočimo nastajanju novih oblika multikulturalnih zajednica koje sa sobom donose različite manjinske jezike i nove oblike višejezičnosti. Ovim se novim višejezičnostima treba pristupiti drukčije nego do sada. Novi oblici višejezičnosti motivirani su urbanizacijom, širenjem digitalne pismenosti, učestalom i raširenom uporabom medija, boljim obrazovnim standardom, pokušajem centralizacije jezičnih identiteta i uporabe jezika. Između ostaloga promijenili su se i uvjeti u kojima današnji govornici manjinskih jezika žive jer su općenito pismeniji i mobilniji nego prije, imaju bolji pristup formalnom obrazovanju, medijima, društvenim mrežama, što zapravo povezuje govornike manjinskih jezika na najudaljenijim mjestima. Pojava novih medija promijenila je postmoderna društva, a i njihov jezik (Toivanen i Saarikivi 2016:2).

Jezici koji se ne upotrebljavaju ili na kojima se ne može pristupiti novim društvenim mrežama i domenama nužno nestaju; istovremeno nastaju novi jezični varijeteti kao rezultat migracije, modernizacije i globalizacije. Danas ove jezične zajednice nemaju lokalni identitet i njihova je autentičnost ugrožena. Ugroženost jezika i nestanak nekog jezika povezujemo s revitalizacijom i pokušajem očuvanja raznolikosti (Toivanen i Saarikivi 2016:2).

Tradicionalna lingvistika istražuje i opisuje jezik izdvojeno, bavi se pitanjima dvojezičnosti višejezičnih zajednica, jezičnim posuđivanjem, zamjenom jezika ili pojavom kada govornici počnu govoriti drugim jezikom umjesto svojim dotadašnjim jezikom (*language-shift*), prebacivanjem kôda itd. Pitanje izumiranja nekog jezika aktualno je i sveprisutno s gledišta očuvanja jezične raznolikosti i ljudskih prava. To pokazuje i činjenica da je od 1991. godine do danas izrađeno nekoliko alata koji služe za mjerenje razine ugroženosti nekog jezika počevši od GIDS ljestvice iz 1991. godine prema Fishmanu, preko ljestvice EGIDS-a iz 2010. godine Lewisa i Simonsa¹², zatim alat koji je razvio UNESCO 2003. godine te najnoviji EuLaViBar iz 2013. godine kojeg je sastavila skupina znanstvenika u okviru projekta ELDIA (Djerf,

¹² GIDS (*Graded Intergenerational Disruption Scale*) i EGIDS (*Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale*) skale su za procjenu statusa i ugroženosti nekog jezika. GIDS skalu sastavio je Fishman 1991. godine. Skalu su 2010. proširili Lewis i Simons u EGIDS skalu koja se sastoji od 10 razina s oznakom i opisom. Svaki jezik koji se procjenjuje EDIGS skalom označen je brojem standarda ISO 639-3. Lewis M. Paul, Gary F. Simons, Charles D. Fenning (ur.) 2016. *Ethnologue: Languages of the World*. 19. izdanje, Dallas, Texas: SIL međunarodna online-verzija <http://www.ethnologue.com/world>. Pristupljeno 22. kolovoza 2016.

Spiliopoulon, Kühirt, Toivanen, Sarhimaa i Laakso).¹³ Iako raspolažemo alatima za određivanje razine ugroženosti jezika, sudbina jezika ovisi o čimbenicima koji nisu uključeni u navedene alate, a to su stvarni stavovi govornika prema jeziku koji govore, odnosi snaga u društvu, pomodarstvo, kulturne vrijednosti, gospodarske prilike, očuvanost jezičnog okoliša, obiteljski odnosi (Toivanen i Saarikivi 2016:2).

Moderna višejezična društva obilježena su dihotomijom odnosa manjinskog jezika prema većinskom jeziku pri čemu su govornici manjinskog jezika u podređenom položaju već zbog same činjenice da su malobrojniji. Većinski jezik prevladava u medijskom, društvenom i političkom prostoru. Budući da je u moderno doba mobilnost olakšana kako u fizičkom tako i u virtualnom smislu, stare su jezične zajednice raspršene, višejezične zajednice i dijalektalna raznolikost nestaju, dok istovremeno nastaju nove jezične zajednice. Znanstvenici o pitanju nestanka jezika zauzimaju dva moguća stajališta: jedni se zalažu za očuvanje jezične baštine pozivajući na poduzimanje djelotvornih mjera (Crystal 2000; Romaine 2000; Skutnabb-Kangas 2000), dok drugi tvrde da su jezične promjene koje se događaju neizbježne zbog prirode jezika i razvoja jezične raznolikosti te da zadiranje u prirodne procese nije djelotvorno (Mufwene 2002: 178). Prema mišljenju autora koji zagovaraju društveno neuplitanje u očuvanje jezika preživjet će oni jezici koji uspiju dobiti novu funkciju u društvu. Nova funkcija nekog jezika u društvu svakako bi pomogla u održavanju nekog malog jezika snažnim i korisnim (Toivanen i Saarikivi 2016:3).

Slabljenje i nestanak malih jezika odraz je izmijenjenog jezičnog okoliša. U prošlosti je raširenost jezičnih varijeteta ovisila o zemljopisnim granicama (prirodne granice kao što su rijeke, planinski lanci, vegetacija), o društvenim granicama koje su se odražavale na ulogu koju je neki jezik imao u društvu kao jezik vladajućeg sloja u društvu (klasno obilježje jezika), ali i u činjenici upotrebljava li se i u kojoj mjeri određeni jezik u pismenoj i/ili usmenoj komunikaciji.

Moderno društvo upotrebljava jezik kao sredstvo komunikacije na raznim područjima života: jezik struke, jezik popularne kulture, jezik društvenih mreža kao i jezik koji nastaje neovisno o geografskoj određenosti, samo radi komunikacije u određenoj zajednici npr. profesionalni

¹³ EuLaViBar (*European Language Vitality Barometer*) je dio alata za procjenu statusa i ugroženosti nekog jezika na temelju empirijskih podataka prikupljenih upitnikom. Alat je sastavljen u sklopu projekta ELEDIA (2010-2013) u svrhu potpore dionicima jezičnih politika i svih onih koji su uključeni u mjere koje se poduzimaju za očuvanje i revitalizaciju jezika. Status jezika procjenjuje se u 4 razine. <http://www.univie.ac.at/eldia-project/index.php/eulavibar>. Pristupljeno 22. kolovoza 2016.

žargon, jezik kojim se služe mladi, jezik kojim se koristi zabavna industrija kao i varijeteti engleskog jezika u međunarodnim organizacijama. Izvori jezičnih varijeteta promijenili su se zbog pristupačnosti medija, standardnih varijeteta ili obrazovanja, a od pojedinca se očekuje da ima razvijene sve četiri jezične vještine (slušanje, čitanje, govorenje i pisanje) (Toivanen i Saarikivi 2016).

Kada se radi o novoj višejezičnosti, jednojezičnost dominantnog jezika promovira se u obrazovanju, dok se istovremeno potiče višejezičnost na nekoliko dominantnih globalnih jezika (uglavnom na engleskom) na uštrb višejezičnih izvora koji postoje u lokalnim zajednicama. Laakso i dr. (2016) navode da unatoč retorici o koristi višejezičnosti, zemlje otvoreno ne promoviraju višejezičnost iako su manjinski jezici na neki način zaštićeni u gotovo svim zemljama.¹⁴

Skutnabb-Kangas (2000) tvrdi da ono što bi nas trebalo zabrinjavati vezano uz opstanak malih jezika jest činjenica da se obrazovanje može steći upotrebom relativno malenog broja jezika, što ozbiljno narušava temelje na koje se oslanjaju jezične politike. Obrazovanjem se prenose znanje i društvene vrijednosti, a kada govorimo o malim jezicima, obrazovanje na većinskom jeziku završava zamjenom jezika (*language shift*). Na taj se način obrazovanjem, kao i utjecajem urbanizacije i mobilnosti ubrzavaju jezične promjene jer nastaju novi varijeteti manjinskog jezika prebacivanjem kôda (*code switching*) i prevođenjem. Obrazovanjem na stranom jeziku mijenja se postojeća kulturna tradicija, vrijednosni sustav, dok se istovremeno odvija proces približavanja različitih znanja i kultura, čime se smanjuje raznolikost.

Na tragu teorije koja potječe od Skutnabb-Kangas da obrazovanje ugrožava višejezičnu raznolikost jest i tvrdnja (Škiljan 2006:214) da je cilj obrazovne politike u većini europskih zemalja prikrivena asimilacija i integracija manjina u javni komunikacijski prostor većinskog jezika jer se članovima jezičnih manjina izravno nudi obrazovanje na jeziku većine uz

¹⁴ Lingvist Jens Normann Jørgensen (kao i Pennycook, Makoni i dr.) jezik ne smatra prirodnim fenomenom, već tvorevinom koja je ideološki i društveno-kulturno motivirana. Prema njegovoj teoriji, koja je zaživjela u kopenhaskoj sociolingvističkoj školi, ljudi ne govore jezike, već se koriste dijelovima jezika iz jezičnih izvora kako bi stvorili društvene identitete „People are not speaking a language, they are languaging“ (Jørgensen 2011). Taj teorijski pristup proširen je istraživanjima u okviru projekata *Køge* (longitudinalna studija bilingvalizma kod djece (turski/danski jezik) koja je započela školske godine 1989/90 i još je u tijeku i u kojoj je jedno od pitanja kako će višejezičnost u Danskoj utjecati na status i razvoj danske jezične zajednice u budućnosti) i *Amager* (studija o jeziku kao društvenom fenomenu pod utjecajem globalizacije, migracija i novih tehnologija, o jezičnom i društvenom životu djece i mladeži pripadnika manjina u Danskoj. Studija je započela 2009. godine i još je u tijeku) https://www.tilburguniversity.edu/upload/a0717d81-9116-45e8-85be-76466582b592_TPCS_52_Madsen-Karrebaek-Moller.pdf. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

obrazovanje na jeziku manjine, što se na kraju ipak svodi na obrazovanje na većinskom jeziku. Isto tako Škiljan (2002) navodi da je pitanje odnosa većinskog i manjinskog jezika pitanje ideologije, nacije i politike (od liberalne do konzervativne).

Jezične politike i jezično planiranje istraživalo se u Republici Hrvatskoj intenzivno u okviru kroatistike, sociolingvistike, primijenjene lingvistike itd. Dosadašnja istraživanja na području jezičnih politika i planiranja vezana uz manjinske jezike u Republici Hrvatskoj bavila su se između ostaloga statusom manjinskih jezika u odnosu prema službenom (većinskom), povijesno-pravnim kontekstom manjinskih jezika, fenomenom bilingvizma, utjecajima jezika u dodiru, vezom jezika i identiteta i sličnim pitanjima, ne proširujući pritom istraživanja na pitanja kojima se bavi postmodernistička analiza jezične raznolikosti, a koja je postavio Cooper. Naime, Cooper je smatrao da istraživanja na polju jezičnih politika i jezičnog planiranja trebaju opisati „koji sudionici mijenjaju koja ponašanja kojih ljudi s kojim ciljem pod kojim uvjetima kojim sredstvima (kako) kojim postupkom donošenja odluka s kojim ishodom“ (Cooper, 1989:31).

1.3. Ciljevi istraživanja

Iako su načelno svi jezici jednaki, nekim jezicima prijeti izumiranje. Ugroženima se smatraju ne samo jezici koji imaju mali broj govornika i koji se stoga rijetko koriste već i jezici koji se ne mogu upotrebljavati u nekim domenama komunikacije modernoga doba. Uzroci ugroženosti nekoga jezika i njegova izumiranja mogu biti gospodarske, političke ili neke druge prirode. Manjinski su jezici pod znatnim pritiskom asimilacije, pogotovo ako se radi o malim jezicima koji nisu službeni jezici u nekoj drugoj državi ili državama i nemaju potporu matične zemlje. Njihov opstanak ovisi o nejezičnim čimbenicima kao što su jezična politika, jezično planiranje, društveno-politički odnosi u nekoj državi. Međutim, sami govornici malih jezika imaju važnu ulogu u održanju jezika jer opstanak jezika ovisi o njihovoj spremnosti da se svojim jezikom koriste učestalo i da ga prenose na nove generacije.¹⁵ Istraživanja malih jezika trebaju stoga biti interdisciplinarna i uključivati pojedince govornike malih jezika i istražiti njihove stavove

¹⁵ U Europi ima 287 jezika, od toga je 50 jezika u statusu koji se označava kao „ugrožen“, dok su 52 jezika u statusu koji bismo označili kao „u izumiranju“. Lewis M. Paul, Gary F. Simons, Charles D. Fenning (ur.) 2016. *Ethnologue: Languages of the World*. 19. izdanje, Dallas, Texas: SIL međunarodna mrežna verzija <http://www.ethnologue.com/world>. Pristupljeno 22. kolovoza 2016.

prema jeziku koji govore kao i stavove pripadnika većinske jezične zajednice prema manjinskom jeziku u okruženju.

Jedan od ciljeva ove disertacije jest predstaviti trenutačne jezične politike u Europskoj uniji vezane uz male jezike i dati preporuke za jezične politike koje bi se mogle primijeniti u budućnosti. Deskriptivno-komparativnom metodom utvrdit će se na temelju pravnih izvora, primarnog i sekundarnog zakonodavstva Europske unije pravna osnova različitih jezičnih politika u Europskoj uniji, a na temelju analize izbora zakonodavstva koje regulira status manjinskih jezika u Republici Hrvatskoj utvrdit će se pravna osnova jezičnih politika za manjinske jezike u Republici Hrvatskoj.

U Preambuli Ustava Republike Hrvatske iz 2010. godine Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani. Tim se nacionalnim manjinama jamče određena prava između ostalog i pravo na jezik. Jezik nacionalne manjine jest obilježje koje ih međusobno povezuje, ali i njihovo distinktivno obilježje koje ih izdvaja u društvu.

U višejezičnom okruženju postoje uvjeti u kojima su jezici u dodiru ujedno i u sukobu. Sukobi se mogu spriječiti i riješiti zakonima, a u ovom slučaju riječ je o jezičnom zakonodavstvu koje ima za cilj „planirati i utvrditi status i uporabu nekog jezika prema određenim pravilima i kriterijima“ (Turi 1990:1). Turi je u tipologiji jezičnog zakonodavstva naveo dvije kategorije s obzirom na područje primjene: zakonodavstvo koje regulira status (službenu uporabu) nekoga jezika i ono koje regulira neslužbenu uporabu jezika. Prema klasifikaciji ovisno o funkciji zakonodavstva Turi (ibid.) navodi četiri kategorije jezičnog zakonodavstva: službeno, normalizirajuće, standardizirajuće i liberalno jezično zakonodavstvo. Službeno jezično zakonodavstvo jest ono koje ima za cilj odrediti jedan ili više službenih jezika u uporabi u sudstvu, obrazovanju i javnoj upravi i to tako da ga/ih se formalno proglasi službenim, da ih se odredi za službene jezike u određenim područjima ili dodjeljujući im status jezika nadređenog drugim jezicima. Normalizirajuće jezično zakonodavstvo ima za cilj učiniti neki jezik uobičajenim jezikom neke zemlje ili regije u neslužbenim domenama kao što su posao, trgovina, kultura. Ako je cilj jezičnog zakonodavstva standardizacija nekog jezika u vrlo specifičnim, jasno navedenim, opće službenim domenama, tad je riječ o standardizirajućem jezičnom zakonodavstvu. Konačno, liberalno jezično zakonodavstvo ima za cilj izričito ili

prešutno jamčiti zakonsko priznanje jezičnih prava (Turi 1990:2). Turi također postavlja pitanje štiti li se jezičnim zakonodavstvom određeni jezik kao takav ili govornike toga jezika te navodi kako činjenice da jezična prava mogu biti pojedinačna i kolektivna, odnositi se na manjinu i većinu, biti vezana uz pojam nacionalne kulture i identiteta te činjenica da je jezik, u pravnom smislu, teško posjedovati govore u prilog tome da jezično zakonodavstvo treba mudro sastaviti, pažljivo tumačiti i primjenjivati ako ga se, kao svaki drugi zakon, treba poštovati. Načelo zabrane diskriminacije nekog jezika, navodi Turi (1990:12), ne znači da se uporaba nekog jezika ne bi mogla zabraniti u nekim domenama, za razliku od načela jezičnog prava koje takvu zabranu ne dopušta.¹⁶

1.4. Istraživačka pitanja

Predmet ove disertacije jesu jezične politike i jezično planiranje u svrhu ostvarenja višejezičnosti u Europskoj uniji s posebnim naglaskom na slovački jezik kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj. Slovačka manjina u Republici Hrvatskoj uživa zaštitu na temelju zakonodavnog okvira koji regulira pitanja status manjina, prije svega na temelju Ustava, ona uživa zaštitu i na temelju međunarodnih ugovora koje je Republika Hrvatska potpisala kao suverena država koja brine o svim svojim građanima i njihovim pravima, između ostalog i njihovu pravu na jezik.

Budući da je slovačka manjina (i jezik njezinih pripadnika) deklarativno zakonom zaštićena i na nacionalnoj i na međunarodnoj razini, postavlja se pitanje je li postojeći zakonodavni okvir snažan i dostatan za praktičnu održivost slovačkog jezika. Drugim riječima, postavlja se pitanje je li zakonodavni okvir za zaštitu nekog manjinskog jezika samo okvir unutar kojega jezična manjina ima priliku aktivno (su)djelovati u promicanju manjinskog jezika, dok odgovornost za vitalnost manjinskog jezika leži isključivo na govornicima jezične manjine.

U istraživanju polazimo od pretpostavke prema Grinu (2003b:43) da je za održanje nekoga jezika (posebice manjinskog) potrebno da su govornici toga jezika motivirani i da žele govoriti svoj jezik (*desire*), kao drugo, da znaju govoriti jezik (*capacity*) te da imaju priliku govoriti svoj jezik (u bilo kojoj društvenoj domeni) (*opportunity*). U ovom kontekstu postavlja se hipoteza: dokumenti koji reguliraju jezične politike Europske unije samo su okvirna jamstva za

¹⁶ U pravnoj znanosti načelo zabrane diskriminacije bitno se razlikuje od načela prava na nešto.

ostvarivanje jezičnih prava govornika malih jezika u Europskoj uniji kao teoretska osnova za ostvarivanje navedenih prava.

Postavlja se i hipoteza: za ostvarenje jezičnih prava govornika malih jezika nužna je promjena i odnosa većinske zajednice prema govornicima malih jezika i promjena stava/otvorenost govornika malih jezika prema većinskoj zajednici.

Hipoteze se provjeravaju na primjeru analize položaja slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj i njegove „uporabne vrijednosti“ (Ammon 2015) u sadašnjim uvjetima kada je Republika Hrvatska punopravna članica Europske unije. Istraživanje u ovome radu treba odgovoriti na sljedeća pitanja:

Koji zakonodavni okvir jamči prava jezičnih manjina na međunarodnoj i nacionalnoj razini?

Koja su područja zaštite zastupljena u navedenom zakonodavstvu?

Kako pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj procjenjuju svoje poznavanje slovačkog jezika?

Na koji su način pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj ovladali slovačkim jezikom?

Koliko se pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj koriste slovačkim jezikom?

U kojim područjima života (domenama) pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj upotrebljavaju slovački jezik?

Koje motive za uporabu slovačkog jezika imaju pripadnici slovačke manjine?

Jesu li i u kojoj mjeri pripadnici slovačke manjine upoznati sa zakonodavstvom Republike Hrvatske koje regulira pitanje slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj?

Kakva je dostupnost i razina uporabe slovačkog jezika u medijima u Republici Hrvatskoj?

Kakav je stav pripadnika slovačke manjine u Republici Hrvatskoj prema asimilacijskim i integracijskim tendencijama, prema današnjem službenom i neslužbenom položaju slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj?

Kako bi se dobili odgovori na ova pitanja i uvid u jezičnu praksu govornika provedeno je istraživanje primjenom metode upitnika¹⁷ o stavovima prema slovačkom jeziku među pripadnicima slovačke manjine iz mjesta Ilok, Jakšić, Jelisavac, Josipovac, Jurjevac,

¹⁷ Upitnik je sastavljen prilagodbom upitnika koji su sastavili autori Kühnert, E., Laakso, J., Sarhimaa, A., Spiliopoulou Åkermarck, S., Djerf, K., Toivanen, R. u okviru projekta ELDIA i koji je dostupan na <http://www.eldia-project.org>. Pristupljeno 7. svibnja 2016.

Lipovljani, Markovac, Međurić, Miljevci, Našice, Osijek, Radoš, Rijeka, Soljani, Zagreb, Zokov Gaj u Republici Hrvatskoj. Pitanja u upitniku odnose se na mikro- i makrorazinu uporabe jezika, interakciju, učestalost i probleme prilikom uporabe jezika.

Na temelju rezultata istraživanja steći će se uvid u stvarne jezične prakse govornika slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj, dostupnosti i raspoloživosti prilika za uporabu slovačkog jezika u svakodnevnom životu, izvorima i načinima usvajanja/učenja slovačkog jezika pripadnika slovačke manjine te svijest o postojanju zakonodavstva za zaštitu jezika slovačke manjine.

2. TEORIJSKI PREGLED

2.1. Uvod

U ovom poglavlju daje se pregled teorija na temu jezične politike i jezičnog planiranja. Proučavajući literaturu koja se bavi teorijom jezičnih politika i jezičnog planiranja zaključuje se da se ovi termini, iako se radi o dva različita termina različitih definicija, vrlo često upotrebljavaju zajedno i odnose se na usustavljivanje postupka jezičnih promjena. U samom teorijskom dijelu rada pojedinačno se navode definicije ovih termina, dok se u nastavku rada upotrebljava termin jezične politike i jezično planiranje. Zatim se sastavlja pregled povijesti razvoja teorija jezičnih politika i jezičnog planiranja prema postojećoj literaturi. U radu će biti riječ i o mogućoj tipologiji jezičnih politika te pristupima i modelima jezičnog planiranja.

Jezično planiranje predstavlja aktivnosti koje otvoreno poduzimaju vlade radi provođenja sustavne jezične promjene u nekoj jezičnoj zajednici¹⁸, a ona se provodi donošenjem jezičnih politika i to ideja, pravila, zakona kako bi se u društvu ostvarila planirana jezična promjena (Kaplan 1997). Jezično planiranje kao neformalna pojava prema Wright (2004) staro je koliko i sam jezik. Isto se može primijeniti i na jezičnu politiku. Jezičnom politikom mogli bismo nazvati i sve one situacije u prošlosti kada bi nakon osvajanja tuđih teritorija pobjednici nametnuli pobijeđenima, između ostaloga, i svoj jezik (primjerice latinski tijekom rimskih osvajanja i širenja rimske kulture). Međutim, u tom slučaju ne radi se o dobrovoljnom usvajanju

¹⁸ Morgan (2013:7) smatra da nije jednostavno definirati pojam govorne zajednice (*speech community*) i da se ta definicija ne može temeljiti samo na lingvističkoj analizi, opisu ili na fizičkom prostornom određenju jer pripadnici govorne zajednice mogu biti istovremeno pripadnici države, lokalne zajednice, vjerske institucije ili nekog oblika virtualnog prostora (*chat room*), što prelazi granice jezičnoga. Govorne zajednice su prema Morgan skupine koje dijele zajedničke vrijednosti i stavove o uporabi jezika, varijetetima i praktičnoj uporabi jezika. Nadalje, Morgan (ibid.) navodi da je šezdesetih godina 20. stoljeća John Gumperz (1968) definirao govornu zajednicu kao „svaku skupinu ljudi koju obilježava redovita interakcija pomoću zajedničkog skupa verbalnih znakova i koja se od sličnih skupina izdvaja značajnim razlikama u uporabi jezika.“ Romaine (2000:23) navodi da se govornom zajednicom može označiti skupina ljudi koji ne dijele nužno isti jezik ali dijele jezične norme i pravila, dok su granice između govornih zajednica društvene, a ne jezične. Spolsky (2009:2) navodi da su sociolingvisti od samih početaka izbjegavali definirati govornu zajednicu i da su razlikovali jezičnu od govorne zajednice. Jezična zajednica navodi Spolsky (ibid.) odnosi se na sve one koji govore određeni jezični varijetet, a govornu zajednicu čine oni koji dijele komunikacijske mreže i slažu se s uporabom više jezičnih varijeteta u zajednici. Primjer jezične zajednice bio bi engleski jezik u svijetu dok bi primjer govorne zajednice bila obitelj, selo ili grad (Labov 1966) ili regija i narod (Gumperz 1968). Na mjesto govorne zajednice Fishman (1972) uvodi termin domene (društvenog prostora) koje se mora definirati za svaku zajednicu. Iako se termin jezična zajednica (*linguistic community*) može odnositi i na skupinu jezika sastavljenu prema nekom kriteriju, u ovom se radu taj termin upotrebljava u značenju koje navodi Škiljan (1980:138): „... svi govornici koji upotrebljavaju jedan jezični sustav i posjeduju svijest o tom zajedništvu, ma koliko se njihovi idiolekti, lokalni jezični sustavi i dijalekti međusobno razlikovali, sačinjavaju jednu jezičnu zajednicu...“

jezika kojim se prenose nova znanja i kultura, jezik koji se uči npr. zbog trgovine već je riječ o nametnutoj jezičnoj politici.

Jezično planiranje kakvim ga poznajemo danas nastalo je nakon Drugog svjetskog rata u vrijeme raspada kolonijalnih carstava i tada je služilo kao sredstvo rješavanja jezičnih problema u novonastalim državnim tvorevinama. U vrijeme nakon Drugog svjetskog rata zavladao je optimizam u svim područjima života, stoga nije čudno da se i na mogućnosti i doseg jezičnog planiranja gledalo s velikim optimizmom (Wright 2004:8). Bilo je to vrijeme modernizacije društva i razvoja društvenih odnosa, ukidanja nepravdi i nejednakosti. Prema Ricentu (2000a:196) istraživanje jezičnih politika i planiranja može se prikazati u trima povijesnim razdobljima. Prvo razdoblje bilo je obilježeno procesom dekolonizacije, razvojem strukturalizma i pragmatike pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća, drugo razdoblje bilo je vrijeme kritičke sociolingvistike osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća, dok je u trećem razdoblju riječ o novom svjetskom poretku, postmodernističkom razdoblju razvoja jezičnih ljudskih prava 21. stoljeća.

Tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada govorimo o ranom dobu jezičnog planiranja, stvarali su se praktični programi radi modernizacije i razvoja. Istraživači toga razdoblja su Fishman, Rubin, Jernudd, Ferguson, Das Gupta i drugi. Predmet njihovih istraživanja bile su sljedeće pojave u jezičnom planiranju: izbor jezika, pismenost, očuvanje jezika, kodificiranje i uloga jezičnog planiranja u društvu. Zaključak istraživanja ovoga razdoblja bio je da su jezični problemi svojstveni svim jezičnim zajednicama i svim društvima bez obzira na stupanj ekonomske i društvene razvijenosti. Jezično planiranje tada se provodilo samo na makrorazini (na razini države).

Tek tijekom osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća postavljaju se istraživačka pitanja tko planira i kakav učinak ima jezično planiranje na društvo, a područje istraživanja jezičnog planiranja proširuje se i na mikro razinu (pojedinci, manje zajednice, obrazovne institucije). Tijekom postmodernističkog razdoblja 21. stoljeća u središtu su istraživanja izvori pokretačkih snaga jezičnog planiranja i jezičnih politika.

I u prošlosti i u sadašnjosti jezično planiranje provodila su tijela vlasti, i to „odozgo prema dolje“ primjenom propisa, zakona, pravila koje je donosila klasno, jezično, rodno, rasno ili etnički dominantna društvena skupina radi očuvanja postojećeg društvenog poretka u višejezičnim zajednicama (Kaplan 1997:196). Europska unija višejezična je zajednica u kojoj su službeni jezici država članica ujedno i službeni jezici Europske unije. Pitanja jezičnog

planiranja i jezične politike oduvijek su bila imperativ i preduvjet funkcioniranja višejezičnih zajednica, što vrijedi i za Europsku uniju. Budući da je priroda jezika dinamična – on nastaje, razvija se, mijenja se i umire – tako i prirodu jezičnog planiranja i politike prati isto obilježje. U tom se smislu jezična politika i planiranje bavi pitanjima ne samo statusa (malih) ugroženih jezika, već i mogućnostima njihova održanja i obnavljanja (revitalizacije). Dok se ovom pitanju u sociolingvistici prije pristupalo uglavnom sa stajališta sastavljanja opisa i katalogizacije jezika, današnji interes usmjeren je na poštivanje ljudskih prava na jezik i očuvanje jezične kulturne baštine (Wright 2000).

2.2. Jezično planiranje – definicija

Jezične politike i jezično planiranje predmetom su istraživanja još od 60-ih godina prošloga stoljeća. Zanimanje za temu značajnu za društvo u cjelini, ali i za svakog njegova pojedinog člana potvrđuje i veliki broj radova i publikacija na temu jezičnog planiranja i jezičnih politika. Tema jezičnih politika i jezičnog planiranja ili „upravljanja“ jezikom, kako to naziva Spolsky (2009), od prvog dana nije izgubila na zanimanju i važnosti. Dapače, opseg tema u okviru jezičnog planiranja i jezičnih politika proširio se, postao interdisciplinaran zadirući ne samo u područja sociologije, lingvistike, politologije, već i prava, filozofije i ekonomije, ekologije.

Bußmann definira jezično planiranje kao:

„mjere (uglavnom) državnih tijela koje se poduzimaju u svrhu razvoja i širenja međuregionalnih jezika komunikacije pri čemu naglasak može biti na opismenjavanju, moderniziranju jezičnog sustava povećanjem jezičnog blaga i regionalnog dosega nekog jezika.“ (Bußmann 1990:712)¹⁹,

dok su jezične politike:

„političke mjere radi ostvarivanja, provođenja i određivanja dosega odnosno statusa nekog jezika u višejezičnim državama, priznanje službenih i radnih jezika u međunarodnim organizacijama, kao i odredbe i ugovori za provođenje nastave stranih jezika.“ (Bußmann 1990:713)²⁰

¹⁹„Maßnahmen von (meist staatlichen) Organisationen zur Entwicklung und Verbreitung überregionaler Verkehrssprachen. Schwerpunkte können sein: Verschriftung bisher schriftloser Sprachen (Alphabetisierung), Modernisierung des Sprachsystems vor allem durch Erweiterung des Wortschatzes und Fachtermini, Vergrößerung der regionaler Reichweite einer Sprache.“ (Bußmann 1990:712)

²⁰„Politische Maßnahmen, die auf die Einführung, Durchsetzung und Bestimmung der Reichweite von Sprachen zielen: Geltung einzelner Sprachen in mehrsprachigen Staaten (Sprachplanung), Anerkennung von Amts- und

U jezičnom planiranju razlikujemo planiranje korpusa i planiranje statusa nekog jezika. Planiranje korpusa odnosi se na promjene u samom jeziku, i to na promjene u standardizaciji (pravopis, rječnik (leksik) itd.) ili promjene koje nastaju proširenjem funkcije jezika na neka nova područja života (domene) npr. trgovinu, upravu itd. (Wardhaugh 1986:357).

Wardhaugh (1986) navodi da je jezično planiranje namjerno uplitanje u jezik ili u neki od njegovih varijeteta, u prirodne procese promjene, raspršenosti i eroziju nekog jezika. Riječ je o **planiranju statusa** ili promjeni funkcije nekog jezika i prava onih koji se njime koriste. Kada se govornike manjinskog jezika lišava prava na uporabu jezika u obrazovanju, tada jezik gubi na statusu ili u slučaju kada tijela vlasti odluče da će od određenog trenutka u službenoj uporabi u državi biti dva jezika, a ne jedan, tada se dodanom jeziku mora dodijeliti određen status. Pitanje je što se događa s onim prvim jezikom u novonastalom jezičnom okruženju. Prema Wardhaugh status je relativan pojam i može se povećati ili smanjiti unatoč činjenici da je proces promjene statusa dugotrajan i spor te da u društvu često nailazi i na aktivni otpor. Promjene statusa nekog jezika mogu biti i povodom nacionalnih i međunarodnih sukoba.

Cobarrubias (u Wardhaugh 1986:358) opisuje četiri ideologije koje motiviraju jezično planiranje u nekom društvu: jezična asimilacija, jezični pluralizam, vernakularizacija i internacionalizacija. Jezična asimilacija očituje se u stajalištu da svatko bez obzira na podrijetlo i jezik kojim govori, mora naučiti većinski jezik sredine u kojoj živi. Burnu raspravu u njemačkom parlamentu izazvala je odluka koju je 2007. godine donijela njemačka vlada da svi useljenici koji useljavaju u Saveznu Republiku Njemačku prilikom spajanja obitelji moraju podastrijeti dokaz da vladaju njemačkim jezikom. *Zakon o dozvoli boravka, rada i integraciji stranaca u Saveznoj Republici Njemačkoj (AufenthG)*²¹ sastavljen je od ukupno 107 članaka. U 37 članaka (1/3) navodi se poznavanje jedne od razina njemačkog jezika (A1 – C1 prema ZEROJ-u) kao uvjet za dobivanje određene vrste dozvole boravka. Prema čl. 28. st. 1. t. 5. i čl. 30. st. 1. t. 1. njemačkog *Zakona o dozvoli boravka za članove obitelji koji useljavaju iz zemalja koje nisu članice EU-a u Saveznu Republiku Njemačku* uvedena je obveza dokazivanja osnovne razine znanja njemačkog jezika (razina A1 prema ZEROJ-u) kako bi se spriječilo sklapanje lažnih brakova ili prisilnih brakova te kako bi se olakšala integracija useljenika. Osnovna razina

Arbeitssprachen in internationalen Organisationen, Bestimmungen und Verträge über den Fremdsprachenunterricht (Schulsprachenpolitik).“ (Bußmann 1990:713)

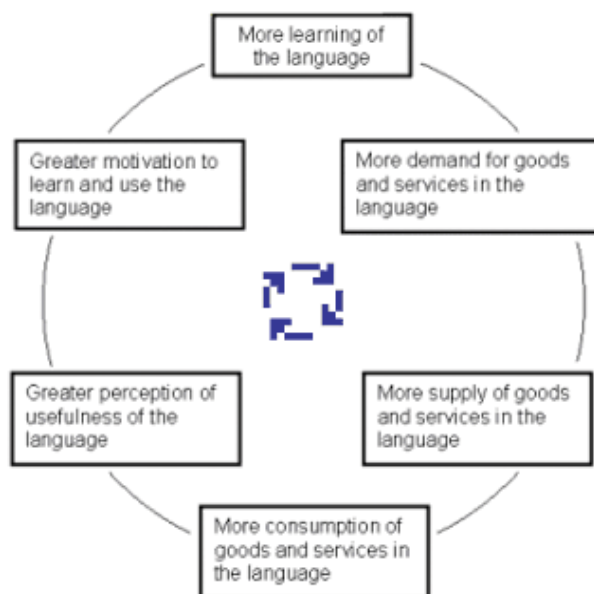
²¹ Bundeministerium für Justiz und für Verbraucherschutz: *Das Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet* https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/. Pristupljeno 10. listopada 2016.

znanja njemačkog jezika podrazumijeva pismenost (sposobnost ispunjavanja obrazaca s osnovnim podacima o imenu, adresi, nacionalnosti). Kao dokaz o poznavanju njemačkog jezika služi potvrda o uspješno položenom ispitu njemačkog jezika u inozemstvu. Iznimka u ovom slučaju može biti tjelesna ili duševna bolest, invalidnost kao i potvrda o visokom obrazovanju osobe koja podnosi zahtjev za spajanje obitelji u Saveznoj Republici Njemačkoj.

Jezična asimilacija pojavljuje se u višejezičnim zajednicama u kojima se dominantni jezik nameće govornicima malih jezika i obrazovanjem. Skutnabb-Kangas (2000) smatra da su i obrazovanje i učenje stranog jezika (uglavnom engleskoga jezika) zapravo nametanje dominantnog jezika u društvu pod izlikom višejezičnosti i pripreme za budućnost te opremljenosti jezičnim vještinama kao alatima za snalaženje na otvorenom tržištu rada.

Ako je izbor neke zemlje jezični pluralizam kao ideologija koja motivira jezično planiranje, tada više jezika može dobiti isti status. U slučaju ideologije u smislu vernakularizacije uspostavlja se u službene svrhe i revitalizira autohtoni varijetet jezika; kada se uvode neautohtoni varijeteti jezika govorimo o ideologiji motiviranoj internacionalizmima.

Govornik nekog jezika može imati ulogu potrošača u društvu i biti dijelom modela promjene statusa jezika koji je izvorno razvio Miguel Strubell 1996. godine pod nazivom *Catherine wheel* kao konceptualni model za opisivanje procesa promjene statusa nekog jezika u društvu i moguće zamjene jezika (*language shift*). U tom modelu pojedinac ima ulogu potrošača u središtu procesa jezične promjene u društvu. Model predstavlja neprekinuti ciklus promjena na šest razina. Na bilo kojoj od navedenih razina toga modela može doći do blokade (Earls, 2016). Zadatak je tvoraca jezičnih politika svladati nastale blokade uz pomoć posebnih mjera koje ne moraju biti jezične prirode. Model se primjenjuje uglavnom na manjinske jezike iako se može primjenjivati, prema Strubellu, i na jezike koji se šire u svijetu, na jezike koji postaju dominantni, kao i u pokušaju obnavljanja i oživljavanja jezika koji je u podređenom položaju.

Slika 1: Model *Catherine wheel* prema Strubell, M. (1996)

Izvor: Earls, Clive W. (2016:19), *Evolving Agendas in European English-Medium Higher Education*, Palgrave Macmillan.²²

Cikličkim modelom tumači se postojanje izravne veze između jezične kompetencije, uporabe jezika u društvu, potrebe za uporabom jezika u društvu kao „simboličkim kapitalom“²³, ponudom i potražnjom za proizvodima na nekom jeziku, motivacijom za učenjem jezika što konačno povećava kompetenciju i nastavlja započeti kružni tok. Čimbenici modela uspješnog jezičnog planiranja jesu namjera pojedinca govornika, njegova očekivanja, jezična kompetencija govornika i raspoloživost jezika u društvu. Taj konceptualni model promjena uporabe nekog jezika u društvu uvjetovan je nizom istovremenih i sličnih odluka većine govornika. Unatoč tome što je koristan, ograničava ga veći broj čimbenika koji sudjeluju u ciklusu.

Povećano pribavljanje dobara i usluga na nekom jeziku (razina 1) uzrok je većoj potrošnji dobara i usluga na nekom jeziku (razina 2), na temelju koje se prepoznaje korisnosti toga jezika (razina 3). To opet utječe na bolju motivaciju za uporabu i učenje predmetnog jezika (razina 4); zbog bolje motivacije jezik se intenzivnije uči (razina 5), a to opet vodi do povećanja potrebe

²² http://www.euskara.euskadi.eus/r59-738/en/contenidos/informacion/artik3_1_strubell_05_10/en_10616/artik3_1_strubell_05_10.html.

Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

²³ Bourdieu je jezik nazvao „simboličkim kapitalom“ (1986).

za proizvodima i uslugama na tom jeziku. Povećane potrebe uzrok su povećanju pribavljanja dobara i usluga na nekom jeziku (razina 1).

Fishman (1972) razlikuje jezično planiranje od jezičnih politika, dok Spolsky (2004) tu razliku minimalizira. Fishman definira jezično planiranje kao „niz namjernih sustavnih aktivnosti s ciljem organizacije i razvoja jezičnih izvora zajednice u zadanom vremenu“ (1973:24). Fishmanov se model jezičnog planiranja oslanja na Haugenov model iz 1966. godine koji je uključivao četiri kategorije: 1) izbor norme, 2) kodifikaciju, 3) razradu i 4) primjenu. Fishman u ovom smislu govori o izboru koda, kodifikaciji i razradi. Jezično je planiranje proces koji slijedi nakon donošenja odluka o jezičnim politikama (Garcia i Schiffman 2006:39).

Spolsky (2009) upotrebljava termin „upravljanje jezikom“ umjesto „jezičnog planiranja“. Kako općenito razlikujemo jezično planiranje na mikrorazini i na makrorazini Spolsky navodi da jezično planiranje na mikrorazini čine tri sastavna dijela: stvarna uporaba jezika u govornoj zajednici, vrijednost koju pripadnici govorne zajednice pripisuju svakom varijetetu i naponi koje (svi) pripadnici govorne zajednice ulažu da bi se promijenila uporaba jezika. Ovo potonje Spolsky naziva „upravljanje jezikom“ ili svjesnim i izričitim nastojanjem da se upravlja izborom jezika. Jezična politika uključuje jezično vjerovanje, jezične prakse i upravljanje jezikom. Jezično vjerovanje (ideologija) odnosi se na stavove o tome što bi se trebalo učiniti s jezikom. Jezične prakse ili jezična uporaba jest ono što se stvarno čini vezano uz jezik, to su uobičajeni obrasci izbora jezika iz nekog jezičnog repertoara. Upravljanje jezikom kontroliraju i na njega utječu sile koje su unutar i izvan domene u kojoj se jezik upotrebljava. Kontrola ne potječe nužno samo iz zakonodavstva neke države već to mogu biti i neki drugi mehanizmi kojima se koristi dio zajednice koji ne posjeduje vlast ili ovlasti za uvođenje jezičnih promjena (*powerless community*) (Ager, 2001).

Upravljanje jezikom kako ga tumači Spolsky razlikuje se od upravljanja jezikom autora Jernudda i Nekvapila utoliko što jezično upravljanje prema Spolskyju uvijek uključuje aktivnosti koje provode sudionici s ovlastima (slučaj kad vojni okupatori zatvore sve škole u kojima se uči jezik na okupiranom području ne smatra se jezičnim upravljanjem) i ne podrazumijeva društvenu interakciju. Upravljanje jezikom prema Jernuddu i Nekvapilu utoliko je šire što nije ograničeno ponašanjem bilo eksplicitno ili implicitno, svjesno ili nesvjesno, s ovlastima ili bez ovlasti.

2.3. Jezične politike – konkretizacija jezičnog planiranja

Politika se definira kao „1. djelatnost koja teži uređenju društva u najširem smislu, uređenju nekih dijelova, institucija ili projekata društva i odnosa među njima, 3. opće usmjerenje, planiranje i način upravljanja djelatnošću nekog posebnog područja društvenog, državnog, privrednog, kulturnog itd. života.“ (Anić 2006:1089). Politika uključuje različite sudionike i primjenjuje različite metode radi ostvarenja postavljenih ciljeva. Ovisno o području u kojem se pojam politike upotrebljava mijenja se i prilagođava njegova definicija. U ovome ćemo radu razmotriti nekoliko definicija jezične politike u sociolingvističkom kontekstu.

Škiljan (1988: 8) daje definiciju jezične politike prema Bugarskom određujući jezičnu politiku kao „politiku nekog društva u oblasti jezika, odnosno skup principa, stavova i odluka u kojima se ogleda odnos te društvene zajednice prema verbalnom repertoaru kojim raspolaže.“ Škiljan (1986:53) navodi da je jezična politika „skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima.“

Prema Škiljanu (1988:8) objekt jezične politike jest jezična djelatnost koja uključuje jezik i govor i kojom se uspostavljaju društveni odnosi među članovima određenog društva. Jezična se politika bavi jezikom u javnoj komunikaciji (jezik višeg statusa od jezika privatne komunikacije) koji snažno utječe na jezik privatne komunikacije. Za jezičnu su politiku najrelevantnije upotrebe podjezika jezika javne komunikacije, a to su jezik u administraciji, obrazovanju, sredstvima masovne komunikacije, književnosti. Jezična politika odvija se u određenom društvenom kontekstu kojim se načelno određuje (Škiljan 1988:12). Izvanlingvistički elementi koji utječu na jezičnu politiku, a koje ne proučava lingvistika jesu različiti demografski, ekonomski, kulturni, socijalni, politički i pravni čimbenici (Škiljan 1988:13).

Lingvistički elementi jezične politike izvanjezične su pojave koje opisuju različite grane lingvistike kao npr. geolingvistika (dijalektologija i teorija jezika u kontaktu), sociolingvistika, psiholingvistika i teorijska lingvistika (Škiljan 1988:22). Sastavnice jezične politike prema Škiljanu (1988:26) čine domene autonomije, historičnosti²⁴, vitalnosti i planiranja jezika.

²⁴ Prema Stewartu (1968:535) historičnost je jedan od kriterija za određivanje statusa nekog jezika i predstavlja svijest govornika o povijesnom kontinuitetu jezika.

Službene i neslužbene jezične politike imaju veliku moć na stanje u društvu i njegov razvoj. One mogu utjecati na održanje nekog jezika ili na njegov potpuni nestanak iz uporabe u društvu, što potvrđuju s jedne strane primjeri u kojima se primjenom jezične politike uspjelo oživjeti i održati jezik koji je gotovo nestao (primjerice revitalizacija hebrejskog, korniškog i manskog), dok s druge strane imamo i primjera kad je zbog jezične politike jezik potpuno nestao iz upotrebe u društvu nakon što ga je potisnuo neki drugi jezik koji je uglavnom prisilno nametnut (primjerice nestanak jezika Indijanaca u Sjevernoj i Južnoj Americi i njihova zamjena engleskim, francuskim i španjolskim) (Ginsburgh 2011:17).

Vezano uz razmatranje uloge jezika i jezičnih politika u Europskoj uniji Ginsburgh (2011) navodi da je zadatak jezične politike uspostaviti odnos ravnoteže između volje govornika, njihove povezanosti s kulturom, tradicijom, običajima i njihove potrebe za jednakošću, učinkovitošću. Pritom nije sigurno kolika je spremnost govornika nekog jezika da se odreknu dijela kulturnog nasljeđa kako bi napredovali na gospodarskom planu. Ginsburgh kao ekonomist navodi (ibid.) da je *Ugovorom iz Lisabona* omogućena ovakva ravnoteža jer se prekida s pojmom jednakog prava na veto svake članice EU-a i otvara mogućnost većinskog glasovanja o pitanjima kao što su pravo na azil, kontrola granica, klimatske promjene i energetska sigurnost. Europska unija zadržala je pravo ulaganja veta zemalja članica na važna i osjetljiva pitanja kao što su vanjska politika, obrana, socijalna sigurnost i jezične politike čime se zapravo naznačava da je kulturno nasljeđe jednako važno kao gospodarska učinkovitost ili čak i važnije od nje. Nadalje, Ginsburgh tvrdi da činjenica kako su jezične politike Europske unije učestalo predmet istraživanja govori u prilog tome da će rezultati tih istraživanja poslužiti kao preliminarno testiranje za primjenu jezičnih politika u budućnosti u drugim još složenijim višejezičnim sredinama kao npr. u Kini ili Indiji. Pritom Ginsburgh naglašava da se u Europskoj uniji ne može bez pažljivog promišljanja o posljedicama, bez prethodnog pregovaranja i kompenziranja²⁵ proizvoljno donijeti odluka o tome da se prestane s praksom prevođenja na jezike država članica. Ginsburgh govori o konceptu oduzimanja jezičnog prava (*linguistic disenfranchisement*) kojim se ograničava pojedinca ili skupinu u uporabi jezika u raznim životnim situacijama i narušava ne samo kulturne slobode već i napredak uopće. Zadatak jezične politike jest uzeti u obzir ekonomske, jezične i sociološke čimbenike priznajući govornicima ovih jezika pravo na kulturni identitet (Ginsburgh 2011: 203).

²⁵ O naknadi za promjene statusa jezika po pitanju jezičnog režima u institucijama Europske unije govori i Ammon (2006) u svojoj diskusiji s Theo van Elsom koji predlaže da se jezično pitanje u Europskoj uniji riješi tako da se broj radnih jezika u usmenoj komunikaciji svede na jedan.

Schiffman navodi tipične vrste jezičnih politika i to francuski tip jezične politike koja predstavlja centralističku jezičnu politiku sljedećih obilježja: jednojezičnost, preskriptivnost i stroga kontroliranost u visokocentraliziranoj državi koja potiskuje/negira svoju višejezičnost. Drugi tip predstavlja američka jezična politika kao primjer *laissez-faire*²⁶ jezične politike u jednojezičnoj državi koja je zapravo višejezična. Treći tip jezične politike predstavlja indijska jezična politika. Njezino je obilježje priznavanje postojanja višejezične zajednice. Ti modeli prema Schiffmanu istovremeno predstavljaju i tri tipa povijesnog razvoja – onaj francuski bio bi autokratski, monarhistički i europski centralistički (potječe iz razdoblja izgradnje nacije u 16. stoljeću u Francuskoj), zatim demokratski tip zasnovan na podjeli vlasti koji se razvija u zadnja dva stoljeća u SAD-u i konačno postmodernistički tip postkolonijalne politike nacije u nastajanju (npr. Indija) (Schiffman 1996:2).

Međutim, postojeće jezične politike prema Schiffmanu rijetko kad odgovaraju stvarnom stanju u praksi jer postoje razlike između deklarativne politike (službene, *de jure*, otvorene) i politike koja se ostvaruje na praktičnoj razini (prikrivene, *de facto*, izvorne politike). Te razlike mogu nastati kao posljedica povijesnih ili političkih promjena zbog povećanja ovlasti koje se dodjeljuju pripadnicima manjina kao i zbog migracija, povećanja stope nataliteta i demografskih promjena kao i zbog osvajanja teritorija. Pritom Schiffman postavlja pitanje može li se uopće eksplicitnim uplitanjem utjecati na jezične politike i upravljati njima. Problem s kojim se suočavamo pri određivanju tipologije jezične politike predstavlja prema Schiffmanu i činjenica da jedan tip jezične politike može vrijediti na nacionalnoj razini (države), dok se na razini manjih administrativnih i teritorijalnih jedinica (pokrajina, općina itd.) u istoj zemlji mogu pojaviti različite jezične politike. Potpuno drukčije jezične politike od onih državnih mogu se pojaviti i na razini obrazovnih institucija raznih vrsta, knjižnica, u sudbenom sustavu kao i nevladinim organizacijama (Schiffman 1996:2).

Christ određuje jezičnu politiku kao „zbroj onih političkih inicijativa koje podržavaju javno djelovanje, funkcionalnost i širenje određenog jezika ili određenih jezika. Ona je u sva tri navedena aspekta dio ukupne politike i ima svoje mjesto u unutarnjoj i vanjskoj politici“. Prema Christ pitanje jezične politike prelazi granice jezičnog i lingvističkog stajališta jer jezični

²⁶ Slogan *laissez faire* skraćeni je oblik devize *laissez faire, laissez passer* što doslovno znači „pustiti neka svatko čini što hoće i neka sve ide svojim tokom“. To je deviza ekonomskog liberalizma koji izražava interese industrijske buržoazije, a kojoj je smisao „neograničena sloboda konkurencije, nemiješanje države u ekonomska pitanja. Teorijsku ekonomsku doktrinu *laissez faire* razvio je najpotpunije Adam Smith (Klaić 1980:781).

konflikti uz ekonomske, socijalne, vjerske, svjetonazorske, rasne i etničke konflikte mogu biti temelj brojnih unutarnjopolitičkih i vanjskopolitičkih sukoba te u ekstremnim slučajevima i povod građanskim ratovima i međunarodnim sukobima (Christ 1980:26).

Peti-Stantić²⁷ također navodi da je jezična politika (kao i njezin alternativni pojam „upravljanje jezikom“) interdisciplinarna aktivnost. Jezično planiranje svjesna je aktivnost kojom se mijenja struktura, funkcija i usvajanje jezika u nekoj jezičnoj zajednici. Peti-Stantić je stajališta da se jezična politika mora oslanjati na „zapamćenu tradiciju i dosegnutu kulturu“, što bismo mogli povezati s Fishmanovim međugeneracijskim prenošenjem jezika. Jezična kultura predmet je ovoga rada u potpoglavlju u kojem je riječ o interkulturalnosti. Mora se napomenuti da jezična kultura čini cjelinu s jezičnom politikom te da jezično zakonodavstvo, koje pretpostavlja postojanje jezične politike, ne može zamijeniti jezičnu kulturu.

Jezik ne predstavlja samo gospodarski i kulturni potencijal već i konfliktni potencijal, a prema Christ (1980:26) ti su konflikti kulturno, politički i gospodarski motivirani. Više o konfliktnom potencijalu jezika (jezične zamjene) navodi Schjerve (1990:223) u slučaju kada manjinski jezik nema status političke autonomije. Manjinski i većinski jezik simboli su različitih socijalnih odnosa. Poznavanje dominantnog jezika ulaznica je u društvo prestižnog statusa i može biti uzrokom zamjene jezika (preuzimanja većinskog jezika od strane govornika manjinskog jezika). Schjerve u fenomenu preuzimanja većinskog jezika vidi mogućnost konflikta u samim govornicima.

Schjerve (1990:223) navodi da podređeni položaj manjinskih jezika može imati i suprotan učinak tako da u manjinskoj zajednici utječe na jačanje svijesti o zajedništvu i aktiviranju pokreta za ujedinjenjem, što bez dobro razrađene jezične politike također može dovesti do konflikta. Manjinski status ukazuje na moguću političku, ekonomsku i socijalnu marginalizaciju i diskriminaciju, a asimilacija može imati za posljedicu gubitak identiteta, dezorijentiranost i osjećaj nepripadanja. Konfliktni potencijal jezičnih pitanja pokazuje se u vezi između promjene u različitim podsustavima manjinskih zajednica (npr. obitelji) i promjena na funkcionalno-pragmatičnom području manjinskog jezika. Upravo je obitelj onaj društveni podsustav u kojem se odlučuje hoće li se i na koji način neki jezik dalje prenositi. Obitelj je izvor kulturnog i jezičnog nasljeđa, a ponašanje roditelja određuje stavove djece prema jeziku manjine. Schjerve je na primjeru istraživanja sardske manjinske zajednice utvrdila da je

²⁷Peti-Stantić, A. https://bib.irb.hr/datoteka/469543.PETI_STANTIC_MH_2010_OKRUGLI_STOL.pdf.
Pristupljeno 29. srpnja 2012.

konfliktni potencijal izrazito visok u slučaju kada je stav samih govornika manjinskog jezika poljuljan zbog simboličke vrijednosti jezika („većinski jezik predstavlja napredak, a manjinski se smatra zaostalom, zastarjelim“). Govornici manjinskog jezika tad odbacivanjem svog jezika napuštaju svoju (tradicionalnu) ulogu i ostvaruju se novim jezikom u novim prilikama.

Jezik je prema Schjerve i simbol povezanosti skupine jer su u jeziku sadržana sva iskustva skupine, njezini stavovi, kultura i obrasci ponašanja, dio identiteta ako ne i čitav identitet. Zamjena manjinskog jezika većinskim među govornicima manjinskog jezika brže se odvija ako u samoj sredini (obitelji i društvenoj zajednici) postoje negativni čimbenici kao što je nizak društveno-ekonomski status roditelja, podcjenjivački stav govornika većinskog jezika prema manjinskom, ako postoji jaz između kultura i nedovoljno vladanje većinskim jezikom (Schjerve 1990:228). Kad je u manjinskoj zajednici manjinski jezik obezvrijeđen i funkcionalno ograničen, posljedica može biti otežana komunikacije zbog pojave polujezičnosti u govornika.²⁸

Ilustraciju za situaciju u kojoj jezične politike mogu uključivati i pitanje polujezičnosti kao oblika bilingvizma možemo pronaći u slučaju finskog (kao manjinskog jezika) u Švedskoj. Promjene u jezičnim politikama u Švedskoj započele su izvan formalnih političkih ovlasti jer su stručnjaci, aktivisti za manjinska pitanja (u ovom slučaju to su bili finski aktivisti) zajedno s tvorcima jezičnih politika i političarima učinili polujezičnost prihvatljivim fenomenom u javnom i političkom diskursu. Koncept polujezičnosti integriran je u formalnu jezičnu politiku Švedske i mogao bi umjesto prepreke postati koncept jednakosti, poveznica u nastojanju ostvarivanja intenzivnijeg poučavanja na materinskom (manjinskom) jeziku (Wickström 2014:188).

Skutnabb-Kangas (1984:79) navodi da su djeca pripadnici jezičnih manjina pod jakim vanjskim i unutarnjim pritiskom. Vanjski pritisak proizlazi iz društva jer njihov materinski jezik nema status službenog jezika, dok unutarnji pritisak dolazi iz same obitelji koja motivira djecu da (osim manjinskog) uče i većinski jezik na kojem stječu obrazovanje i bolji status (materijalni i nematerijalni).

²⁸ Polujezičnost (*Halbsprachigkeit*) je pojava nepotpunog bilingvizma koju Skutnabb-Kangas (1984:249) opisuje kao „nedostatak koji nije svojstven pojedincu već je rezultat (lingvističkih i drugih) okolnosti i otpora u kojem je pojedinac živio.“ Koncept se pojavio 1962. godine u Švedskoj u okviru nacionalnih rasprava o bilingvizmu u Švedskoj.

O raširenosti i ozbiljnosti jezičnih sukoba u svijetu govori Paz (2013:158):

„Jezični sukobi imaju ozbiljne posljedice iako u njima nema konkretnog nasilja. To su sukobi u kojima ljudi ne pogibaju. Međutim, oni imaju istu strukturu kao većina velikih međunarodnih sukoba.“ Ovo su riječi bivšeg zamjenika predsjednika vlade Belgije²⁹, nakon treće ostavke premijera u tri godine, o jezičnim napetostima između govornika nizozemskog i francuskog u toj zemlji. Trebalo je proći gotovo 600 dana da se u Belgiji konačno riješi problem jezika koji je prijetio uništenjem.“³⁰

i nastavlja da se rješavanje jezičnih problema prema odredbama dokumenata koji reguliraju ljudska prava ne može opravdati normativno, bez obzira na to kolika je vrijednost i važnost rješavanja jezičnih problema za društvo i pojedince.

Iz navedenog se može zaključiti da je rješenje pitanja jezičnih politika ključ za sprječavanje i rješavanje potencijalnih konflikata, i onih koji se pojavljuju u pojedincu koji govori manjinskim jezikom i onih koji tinjaju među pripadnicima različitih ili suprotstavljenih jezičnih zajednica. Drastičan primjer koji ilustrira kako jezično pitanje utječe na zdravlje i živote pojedinaca jest slučaj, kako navodi Spolsky (2004:1), pedesetšestogodišnje Turkinje u Saveznoj Republici Njemačkoj kojoj je uskraćena operacija transplantacije srca uz obrazloženje da bi njezin oporavak nakon operacije bio ugrožen i upitan zbog njezina nepoznavanja njemačkog jezika.

Ozbiljnost stava prema jezičnoj politici koja jamči slobodnu uporabu jezika za svakog pojedinca i bez prisile ogleda se i u latentnim neslaganjima u Španjolskoj vezanima uz status katalonskog jezika. Mogli bismo reći da svaka prisila pa tako i jezična prisila, imperijalizam i

²⁹ U Belgiji je do polovice 20. stoljeća politički i ekonomski prevladavala manjinska francuska elita, dok su demografsku većinu činili govornici flamanske jezične zajednice. Flamanci čine 58 % stanovništva današnje Belgije. Jezične, ekonomske i političke razlike između nizozemskog govornog područja u Flandriji i francuskog govornog područja u Valoniji dovele su do političke podvojenosti društva. Sukob dviju jezičnih zajednica (flamanske i valonske), dviju regija (Flandrije i Valonije) koji se danas proširuje i u sukob triju regija (Flandrije, Valonije i dvojezičnog Bruxellesa) rješava se obrascem izbjegavanja konflikta tako da se sukobljenim stranama omogući visok stupanj autonomije u upravljanju vlastitim poslovima. Prijenosom ovlasti na tri regije i na tri jezične zajednice – nizozemsku, francusku i njemačku (njemačka zajednica čini 1 % stanovništva na istoku zemlje) vlast je decentralizirana te je situacija kako slijedi: regije imaju nadležnost u socijalno-ekonomskim pitanjima a jezična zajednica ima nadležnost u obrazovanju i kulturi. Istovremeno je jezično pitanje postalo sve značajnije, međutim nikad se nije rješavalo silom.

³⁰ „Language conflicts, however, need not turn violent to be serious. This is not a conflict where people will get killed. But it has the same structure as most international conflicts,” said the former deputy prime minister of Belgium, after the third prime ministerial resignation in three years, of increased linguistic tension between Dutch- and French-speakers in the country. It took a modern-day world record of almost 600 days before Belgium ultimately succeeded in surmounting the linguistic standoff that threatened to wipe it from the map.”

hegemonija jednog jezika prema drugome (uključujući i zanemarivanje jezika u podređenom položaju) potencijalno izaziva otpor na drugoj strani.

2.3.1. Tipologija jezičnih politika

Prilikom pokušaja klasifikacije jezičnih politika Škiljan (1988:55) navodi da je potrebno utvrditi zajedničke kriterije prema kojima bi se raznolikost jezičnih politika mogla svesti na manji broj tipova. Škiljan navodi dva osnovna modela jezične politike teorijski i praktično, i to liberalni i direktivni model. Prema liberalnom modelu državne institucije manje sudjeluju izravno u provođenju i one su manje obvezujuće za sudionike u javnoj komunikaciji. Taj se model zasniva na povjerenju u samoregulaciju komunikacijskog sustava.

U direktivnom modelu jezične politike institucije više sudjeluju u provođenju, a obveza poštivanja propisanih pravila u javnoj komunikaciji veća je. Intervencije u sustavu smatraju se poželjnim i neophodnim. U konkretnim slučajevima pojavljuju se mješavine obaju modela te se potrebni dodatni kriteriji za razvoj drukčijih tipova jezičnih politika (primjerice, podržava li jezična politika historičnost jezika, njegovu autonomiju, vitalnost) i zaključuje da se takvim pristupom može razlikovati šesnaest teoretskih tipova jezične politike koji se mogu staviti u korelaciju s dvama navedenima modelima. Izbor modela jezične politike ovisi o idejnim stajalištima društvene skupine koja ima ovlasti provoditi politike a izražava se u planiranju jezika (Škiljan 1988: 61).

Prema Hornberger (2006) tipovi jezičnih politika i planiranja jesu planiranje statusa, korpusa i usvajanja. Planiranje statusa odnosi se na uporabu jezika – dodjeljivanje funkcije jeziku u govornoj zajednici, planiranje korpusa uključuje promjene strukture jezika, dok je u središtu planiranja usvajanja učenje i podučavanje jezika. Hornberger navodi i pristupe jezičnim politikama i planiranju; to su planiranje politike na makrorazini (na razini društva i institucija i tiče se forme, standardizacije) i planiranje jezične politike na mikrorazini (na razini pojedinca i njegova odnosa prema okolini) koje se tiče funkcije, pismenosti, načina govora (Hornberger 2006:29).

Spolsky (2009:206-224) razlikuje politike koje provode jednojezične nadnacionalne organizacije radi promicanja određenog jezika, jezične politike koje su usvojile međunarodne ili nadnacionalne organizacije kao primjerice UN ili EU radi interne i eksterne komunikacije, politike kojima međunarodne institucije utječu na jezične politike nacionalnih država u području učenja stranih jezika i podupiranje manjinskih jezika npr. Vijeće Europe.

Prilikom izbora jezika na razini jezične politike Garcia i Schiffman navode da prema Fishmanu postoje tri tipa jezičnih politika: Tip A: Amodalni u kojem se izabire obično jezik šire komunikacije kao nacionalni ili službeni jezik; tip B: Unimodalni u kojem se izabire obično jedan autohtoni jezik kao nacionalni jezik; tip C: Multimodalni u kojem se obično izabiru regionalni službeni jezici, dok se jezik šire komunikacije izabire kao drugi službeni jezik (*co-official language*). U potonjem tipu jezične politike očekuje se dvojezičnost (Garcia i Schiffman 2006: 38).

O tipologijama jezičnih politika pisali su Kloss (1966), Stewart (1972) i Ferguson (1966). Njihove tipologije kritizirao je Fasold (1984), a proširili su ih Trudgill (1983), Shapiro i Schiffman (1981) pojmovima lingvistički registar i verbalni repertoar, kao i Ferguson (1959) i Fishman (1967) tumačenjem uloge diglosije (Schiffman 1996:30).

Treba naglasiti da u njemačkom jeziku *Sprachenpolitik* i *Sprachpolitik* nisu istoznačnice. *Sprachenpolitik* ili jezične politike predstavljaju (Haarman, 1988 i Ammon, 1993 u Scharnhorst 2007:9) odnos između različitih jezika, uključujući i manjinske jezike u nekom društvu kad se odlučuje o statusu jezika i njegovoj funkciji u društvu (koji će jezik postati službeni, na kojem jeziku će se odvijati komunikacija, koji će se jezik učiti u obrazovnim institucijama). Za razliku od toga, *Sprachpolitik* (jezična politika) odnosi se na političke mjere unutar jednoga jezika, politički regulirana uporaba jezika koju država može postići na dva načina: internim promicanjem jezika na vlastitom teritoriju i to jačanjem vlastitog i slabljenjem stranog jezika kroz mjere koje provode državne institucije (primjerice zabrana uporaba određenog leksika) ili vanjskim promicanjem jezika u inozemstvu, širenjem jezika kroz poticaj učenja jezika koje provode jezični instituti.

2.3.2. O odnosu jezične politike i jezičnog planiranja

Schiffman razlikuje jezičnu politiku od jezičnog planiranja. Jezičnu politiku definira kao politiku nekog društva o jeziku, a jezično planiranje kao skup konkretnih mjera koje se poduzimaju u okviru jezične politike kako bi se utjecalo na jezičnu komunikaciju u društvu, i to usmjeravanjem razvoja jezika u tom društvu. Ilustrativan je izraz *Potemkinova jezična politika* kojim se Schiffman koristi za jezične politike koje se „predstavljaju u lažnom svjetlu i prikrivaju stvarnost“. Kao primjer navodi slučaj katalonskog jezika u kastiljanskim školama u Kataloniji u vrijeme diktature generala Franca u Španjolskoj (Schiffman 1996:6).

Prema Schiffmanu (1996) i Ricentu (2000a) jezična politika uključuje planiranje, Spolsky (2004:5) umjesto planiranja upotrebljava termin upravljanje jezikom (*language management*) i smatra da jezična politika podrazumijeva planiranje. Zaključujemo da su jezična politika i jezično planiranje pojmovi koji su povezani i koji se isprepliću (Hornberger 2006) te se upotrebljava i zajednički naziv jezična politika i jezično planiranje (*language policy and planning* – skraćeno u literaturi LPP).

Za Dunbar (2010:147) jezično planiranje odnosi se na napore koje sudionici ulažu kako bi utjecali na jezično ponašanje određene skupine. Jezična politika podrazumijeva ciljeve koji sudionici u jezičnom planiranju žele postići kad utječu na jezično ponašanje skupine.

Za razumijevanje jezičnih politika i jezičnog planiranja Wright (2004) navodi da je važno razumijevanje procesa koji se odvijaju na području jezika kao društvenog i kulturnog konstrukta, a ne samo jezika kao biološkog fenomena. Nadalje, Wright smatra da je u proučavanju jezičnih politika i jezičnog planiranja nužno provesti istraživanja u okviru političkih i društvenih znanosti, prikupiti podatke iz ekonomskih i pravnih znanosti te utvrditi koja su to zbivanja i postupci koji utječu na izbor jezika i jezične promjene u nekom povijesnom razdoblju (Wright 2004:5). Jezična politika i jezično planiranje bave se pitanjima kako se usvaja jezik, kako se manipulira jezičnim varijetetima i pregovara o njima kad treba odrediti njihovu svrhu i konsolidirati jezične skupine. Iako su formalne jezične politike i jezično planiranje relativno novi koncept u ljudskoj povijesti, neformalno radi se o aktivnosti koja je stara koliko i sam jezik i ima ključnu ulogu u raspodjeli vlasti, resursa u društvu i sastavni je dio političkih aktivnosti. Aktivnosti se odnose na zakonodavne postupke kojima jedan jezik postaje službeni jezik neke države (planiranje statusa), na jezične promjene koje planiraju institucije (planiranje korpusa), kao i na upravljanje politikama i mjerama koje jamče da se u školama uči i podučava odabrani jezik (planiranje usvajanja) uzimajući u obzir politička zbivanja i društvene procese. Tako se jezične politike i jezično planiranje svode na kodifikaciju, standardizaciju i preskriptivnost (Wright 2004:52-57).

Borjian navodi četiri pristupa jezičnim politikama (2014:5) jezik kao problem, jezik kao pravo, jezik kao resurs i jezik kao instrument. Prva tri pristupa jezičnim politikama preuzima od Ruiza (1984) i dodaje pristup prema metafori jezik je instrument. Pristup jezičnoj politici sa stajališta **jezik kao problem** potječe još iz vremena modernizacije kad se postojanje nekoliko jezika (dvojezičnost ili višejezičnost) unutar granica jedne države smatralo problemom jer se idealnu državu definiralo kao teritorijalno, povijesno, psihološki, društveno i kulturno jedinstvenu cjelinu u skladu s krilaticom „jedna država, jedan narod i jedan jezik“ i gdje je jezik bio izraz i

sredstvo nacionalnog jedinstva. Obrazovanje u takvu pristupu ima ključnu ulogu jer je obrazovanje djece usmjereno na formiranje nacionalnog identiteta (u diskursu se izražava s „mi“ nasuprot „oni“), a nacionalni je jezik medij podučavanja. Posljedice takva pristupa vidljive su u zemljama širom svijeta jer većina zemalja uz iznimku nekolicine u kojima se podupire i uporaba manjinskih jezika, njeguje jednojezičnu jezičnu politiku (Spolsky 2004).

Drugi pristup jezičnoj politici jest onaj koji se zasniva na stajalištu **jezik kao pravo** a nastao je kao reakcija na navedeno modernističko shvaćanje uloge jezika u društvu. Prednost se u društvu daje samo jednom jeziku kao konstitutivnom dijelu moderne države. Politikom jednojezičnosti stvara se jezična hijerarhija u kojoj govornici dominantnog jezika imaju pristup resursima (posebice ekonomskim) i na vrhu su hijerarhije, dok su govornici manjinskih jezika na dnu hijerarhije. Takav pristup stavlja jezike u odnos nejednakosti i isključuje manjinske jezike iz službene i javne domene, uključujući i domenu obrazovanja. Zagovornici teorije o ljudskom pravu na jezik tvrde da je osnovno ljudsko pravo svakog pojedinca pravo na govor, čitanje i pisanje te na obrazovanje na svom prvom (materinskom) jeziku. Protivnici takva pristupa rješenje problema socijalne nepravde vide u dvojezičnom ili višejezičnom obrazovanju (Skutnabb-Kangas 2000).

Pristup jezičnim politikama u smislu metafore **jezik je resurs** potaknut je širenjem globalizacije, tehnološkog napretka, komunikacijskih tehnologija, protoka roba, informacija, kapitala i radne snage iz vremena nakon hladnog rata. U tom smislu jezici useljenika smatraju se resursima koji omogućavaju naciji domaćinu stjecanje ekonomskih i političkih koristi. Pristup jezičnim politikama s ovoga stajališta imao bi za rezultat promicanje jezika useljenika koji se još nazivaju „nasljednim“ ili štoviše „kritičnim“ jezicima, kako ih naziva američka služba za sigurnost. Kritiku takva pristupa izrazio je Ricento 2005.

Borjian (2014:5) tim trima pristupima jezičnim politikama dodaje i pristup **jezik kao instrument** za koji navodi da je poznat odavna. Taj pristup može se proširiti i na metafore jezik je problem i jezik je resurs. Polazeći od tržišne ekonomije i modela ponude i potražnje na tržištu, zagovornici toga stajališta u jeziku vide instrument koji treba ugraditi, upotrebljavati i učiti radi stjecanja ekonomske dobiti (za pojedinca, društvo i državu). Dvojezičnost ili višejezičnost predstavlja problem za jezične politike jer su troškovi politike višejezičnosti uglavnom visoki ako jezična politika treba biti učinkovita, stoga je višejezičnost isplativa jedino ako se u slučaju drugoga jezika radi o jeziku koji posjeduje veliku ekonomsku snagu (isplativost). Zagovornici metafore jezik kao instrument promiču isplative jezike, dok zagovornici metafore jezik kao

resurs promiču manjinske jezike. Kritiku stajališta da je jezik ekonomsko-politički instrument dali su Tollefson i Skutnabb-Kangas 2000. godine.

2.3.3. Povijesni razvoj i načela jezičnog planiranja i jezičnih politika

O pojavi jezičnog planiranja i jezičnih politika možemo govoriti u doba buđenja nacionalne svijesti, kada je pitanje jezika bilo sastavni dio procesa formiranja nacija. Tijekom 18. i 19. stoljeća ideja o jeziku kao temelju nacionalnog identiteta pojavljuje se u Francuskoj, Njemačkoj i Italiji, a manje u Britaniji. Standardizacija državnog jezika u 17. i 18. stoljeću bila je važna za formiranje nacionalnih zajednica u Europi. Glavna tvrdnja nacionalizma u Europi 18. i 19. stoljeća bila je da je zajednička kultura temelj kolektivnog političkog identiteta (nacije), a jezgru zajedničke kulture čini jezik. Samo jezikom pojedinac može istovremeno otkrivati i izražavati svoj unutarnji i kolektivni identitet. U jeziku se ujedinjuju pojedinačni i kolektivni identitet. Svaki jezik sadrži jedinstveno, povijesno i povezujuće iskustvo i bitno je obilježje naroda čiji se identitet najbolje izražava u nacionalnoj državi. Shvaćanje jezika kao individualnog i zajedničkog identiteta bilo je romantičarski ideal. Smatralo se da jezici predstavljaju pogled na svijet (Humboldt), a učenje jezika obuhvaća prihvatanje pogleda na svijet koji se dijeli s njegovim govornicima (Tollefson 2013). U Njemačkoj je o etničkom nacionalizmu³¹ pisao Johann Gottlieb Fichte, Herder; ideje njemačkog romantizma i teorije francuskog republikanizma potaknule su zanimanje za stvaranje neovisnih nacija. Jezik se nalazi u središtu pozornosti nacionalizma jer je sredstvo kojim se određuje, definira neka etnička skupina. Znanstvenici, aktivisti skupina koje su težile samostalnosti u Britanskom, Osmanskom, Austro-Ugarskom Carstvu radili su na kodifikaciji, standardizaciji i širenju jezika pojedinih skupina dokazujući time svoju samostalnost. Nakon što su postale neovisne, novonastale nacionalne države imale su obvezu u školama izbrisati dijalektalne različitosti i promicati jedinstveni „nacionalni“ jezik koji bi služio kao sredstvo komunikacije u državnim poslovima i kao element koji ujedinjuje pripadnike određene zajednice.

Nakon Drugog svjetskog rata jezično planiranje i jezične politike postale su predmetom znanstvenog proučavanja i predavanja na sveučilištima. Jezične potrebe novih nacija u državama koje su nastale nakon dekolonizacije potaknule su ponovni interes za filozofiju i strategije formiranja nacije. Koncept „jedan narod = jedan jezik = jedna država“ postao je problem u novonastalim državama jer granice koje su postojale između država nisu pratile

³¹ Prema ideologiji etničkog nacionalizma nacija se definira isključivo na temelju etniciteta koji dijeli istu kulturu i zajednički jezik.

prirodne barijere i tradicionalne plemenske granice već su se na istom teritoriju našla nekadašnja suparnička plemena (npr. u Africi). Posljedice takvih jezičnih politika osjećaju se u nemirima u Africi još i danas. Plemena koja kulturno i jezično nikad prije nisu pripadala istoj zajednici, danas se razumiju samo (doslovno) silom i oružjem. Problemi postkolonijalne vlasti bili su logistika komunikacije, potreba za povezivanjem razdvojenih skupina, moderniziranje društva, za što je preduvjet prije svega bila jezična politika i jezično planiranje.

Pojam **jezično planiranje** prvi je upotrijebio Uriel Weinreich 1957. godine, a isti je pojam uveo u svoja istraživanja norveško-američki lingvist Einar Haugen koji se od 1959. godine bavio pitanjima jezika u dodiru. Prema Haugenu (Haugen 1959 u Cooper 1989:29) „jezično planiranje podrazumijeva aktivnost pripreme normativne ortografije, gramatike, i rječnika kao vodič za pisce i govornike u nehomogenoj govornoj zajednici“. Cooper (ibid.) analizira dvanaest definicija pojma jezičnog planiranja koje su nastale nakon Haugenove definicije jezičnog planiranja raspravljajući o njima u kontekstu pitanja: „Tko planira što, za koga i kako?“ Cooper (ibid.) navodi da neke definicije jezično planiranje vezano uz pitanje tko planira svode na aktivnosti koje poduzima vlada, ovlaštene agencije ili neka druga ovlaštena tijela, i to organizacije koje imaju javne ovlasti regulirati jezična pitanja. Smatra da jezična pitanja trebaju osim ovlaštenih institucija regulirati i neka druga tijela.

Na pitanje što se planira, Cooper (ibid.) odgovara da je predmet planiranja „jezično ponašanje“, što je naveo kao predmet planiranja i Thorburn (1971:254 u Cooper 1989:30). U središtu interesa jezičnog planiranja prema definiciji koju je dao Kloss (1969 u Cooper 1989:31) jesu planiranje korpusa i planiranje statusa kojima Cooper dodaje treću kategoriju planiranja usvajanja jezika.

Na pitanje za koga se planira (ciljna populacija), Cooper navodi da neke definicije ograničavaju odgovor na skupinu ljudi kao npr. definicija koju je dao Thorburn (1971:254 u Cooper 1989:30) ili Tauli (1974:56 u Cooper 1989:30), koji kao ciljnu skupinu navodi zajednicu, društvo i naciju. Cooper smatra da ciljnu populaciju jezičnog planiranja treba proširiti i na manje skupine (etničke, vjerske manjine, škole, susjedstva) nazivajući ih komunikacijskom mrežom (*communication network*).

Cooper definira jezično planiranje kao „namjerno nastojanje da se utječe na ponašanje drugih s obzirom na usvajanje, strukturu i funkcionalno određenje njihovih jezičnih kodova“ (1989:45). Prema Ricento tri su faktora utjecala na „predmet, metodologiju i ciljeve jezičnih politika i

planiranje tijekom razvoja ovoga područja: makro sociopolitički, epistemološki i strateški³² faktori te da razlikujemo tri razdoblja razvoja jezičnog planiranja. Prvo razdoblje, u kojem nastaju rani radovi, Ricento opisuje trima imenicama: dekolonizacija, strukturalizam i pragmatizam; drugu fazu obilježava neuspjeh modernizacije, kritičke sociolingvistike i pristupa, a u trećoj fazi dolazi novi svjetski poredak, postmodernizam i zanimanje za lingvistička ljudska prava (2000a:196).

Prvo razdoblje jezičnog planiranja ranih šezdesetih godina 20. stoljeća obilježeno je deskriptivnim pristupom jezičnom planiranju. Lingvisti su se posvetili razvoju gramatika, usustavljanju jezika i rječnika autohtonih jezika i bavili se planiranjem korpusa (standardizacijom i normiranjem jezika). Rezultat tih proučavanja bili su modeli jezičnog planiranja. Države koje su nastale dekolonizacijom u sebi su nosile neizmjereno jezično blago koje je trebalo istražiti na terenu, usustaviti (model jezičnog planiranja Einara Haugena i Heinza Klossa iz 1966. godine vezano uz tipologiju višejezičnosti). Predstavnici su toga razdoblja Fishman, Ferguson, Das Gupta, Rubin i Jernudd (sedamdesetih godina 20. stoljeća) (Ricento 2000a:198). Fishman je u novonastaloj situaciji prepoznao priliku za istraživanja transformacije skupnog identiteta općenito i društvenog utjecaja na ponašanja vezano uz jezik. Tada se vjerovalo u učinkovitost jezičnih politika i jezičnog planiranja, vladalo je uvjerenje da se jezični problemi mogu riješiti politikama i planiranjem.

Vezano uz planiranje statusa jezika znanstvenici ovoga razdoblja smatrali su da glavne europske jezike (engleski i francuski) treba upotrebljavati u formalnim i stručnim domenama, dok lokalni jezici trebaju imati neku drugu funkciju što bi predstavljalo stanje stabilne diglosije (Ricento 2000a). Prema Fishmanu (1968:61) jedinstveni jezični identitet preduvjet je ekonomskom napretku, što se nastavlja na Humboldtovu teoriju o jednom nacionalnom (standardnom) jeziku iz 19. stoljeća (Ricento 2000a:198).

Usprkos tvrdnjama teoretičara lingvista da su svi jezici jednaki, u tom razdoblju skupina sociolingvista poput Fishmana, Klossa i dr. utvrđuju da europski kolonijalni jezici imaju viši status u području obrazovanja, ekonomije i tehnologije od jezika novonastalih država u Africi, Aziji itd. Suprotna stajališta zastupaju Jernudd i Das Gupta sedamdesetih godina 20. stoljeća izražavajući kritiku navedene teorije o jezičnom planiranju posebice Haugenova tri kriterija u jezičnom planiranju. Međutim, prema Ricentu (2000a:200) ni te kritike nisu se dotakle

³² Prema Ricento (2000a) makrosociopolitički faktori podrazumijevaju događaje i procese u društvu, epistemološki se tiču znanja i istraživanja, dok se strateški odnose na krajnje ciljeve istraživanja (eksplicitne i implicitne).

temeljnih problema jezičnog planiranja kao što su pravo na izbor jezika, individualni i skupni identiteti i hijerarhija nejednakosti.

Drugo je razdoblje razvoja jezičnih politika i planiranja prema Ricentu (2000a) započelo sedamdesetih godina 20. stoljeća i traje do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća. Teme koje se odnose na jezično planiranje i jezične politike onoga doba nastavljaju se na teme iz prethodnog razdoblja na nov način. Predmet proučavanja sociolingvistike bila je uloga jezika i kulture u hijerarhijskom raslojavanju populacije. Cobarrubias (1983:41 u Ricento 2000a:202) primjećuje da planiranje jezika za neke tvorce jezičnog planiranja i nije politički neutralno područje istraživanja zbog interesa zakonodavaca i ostalih dionika kad se radi o promjenama statusa jezika. Prema Fishmanu (u Ricento 2000a:202) planiranje jezika za neke je lingviste nemoralno, neprofesionalno i nemoguće. U središtu istraživanja ovoga razdoblja bili su društveni, ekonomski i politički utjecaji jezika u kontaktu (kako se jezikom može utjecati na društvenu, ekonomsku i socijalnu stvarnost) – umjesto proučavanja korpusa jezika proučava se status jezika, kao i svijest o ograničenjima i negativnim učincima teorija planiranja i jezičnih modela i svijest o tome da se sociolingvističke tvorevine diglosija, bilingvizam i višejezičnost ne uklapaju u postojeće deskriptivne klasifikacije (Ricento 2000a:202).

Prema Wright (2004:12) drugo razdoblje jezičnog planiranja i jezičnih politika obilježila je reakcija na optimizam i vjeru u napredak iz ranog razdoblja. Novonastale postkolonijalne države odbacuju zapadna rješenja jezičnih pitanja kao neokolonijalistička, preispitujući metode istraživanja i razvijajući vlastite metodologije koje odražavaju njihova stajališta. Pojavljuju se nove discipline, kao na primjer kulturološke studije, interes za kritičku analizu, bilingvizam, multilingvizam i diglosiju. Masovne migracije u drugoj polovici 20. stoljeća utjecale su na jezična ponašanja kada brojni govornici različitih jezika dolaze u dodir. Te su migracije prouzročile različita jezična ponašanja drukčija od svih onih koja su poznata u povijesti. Postojala je izrazita želja za održanjem jezika zemlje podrijetla i često se odbijala puna jezična asimilacija. Znanstvenici koji se bave jezičnim politikama i jezičnim planiranjem u tom razdoblju su Tollefson, Lo Bianco, Ricento, Hornberger, a zanimaju se za pitanja dvojezičnosti i višejezičnosti među skupinama migranata i to u domeni obrazovanja, predlažući alternative za asimilacijske politike. Pojedine vlade revidirale su svoje jezične politike, napustile modele snažne asimilacije uzimajući u obzir različito podrijetlo svojih doseljenika, promatrajući bogatstvo lingvističkih kulturnih tradicija ne kao prijetnju već kao priliku za razvoj *tolerantnog pluralizma* (primjerice u Kanadi i Australiji) (Wright 2004:12).

Treće razdoblje u istraživanju jezičnih politika od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća do danas obilježeno je migracijama, ponovnim nastankom nacionalnih etničkih identiteta (i jezika) raspadom Sovjetskog Saveza i stvaranjem novih regionalnih zajednica kao što je Europska unija. U takvim višejezičnim zajednicama ponovno na površinu izlazi sukob lokalnih i regionalnih jezika s nadnacionalnim jezicima, utjecaj globalizacije i dominacije medija (Ricento 2000a:206). Ponovno su u središtu pozornosti jezične politike i planiranje, pitanja posljedica promjena statusa nekoga jezika, gubitka jezika, i to napose malih jezika (prema Krauss 1992 u Ricento 2000a:206). Ricento (2002a:206 prema Mühlhäusler 1996:272) navodi podatak da „95 % svjetske populacije govori samo 100 jezika od oko 6 000 jezika koliko ih se govori danas „dok se tisuće ostalih jezika dijeli na samo 5 % svjetske populacije.“ Neki znanstvenici taj nestanak jezika smatraju kulturnom evolucijom kao prirodnim fenomenom, obrazlažući da su jezici oduvijek izumirali.

Nadalje, predmetom istraživanja jezičnih politika i planiranja ovoga razdoblja postaju i odnosi ideologija moći i jezičnih politika (primjerice Tollefson pod utjecajem filozofa Habermasa i Foucaulta), kao i utjecaj kritičkih i postmodernih teorija. Lingvisti rane faze bili su svjesni pitanja hegemonije i ideologije, međutim nisu ih stavili u središte istraživanja procesa jezične politike i planiranja niti su istraživali kako jezična politika vidi ulogu jezika u organizaciji ljudskih društava (Ricento 2000a: 210).

Treće je razdoblje svoje izvore imalo u hladnoratovskoj podjeli svijeta. Države su pripadale dvama ideološkim i ekonomskim blokovima. Sociopolitički okvir na makrorazini činila je globalizacija uz američku dominaciju koja se proširila ekonomski i kulturno u sve dijelove svijeta. Istovremeno se politička moć izmjestila iz nacionalnih u međunacionalne i nadnacionalne organizacije kao što su UN, NATO. Kultura prelazi granice, američki proizvodi ulaze na sva tržišta, a revolucija na području informacijskih tehnologija omogućila je razmjenu velike količine informacija dosad neviđenim intenzitetom i brzinom (iako to uglavnom vrijedi za društvene klase koje si to mogu priskrbiti). Danas još nije poznato koje su dugoročne posljedice takva tehnološkog razvoja na jezik i jezična ponašanja. Iako je globalizacija povezala ljude i stvorila potrebu za pronalaženjem sredstva zajedničke komunikacije, rješenje se našlo u uporabi engleskog jezika kao „lingua franca“ koji na ekonomskom, političkom, kulturnom i polju tehnologija nema konkurencije. Jezična politika i jezično planiranje na ovakav razvoj odgovorila je kritikom dominacije engleskog jezika (Wright 2004:11 prema Tollefson 1991 i Pennycook 1994) koju nazivaju „jezičnim imperijalizmom“. Wright (2004) navodi da velik dio teorija koje se suprotstavljaju širenju utjecaja engleskog jezika kao simbola kapitalističkog

društva i društva slobodnog tržišta pripada marksističkoj tradiciji i tradiciji kritičke teorije koja je potekla iz Frankfurtske škole (Adorno, Marcuse, Horkheimer). Prema tim teorijama vladajuće društvene skupine promiču svoj svjetonazor kako bi opravdale nejednakost. Kritička teorija, navodi Wright, u domeni jezika može znatno utjecati na istraživanja načina za promjenu postojeće hijerarhije. Teorija komunikativnog djelovanja Jürgena Habermasa prikazuje suvremeni kapitalizam kao ekonomski i politički sustav koji kolonizira živote ljudi. Ekonomski sustav ovisi o novcu, a politički o jeziku. Na utjecaj ideologija na jezik i jezične politike upozoravao je Michel Foucault, postmodernistički francuski filozof koji je nastojao razotkriti povijesnu konstrukciju određenih diskursa i utjecaj ideologija kao mehanizama moći u društvu u kojem više nije moguća otvorena kontrola pa je središnja uloga dodijeljena diskursu kao glavnom sredstvu uvjeravanja koje osigurava moderne oblike moći. Takva je teorija bila u suprotnosti s onim lingvističkim teorijama koje su zagovarale političku „neutralnost“ jezika.

Prethodna razdoblja jezik su promatrala u Saussureovu smislu samostojećeg sustava i bihevioristički u vezi s pojedincem i psihologijom umjesto u društvenom kontekstu (Wright, 2004:166). Politički osviješteni lingvisti, potaknuti kritičkom teorijom, nezadovoljni su apolitičnim pristupom jeziku, a Wright prema broju lingvista koji se bave razmatranjem odnosa jezika, moći i nejednakosti govori o *školi kritičke lingvistike*. Nadalje, Wright navodi da je cilj pripadnika ovoga teorijskog krugu bio razumijevanje društvenih i političkih posljedica praktične primjene jezičnih politika. Istraživali su ishode jezičnih politika koje su jezično dominantne skupine zagovarale kao jedino moguće i ostvarive, dok su u stvarnosti one služile zaštiti njihovih interesa. Pojedinci i skupine koje nemaju mogućnost utjecati na jezik u uporabi u javnom životu nalaze se u nepovoljnom položaju. Kritička lingvistika podrazumijeva aktivizam i preuzimanje odgovornosti za promjene (Tollefson 2002:4). U središtu je interesa znanstvenika jezik u interakciji s političkim i društvenim skupinama, jezik u političkom, društvenom i kulturnom kontekstu (Wright 2004:167). Francuski sociolog Bourdieu uveo je 1991. godine pojam kulturnog kapitala (uključujući između ostaloga i pojam jezika kao moći) koji u modernim društvima postaje temelj stratifikacije u društvu. Prema Bourdieu (1991:2) svaka jezična interakcija nosi u sebi tragove društvene strukture.

Proučavanje jezičnih politika i planiranja prošireno je i na područje ekonomije. Prema Grinu (2006:77) dosadašnji diskurs jezične politike uglavnom se bavio trima područjima, i to pravnim, obrazovnim i kulturnim. Razvoj globalizacije i tržišnog gospodarstva motivira istraživanja (razvoja) jezičnih politika sa stajališta ekonomije. Jezične politike proučavalo se iz perspektive

pravnih znanosti kao način izražavanja jezičnih prava u određenom kontekstu. Jezične politike u području kulture predstavljaju jezike kao izraz kulturne pripadnosti, dok se u području obrazovanja jezične politike promatralo kroz poučavanje i učenje jezika. Grin predlaže pomicanje jezične politike iz *postojećeg* jezičnog okruženja prema *poželjnom* jezičnom okruženju. Stoga predmet jezične politike ne bi trebao biti jezik u odnosu prema drugim jezicima, već sama jezična raznolikost. (Grin 2003a u Grin 2006:83). O europskoj jezičnoj politici govori se (Christ 1980:31) od kraja Drugog svjetskog rata. Prije toga postojalo je onoliko nacionalnih jezičnih politika koliko je bilo europskih država.

Promatrajući rezultate jezičnih politika u praksi Škiljan zaključuje (1988:19) da se one nalaze između dva krajnja izbora: anarhističkog/*laissez-faire* s jedne strane i totalitarnog s druge strane. Rezultati pojedinih jezičnih politika ovise (prema Cobarrubias 1983:71 u Škiljan 1988:19) o izboru jezične politike na temelju ovih krajnosti, stoga su mogući sljedeći ishodi: „idiom³³ biva ubijen ili idiom se pušta umrijeti ili idiom se tolerira uz indiferentan stav ili službenu podršku dobivaju samo neke jezične funkcije ili jezik postaje ravnopravno sredstvo komunikacije“.

Jezična politika odražava niz odluka koje donosi društvo, ona je političko pitanje, i to oblik javne politike. Postavlja se pitanje zašto bi se država uopće trebala uplitati u jezična pitanja. Jedna od bitnih pretpostavki ekonomske i političke analize je slobodno uzajamno djelovanje tržišnih snaga koje proizlazi iz pribavljanja određene količine dobara i usluga uz najmanje prosječne troškove. Glavni zadatak ekonomskog pristupa jezičnim politikama bio bi pomoći dionicima u društvu u procjeni prednosti i nedostataka prilikom donošenja odluka zasnovanih na jasnim načelima, tvrdi Grin. Kategorije kojima se bave istraživanja u jezičnoj ekonomiji jesu prema Grinu jezik i zarada, dinamika jezika, jezik i ekonomske aktivnosti, procjena jezične politike (2006:80).

Unutar kategorije „jezik i prihodi“ istražuje se učinak jezičnih vještina na razinu prihoda, jezična dinamika istražuje uzroke koji utječu na to da se neki jezik znatno proširi ili nestane s „tržišta“. Obilježje koje nosi jezik jest da se, među ljudima koji se njime služe, vrijednost jezika povećava što se više taj jezik upotrebljava kao alat za komunikaciju (vidi Strubbelov model *Catherine wheel*). U tom slučaju jezik bi se mogao smatrati dobrom koje prelazi granice javnog

³³ „Svaka jedinica u skupu horizontalne raznolikosti – diferencijacije jezičnih sustava u prostoru povezano s geografskim, političkim i etnografskim činjenicama (katkad i vertikalne raznolikosti – stratifikacije ili diferencijacije jezičnih sistema na istom području između različitih grupa govornika) naziva se idiom. Idiom je zajednički naziv za svaki pojedini idiolekt, lokalni jezični sustav, dijalekt i jezik.“ (Škiljan 1980:137).

dobra ili kako ga se još naziva nadjavno ili dobro koje nadilazi kolektivno dobro (*super-public ili hypercollective good*) (De Swan 2001 u Grin 2006:81). Kao dobro koje prelazi granice javnoga, jezik se može i zlorabiti, tvrdi Grin, u obranu stavova koji zagovaraju učenje većinskog jezika (ibid.).

Istraživanja na temu kategorije „jezik i ekonomske aktivnosti“ usmjerena su na proučavanje uloge jezika u glavnim ekonomskim aktivnostima kao što su primjerice proizvodnja, potrošnja i razmjena. Jezična raznolikost u ovom kontekstu može predstavljati trošak, ali i priliku za izražavanje kreativnosti. Grin navodi da aktivnosti prevođenja s jednog jezika na drugi i tumačenja mogu imati značajnu ulogu u jezičnoj dinamici (2006:82).

Konačno, četvrtu kategoriju predstavlja ekonomija procjene jezične politike kao javne politike koju pokreće država, ali i korporativno okruženje. Grin (2006:83) postavlja pitanje koji cilj ima država kad sudjeluje u rješavanju jezičnih pitanja. Uplitanje države prema zakonima ekonomije nužno je kad tržište samo po sebi ne funkcionira zbog nedovoljnog protoka informacija koje onemogućavaju dionike u odlučivanju, zbog visokih troškova transakcija, nedostatka tržišta za određene robe i usluge, tržišne nesavršenosti (monopola koji dovode do smanjene proizvodnje i povećanja cijena), zbog pozitivnih ili negativnih vanjskih učinaka koji proizlaze iz izbora ekonomskih aktivnosti, ali se ne odražavaju na cijene (*externalities*) i postojanje javnih dobara na raspolaganju svima bez mogućnosti povećanja naknade za korištenje tih dobara ili restrikcije korištenja za korisnike koji ih ne plaćaju. Prema Grinu (ibid.) u jezičnim okruženjima možemo pronaći navedene naznake da tržište ne funkcionira, što bi bio razlog za uplitanje države u rješavanje jezičnih pitanja. U većini studija ta se kategorija ekonomije procjene jezične politike odnosi na pitanja statusa jezika, dok se planiranje korpusa uglavnom zanemaruje uz obrazloženje da su troškovi koji nastaju zbog rječotvorja i uvođenja novih riječi u neki jezik zanemarivi, dok je pitanje podizanja nekog jezika na status službenog jezika ili uvođenje nekog jezika u obrazovni sustav skuplji vid jezične politike.

2.3.4. Višejezičnost

U ovom će se dijelu rada definirati višejezičnost u okviru jezičnih politika i planiranja jezika i prikazati različiti pristupi višejezičnosti tijekom povijesti te tipologija višejezičnosti. Budući da je jedno od temeljnih načela Europske unije proklamirana politika višejezičnosti „ujedinjeni u

raznolikosti“, glavni je cilj višejezičnosti Europske unije uspostavljanje ravnoteže između integracije i jednakosti suvereniteta država članica neovisno o dosegu statusa jezika. O brizi i politikama koje se uvode za održanje višejezičnosti u Europskoj uniji zaključujemo iz podataka koji su na raspolaganju na službenoj stranici Europske unije³⁴.

O višejezičnosti kao specifičnom slučaju jezika u dodiru govorimo „kada govornik ili grupa umiju upotrebljavati više jezičnih sistema kada se dva ili više jezična sustava dodiruju unutar jednog govornika ili jedne grupe govornika“ (Škiljan 1980:141). Škiljan dalje navodi da je za proučavanje višejezičnosti najprikladnija dvojezičnost (kao istovremeno vladanje dvama jezičnim sustavima). Oblici višejezičnosti nadalje su diglosija i polujezičnost (Škiljan 1988:24).

Bilingvizam je situacija u kojoj govornik ili skupina govornika upotrebljava naizmjenice dva jezična sustava neovisno o komunikacijskom kontekstu³⁵. Diglosiju (u smislu posebnog slučaja bilingvizma) Škiljan definira kao situaciju u kojoj govornik ili skupina govornika upotrebljava dva različita jezična sustava naizmjenice u određenom kontekstu s određenom funkcijom (primjer hrvatsko-latinske diglosije do 1848. godine) (Škiljan, 1980:142)³⁶, dok polujezičnost označava nepotpuno ovladavanje bilo kojim jezičnim sustavom (Škiljan 1988:24).

Prema Sočanac jezično obilježje Europe kroz povijest bila je „diglosija u širem smislu“ prema Fishmanu (2013:135). Fishman³⁷ svaku govornu zajednicu s dvama funkcionalno različitim varijetetima promatra kao diglosiju i povezuje pritom sociolingvistički koncept diglosije

³⁴ Na službenoj stranici Europske unije nalazimo izbornik *EU po temi* unutar kojih se nalazi tema *Kultura i obrazovanje* s posebno izdvojenom podtemom pod naslovom *Višejezičnost*. Prema navedenim podacima politika višejezičnosti Europske unije ima dvije dimenzije: težnju za zaštitom bogate europske jezične raznolikosti i promicanje učenja stranih jezika. Navode se podteme: *službeni jezici u Europskoj uniji* s naznakom da građani Europske unije imaju pravo koristiti se bilo kojim od navedenih službenih jezika u komunikaciji s institucijama Europske unije te da se **opće** informacije o službenim politikama Europske unije mogu naći na službenim jezicima, dok se **specijalizirani** sadržaji nude na jezicima Europske unije koji imaju najveći broj govornika. Na istoj stranici može se naći i podtema *Regionalni i manjinski jezici Europske unije* s naputkom da o pravnom statusu regionalnih i manjinskih jezika odlučuju nacionalne vlade zemalja članica Europske unije te da Europska komisija potiče jezičnu raznolikost u Europskoj uniji. Vezano uz podtemu *Učenje stranih jezika* navodi se cilj da svaki Europljanin govori svoj materinski jezik i još dva strana jezika (u svrhu studiranja, razumijevanja različitih kultura, uspješnog poslovanja kao i jezične industrije koja je jedna od najbrže rastućih područja gospodarstva). Na koncu se podacima ankete *Eurobarometra* iz 2012. godine potkrepljuje (pozitivan) stav Europljana prema višejezičnosti. Također se navodi i Izvješće iz 2014. o inovativnim uspješnim metodama učenja stranog jezika (*CLIL, CALL*). https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_hr Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

³⁵ Ako se radi o istovremenoj uporabi većeg broja jezika od strane govornika ili skupine govornika govorimo o plurilingvizmu. (Škiljan *ibid.*)

³⁶ Poliglosija je termin koji koristimo ako je riječ o pojavi uporabe više jezičnih sistema naizmjenice u određenom kontekstu s određenom funkcijom (Škiljan *ibid.*).

³⁷ Fishman, J. A. (1967) Bilingualism with and without diglossia: diglossia with and without bilingualism. U: *The Journal of Social Issues* 23, (29-38).

s psiholingvističkim konceptom bilingvizma. Pojam diglosije uveo je Ferguson 1959. godine³⁸ kako bi opisao stabilnu jezičnu situaciju u kojoj postoji stroga funkcionalna razlika između dva jezična sustava i to (društveno) nižeg i višeg jezičnog varijeteta. Viši varijetet ima složeniju gramatičku strukturu, strogo je normiran i kodificiran te se ne usvaja primarno već sekundarno tijekom školovanja. On se za razliku od nižeg varijeteta upotrebljava u formalnoj, pismenoj komunikaciji. Tipičan primjer diglosije je uporaba standardnog njemačkog i švicarskog njemačkog u Švicarskoj (Bußmann 1990:183).

Schjerve i Vetter u dijakronijskoj analizi diglosije ne ograničavaju se na tradicionalnu definiciju diglosije samo u smislu izdvojene jezične uporabe, već pod pojmom diglosije podrazumijevaju društveni fenomen koji se izražava kroz diskurs i odražava odnose snaga koji reguliraju redoslijed interakcija između lingvistički različitih skupina (2003:64)³⁹. Višejezičnost, prema Trudgillu, predstavlja problem i za vlade i dionike uključene u organizaciju rada institucija i za pojedince ili skupine pripadnika jezičnih manjina. Kako bi mogli funkcionirati kao punopravni pripadnici društvene zajednice u kojoj žive, govornici malih jezika prije svega moraju naučiti jezik većinske zajednice. Govornici malih jezika suočavaju se s jezičnim problemima u raznim životnim situacijama, u institucijama lokalne uprave, obrazovnim institucijama i slično (2000:122). Trudgill navodi da je važno mudro razraditi visokorazvijene jezične obrazovne politike kako se pripadnike jezičnih manjina ne bi obeshrabrilo u uporabi i učenju manjinskih jezika, što bi imalo ozbiljne posljedice za društvo (2000:123). Prema Haugenu (1973:40 u Ricento 2006:27) jezična raznolikost ne predstavlja problem sve dok se ne iskorištava radi diskriminacije.

Peter Kraus navodi da pojam raznolikost (*diversity*) nije samo prikladan opis sociolingvističkog stanja u Europi nego i vodeći koncept u normativnom metajeziku kojim se služimo u Europi kad međusobno komuniciramo. On raznolikost definira kao sredstvo koje istovremeno razdvaja i ujedinjuje europske identitete. Raznolikost predstavlja nadopunu nacionalnim jezicima. I tržišna integracija i raznolikost slijede model natjecanja. Metajezik kojim se služimo u tržišnoj integraciji neprimjetno, ali djelotvorno istiskuje raznolikost jezika.⁴⁰ Protiv *homogenizirajućeg*

³⁸ Ferguson Ch., (1959) Diglossia. U: Word 15 (325-340).

³⁹ Schjerve i Vetter smatraju da se diglosija uvijek povezuje uz asimetriju odnosa moći u društvu na područjima na kojima nalazimo jezike u dodiru (2003:40).

⁴⁰ Istovremeno globalizacija istiskuje različitost. Op.a.

instrumentalizma tržišne integracije autor zagovara inovativan politički pristup koji dopušta zakonom omogućeno ostvarivanje raznolikosti u europskoj višenacionalnoj zajednici (2008:85-107).

Prema Van Parijs (2008: 22) „univerzalna diglosija“, tj. opća bilingvalnost smatra se zadnjom razinom u razvoju jezika prije nego što lokalni jezik počne odumirati. Opća bilingvalnost je situacija kad svi pripadnici jezične zajednice učenjem raširenog jezika postaju dvojezični. To se stajalište približava stajalištu Phillipsona i Skutnabb-Kangas o **lingvicizmu**. Lingvicizam je koncept koji je 1988. godine prvi put upotrijebila Skutnabb-Kangas, a koji se odnosi na

„uvjerenja, stavove i radnje pri kojima razlike u jeziku služe stvaranju nejednakosti među jezičnim skupinama; ideologije, strukture i prakse koje se primjenjuju radi ozakonjivanja, utjecanja, upravljanja i stvaranja nejednakosti u podjeli vlasti i izvora među skupinama koje se definiraju na temelju jezika.“ (Skutnabb-Kangas 1988:13)

Phillipson se u ovom smislu koristi pojmom jezičnog imperijalizma kao oblikom lingvicizma kad jedna zajednica dominira drugom koristeći se dominantnim jezikom (Phillipson 1992). Skutnabb-Kangas navodi i koncept jezičnoga genocida (*lingvicide*) koji se odnosi na „namjernu eliminaciju nekog jezika pri čemu se ne eliminira njegove govornike; prisila nad govornicima jednog jezika da se odreknu svog materinskog jezika tako da se silom prebacuje djecu jedne jezične skupine u drugu“ čime se nanosi „ozbiljna tjelesna ili mentalna šteta članovima skupine“, kao i na „zabranu uporabe (materinskog jezika) u svakodnevnoj komunikaciji ili u školama, u tisku.“ Takva definicija izvedena je iz nacрта *Međunarodne konvencije Ujedinjenih naroda o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* iz 1948. godine, čl. 2a i 2b i nije postala dio Konvencije.⁴¹

Cilj jezičnih politika u Europskoj uniji jest zaštita europske jezične raznolikosti i promicanje učenja stranih jezika. U promoviranju mobilnosti i interkulturalnog razumijevanja učenje je jezika prioritet, a višejezičnost je važan element postizanja europske konkurentnosti. Stoga je cilj jezične politike Europske unije da svaki građanin Unije nauči dva strana jezika uz

⁴¹http://www.tove-skutnabb-kangas.org/pdf/Key_concepts_in_bilingual_education_Tove_Skutnabb_Kangas_and_Teresa_L_McCarty.pdf.
Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

materinski. Kako bi se postigao taj cilj, djeca trebaju učiti strani jezik već u ranoj dobi (COM(2008)0566). Obrazovne politike motivira Strategija 2020. u okviru koje se jezične vještine smatraju ključnima za „*Agendu o novim vještinama i poslovima*“ jer one povećavaju mogućnosti zapošljavanja i preduvjet su mobilnosti.

Europski parlament poziva Komisiju na sastavljanje mjera radi prepoznavanja važnosti i promicanja jezične raznolikosti u Europskoj uniji. Program Erasmus+ koji je započeo 2014. godine jest program za obrazovanje, osposobljavanje i sport i traje do 2020. godine. Jedan je od posebnih ciljeva ovoga programa učenje jezika i jezična raznolikost. Nadalje, jezik je sastavni dio identiteta i izravan odraz naše kulture, a sposobnost komunikacije na nekoliko jezika obveza je svakog pojedinca. Cilj je promicanje učenja i podučavanja stranih jezika, kao i stvaranja povoljnih uvjeta za višejezičnost u Europskoj uniji.

Višejezičnost „povećava ekonomski i socijalni potencijal u sferi poduzetništva i čitavog društva“ (Sočanac 2013:144), a ciljevi višejezične politike višestruki su: gospodarski, politički i kulturni. Jezičnu raznolikost Sočanac (2013) promatra kao potencijal koji Europska unija treba iskoristiti radi slobodnog kretanja koje je svakom građaninu Europske unije zajamčeno Ugovorom iz Maastrichta 1992. godine. Ovo je ujedno i temeljno načelo Europske unije, ali praktična provedba ovoga prava uslijedila je postupno. Nekoliko država članica ukinulo je unutarnje granice u skladu sa Šengenskim sporazumom.⁴² Direktiva 2004/38/EZ o pravu građana Unije na slobodno kretanje i boravište na području države članice danas utvrđuje slobodno kretanje osoba.⁴³ Politički je cilj višejezičnosti omogućiti građanima EU-a jednak pristup europskom zakonodavstvu na svom jeziku. Građane, nadalje, treba opremiti jezičnim vještinama. Potencijal europskih jezika koristio bi u političkom smislu jačanju suradnje između

⁴² Države potpisnice Šengenskog sporazuma i korisnice šengenskog prostora nisu samo države članice Europske unije (22 države potpisnice): Austrija, Belgija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Grčka, Francuska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Mađarska, Malta, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Portugal, Slovenija, Slovačka, Španjolska i Švedska, već i Island, Lihtenštajn, Norveška i Švicarska. Šengenskim sporazumom omogućeno je neograničeno kretanje za oko 400 milijuna ljudi.

⁴³ Pravnu osnovu ovoga prava čine članak 3. stavka 2. *Ugovora o Europskoj uniji* (UEU), članak 21. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* (EFEU) i glave IV. i V. UFEU-a. Značenje pojma „slobodno kretanje osoba“ se promijenilo. U *Ugovoru o osnivanju Europske ekonomske zajednice* iz 1957. prve odredbe vezano uz slobodno kretanje osoba obuhvaćale su samo slobodno kretanje radnika i slobodu poslovnog nastana. *Ugovorom iz Maastrichta* svaki državljani države članice dobiva status građana Europske unije koje predstavlja temelj na kojem počiva pravo osoba na slobodno kretanje i boravak na teritoriju država članica koje je potvrđeno i uvršteno u opće odredbe o području slobode, sigurnosti i pravde *Lisabonskog ugovora*. http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hr/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.3.html. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

zemalja članica i trećih zemalja i jačanju uloge Europske unije u međunarodnim odnosima (Sočanac 2013:145).

Konačno, višejezičnost bi osigurala i ostvarenje kulturnih ciljeva jer bi jezik kao izraz kulturnog identiteta omogućio kvalitetniju komunikaciju među narodima pripadnicima različitih kultura, bolje razumijevanje interkulturalnih odnosa i društvenu koheziju (Sočanac 2013:146). Taj cilj jezične politike Europske unije potvrđen je i Izvješćem Odbora za kulturu i obrazovanje Europskog parlamenta o ulozi međukulturnog dijaloga, kulturne raznolikosti i obrazovanja u promicanju temeljnih vrijednosti Europske unije (2015/2139(INI) od 21. prosinca 2015.⁴⁴ kako bi se izbjegli sukobi i marginaliziranje građana Europske unije na temelju kulturnog (jezičnog) identiteta.

Važnost teme višejezičnosti za Europsku uniju predstaviti ćemo podacima o jezičnoj raznolikosti u Europskoj uniji. Populaciju Europske unije čini 490 milijuna stanovnika, a u Europskoj uniji govore se 63 jezika kao prvi jezik.⁴⁵ Populacija Europske unije čini 7 % ukupne svjetske populacije, a istovremeno čini samo 1 % svjetske jezične raznolikosti (Juaristi et al. 2008:47), dok cijela Europa čini samo 3 % svjetske jezične raznolikost – prema podacima Europske komisije iz 2006. godine. Nadalje, 411 milijuna stanovnika Europske unije (ili 85 % populacije Europske unije) govori manje od 20 % jezika Europske unije, i to njemački 84 milijuna, engleski 55 milijuna, francuski 55 milijuna, talijanski 55 milijuna, španjolski 40 milijuna, poljski 39 milijuna, nizozemski 21 milijun, rumunjski 19 milijuna, mađarski 12

⁴⁴<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0373+0+DOC+XML+V0//HR#top>. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

⁴⁵ Vezano uz pojmove prvi jezik, materinski jezik, strani jezik, ini jezik, manjinski jezik nailazimo na problem istoznačnih, bliskoznačnih i sličnoznačnih pojmova. Na temelju proučavanja literature koja se bavi tom problematikom (Jelaska 2007) možemo zaključiti da se definicije tih pojmova razlikuju ovisno o području istraživanja (lingvistika, glotodidaktika, psiholingvistika, sociolingvistika itd.) kao i ovisno o perspektivi iz koje se promatra jezik govornika u odnosu na okruženje i u odnosu na ostale jezike u okruženju. Ovaj se rad oslanja na definiciju Skutnabb Kangas (2008) za prvi jezik kao „materinski jezik kojeg osoba nauči kao prvi jezik s kojim se identificira ili s kojim ga drugi identificiraju; ponekad i jezik u kojem je osoba najvještija ili kojim se najčešće koristi.“ Iako osoba može vladati dvama ili više materinskim jezicima jednako vješto (u slučaju dvojezičnosti ili višejezičnosti) prvim se smatra onaj koji je prvi naučila. Urođenički ili manjinski materinski jezik ili nasljedni jezik (*heritage language*) jest bilo koji jezik koji pojedinac govori kao materinski jezik, a kojim osoba ne vlada potpuno vješto. U uporabi su još nazivi obiteljski jezik (*home language*), što podrazumijeva uporabu jezika u uskom domaćem okruženju, ili jezik zajednice (*community language*), što bi pogrešno ukazivalo na to da većinska populacija ne čini zajednicu. Drugi jezik je jezik koji se usvaja nakon usvajanja materinskog jezika ili se uči i upotrebljava u okruženju kao jezik okoline koja njime govori. http://www.tove-skutnabb-kangas.org/pdf/Key_concepts_in_bilingual_education_Tove_Skutnabb_Kangas_and_Teresa_L_McCarty.pdf. Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

milijuna, grčki 10,5 milijuna.

Klasifikaciju malih jezika u Europskoj uniji prema broju govornika naveli su Juaristi, Reagan i Tonkin 2008. te se tako mali jezici Europske unije prema zastupljenosti brojem govornika mogu podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu jezika prema broju govornika na području Europske unije čine jezici kojima govori više od 10 milijuna izvornih govornika. Drugu skupinu čini 15 jezika kojima govori od 1 milijun do 10 milijuna izvornih govornika. U toj skupini nalazimo 13 manjinskih jezika koji imaju poluslužbeni ili službeni status (primjerice galicijski, okcitanski, romski). Treću skupinu čini 39 jezika kojima govori manje od 1 milijun izvornih govornika. Tu skupinu čini 14 autohtonih/urođeničkih jezika koje se smatra najugroženijim jezicima Europske unije, kao i jezici s malim brojem govornika u Europskoj uniji, ali s većim brojem govornika izvan Europske unije i/ili službenim statusom izvan Europske unije. U tu se skupinu primjerice ubrajaju malteški, luksemburški i irski jezik (Juaristi et al. 2008: 48-58). Irski je nacionalni jezik i glavni službeni jezik Republike Irske, službeni i radni jezik Europske unije kojim govori 138 000 govornika u Irskoj, dok govornika irskoga kao drugog jezika u Irskoj ima 1 milijun.⁴⁶ Prema Juaristi et al. države članice Europske unije primjenjuju različite metode za klasifikaciju modela država kad je riječ o jezičnoj raznolikosti. S obzirom na status službenog/službenih jezika u nekoj državi Juaristi et al. navode pet modela:

Model 1 uključuje države članice Europske unije s jednim službenim jezikom. To su Bugarska, Estonija, Francuska, Grčka, Letonija, Litva i Poljska.

Model 2 čine države članice Europske unije s jednim službenim jezikom, ali u kojima drugi jezici uživaju određenu podršku u nekim dijelovima zemlje ili su službeno priznati u određenim regijama/pokrajinama. To su Austrija, Češka, Njemačka, Mađarska, Portugal, Rumunjska, Slovačka, Švedska, Slovenija i Ujedinjeno Kraljevstvo (ovom popisu dodajemo i Republiku Hrvatsku koja je od 2013. godine punopravna članica Europske unije).

Prema modelu 3 svrstavaju se države članice koje priznaju poluslužbene jezike u određenim geografskim područjima, a to su Španjolska, Danska, Nizozemska i Italija.

Model 4 uključuje države koje bi se mogle označiti kao jezične federacije. Primjer je toga modela Belgija.

Model 5 čine dvojezične i višejezične države kao Cipar, Finska, Irska, Luksemburg i Malta.

Sukladno modelu kojemu pripadaju, države članice Europske unije primjenjuju različite jezične

⁴⁶ <https://www.ethnologue.com/language/gle>. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

politike. Tako se npr. jezična politika koju slijede države članice koje pripadaju **modelu 1** temelji na uvjerenju da uporaba samo jednog jezika omogućava povezanost (*cohesion*) i napredak države. Drugim riječima, te su države usvojile koncept jedan jezik = jedan narod = jedna država (Lastra 1992 u Juaristi et. al. 2008:64) i stajališta su da moderna država mora imati jedan jezik zajednički svim građanima. Takva jezična politika ima za posljedicu marginaliziranje ostalih jezika u državi, ugrožavajući ih, umanjujući njihove prednosti, dok bi konačni ishod mogao biti njihov nestanak (Crystal 2000 u Juaristi et al. 2008:64). Države koje slijede taj jezični model promiču jednojezični obrazovni sustav što je prepreka za afirmaciju manjinskih jezika. Primjer posljedica jezične politike koja se vodi prema modelu 1 jest položaj bretonskog jezika u Francuskoj. Krajem 19. stoljeća u Francuskoj bilo je gotovo 1,5 milijun govornika bretonskog jezika, dok ih danas ima tek oko 369 000. Takovom jezičnom politikom ugroženi su danas baskijski, katalonski, korzikanski, okcitanski, tatarski, romski i kašupski jezik (Juaristi et al. 2008). Primjeri takve jezične politike govore i o tome da je u osnovi jezične politike ideologija te da jezične politike stoje iza ideologije (Škiljan 1988), a u nekim slučajevima **jezična politika** eksplicitno se koristi u ideološke i političke svrhe.

Država članica Europske unije koja slijedi **model 2** jest primjerice Švedska, u kojoj je saamski jezik⁴⁷ priznat kao peti manjinski jezik (uz meänkieli, standardni finski, romski i jidiš) što mu daje formalni status u vladinim agencijama, sudovima, vrtićima, jaslicama u četirima pokrajinama. Isto tako, talijanski je jezik poluslužbeni jezik u nekim gradovima u Istri u Sloveniji i Republici Hrvatskoj, te mirandski⁴⁸ u nekim pokrajinama Portugala. U Ujedinjenom Kraljevstvu škotski gaelski, kornvalski, manski i irski nemaju status službenog jezika na teritoriju na kojem se govore (u Walesu, Škotskoj, Cornwallu, Isle of Man i Sjevernoj Irskoj) te se engleski⁴⁹ polako širi na tradicionalna područja tih jezika (Cabrera 2000 u Juaristi et. al. 2008:67). *Zakonom o velškom jeziku* iz 1993. godine velški je dobio legitimnu potporu da se engleski i velški trebaju jednako tretirati u upravi, pravosudnom sustavu gdje god je to moguće provesti. To znači da govornici velškog jezika imaju apsolutno pravo koristiti se velškim jezikom na sudu što predstavlja pojedinačno jezično pravo. U slučaju velškog ustanovljen je i *Odbor za velški jezik (The Welsh Language Board)* koji ima zadatak promicati uporabu velškog jezika, savjetovati tijela javne vlasti koja obavljaju javne poslove u Walesu o pitanjima

⁴⁷ Saamski čini nekoliko različitih jezika.

⁴⁸ Mirandeski jezik govori oko 15 000 govornika u Portugalu i Španjolskoj. Jezik je službeno priznat od 1999. i koristi se u javnoj domeni i obrazovanju od 2007. <https://www.ethnologue.com/language/mwl>. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

⁴⁹ Engleski jezik *de jure* nema status službenog jezika u Ujedinjenom Kraljevstvu.

jednakog postupanja i nadzirati provođenje zakona. Nacionalna je skupština 2011. godine donijela jezični standard *The Welsh Language (Wales) Measure of 2011* kojim se treba modernizirati postojeći zakon. Jezičnim standardom iz 2011. godine ukinut je Odbor za velški jezik i uveden institut Povjerenika za velški jezik.⁵⁰ Kornvalska manjina dobila je u Ujedinjenom Kraljevstvu status nacionalne manjine 2014. godine izjednačivši se s irskom, gaelskom i velškom manjinom. Nastojanja revitalizacije još u 19. stoljeću potpuno izumrlog kornvalskog jezika uspjela su; danas se kornvalski uči u školama, upotrebljava se u javnoj komunikaciji i uživa značajnu financijsku podršku države iako se procjenjuje da tek oko 400 pripadnika manjine (koja broji oko 500 000) tečno govori kornvalskim jezikom.

Jezična politika prema modelu 2 u Rumunjskoj omogućuje govornicima romskog jezika emitiranje dva sata televizijskog programa tjedno i tri radijska programa na romskom, izdavanje pet časopisa na romskom. Romski nema status službenog jezika. Juaristi (ibid.) navodi da je riječ o modelu u kojem jezici ne uživaju status službenog jezika te da većina jezika ove skupine ima poteškoće održati se unatoč postojećoj državnoj potpori.

U skupini država koje slijede **model 3** nalaze se države članice koje imaju jedan službeni jezik u uporabi u cijeloj zemlji, dok su svojim regionalnim jezicima dodijelile status službenog jezika na području na kojem se ti jezici govore, uz službeni jezik zemlje. Riječ je o katalonskom, galicijskom, baskijskom, farskom, frizijskom, sardskom, furlanskom, ladinskom, okcitanskom (u Španjolskoj, Danskoj, Nizozemskoj i Italiji). Isto vrijedi za frizijski u Njemačkoj koji je prema Europskoj povelji o regionalnim i manjinskim jezicima zaštićen kao manjinski jezik u pokrajini Schleswig-Holstein i Donjoj Saskoj. Iako je Njemačka donijela zakon o zaštiti regionalnih i manjinskih jezika, ozbiljan problem predstavlja provedba toga zakona. Službeno priznati jezik prema Hagege (2000) u: Juaristi et al. (2008:66) može imati službenu pravnu zaštitu, međutim to neće biti dovoljno ako govornici toga jezika ne nastave prenositi jezik na generacije koje slijede i zalagati se za promicanje jezika u društvu. Tako je (sjeverno op.a.) frizijski (Fishman 1991 u Juaristi et al. 2008:66) bez obzira na napore za održanje jezika koji se ulažu na pravnom planu jedan od najugroženijih jezika u Europskoj uniji.⁵¹

⁵⁰ <http://law.gov.wales/culture/welsh-language/?lang=en#/culture/welsh-language/?tab=overview&lang=en>.

Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

⁵¹ Sölreng je dijalekt sjevernofrizijskog kojim se govori na otoku Syltu i koji ima status gotovo izumrlog jezika. Sjevernofrizijski čine dva dijalekta i to onaj kojim se govori na frizijskim otocima i onaj kojim se govori na kopnu. Osim sjevernofrizijskog varijeteta postoje i zapadnofrizijski (primjerice u Nizozemskoj) i istočnofrizijski varijetet (danas većina pripadnika istočnofrizijskog dijalekta govori uglavnom donjonjemački, istočno frizijski zadržao se

U nekim slučajevima jedan te isti jezik koji je regionalno zastupljen u dvjema različitim zemljama u kojima supostoji s drugim dominantnim jezikom ne mora uživati isti status u objema zemljama. Juaristi et al. navodi primjer baskijskog jezika u Španjolskoj i Francuskoj i okcitanskog u Francuskoj, Španjolskoj i Italiji.

U skupini zemalja **modela 4** Juaristi et al. (2008:66) navodi Belgiju kao jedinu jezičnu federaciju u Europskoj uniji u kojoj se kao službeni jezici govore nizozemski, francuski i njemački jezik. Međutim, jezična situacija u Belgiji specifična je po mnogočemu. O tome je bilo riječi u teorijskom dijelu kad je primjer Belgije poslužio za tumačenje značenja jezičnih politika u nekoj višejezičnoj zajednici i kao ilustracija za probleme koji mogu nastati zbog neslaganja u stavovima o statusu jezika u zajednici. Govornici flamanskog čine 59 % stanovnika Belgije, 40 % govori francuski, a tek 1 % govori njemački jezik. U Belgiji postoje tri jezične zajednice, tri regije: Bruxelles (dvojezična populacija broji 980 000), Flandrija (5,9 milijuna pretežito govornika flamanskog), Valonija (3,36 milijuna pretežito govornika francuskog jezika).

Modelu 5 pripada primjerice Finska koja je službeno dvojezična država. Sukladno članku 17. Ustava Finske dva su službena jezika: finski i švedski. Pripadnici švedske manjine čine 5 % populacije (300 000) i prema Ustavu imaju pravo koristiti se švedskim jezikom u komunikaciji s tijelima državne vlasti. Nakon obrazovne reforme koja je provedena sedamdesetih godina 20. stoljeća i švedski i finski jezik obvezni su školski predmeti (Juaristi et al. 2008:66).

Izgradnju jezične raznolikosti istražuje i ekologija jezika uz promoviranje višejezičnosti, učenje stranih jezika i davanje jezičnih prava govornicima svih jezika. Kritika tehnokratskom pristupu jezičnim politikama pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća odnosila se na tvrdnje o političkoj neutralnosti u nastojanju ostvarivanja programa modernizacije zemalja u razvoju. Utopijska vjera u jezična i ljudska prava obilježila je osamdesete i devedesete godine 20. stoljeća. Rasprave o statusu jezika postaju rasprave s političkim predznakom i smještaju se u područje političkih znanosti. Prema Conradu (u Ricento 2008:206) teorije o sukobu nacionalizma imperijalizma, ekonomske moći i ideologija natjecanja proizvodi su studija političke prirode

samo u varijetetu „Saterfriesisch“, vrlo bliskom engleskom jeziku). http://www.aussiedlerbeauftragter.de/SharedDocs/Downloads/AUSB/DE/Minderheiten_Minderheitensprachen.pdf?__blob=publicationFile. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

ljudskih bića, prodirući sve više u područje lingvistike koja se pokušava smjestiti u društvene znanosti. Kontaktne studije postaju teorije o sukobu jezika, o prevlasti i istraživanja **lingvicizma** (Phillipson 1992).

U proučavanju politike višejezičnosti u Europskoj uniji ne može se izbjeći tema jezičnog režima. Jezični režim tip je jezične politike i potječe iz područja ekonomije jezika jer se njezina isplativost može procjenjivati na temelju analize troškova i koristi. Jezičnim režimom Gazzola (2014:101) naziva niz pravila i redoslijed jezika koji se upotrebljava u upravljanju višejezičnom komunikacijom vezano uz izbor službenih i/ili radnih jezika i njihovu uporabu. Prema Gazzoli pojam se ne pojavljuje u engleskoj inačici Osnivačkih ugovora gdje se umjesto jezičnog režima upotrebljava sintagma „pravila koja reguliraju uporabu jezika u institucijama“ (*rules governing the languages (in the institutions)*) u čl. 342. Ugovora o funkcioniranju Europske unije. Pretpostavlja se da se termin *režim* uvriježio kao kalk iz francuskog jezika. Pool definira jezični režim kao „niz službenih jezika i pravila koji omogućavaju potpunu obostranu razumljivost pri komunikaciji predstavnika jezičnih skupina“ (Pool 1996:164 u Gazzola 2014:101). Pojam jezični režim upotrebljava se i u značenju komunikacije neke institucije ili organizacije prema vanjskim dionicima. Isto tako prošireno značenje termina jezični režim upotrebljava se u području političkih znanosti uz alternativno značenje kao uporaba jezika predviđena državnim politikama (Sonntag i Cardinal 2014 u Gazzola 2014 : 101).

Vezano uz odnos malih i dominantnih jezika u uporabi u Europskoj uniji i jezičnog režima (odnosa službeni i radni jezici u Europskoj uniji) u institucijama Europske unije Ammon navodi da se govornici dominantnih jezika više zalažu za prevlast svojega jezika zbog zabrinutosti za funkciju i status koji bi kao države mogli izgubiti ako njihov jezik ne dobije status radnog jezika. Pritom on nudi i rješenje za jezike koji bi izgubili status „radnih jezika“ u Europskoj uniji (odnosi se na zemlje istočne i jugoistočne Europe) koje bi u tom slučaju službeno trebalo na neki način obešteti za gubitak statusa u jezičnom režimu institucija Europske unije (Ammon 2006:334).

François Grin (2008:73-85) predlaže novi pristup jezičnim režimima promatrajući ih kao opcije, mogućnosti koje se mogu metodički vrednovati. Grin primjenjuje alat za analizu podataka izravno na višejezičnost u Europskoj uniji u smislu utvrđivanja izvora (*resource allocation*) i rasprostranjenosti izvora (*resource distribution*). Utvrđivanje resursa vezuje uz učinkovitost (*efficiency*), a rasprostranjenost uz pravičnost (*fairness*). Analizom podataka treba pribaviti „čvrsto dokumentiran input za političku raspravu“. Iz perspektive jezične pravednosti

on zagovara i dosad zanemarene alternative, npr. esperanto kao moguće razumno rješenje.

2.3.5. Interkulturalnost

Višejezičnost se odnosi istovremeno na sposobnost neke osobe da upotrebljava nekoliko jezika i na supostojanje različitih jezičnih zajednica na jednom geografskom području (ZEROJ 2005). Politika Europske komisije koja se tiče višejezičnosti ima sljedeće ciljeve:

- poticati učenje jezika i promicanje jezične raznolikosti u društvu
- promicati zdravu višejezičnu ekonomiju
- omogućiti građanima pristup zakonodavstvu Europske unije, postupcima i informacijama na njihovim jezicima.⁵²

Višejezičnost nije samo blagodat, nego i problem, ne samo za vlade višejezičnih zemalja već i za pojedince i skupine pojedinaca posebice članova jezičnih manjina. Prije svega oni moraju steći vještine u barem dvama jezicima kako bi mogli sudjelovati kao punopravni članovi nacionalne zajednice kojoj pripadaju. Najveći je problem obrazovanje, što ne mora u svim zemljama biti jednako složeno jer npr. djeca koja govore frizijski i uče nizozemski nemaju probleme koje imaju djeca koja govore saamski i uče švedski jer su frizijski i nizozemski srodni jezici. Neki autori smatraju da je jezična politika države razumno organizirana kad omogućava da djeca uče pisati i čitati prvo svoj materinski jezik i podučava ih se na njihovu materinskom jeziku, dok se većinski jezik uvodi kasnije. Takav pristup zastupljen je u Walesu i Norveškoj. Cilj je takva pristupa je da djeca svladaju vještinu čitanja, pisanja i govora i na materinskom i na većinskom jeziku. U slučaju kad se radi o dvama potpuno različitim jezicima i kad je jezična politika države takva da zanemaruje manjinske jezike, manjine se mogu suočiti s problemima kao što su zabrane ili čak kazne za uporabu manjinskog jezika (Trudgill 2000).⁵³

⁵² Priopćenje Europske komisije o strategiji višejezičnosti navodi područja u kojima Europska unija treba mobilniju višejezičnu radnu snagu. Područja koja se navode su višejezičnost i konkurentnost, višejezičnost i potrošače (Directive [2005/29/EC](#)), višejezičnost i informacijsko društvo (Programi [eContent](#), [eContent plus](#), [Media and eLearning](#) pomažu stvaranju i protoku višejezičnih europskih sadržaja i znanja), prevođenje (*European Standard for Translation Services*), tumačenje (u svrhu osiguranja ljudskih i demokratskih prava), podučavanje, provjeru i ovjeravanje jezika. Države članice se poziva da preispitaju programe izobrazbe na sveučilištima. Iako su projekti navedeni u okvirnoj strategiji predmetnog priopćenju arhivirani 2009. godine, iste ciljeve politike višejezičnosti nalazimo u okvirima Komisijinih projekata kao primjerice ESCO, Europa 2020. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:c11084&from=ET>. Pristupljeno 17. kolovoza 2016.

⁵³ Ovakva je situacija bila svojedobno u Walesu i Škotskoj kad je na snazi bio zakon koji je zabranjivao uporabu velškog i gaelskog i kojim se nastojalo zamijeniti manjinski jezik većinskim. Gaelski se počeo koristiti u školama 1958. godine za podučavanje mlađe djece u osnovnim školama. Status velškog jezika u Ujedinjenom Kraljevstvu

U Europskoj uniji ulagalo se u promicanje učenja jezika i očuvanje jezične raznolikosti provođenjem aktivnosti u okviru različitih programa (LINGUA, Socrates i Leonardo da Vinci, te programa Culture, Youth in Action i programa cjeloživotnog učenja, razmjene studenata, programa povezivanja gradova (*Town Twinning Programmes*), volontiranja (*European Voluntary Service*), financijske potpore Europskog ureda za manje raširene jezike (*European Bureau for Lesser-Used Languages*)⁵⁴ kao nevladine organizacije koja predstavlja interese više od 40 milijuna građana koji pripadaju zajednicama regionalnih i manjinskih jezika.

Promicanju politike višejezičnosti i jezične raznolikosti u Europskoj uniji pomaže i Mercator. Europsku mrežu Mercator čini pet istraživačkih i dokumentacijskih centara, utemeljena je 1987. godine na inicijativu Europske komisije. Centri Mercator su Fryske Akademie u Nizozemskoj, Ciemen zaklada u Kataloniji i Sveučilište u Walesu koji prikupljaju i obrađuju podatke o manjinskim i regionalnim jezicima u području obrazovanja, zakonodavstva i medija.

Aktivnosti odjela (Glavne uprave) Europske komisije za obrazovanje i kulturu (EAC) u području jezika navode se u Priopćenju o višejezičnosti Europske komisije iz 2014. godine i Strategiji 2020. Priopćenjem se ističe nužnost integracije višejezičnosti u politike Europske unije u smislu ostvarenja cilja iz Barcelone (vještina komunikacije svakog stanovnika Europske unije na dvama jezicima + materinski). Strategija 2020 (ET 2020) odnosi se na suradnju država članica na području obrazovanja i osposobljavanja, razmjenu iskustava, informacija i primjera dobre prakse radi reforme politike.⁵⁵

popravio se jer se broj govornika povećao i da je jezik više zastupljen u medijima. Međutim do pedesetih godina 20. stoljeća starije generacije Velšana nisu znale pisati ni čitati standardni velški (Trudgill 2000).

⁵⁴ Naziv manje korišteni jezici nastao je kao politički kompromis u Europskoj uniji kada se radi o pitanju manjinskih i malih jezika u državama članicama koje ne priznaju postojanje manjina i autohtonih skupina na svom teritoriju (Grin 2003:20). Neutralnim se pokazao i naziv „regionalni jezici“ jer se na ovaj način izbjegava izraz „manjinski“. Najraniji politički poticaj zaštite manje korištenih jezika bila je *Rezolucija Arfe* koju je usvojio Europski parlament 1981. godine omogućivši Europskoj komisiji razvoj programa i aktivnosti za poboljšanje položaja manje korištenih jezika. Rezolucijom je 1982. godine utemeljen Ured za manje korištene jezike sa sjedištem u Dublinu, Irskoj koji je usko surađivao s Mercator centrima (*Mercator centar za istraživanje, Centar za medije i Centar za zakonodavstvo*) na zaštiti i promicanju regionalnih i manjinskih jezika. <http://www.mercator-research.eu/index.php?id=1550> Na stranici Europske komisije pod naslovom Jezici – potpora učenju jezika i jezičnoj raznolikosti nalaze se poveznice za projekte vezano uz manjinske i regionalne jezike CRAMLAP (Projekt za keltske, regionalne i manjinske jezike u inozemstvu) i NPLD (Mreža za promociju jezične raznolikosti) koji je završio 2015. te Erasmus koji podupire strategije za promicanje regionalnih i manjinskih jezika. http://ec.europa.eu/languages/policy/linguistic-diversity/regional-minority-languages_hr.htm. Pristupljeno 12. kolovoza 2016.

⁵⁵ http://ec.europa.eu/languages/policy/index_hr.htm. Pristupljeno 17. kolovoza 2016.

Europska komisija poziva države članice da utvrde nacionalne planove kako bi aktivnosti za promicanje višejezičnosti bilo moguće strukturirati, povezati i usmjeriti, uključujući uporabu različitih jezika u svakodnevnom životu. Nužno je revidirati postojeće sustave za izobrazbu nastavnika jezika prema studiji „Europski profil za obrazovanje nastavnika jezika“ i sustav ranog učenja jezika prema primjerima dobre prakse širom Europe, primijeniti zaključke luksemburškog predsjedavanja vezano uz metodu integriranog učenja jezika i sadržaja (*Content and Language Integrated Learning – CLIL*).

Jezična politika u Europskoj uniji uglavnom se regulira priopćenjima Komisije i nacionalnim zakonodavstvom država članica. Svakako da se zbog složenosti i osjetljivosti pitanja o položaju i ulozi manje raširenih jezika u Europskoj uniji jezičnoj politici posvećuje velika pozornost i ulažu znatna materijalna sredstva u njezino ostvarivanje. O tome govori i podatak o mogućnostima financiranja programa i projekata vezanih uz višejezičnost i učenje jezika.⁵⁶

Jedan je od ciljeva ovoga rada dati prikaz povezanosti višejezičnosti u okviru jezične politike Europske unije, afirmacije manje raširenih jezika i interkulturalnosti jer je interkulturalna komunikacija postala ključno područje razvoja europske jezične politike. Glavni je razlog tomu proširenje Europske unije, globalizacija međunarodnih ekonomskih aktivnosti kao i snažan rast mobilnosti i migracija. Priopćenje Europske komisije pod naslovom „Višejezičnost: prednost Europe i zajednička obveza“ iz 2008. godine⁵⁷ zastupa pristup kojim višejezičnost postaje temelj za politike Europske unije.

Interkulturalnost kao koncept postala je sastavni dio i znanosti i umjetnosti modernoga doba počevši od interkulturalnog dijaloga⁵⁸, kulturne raznolikosti, društvene kohezije preko

⁵⁶ Proračun za program Erasmus + od 2014. do 2020. godine radi učenja jezika, povećanja mobilnosti i višejezičnosti povećan je za gotovo 40 % u odnosu na program iz prethodnog razdoblja. Ostale mogućnosti financiranja programa kojima se njeguje jezična raznolikost u Europskoj uniji su primjerice Kreativna Europa, u okviru programa Marie Skłodowska Curie, Obzor 2020 i Europa za građane. http://ec.europa.eu/languages/opportunities/index_hr.htm. Pristupljeno 2. rujna 2016.

⁵⁷ Priopćenje Europske komisije iz 2008. godine “Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment” upotpunjeno Commission Staff Working Paper – An Inventory of Community actions in the field of multilingualism – 2011 update. http://ec.europa.eu/languages/pdf/inventory_en.pdf. Pristupljeno 15. listopada 2011.

⁵⁸ Interkulturalni dijalog postupak je otvorene razmjene i interakcije između pojedinaca, skupina i organizacija koje potječu iz različitih kultura i s različitim pogledima na svijet. Ciljevi interkulturalnog dijaloga su između ostaloga razviti smisao za razumijevanje različitih stajališta i potaknuti sudjelovanje u donošenju odluka te poticati na poštivanje jednakosti. <http://www.interculturaldialogue.eu/web/intercultural-dialogue.php>. Pristupljeno 20. listopada 2011.

geopolitičkih promjena, novih sredstava komunikacije, obrazovanja, ekonomije i sl. Kompetencije koje su nužne u ostvarivanju interkulturalne komunikacije mogu se učiti, vježbati i njegovati tijekom života jer one nisu same po sebi razumljive. Sve institucije javne vlasti, obrazovanja, vjerske zajednice, mediji i sve ostale institucije uključene u obrazovanje na svim razinama imaju ključnu ulogu u postizanju zadanoga cilja. Interkulturalnost i interkulturalne komunikacije vezane su uz razvoj politike višejezičnosti u Europskoj uniji za ostvarenje interkulturalnog dijaloga i stjecanje interkulturalnog demokratskog državljanstva. Višejezičnost koja uključuje i poznavanje manje raširenih jezika temelj je demokratskog postojanja Europske unije kao preduvjet transparentnih odnosa i uključivanja građana u uspješnu komunikaciju s institucijama.

Na razini Vijeća Europe na sastanku u Strasbourgu 2008. ministri vanjskih poslova država članica Vijeća Europe usvojili su *Bijelu knjigu o interkulturalnom dijalogu* koja predstavlja značajan paneuropski doprinos diskusijama koje se vode na temu međunarodne suradnje navodeći između ostaloga:

„Obrazovanje za demokratsko državljanstvo uključuje, *inter alia*, građansko, povijesno, političko obrazovanje i obrazovanje o ljudskim pravima, društvima i kulturnoj baštini, u globalnom smislu. Ono potiče multidisciplinarni pristup i kombinira usvajanje znanja, vještina i stavova – posebice sposobnost mišljenja i samokritičnosti nužne za život u društvima raznolikih kultura.“⁵⁹

Kako su manjkave jezične kompetencije često prepreka u ostvarivanju interkulturalnog dijaloga, interkulturalni pristup pretpostavlja poznavanje uloge i značenja jezika, posebice jezika govornika manjinskih jezika uz uvjet da članovi manjinskih zajednica govore službenim jezikom koji dominira u državi kako bi se ostvarili kao građani upravo te države. Takovo je stajalište u skladu s *Europskom poveljom o regionalnim ili manjinskim jezicima*⁶⁰ u kojoj se ističe važnost zaštite malih jezika od eventualnog izumiranja jer su i oni dio kulturnog nasljeđa Europe te da je uporaba tih jezika njihovo neotuđivo pravo. Istovremeno se naglašava vrijednost

⁵⁹ „Education for democratic citizenship involves, *inter alia*, civic, history, political and human-rights education, education on the global context of societies and on cultural heritage. It encourages multidisciplinary approaches and combines the acquisition of knowledge, skills and attitudes – particularly the capacity for reflection and the self-critical disposition necessary for life in culturally diverse societies.“ *The White Paper on Intercultural Dialogue*. http://europa.eu/documents/comm/white_papers_en.pdf. Pristupljeno 23. travnja 2010.

⁶⁰ European Charter for Regional or Minority Languages. http://coe.int/T/E/Legal_Affairs/Regional_or_Minority_languages. Pristupljeno 23. travnja 2010.

višejezičnosti i navodi da zahtjevi za zaštitu manjinskih jezika u određenoj državi ne idu na štetu službenih jezika.

U tom smislu učenje jezika predstavlja sredstvo koje može pomoći razgraditi stereotipe i predrasude prema govornicima drugih jezika, razviti zdravu znatiželju i otvorenost u istraživanju kulture govornika manje raširenih jezika i otkrivanju drugih kultura. Učenje jezika pomaže i u spoznavanju činjenice da iskustvo interakcije među ljudima koji pripadaju različitim društvenim identitetima i kulturama obogaćuje obje strane.

Odgoj i obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj sastavni je dio nacionalnog odgojno-obrazovnog sustava. Pravnu osnovu odgoja i obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj čine čl. 5. *Ustavnog zakona Republike Hrvatske, Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku na jeziku i pismu nacionalnih manjina* kao zakon o osnovnom i srednjem školstvu i manjinskim nastavnim planovima i programima. Usklađivanje s europskim standardima određuje organizaciju nastave za pripadnike nacionalnih manjina na manjinskim jezicima. Na pripadnicima je nacionalnih manjina da predlože i odaberu model i program u skladu sa zakonskim okvirom i mogućnostima za realizaciju toga programa.

U Republici Hrvatskoj postoje četiri temeljna oblika nastave na jeziku nacionalnih manjina (modeli A, B, C i posebni programi). Prema modelu A sva se nastava izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine, postoje posebne ustanove ili ustanove s nastavom na hrvatskom jeziku u posebnim odjelima s nastavom na jeziku i pismu nacionalne manjine, dok se udžbenici prevode na jezik nacionalne manjine. Model A realizira se za češku, mađarsku, srpsku i talijansku nacionalnu manjinu. Prema modelu B nastava je dvojezična na hrvatskom jeziku i jeziku i pismu nacionalne manjine u ustanovama s nastavom na hrvatskom jeziku u posebnim odjelima. Prirodna skupina predmeta podučava se na hrvatskom jeziku, a društvena skupina predmeta na jeziku i pismu nacionalne manjine. Model se također realizira za češku, mađarsku, srpsku i talijansku nacionalnu manjinu. Prema modelu C njeguje se jezik i kultura prema posebnom programu u okviru pet sati nastave tjedno. Nastava jezika i književnosti nacionalne manjine, Povijesti, Zemljopisa, Glazbene i Likovne kulture realizira se za češku, mađarsku, slovačku, ukrajinsku i rusinsku nacionalnu manjinu. Posebni se programi odnose na ljetne škole, posebne

programe za uključivanje u odgojno-obrazovni sustav za romsku nacionalnu manjinu kao i učenje jezika manjine kao jezika sredine za talijansku nacionalnu manjinu.⁶¹

Interkulturalni kurikulum i/ili obrazovanje na manjinskim jezicima podrazumijeva dva modela. Prvo, model u kojemu se nastava odvija odvojeno (ili dvojezično) na jeziku manjine uz sadržaje vezane za većinski jezik i kulturu, učenje sadržaja vezanih uz manjinske jezike i kulturu i drugo te model u kojem je nastava zajednička za sadržaje vezane uz manjinski/većinski jezik i kulturu. Provedba obaju modela ovisi o primjeni načela interkulturalnosti u školskom sustavu. Sastavni dio koncepcije interkulturalnog odgoja i obrazovanja jest obrazovanje na manjinskim jezicima (Hrvatić 2011:13).⁶²

2.3.5.1. Interkulturalno razumijevanje i dijalog

Život u globalnoj zajednici uključuje preklapanje lokalne, regionalne, nacionalne, međunarodne i virtualne zajednice. Moderno je doba obilježeno prijelazom iz jedinstvene monokulturalne i nacionalne sredine u plurikulturalnu sredinu. Velika je uloga višejezičnosti u interkulturalnoj komunikaciji. Jezik kao sredstvo izražavanja i utjelovljenje kulturne stvarnosti uključuje činjenice, ideje, iskustva koja dijelimo. Razumijevanje jezičnih izričaja ne može se svesti na poznavanje gramatike i leksika jer razlike u jeziku prelaze granice gramatičkog i leksičkog. Stavove formiramo ne samo kroz jezik već i prema izvanjezičnim pojavnostima i paralingvističkim sredstvima, primjerice gestama, mimici, izrazu lica i prema značenju koje je razumljivo pripadnicima istovrsne društvene skupine i kulture. Kako bismo ostvarili pravilne jezične izričaje, mi slažemo povezane rečenične dijelove u zadanim okvirima. Međutim, većina jezičnih problema prilikom stvarne komunikacije ne nastaje zbog nepravilne gramatike ili vokabulara, već zbog onoga što prelazi jezični okvir gramatike i leksika. Nužno je stoga razumjeti razlike u jeziku koje proizlaze upravo iz onoga što gramatika ili leksik ne pokrivaju, a što je koncept dodira jezika i kulture (Agar 1995).

⁶¹ <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3154>. Pristupljeno 2. rujna 2016.

⁶² Prema Hrvatiću (2011:8) Vijeće Europe već od sedamdesetih 1970ih prošlog stoljeća potiče interkulturalno obrazovanje vezano u početku uz obrazovanje, integracijske programe i kulturni razvoj migranata, zatim u 1990ima kroz obrazovanje vezano uz prava i zaštitu manjina te nakon 2000. godine kroz interkulturalno obrazovanje, suživot i dijalog u multikulturalnom društvu. Istraživanja Odsjeka/Zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu koja su provedena u okviru projekta pod nazivom „Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima“ od 2007. do 2011. uključivala su “interkulturalne dimenzije nacionalnog kurikuluma, odgoj i obrazovanje pripadnika manjina u Republici Hrvatskoj te interkulturalne kompetencije nastavnika”.

*Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje*⁶³ dokument je Vijeća Europe u kojem se navodi važnost povezivanja sveukupnog jezičnog znanja i iskustva. Vijeće Europske unije svojom odlukom iz siječnja 2002. preporučilo je ovaj dokument kao instrument standardizacije vrednovanja jezičnih vještina u učenju i usvajanju jezika. U definiranju jezičnih kompetencija u ZEROJ-u navodi se i potreba usvajanja interkulturalnih kompetencija:

„Korištenje jezika, uključivši i njegovo učenje, podrazumijeva aktivnosti što ih obavljaju osobe koje, kao pojedinci i kao aktivni sudionici u društvenom životu, razvijaju cijeli niz općih kompetencija te komunikacijskih jezičnih kompetencija (...) Može se smatrati da se komunikacijska jezična kompetencija sastoji od nekoliko sastavnica: lingvističke, sociolingvističke i pragmatične. Pretpostavlja se da svaka od tih sastavnica uključuje znanja te vještine i umijeća.“ (ZEROJ 2005: 10).

Može se zaključiti da sve tri navedene sastavnice komunikacijske jezične kompetencije podrazumijevaju znanja o kulturološkim obilježjima i svijest o utjecaju kulturnog okruženja i interakcije na izgradnju jezičnih kompetencija. Iako je engleski jezik postao osnovnim alatom za mobilnost u Europskoj uniji, preduvjetom za stjecanje europskog državljanstva i sredstvom komunikacije među kulturama, preporuka je Vijeća Europe razvoj višejezičnosti kao važnog sredstva u obrazovanju za demokratsko državljanstvo. Prema Eder pojam državljanstva iz sociološke perspektive proširuje se u modernom društvu:

„Istovremeno se pojam državljanstva mijenja, prvobitna podjela na građansko, političko i društveno državljanstvo nadopunjuje kulturno državljanstvo. Kulturno državljanstvo bavi se značenjima kulture za građane i odnosi se na povijesno i društveno definirani niz sposobnosti tumačenja simboličkog značenja koje je na raspolaganju građanima u nekoj državi ili u nekom društvu u svijetu.“ (Eder 2007:197)⁶⁴

Jezično obrazovanje uključuje raznolikost i fleksibilnost sadržaja koji se poučavaju, metoda kojima se poučava i aktivnosti koje se provode u tu svrhu. Današnji nastavnik nekog od

⁶³ *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR)*.

⁶⁴ “At the same time the understanding of citizenship is changing, the originally trisection of civil, political and social citizenship becomes enlarged by cultural citizenship. Cultural citizenship focuses on the meanings of culture for the citizens and refers to “the historical and social determined repertoire of symbolical meaning- and interpretation capabilities, which are at the citizens’ disposal in a nation or world-society.”

europskih jezika postaje europski nastavnik jezika koji osim lingvističkih i pedagoških kompetencija ima razvijene interkulturalne kompetencije i potiče razvijanje kompetencija za demokratsko državljanstvo, a višejezičnost i interkulturalne kompetencije sastavni su dio cjeloživotnog obrazovanja. Interkulturalno demokratsko državljanstvo vezano je uz jezik bilo da se radi o dominantnom, većinskom ili manjinskom jeziku. Državljanstvo se definira kao odnos između pojedinca i države (Toniatti 2001:37) i ono je prema liberalnim ustavnim teorijama izvor prava koja država mora jamčiti pojedincu, kao i dužnosti koje pojedinac mora ispunjavati prema zakonu neke zemlje. Demokratsko državljanstvo ima više značenja, a svodi se na pripadanje zajednici uz političku dimenziju poštivanja zakona, ljudskih prava, temeljnih sloboda i vladavine prava (Osler 2005).

Višejezičnost i mnogojezičnost nisu istoznačnice. Prema Škiljanu (1980:141) višejezičnost se ostvaruje „kada se dva ili više jezičnih sustava dodiruje unutar jednog govornika ili jedne grupe govornika; drugim riječima, onda kad govornik ili grupa umiju upotrebljavati više jezičnih sistema, nasuprot jednojezičnosti, kada govornici poznaju samo jedan jezik.“

Prema definiciji Vijeća Europe višejezičnost se odnosi na „prisutnost više od jednog jezičnog varijeteta⁶⁵ u nekom geografskom području, velikom ili malom, govor društvene skupine bilo da je formalno priznat kao jezik ili nije“, dok se mnogojezičnost (plurilingvizam) odnosi na jezike „ne kao objekte sa stajališta onih koji ih govore već na repertoar jezičnih varijeteta koje upotrebljavaju mnogi pojedinci, kao antonim za jednojezičnost; ona uključuje jezični varijetet materinskog jezika ili prvog jezika.“⁶⁶ Neki pojedinci mogu u nekom višejezičnom okruženju biti jednojezični, a drugi mnogojezični. Tako je mnogojezičnost sposobnost uporabe nekog jezika radi komunikacije i sudjelovanja u interkulturalnoj interakciji u kojoj pojedinac, kao društveni čimbenik, ima sposobnost izmjene razina na nekoliko jezika i iskustvo nekoliko kultura.⁶⁷

Mногоjezičnost podrazumijeva poznavanje nekoliko jezika ili supostojanje različitih jezika u određenom društvu te se postiže jednostavnom ponudom većeg broja jezika u nekom

⁶⁵ Jezični varijetet – lokalni jezični sustav (Škiljan 1980).

⁶⁶ „Multilingualism refers to the presence in a geographical area, large or small, of more than one 'variety of language' i.e. the mode of speaking of a social group whether it is formally recognised as a language or not, ... plurilingualism refers to languages not as objects from the point of view of those who speak them. It refers to the repertoire of varieties of language which many individuals use, and is therefore the opposite of monolingualism; it includes the language variety referred to as “mother tongue” or “first language”.” Council of Europe. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Division_EN.asp. Pristupljeno 10. kolovoza 2008.

⁶⁷ http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/division_EN.asp. Pristupljeno 10. kolovoza 2008.

obrazovnom sustavu, kao i poticanjem učenika da uče više od jednog stranog jezika, ali i reduciranjem dominantne uloge engleskog jezika u međunarodnoj komunikaciji; višejezičnost naglašava da šira iskustva pojedinca izloženog nekom jeziku u njegovu kulturnom kontekstu doprinose razvoju komunikacijskih kompetencija u koje ugrađuje svoje cjelokupno jezično znanje i iskustvo. Jezici kojima pojedinac vlada u stalnoj su interakciji i korelaciji. Širi kulturni kontekst čini jezik koji pojedinac govori u obitelji, kao i jezik šire zajednice i jezike drugih naroda koje ili uči u školi ili u izravnom kontaktu s govornicima tog jezika. Ti se sadržaji ne pohranjuju razdvojeno, već utječu na stvaranje komunikacijskih kompetencija tako da u nekoj novoj situaciji (npr. komunikaciji s određenim sugovornikom) pojedinac može ostvariti učinkovitu komunikaciju oslanjajući se na te iste pohranjene jezike i kulture. Pojedinac se može prebacivati s jednog jezika na drugi koristeći se svime svojim lingvističkim i paralingvističkim znanjima (ZEROJ 2005:4). Višejezičnost i interkulturalnost odnose se na procese koje obilježava interakcija i korelacija, a ne stanje postojanja u određenom društvenom kontekstu.

Obrazovna jezična politika Vijeća Europe⁶⁸ oslanja se na čl. 2 *Europske kulturne konvencije* iz 1954. godine koji obvezuje države potpisnice Konvencije na promicanje reciprociteta u učenju i podučavanju jezika. Europska dimenzija učenja jezika znatno se promijenila zbog utjecaja globalizacije, integracijskih politika Europske unije, migracija i globalnog širenja engleskog jezika, mobilnosti i razvoja informacijske tehnologije. Višejezičnost u obrazovanju smatra se pozitivnim čimbenikom u europskim integracijama jer ona povećava razinu spremnosti za konkurentnost, povećava razinu zaposlenosti, a učenje jezika postaje cjeloživotni zadatak. Svakako da se u tom smislu pri poučavanju jezika odustalo od nekadašnjeg uzora idealnog izvornog govornika u korist osposobljavanja za mobilnost, međunarodne komunikacije uz poštivanje kulturne raznolikosti.

Višejezičnost se izravno tiče stanovnika Europe jer je Europa kontinent različitih tradicija i jezika, ali i zajedničkih vrijednosti. Suradnja u promoviranju jedinstvenosti i istovremeno očuvanje raznolikosti glavni su zadaci Europske unije. Obilježje 21. stoljeća jest nova međuovisnost koja će se povećavati u budućnosti i zahtijevati od svakog stanovnika Europe predano razumijevanje kultura u dodiru. Jezik je sastavni dio svake kulture stoga se ova tvrdnja proširuje na nužnost višejezičnosti radi napredovanja u tako raznolikoj zajednici, a ne radi pukog preživljavanja..

⁶⁸ http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Division_EN.asp. Pristupljeno 2. rujna 2016.

U moderno doba učenje stranih jezika podrazumijeva adekvatno i situacijsko sporazumijevanje na stranom jeziku. Ciljevi učenja jezika u Europi 21. stoljeća znatno su drukčiji od onih u povijesti. Cilj nije više „uspješno usvajanje jednog, dva ili tri jezika pojedinačno već razvijanje jezičnog repertoara“ u kojem će sve jezične sposobnosti doći do izražaja. Izlaganje izvanobrazovnim jezičnim iskustvima dobiva na značenju jer je učenje jezika cjeloživotni proces, a izvanškolska jezična iskustva jačaju motivaciju, spretnost u uporabi jezika i samopouzdanje koje treba i formalno zabilježiti (ZEROJ 2005).⁶⁹ Kako se u poslovnom okruženju traže ne samo stručnost i znanje već i vještina timskog rada i posebice razumijevanje kulturnog senzibiliteta, te se vještine (*soft skills*) uključuju u programe nastave stranih jezika. Osim jezičnih kompetencija traže se i interkulturalne kompetencije, odnosno interkulturalne teme o kulturi zemlje čiji se jezik uči radi stjecanja znanja o kulturi i radi razvijanja kompetencija koje počivaju na iskustvu, percepciji i razumijevanju kultura. Ništa manje važno nije osvješćivanje i prepoznavanje stereotipa o kulturnim raznolikostima zemalja, posebice u poslovnom svijetu. Stjecanje interkulturalnih kompetencija na ovaj je način usko vezano uz učenje jezika.

Skupina intelektualaca za interkulturalni dijalog, osnovana na inicijativu Europske komisije u europskoj godini interkulturalnog dijaloga 2008., sastavila je izvješće s prijedlozima kako višjezičnost može ojačati Europu pod naslovom *Izazov vrijedan pažnje* u kojem iznose da jezici unapređuju interkulturalni dijalog i obostrano razumijevanje povezujući jezičnu raznolikost uz europske integracije. U Izvješću se navodi da je pitanje jezične raznolikosti izazov koji se ne smije zanemariti jer pitanja osjećaja zajedništva, pripadanja, europskog identiteta i jezika postaju prioritetna za budućnost.⁷⁰

Višjezičnost i jezične kompetencije bile su predmetom proučavanja i projekta *Prodor standardnih jezika u višjezičnim rubnim područjima Europe* koji je provela radna skupina

⁶⁹ Arhiviranju postignuća na polju učenja jezika služi Europska jezična mapa (English Language Portfolio (ELP) kao pomagalo ili predložak u jezičnom obrazovnom programu Vijeća Europe u koji se mogu unijeti sva multikulturalna iskustva, iskustva u učenju jezika kojima se mogu koristiti stručnjaci prilikom podučavanja jezika. Svrha jezičnog portfolio jest raščlamba uporabe jezika i jezične kompetencije kao i definiranje ciljeva te opisivanje postignuća u skladu s potrebama i mogućnostima učenika. (ZEROJ 2005).

⁷⁰ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment {SEC(2008) 2443} {SEC(2008) 2444} {SEC(2008) 2445} /* COM/2008/0566 final *. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52008DC0566>. Pristupljeno 2. rujna 2016.

ELAMA (Eurolinguistischer Arbeitskreis Mannheim e.V.), utemeljena 1977. godine. Radna skupina bavila se proučavanjem jezičnih dodira i eurolingvistike. Projekt polazi od inicijative Europskog parlamenta za promicanje jezika s malim brojem govornika. Prema Ureland (2013: 172) ova se, tada nova grana lingvistike ukazujući na interakciju između europskih jezika i kultura, te poučavanje manjinskih jezika, razlikovala od tadašnjih istraživanja u lingvistici koja su uglavnom bila usmjerena na jedan jezik.

2.3.5.2. Aktivno građansko sudjelovanje

Pravo na jezik koje se izražava kao zabrana diskriminacije na osnovi jezika prema *Europskoj konvenciji o ljudskim pravima*, čl. 14. jedno je od temeljnih ljudskih prava, a u višejezičnim sredinama kao što je Europska unija poznavanje jezika nužno je u sudjelovanju u javnim komunikacijama. Integracija učenja jezika za demokratsko državljanstvo i razvoj svijesti o značenju višejezičnosti za sudjelovanje u demokratskim i drugim društvenim procesima glavni je cilj jezičnog obrazovanja. Kao što je navedeno u 2.3.5.1., promatrajući učenje jezika iz takve političko-obrazovne perspektive, ZEROJ u središte pozornosti stavlja kompetencije u trima područjima:

„sposobnost razumijevanja znanja kroz jezik uopće i u određenim jezicima posebno (lingvistička komunikacijska kompetencija), sposobnost razumijevanja uporabe jezika u znanstvenom, političkom, etičkom, kulturnom diskursu (pragmatična komunikacijska kompetencija), sposobnost izbora i uporabe jezika u sporazumijevanju vezanom za pitanja različitih diskursa (sociolingvistička komunikacijska kompetencija).“ (ZEROJ 2005:13)

Podrazumijeva se da te sposobnosti u sebi nose kognitivnu, etičku i pragmatičnu dimenziju. Ako se politički i obrazovni ciljevi usmjere prema komunikacijskoj integraciji u Europi, oba čimbenika, i onaj jezične jedinstvenosti i onaj jezične različitosti moraju se uzeti u obzir. Europska komunikacijska integracija funkcija je procesa europske integracije radi razvoja europske javne sfere u kojoj se može razviti diskurs ostvarivanje buduće europske politike. Njezini različiti oblici, podnacionalni, nacionalni i nadnacionalni, postaju pristupačni poznavanjem engleskog jezika s jedne strane i kompetencije u drugim jezicima s druge strane (ibid.).

Državljanstvo podrazumijeva pravni odnos pojedinca i države. Pojedinaac kao državljanin ispunjava svoje dužnosti i zauzvrat od države u kojoj živi uživa zaštitu. To bi bio jednostavan pravni koncept državljanstva. Međutim, državljanstvo u sebi nosi i simboličku vrijednost, a to je osjećaj pripadnosti i odanost zajednici koju može oblikovati i na koju može utjecati na lokalnoj razini (u mjestu u kojem živi) i na državnoj razini (u državi kojoj pripada). Državljanstvo se ostvaruje kroz nekoliko dimenzija: političku (vezano uz politička prava i odgovornosti prema političkom sustavu), kulturnu (svijest o zajedničkom kulturnom nasljeđu koja se razvija razvojem osnovnih jezičnih vještina, jezičnim kompetencijama, čitanjem i pisanjem), društvenu (ponašanje pojedinca u društvu, njegov osjećaj za solidarnost i odanost) i ekonomsku (odnos pojedinca prema tržištu rada i potrošnje).⁷¹

U državama članicama Vijeća Europe državljanstvo se temelji na prihvatanju temeljnih sloboda, a u *Deklaraciji i programu o obrazovanju za demokratsko društvo* Vijeća Europe iz 1999. jedan od glavnih ciljeva bio je razvijanje tolerantnog i pravednog društva koje se temelji na solidarnosti, zajedničkim vrijednostima i raznolikom kulturnom nasljeđu. Prema *Lisabonskoj strategiji* usvojenoj na sastanku Europskog vijeća u ožujku 2000. godine cilj je bio da Europska unija do 2010. postane najdinamičnije i najkonkurentnije gospodarstvo svijeta, sposobno za održiv razvoj, temeljeno na znanju, sposobno ponuditi brojnija i bolja radna mjesta te mjesto u kojem vlada socijalna kohezija i u kojem se brine o zaštiti okoliša. U tom su smislu politika obrazovanja i učenje jezika i poznavanje manje raširenih jezika bili ključ za postizanje sljedećih ciljeva:

1. poboljšati kvalitetu i učinkovitosti europskog obrazovnog sustava i sustava osposobljavanja
2. osigurati pristupačnost obrazovanja za sve
3. otvoriti obrazovanje i osposobljavanje široj svjetskoj zajednici.⁷²

Dokument Europske komisije *Obrazovanje i osposobljavanje 2010.* kao okvir integrirane politike i doprinos Lisabonskoj strategiji sadržavao je temeljne ciljeve i specifične korake za njihovo postizanje. U dokumentu se naglašava da su jezici važan čimbenik kulturnog nasljeđa te da njihovo očuvanje ovisi o razumijevanju državljanstva. Obrazovanje za demokratsko državljanstvo iskustvo je cjeloživotnog učenja, proces koji između ostalog priprema ljude za život u multikulturnim zajednicama u kojima moraju posjedovati ne samo znanja već i iskustva

⁷¹ <http://www.coe.int/en/web/compass/citizenship-and-participation>. Pristupljeno 9. listopada 2016.

⁷² http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf. Pristupljeno 12. listopada 2010.

o tome kako tolerirati različitosti na temelju poznavanja jezika i kulture, uzajamnog razumijevanja, uvažavanja i solidarnosti. Zato ljudi moraju biti i politički pismeni i moraju vladati vještinama koje će biti učinkovite, oni moraju imati slobodu i sposobnost izražavanja u višejezičnim kontekstima. Ono što je zajedničko politici poučavanja jezika i demokratskog državljanstva pitanja su jezika, identiteta, kao i svijest o ljudskim pravima (uključujući i pravo manjinskih skupina na uporabu jezika i pisma manjine) koja čine pravnu i etičku osnovu.

U nastavku ovoga dokumenta Europska komisija surađuje na području primjene strateškog okvira za suradnju u obrazovanju i osposobljavanju 2020 (ET 2020) u dvjema radnim skupinama. Prva se skupina bavi proučavanjem alata za razvoj višejezičnosti i komunikacijskih vještina koje su potrebne na modernom tržištu rada, a druga je radna skupina nakon provedene analize poučavanja i učenja jezika u državama članicama Europske unije objavila izvješće o metodama za učinkovitije poučavanje jezika u Europskoj uniji. Cilj je Europske komisije nastaviti suradnju u radnim skupinama u okviru provedbe strategije ET 2020, poboljšati učinkovitost poučavanja jezika integriranim učenjem jezika i nastavnog sadržaja (CLIL), omogućiti učenje jezika uz pomoć računala (CALL) i to prije svega razvojem pouzdane, široke baze podataka s dokazima za praćenje provođenja odgovarajućih politika i inicijativa.⁷³

2.4. Zaključak

Jezik povezujemo s pojedinačnim i skupnim identitetom, on je njegov sastavni dio, a promjene identiteta odražavaju se na jezik kao i što se promjene u uporabi i usvajanju jezika odražavaju na identitete. Stoga je jezik važan čimbenik formiranja nacija i nacionalnih država, kao i u kulturnih i društvenih politika. Teorije jezičnih politika i jezičnog planiranja potječu iz različitih znanstvenih disciplina, od lingvistike preko sociolingvistike do ekonomije. Prvobitne jezične politike bile su u službi formiranja nacija i nacionalnih država, standardizacije jezika tako da se odabere varijanta jezika koja bi postala službeni jezik u državi. Tijekom povijesti, promjenama u društvu mijenjaju se i ciljevi jezičnih politika i planiranja koji se odnose na usustavljanje, utvrđivanje domena uporabe jezika, prednosti i nedostataka, statusa, održanja jezika i njegove revitalizacije.

Pojavom globalizacije i nastankom regionalnih nadnacionalnih organizacija stvoreni su složeni odnosi. U nadnacionalnim organizacijama radi izgradnje ravnoteže prema globalnim

⁷³ http://ec.europa.eu/education/policy/multilingualism/languages-in-education_hr. Pristupljeno 2. rujna 2016.

strukturama države članice prenose svoje ovlasti na nadnacionalnu razinu upravljanja institucijama i zakonima EU-a. U nadnacionalnim organizacijama, primjerice UNESCO-u, Vijeću Europe, Ujedinjenim narodima, na zaključivanju sporazuma o priznavanju i poštivanju jezičnih prava govornika koji se žele razlikovati od jezičnih zajednica u kojima žive i rade, uključeni su osim pravnika, ekonomista, politologa također i lingvisti.

U jezičnim politikama i jezičnom planiranju pitanje manjina postalo je glavno pitanje jezičnih prava. Europska unija kao nadnacionalna organizacija zajednica je različitih naroda koji sa sobom nose svoj jezik i kulturu, svoje identitete. Iako je u vrijeme osnivanja Europske zajednice svaka od država utemeljiteljica sa sobom u Zajednicu donijela samo svoj službeni jezik primjerice Francuska – francuski jezik, Njemačka – njemački jezik, tijekom proširenja svaka od novih članica još je dodatno obogatila jezični fond službenih i radnih jezika u institucijama Zajednice. S jedne strane višejezičnost treba omogućiti bolju mobilnost, povećanu zaposlenost i konkurentnost na zajedničkom tržištu, s druge strane ona je odraz i sredstvo održivosti političke i kulturne raznolikosti zemalja članica tijekom procesa ujedinjenja. Europska zajednica vrlo brzo postaje višejezična zajednica, a posebice je dobila na važnosti 1992. godine potpisivanjem *Ugovora iz Maastrichta* kojim je utemeljena Europska unija. Višejezičnost je bila zajednička politika koja je trebala osigurati što uže povezivanje na ekonomskom, političkom i kulturnom planu. Sredinom devedesetih godina 20. stoljeća europska višejezičnost definira se u *Bijeloj knjizi o obrazovanju i osposobljavanju* Europske komisije kao „sastavni dio europskog identiteta/građanstva i društva znanja“⁷⁴ da bi *Lisabonskom strategijom*⁷⁵ višejezičnost postala središnja tema politike Europske unije s dalekosežnim posljedicama za ostale politike. Višejezičnost treba biti sredstvo kojim će se osigurati jednake mogućnosti, društvena kohezija, aktivno građansko sudjelovanje za višejezične pojedince i skupine. Višejezične vještine kojima vladaju manjinske skupine (uključujući i doseljeničke skupine)⁷⁶

⁷⁴ <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d0a8aa7a-5311-4eee-904c-98fa541108d8/language-en>. Pristupljeno 5. rujna 2016.

⁷⁵ *Lisabonska strategija* (Lisabonska agenda, Lisabonski proces) razvojni je program za Europsku uniju u razdoblju od 2000. do 2010. godine s ciljem da Europska unija do 2010. postane najkonkurentnije, najdinamičnije samoodrživo gospodarstvo utemeljeno na znanju i društvenoj povezanosti. Nova strategija Europske unije za pametan i održiv razvoj, koja je od 2011. godine zamijenila *Lisabonsku strategiju*, jest *Europa 2020*, u kojoj se gospodarski razvoj pokreće, između ostaloga, inovacijama, obrazovanjem i digitalnim društvom, stjecanjem vještina i smanjenjem stope siromaštva.

⁷⁶ Načelo jezične jednakosti u Europskoj uniji kao jedan od temelja europske politike višejezičnosti dosad nije bilo moguće u potpunosti primijeniti ni vezano uz manjine ni vezano uz jednak jezični režim u institucijama Europske unije ili učenju stranih jezika. Manjinski jezici od posebne su važnosti jer ima oko 60 regionalnih i manjinskih jezika u Europi kojima govori 10 % ukupne populacije Europske unije. Taj broj ne uključuje useljeničke jezike iako se procjenjuje da ima oko 400 useljeničkih jezika koji se upotrebljavaju uz većinske jezike (VALEUR-Report

predstavljaju kapital koji još treba istražiti. Sve veće značenje pridaje se novim useljeničkim jezicima. Jezične kompetencije smatraju se temeljnim vještinama u ekonomiji zasnovanoj na znanju i u najnovije vrijeme prevladava mišljenje da se u škole treba uvesti učenje i trećeg stranog jezika (Schjerve i Vetter 2012:45).

S druge strane pojačan je interes za jezične politike i jezično planiranje manjinskih jezika u smislu zaštite jezika kojima govori mali broj govornika. Mali jezici lingvistima su oduvijek predstavljali zanimljivo područje istraživanja prije svega zbog proučavanja sustava razumijevanja jezika, formiranja kataloga jezika koji bi otkrio dokaze o univerzalnoj gramatici i dao odgovore na pitanja o funkciji jezičnih sposobnosti, o poštivanju jezičnih prava. Skutnabb-Kangas, de Varennes, Hornberger svojim zalaganjem na polju sociolingvističkih istraživanja podupiru prava govornika malih jezika, motivirajući ih za korištenje jezika. Svakako da njihova uspješnost u nastojanju očuvanju malih jezika ne ovisi samo o pravima koja su govornicima dodijeljena, isto tako ovisi i o govornicima i njihovim jezičnim zajednicama. Malo je vjerojatno da će govornici jednog malog jezika biti uspješni u revitalizaciji svojega jezika dugoročno nakon što spoznaju da im se pružaju bolje prilike u životu ako svoj manjinski jezik zamijene dominantnim jezikom.

Lingvisti se slažu s tim da izumiranje jezika nije nova pojava. Steiner (1998) u Wright (2004:12) navodi da je broj jezika koji su izumrli kroz povijest veći od broja jezika koji danas postoje na svijetu. Izumiranje jezika neizbježan je fenomen na određenoj demografskoj razini, u slučaju prodornosti jednog jezika u kontaktu s drugim. Iznimka je situacija u kojoj su govornici snažno motivirani za očuvanje svojega jezika (Wright 2004:12). Područje ekolingvistike koje se bavi brigom za opstanak jezika promatra jezik kao biološku kategoriju koju treba zaštititi. Budući da jezik ne postoji izvan svojih govornika, glavna je odgovornost za očuvanje jezika na samim govornicima koji imaju mogućnost očuvati jezik kojim govore, zamijeniti jedan jezik drugim (supstitucija) ili prenijeti način razmišljanja iz jednog jezika u drugi upotrebljavajući oba koda (komutacija).

Jezične politike odvijaju se na makrorazini i na mikrorazini. Dosad ne postoji suglasnost između dviju razina jezičnih politika: politike na makrorazini odnose se na aktivnosti institucija

2007: 26 u Schjerve i Vetter 2012:46). Na ovaj se način načelo jednakosti ne primjenjuje na useljeničke jezike za razliku od regionalnih i manjinskih jezika kod kojih se to načelo primjenjuje pod uvjetom da su službeno priznati u državi članici. Oni mogu biti uključeni u lokalne obrazovne planove i programe kao materinski jezik (jedan od predmeta), a podučavaju se kao strani jezici samo u slučaju kad su ujedno i službeni jezici u susjednoj državi (slučaj njemačkog jezika u južnom Tirolu), dok se kao autohtoni manjinski jezici, primjerice bretonski u Francuskoj, neće podučavati kao strani jezik u školi.

Europske unije kao multinacionalne, multijezične zajednice, a politike na mikrorazini definiraju jezična prava pojedinca. Ako Europska unija nastavi izbjegavati donošenje ozbiljnih odluka na makrorazini te ako pojedine države članice nastave nevoljko donositi zakone o manjinskim jezicima, rezultat bi mogla biti šteta za trenutno ugrožene jezike u Europskoj uniji. Nužno je provesti javnu raspravu u svim područjima koja se tiču:

- uloge jezika koji nemaju formalno priznanje u Europskoj uniji
- položaja jezičnih zajednica u kojima se govori službeni jezik u Europskoj uniji, ali čija jezična prava nisu zaštićena u područjima u kojima te zajednice postoje
- kriterija za jezično funkcioniranje institucija Europske unije
- predviđanja globalne jezične politike Europske unije.

3. MANJINSKI JEZICI U EUROPSKOJ UNIJI

Jezičnu raznolikost čini skup svih jezičnih sustava s elementima koji se razlikuju prema određenim kriterijima. Međutim, u suvremenoj lingvistici ne postoje kriteriji kojima se mogu utvrditi opseg i obilježja tih elemenata. Budući da elemente jezične raznolikosti nalazimo u različitim prostorima, govorimo o njihovoj prostornoj raznolikosti (Škiljan 1980:132). Elementi (jezici) koji čine jezičnu raznolikost različitih su simboličkih funkcija koje čine neodvojivu vezu s kolektivnim identitetom. Posljedica njihovih različitih simboličkih funkcija jest dihotomija „većinski i manjinski“. Opća definicija koncepta manjina ne postoji, a pojam jezične manjine teško je definirati jer lingvistički kriteriji prema kojima se dijalekt (manjinski jezik) razlikuje od jezika (većinski jezik) nisu dovoljni. Ipak, ovdje je riječ o interdisciplinarnom pitanju koje osim lingvistike uključuje i pravne, psihološke, društvene i političke kriterije. Primjer situacije u kojoj problem granice između dijalekta i jezika, čisto lingvističke prirode, sa sobom donosi političke posljedice predstavlja aktualni spor vezan uz status bugarskog i makedonskog jezika. U Bugarskoj se makedonski jezik smatra dijalektom bugarskog jezika.

Države koje karakterizira višejezičnost mogu zauzeti različite službene stavove prema jezičnim manjinama i njihovim jezicima. Države uglavnom uz službeni jezik većinske etničke skupine priznaju i posebna prava pripadnicima manjinskih jezika. Finski i švedski službeni su jezici u Finskoj, dok drugi jezici imaju priznat status manjinskih jezika. Moguće je i priznavanje samo jednog službenog jezika uz negiranje postojanja ostalih manjinskih jezika (Turska). Funkcije zaštite jezičnih prava su prema Mälksöou očuvati mir i sigurnost, promicati pravedno postupanje prema pojedincima i očuvati jezičnu raznolikost (Mazur 2008:43).

Uz jezik se veže pojam samoodređenja i nacionalne pripadnosti, a u povijesti su se političke granice temeljile na nacionalnoj pripadnosti. Tako su 1919. godine granice nekih država u istočnoj i srednjoj Europi prepravljene Versajskom mirovnom konferencijom prema nacionalnoj pripadnosti, odnosno jeziku pojedine etničke skupine.

Zahtjevi manjina za slobodnom uporabom jezika mogu varirati prema opsegu (od široke uporabe u svim sferama javnog života, npr. u medijima, obrazovnim institucijama, državnoj upravi, sudstvu) preko ograničene uporabe za označavanje osobnih imena, ulica do uporabe u privatnom životu. Ključan je stav države i spremnost da manjinama prizna pravo na upotrebu manjinskog jezika, što uglavnom ovisi o brojčanoj zastupljenosti manjinske skupine, lokaciji i

geografskoj koncentraciji (de Varennes 1996 u Paz 2013:158). Uz ostvarivanje prava na uporabu jezika vežu se i druga temeljna ljudska prava, primjerice pravo na jednakost, slobodu govora, pravično suđenje itd. (Mazur 2008:64).

Na području jezičnih prava i prava na jezik stavovi stručnjaka za ljudska prava i međunarodno pravo razlikuju se od onih koje zastupaju lingvisti i sociolingvisti. Arzoz (2007) navodi da se pravo na jezik ne smatra nužno temeljnim ljudskim pravom. Ključna odredba članka 27. *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih naroda* iz 1976., prema kojoj se osobama koje pripadaju manjinskoj skupini u državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ne smije uskratiti pravo da se u svojoj zajednici služe svojim jezikom, predstavlja jedino izričito obvezujuće međunarodno pravo s obzirom na zaštitu govornika manjinskih jezika. Međutim, ta odredba nije obvezujuća za sve države potpisnice *Pakta*. Francuska se primjerice ogradila od navedenog čl. 27. *Pakta* (Paz 2013:190). Kao posljedica ovoga stava „ljudsko pravo na manjinski jezik“ ne primjenjuje se na manjine u Francuskoj, a pripadnici manjina u Francuskoj moraju se pozivati na zaštitu koju im pruža opće ljudsko pravo na zabranu diskriminacije prema jeziku, vjeri itd.

Bitan dio jezičnih prava koje čini zaštita jezika, a ne samo jezična tolerancija podliježe političkim promjenama u društvu u kojem je vlada odgovorna za stvaranje uvjeta za zaštitu jezika u upravi, sudstvu i obrazovanju. Jezična prava sadržajno su proizvod političkih procesa u pojedinom društvu; jezična prava nisu neosporiva činjenica demokracije ili upravljanja jezičnom raznolikošću u skladu sa standardima ljudskih prava. Opstanak jezične raznolikosti u nekoj državi ovisi o politikama, definiranju jezičnih prava i upravljanju jezičnim sukobima. Ako neka država podupire jezične politike, to ne znači nužno da se neće odlučiti zagovarati kulturnu i jezičnu homogenizaciju jer međunarodno pravo koje se bavi ljudskim pravima ne pokriva područje jezičnog prava, izuzev temeljnih prava. Međunarodno pravo u ovom smislu može samo postavljati minimalne standarde i jačati demokratske uvjete za upravljanje jezičnom raznolikošću (Arzoz 2007: 15).

Ključni međunarodni dokumenti koji reguliraju pitanja ljudskih prava i vodeći znanstvenici na području ljudskih prava podupiru stajalište da prava jezičnih manjina treba smatrati ljudskim pravima jer je jezik sastavni dio kulturnog identiteta svakog pojedinca i zato što jezični pluralizam doprinosi raznolikosti (Paz 2014:473). Međutim, Paz (ibid.) navodi da sudovi za ljudska prava i kvazisudbene institucije nisu spremne nametati državama velike troškove koji

bi nastali kad bi se režim jezičnih politika koji zagovara jezičnu raznolikost dosljedno provodio. Ograničavanje uporabe nekog jezika može imati višestruko nepovoljne posljedice na političku klimu i situaciju u društvu, može biti uzrokom međunarodnih napetosti, netrpeljivosti (primjerice uporaba njemačkog kao manjinskog jezika u Italiji vjerojatno neće biti uzrokom netrpeljivosti, dok će uporaba ruskog u bivšim sovjetskim republikama vjerojatno izazvati veće netrpeljivosti).

3.1. Lingvističko stajalište

Jezik je sustav znakova koji ljudi upotrebljavaju u jezičnoj djelatnosti. Kao sustav on je po svom karakteru apstraktan jer ga definiraju relevantni odnosi elemenata u nekom skupu, dok je govor njegova konkretna realizacija. Stoga je jezik organizacija govora (Škiljan 1980:12). Međutim, Martinet navodi da se o jeziku može govoriti od trenutka kada se uspostavi komunikacija u okviru dvostruke artikulacije glasovnog tipa (Martinet 1980:96). O političkom određenju i hijerarhiji jezika Martinet navodi:

„Svijet je danas podijeljen na političke tvorevine od kojih svaka, barem u pravilu, službeno upotrebljava određeni jezik. Ljudi su stoga skloni misliti da svi pojedinci koji pripadaju istoj naciji (državi) tvore homogenu i zatvorenu jezičnu zajednicu... Službeni jezici imaju pisani oblik, koji je najčešće u svim pojedinostima ustaljen, a to je oblik s kojim će se stranac najprije upoznati. U svojoj vlastitoj zemlji govornik je obično vrlo osjetljiv na prestiž pisanog oblika. Iz ustaljenosti i homogenosti ovoga oblika on rado izvlači zaključak o ustaljenosti i homogenosti službenog jezika.“ (Martinet 1980:95)

Jezici Europske unije imaju različito podrijetlo. Većina jezika Europske unije pripada skupini indoeuropskih jezika (germanski, romanski, slavenski, keltski, grčki i baltički). Ugrofinjski, koji se ponekad nazivaju i uralskim jezicima, zastupljeni su mađarskim, finskim i estonskim. Malteški je blizak arapskom s talijanskim elementima. Iznimku čini baskijski jezik, čiji se korijeni još uvijek istražuju.⁷⁷

Manjinski jezici uključuju ne samo manje raširene jezike kao npr. jezik saamski u Laponiji ili bretonski u zapadnoj Francuskoj već i uporabu službenih jezika Europske unije kad ih govori

⁷⁷ „Baskijski ili euskara, na krajnjem sjeverozapadu pirinejskog područja na granici između Španjolske i Francuske. Za sada nije povezan niti s jednim danas poznatim jezikom i čini zasebnu skupinu. Neki ga povezuju s kavkaskim ili starim mediteranskim jezicima dakle i živim i mrtvim jezicima.“ (Škiljan 1980:32).

manjina u drugoj zemlji članici, kao npr. njemački u sjevernoj Italiji ili mađarski u Rumunjskoj ili Slovačkoj. Ulaskom baltičkih zemalja s manjinama koje govore ruski jezik pojam manjinski jezik proširuje se i na definiciju da je to jezik koji je službeni jezik zemlje koja nije članica Europske unije. Tipologija manjinskih jezika iznimno je složena. Glavnu kategoriju čine jezici koji su manjinski u jednoj zemlji, ali su službeni i većinski jezik u drugoj, obično susjednoj zemlji. Ti jezici nisu izravno ugroženi, međutim ako nisu službeno priznati kao manjinski jezici u dotičnoj državi, pretpostavlja se da će se manje upotrebljavati i da će tako izgubiti značenje, status i da će s vremenom nestati. Postoje domorodački manjinski jezici koji se govore u dvjema državama ili u više država i nisu nacionalni jezici niti u jednoj od tih država. Primjeri ovih jezika su baskijski koji se govori u Francuskoj i Španjolskoj i saamski jezik kojeg čini nekoliko laponskih jezika, a govori se u Švedskoj, Norveškoj, Finskoj i Rusiji. Treći tip manjinskih jezika mogli bismo opisati kao jezike koji se govore samo u jednoj državi, npr. škotski gaelški, velški, kornvalski u Ujedinjenom Kraljevstvu. Iako nije vjerojatno da će zbog ovih manjinskih jezika doći do napetosti ako se znatno smanji broj govornika tih jezika, to bi značilo gubitak dijela bogate europske kulturne baštine.⁷⁸

Broj službenih jezika Europske unije povećava se od vremena Uredbe Vijeća 1/1958.⁷⁹ Katalonski,⁸⁰ baskijski i galicijski⁸¹ imaju status službenih jezika u Španjolskoj, što znači da se određene tekstove vezane za Europsku uniju prevodi s tih jezika i na te jezike na trošak španjolske vlade. Slično vrijedi za uporabu škotskog gaelškog i velškog, za koje prijevode osigurava prema potrebi vlada Ujedinjenog Kraljevstva na svoj trošak. I Španjolska i

⁷⁸ Minority language protection in Europe: Into a new decade u: Regional and Minority languages 8/10. <https://book.coe.int/eur/en/minorities/4534-pdf-minority-language-protection-in-europe-into-a-new-decade-regional-or-minority-languages-no8.html>. Pristupljeno 20. srpnja 2016.

⁷⁹ Status službenog i radnog jezika u Europskoj uniji znači da se dokumenti mogu slati institucijama EU-a i odgovori primati od njih. Propisi Europske unije i ostali zakonodavni dokumenti tiskaju se na navedenim službenim i radnim jezicima Europske unije. Zbog vremenskog i financijskog ograničenja malo se dokumenata prevede na sve službene i radne jezike Europske unije. Europska komisija upotrebljava engleski, francuski i njemački kao jezik postupka, dok Europski parlament omogućuje prijevod na različite jezike ovisno o potrebama njegovih članova. http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/eu-languages_en.htm. Pristupljeno 25. kolovoza 2010.

⁸⁰ Katalonski je jedan od onih manjinskih jezika kojem je u prošlosti osporena autonomija. Budući da je katalonski srodan španjolskom Frankov režim ne samo da je potisnuo katalonski već je sugerirano da je on samo dijalekt španjolskoga i da katalonski uopće nije poseban jezik. Kao posljedica takva pristupa katalonski je uklonjen iz javne i formalne sfere. Radi li se jednom ili dva jezika u ovom slučaju nije isključivo lingvističko pitanje, već političko i kulturno.

⁸¹ Usmeni prijevod s baskijskog, katalonskog/valencijskog/balearskog i galicijskog jezika za Vijeća sa sudjelovanjem regionalnih predstavnika i plenarne sjednice Europskog gospodarskog odbora i Odbora regija (ali ne i sastanci Komisije) osigurava se na zahtjev i na trošak države članice. To se ne primjenjuje na usmeni prijevod na navedene jezike.

Ujedinjeno Kraljevstvo sklopile su sporazum s institucijama Europske unije o takvu jezičnom režimu.

Prema sporazumu Irske i Europske zajednice sklopljenom 1971. godine irski jezik⁸² jedan je od 24 službena jezika Europske unije, iako se na njemu pisalo samo primarno zakonodavstvo. Godine 2007. irski jezik postao je službeni i radni jezik Europske unije. Prema Uredbi Vijeća (EZ) 920/2005 postojala je mogućnost odstupanja od prevođenja akata na irski u razdoblju od pet godina prema kojima ne moraju svi akti institucija Europske unije (izuzev uredbi Europskog parlamenta i Vijeća) biti sastavljeni i objavljeni u Službenom listu Europske unije na irskom jeziku. Takvo odstupanje na snazi je do kraja 2016. godine (prema Uredbi Vijeća EU 1257/2010) iako se treba smanjivati i konačno ukinuti koncem 2021. godine (prema Uredbi Vijeća 2015/2264).

Malteški je službeni jezik Europske unije sa sličnim privremenim odstupanjima od obveze prevođenja akata kao i za irski. Odstupanje uvedeno 2004. godine Vijeće EU-a ukinulo je 2007. godine.

Regionalni ili manjinski jezici mogu se trojako definirati. Prvo, kao jezici koji su karakteristični za neku regiju koja može biti unutar države članice ili međugranične regije, a koji nisu dominantni jezik u nekoj državi članici Europske unije. To se odnosi na baskijski, bretonski, katalonski, frizijski, sardski i velški. To su također jezici kojima govore manjine u jednoj državi članici Europske unije, ali koji su službeni jezik u nekoj drugoj državi članici. Primjeri za takvo određenje manjinskih jezika jesu njemački u južnoj Danskoj, francuski u sjevernoj Italiji i mađarski u Slovačkoj. Treća se definicija odnosi na neteritorijalne jezike kao što su jezici kojima govore Romi i članovi židovske zajednice u Europskoj uniji (npr. romski i jidiš).

Regionalni ili manjinski jezici ne uključuju dijalekte bilo kojega od službenih jezika niti jezike doseljeničkih zajednica u Europsku uniju. Grupu neautohtonih jezika čine jezici kojima govore doseljeničke zajednice u Europskoj uniji (npr. turski kojim govore velike zajednice u Njemačkoj, Belgiji i Nizozemskoj, arapski koji je zastupljen u doseljeničkim zajednicama u Francuskoj, Španjolskoj i Belgiji te urdski/hindski⁸³, bengalski kojim govore doseljeničke zajednice iz Indije u Ujedinjenom Kraljevstvu). Ti neautohtoni jezici nemaju formalni status ili

⁸² Gaelski pripada skupini keltskih jezika i govori se u Irskoj i Škotskoj. Irski je keltski jezik koji se govori u Irskoj. Irski je prvi službeni jezik, a engleski je drugi službeni jezik u Irskoj.

⁸³ „Suvremeni novoindijski jezici s najrazvijenijom pismenošću su hindski (uz engleski službeni jezik Indije, a pod imenom urdski – sa snažnim muslimanskim, arapsko-perzijskim utjecajem u leksiku i u pismu – i Pakistana).“ (Škiljan 1980:21)

nisu priznati u državama Europske unije. Međutim, Europska unije financira i te doseljeničke zajednice programima socijalnog i regionalnog razvoja kako bi se integrirale u novu sredinu, ali i razvile jezične vještine u svom jeziku, a djeca doseljenika imaju mogućnost učiti svoj materinski jezik u redovnim školama. Na taj način ostaju povezani sa svojim kulturnim korijenima, dok istovremeno usvajaju jezik i kulturu države domaćina.⁸⁴

Odnos prema malim jezicima (regionalnim i manjinskim) mijenjao se kako se mijenjala i politika. Pitanje položaja jezika jest pitanje ljudskih prava u Europskoj uniji što uključuje prava na jezične manjine. Poteškoće pri definiranju i utvrđivanju kriterija za definiranje malih jezika kao i sam broj izraza kojima raspolažemo za male jezike u Europskoj uniji ukazuju na složenost procesa političkih i kulturnih promjena koje su se na europskom tlu odvijale tijekom povijesti. Neki od jezika koji se danas ubrajaju u skupinu manje raširenih jezika nekoć su bili dominantni u određenom geografskom području (npr. mađarski u Austro-Ugarskoj Monarhiji), što ne znači da taj proces u budućnosti ne bi mogao ići u suprotnom smjeru.

Lingvistika kao humanistička znanost oduvijek je povezana s društvenim sustavima i uključena u različite tendencije i orijentacije u društvu kako na državnoj i naddržavnoj razini tako i na regionalnoj razini. Međutim, čisto lingvistički kriteriji poput kriterija uzajamne razumljivosti jezika manje su važni u određivanju okvira malih jezika nego što su to politički i kulturološki čimbenici, od kojih su najznačajniji autonomija (neovisnost) i heteronomija (međuovisnost) (Trudgill 2000). Predmet lingvističkih istraživanja vezanih uz male jezike mijenjao se tijekom prošlosti. Tako je primjerice šezdesetih godina 20. stoljeća naglasak bio na jezičnim, etimološkim i dijalektalnim studijama koje su služile uglavnom za opravdanje načela nacionalnih država u višejezičnom kontekstu; sedamdesetih se istraživala interferencija i analiza pogrešaka temeljena na usporedbi s jezikom u matičnoj zemlji (npr. koliko se njemački jezik koji se govori u Belgiji razlikuje od standardnog njemačkog jezika).

Kad se govori o jezičnim zajednicama, treba spomenuti i odnos jezika i nacije. Ta je tema u 19. stoljeću bila u središtu lingvističkog proučavanja. U doba romantizma i buđenja osjećaja nacionalne pripadnosti smatralo se da se jedna nacija mora podudarati s jezičnom zajednicom, odnosno politički gledano svaka nacija mora imati vlastitu državu. Općenito bi se reklo da Nijemci govore njemački, Francuzi francuski jezik, za što postoje dobri razlozi. Međutim, stvarnost izgleda drukčije jer sve europske države imaju svoje male jezike – jezike kojima

⁸⁴ Speaking for Europe, Languages in the European Union, European Commission, 2008. <http://www.ec.europa.eu/publications>. Pristupljeno 20. lipnja 2010.

govore skupine govornika, a koji su različiti od službenog, dominantnog jezika zemlje u kojoj žive.⁸⁵ Nije se pritom vodilo računa o tome da u jednoj državi može živjeti više nacija koje govore jednim jezikom ili jedna nacija koja govori različitim jezicima.

Jezik ima bitnu ulogu u formiranju nacije, a moderna lingvistika ne polazi sa stajališta da se jačanjem nacionalne svijesti inzistira na integritetu jezične zajednice pri promatranju jezične raznolikosti u prostoru (Škiljan 1980). Primjeri Belgije ili Finske pokazuju da tamo gdje su manjine brojčano zastupljenije država ima obično više od jednog službenog jezika. U Belgiji su tako flamanski i francuski službeni jezici, dok su u Finskoj finski i švedski službeni jezici. S druge strane, malo je vjerojatno da će jezik manjine doći do službenog statusa ako je ta manjina manje utjecajna ili brojčano slabija. Stoga će se govornici takvog malog jezika uglavnom služiti obama jezicima iz praktičnih razloga.

Osamdesetih godina 20. stoljeća nastale su prve sociolingvističke studije o proučavanju značenja društvene raslojenosti za uporabu jezika koje su otvorile izvanogranične perspektive analiziranjem diglosije i pitanja migracija u međunarodnom kontekstu. Devedesetih je predmet proučavanja jezika u dodiru tijekom europeizacije bila granična propusnost euroregija i značenje višejezičnosti za obrazovnu politiku. Unutar eurolingvistike⁸⁶ razlikujemo krugove proučavanja jezičnih pojava, npr. skandinavski krug (područje proučavanja su usvajanje jezika, jezik gluho-nijemih), mediteranski krug (bavi se proučavanjem manjina, standardizacijom) ili beneluški krug (predmet proučavanja su jezična i obrazovna politika) (Ureland 2003). Europski komunikacijski prostor ovisi o integriranju pojedinih zemalja u Europsku uniju i odluke vezane uz jezičnu i kulturnu različitost.

Aktualna proučavanja položaja malih jezika u europskom komunikacijskom prostoru obilježila je i ekolingvistika koja se bavi kulturno-jezičnim posljedicama regionalnog planiranja, urbanizacije i internacionalizacije informacijskih prijenosnih sustava. Skutnabb-Kangas jezičnu raznolikost promatra kao biološku raznolikost u kojoj je jezik u stalnoj interakciji sa svojom okolinom (okolišem).

Nikad u povijesti čovječanstva niti jedna zemlja ili federacija zemalja nije odlučila u korist tako eksplicitno višejezičnog modela kao što je to učinila Europska unija. Zbog istog je razloga

⁸⁵ Trudgill (2000:120) navodi da bi iznimka ovome u Europi bio islandski jezik kojim govori 100 % autohtone populacije.

⁸⁶ Eurolingvistika jest lingvistička disciplina koja se bavi pitanjima jezika u Europi.

Europska komisija prepoznala važnost višejezičnosti u funkcioniranju ekonomskih, političkih i društvenih elemenata osiguravajući sredstva radi proučavanja višejezične raznolikosti.

Jasno je da proširenjem Unije u višejezičnu tvorevinu nema mjesta za jednojezičnu Europu. S obzirom na ekonomsku integraciju nacionalnih država u Europsku uniju i pritisak vlasti Europljani se sve više prilagođavaju jedni drugima. Na taj način smanjuju se razlike između nacionalnih država u gotovo svim područjima zajedničkog života, međutim ne i na području jezika, kulture i obrazovanja. Stoga bi se dalo zaključiti da bi obilježja Europske unije bila stalna jezično-kulturna raznolikost uvjetovana pojačanom integracijom i smanjenjem izdvojenosti nacionalnih država, ali ne višejezična asimilacija kakva postoji npr. u Aziji ili Africi. To znači da će važnost jezika u budućnosti rasti i da će jezično-kulturni obrazac razmišljanja i ponašanja biti najvažnije obilježje identiteta budućih Europljana, a o višejezičnosti ovisit će pojedinačni ekonomski napredak. Stoga su jezična politika i jezično planiranje u smislu jezičnog gospodarenja (*linguistic household*), kako to definira ekolingvistika, sastavni dio europskih politika (Nelde 1999).

Odluka o potpori regionalnih i manjinskih jezika mora se temeljiti na potpunom razumijevanju njihova statusa i izazova koji su pred njima. Europska je komisija zato 1992. godine pokrenula studiju o manjinskim jezičnim skupinama u Europskoj uniji pod nazivom *Euromosaic*. Komisija je odlučila ispitati potencijal širenja uporabe regionalnih i manjinskih jezika, kao i njihovih ograničenja. Istim okvirom koristila se i studija koja je provedena nakon proširenja 1995. kad su Austrija, Finska i Švedska postale članice. Nakon toga uslijedile su studije 2004. i 2009. godine provedene u 12 novih zemalja koje su postale članice Europske unije. Na temelju studija napravljen je sažeti prikaz situacije u novim državama članicama u usporedbi s 15 država članica prije proširenja. U prikazu regionalnih i manjinskih jezika u novim državama članicama daje se jezični pregled, statistički podatci i podatci o uporabi jezika, povijesni i zemljopisni aspekti uz teritorijalnu podjelu, prikaz političkih prilika i promjena.⁸⁷

Prema statusu koji neki jezik zauzima u društvu jezici mogu biti većinski, službeni, rodni, materinski, etnički, jezik zajednice, kućni, nasljedni, nacionalni, pokrajinski, manjinski, urođenički ili autohtoni, useljenički, iseljenički, doseljenički itd.⁸⁸ Službenim jezikom naziva

⁸⁷ http://ec.europa.eu/languages/euromosaic/euromosaic-study_en.htm. Pristupljeno 20. kolovoza 2010.

⁸⁸ Većinski, nadređeni, dominantni jezik u nekom društvu jest jezik kojim govori većina stanovništva. Službeni jezik jest jezik koji je u uporabi u institucijama neke države i čija je uporaba propisana zakonom. Narodni ili nacionalni jezik jest jezik pripadnika istog naroda u nekom društvu, ne nužno i službeni jezik u tom društvu. Jezik koji nije službeni jezik, ali kojim se sporazumijevaju pripadnici društva na određenom području u svakodnevnom život naziva se pokrajinskim jezikom. Manjinski jezik jest jezik kojim se koristi manjinska

se prema Bourdieu (1991: 45) jezik koji se nameće čitavoj populaciji kao jedini legitiman jezik, kao politička kategorija. Škiljan (1980:149) službenim jezikom naziva kodificirani jezik koji se formira izričitim dogovorom (standardni jezik), koji je istovremeno i jezik državne uprave. Nacionalni je jezik prema Škiljanu jezični sustav kojim se služe pripadnici jedne nacije. On je uglavnom standardiziran, međutim, ne može se izjednačiti sa standardnim jezikom ili jezičnim standardom koji se kodificira gramatikama, rječnicima i pravopisom, a upotrebljava se kao jezik državne uprave, školstva. Granice nacije, države i standardizacije prema Škiljanu ne moraju se podudarati (Škiljan 1980:149).

Grbić navodi prema Allardt (1984) četiri kriterija prema kojima bi se neki jezik mogao odrediti kao manjinski, a to su samokategorizacija, zajedničko podrijetlo, distinktivne jezične, kulturne i povijesne osobine vezane uz jezik te društveni položaj jezičnih skupina (Grbić 1994: 30). Manjinski bi se jezik prema ovim kriterijima mogao odrediti kao jezik kojim govori manjinska skupina u nekom društvu. Kad je neki manjinski jezik materinski jezik u okruženju većinskog, službenog jezika, njegov je status nizak i prijeti mu opasnost da će ga prevladati većinski jezik koji ima visok status. Prema Trudgillu govornici manjinskih jezika koriste se strategijama za prevladavanje nesklada u odnosu na većinski jezik i postaju dvo/višejezični u slučaju kad je manjina brojčano nadjačana ili kad ima slabiji utjecaj u društvu jer manjinski jezik nema status službenog jezika ili ga teško može dobiti. (Trudgill 2000:120).

Manjina (kao zajednica) ionako je određena svojim podređenim ekonomskim, političkim i prostornim položajem. Većinski jezik kao jezik prestiža i dominacije može zadirati u privatnu domenu manjinske zajednice i na taj način prouzročiti potiskivanje i konačno izumiranje manjinskog jezika i onoga što se veže uz njega (kulturno nasljeđe, tradicija, različitost). Kojom će se brzinom taj proces odvijati, ovisi o nekoliko čimbenika intrinzične i ekstrinzične motivacije za održanjem manjinskog jezika u zajednici. Grin (2016:621) navodi da je empirijska razlika između manjinskog i nemanjinskog jezika nejasna i da se sve više upotrebljava izraz „ustavni, regionalni i manji državni jezici“ (CRSSLs – constitutional, regional and smaller state languages) što bi bio prošireni naziv za regionalne i manjinske jezike.

zajednica nekog društva koja pripada povijesnoj tradiciji toga društva. Useljenički jezik jest jezik kojim govore novopridošli useljenici u nekom društvu. Iseljenički jezik jest jezik kojim se koriste iseljenici u odnosu na jezik matične zemlje iz koje su se iseljenici iselili bez obzira na razdoblje u kojem su se iselili. Nasljedni ili predački jezik jest jezik koji govornici određene zajednice govore i nastoje zadržati kao nasljeđe u nekoj većinskoj jezičnoj zajednici u kojoj taj jezik nema status manjinskog ili službeno priznatog jezika (Jelaska i Kusin 2005: 54-56).

Prema Grinu (2003:43) vitalnost manjinskog jezika ovisi o vještini govornika manjinskog jezika da se koristi svojim jezikom na odgovarajući način, o prilici u kojoj može upotrebljavati manjinski jezik (što je broj prilika veći, to je mogućnost za održanje jezika veća) i konačno o želji ili motivaciji govornika da se služi svojim jezikom u društvu, što podrazumijeva i njegovu psihičku spremnost da bez zadržke progovori svojim manjinskim jezikom u okruženju nekog većinskog jezika. Ti se kriteriji primjenjuju na pojedine govornike manjinskih jezika kao i na njihove jezične zajednice. Ključ održanja i vitalnosti nekog manjinskog jezika jest sposobnost pojedinca da uspješno upotrebljava svoj manjinski jezik. Ako te sposobnosti nema, društvo ne može osigurati ni mogućnosti za uporabu manjinskog jezika ili može imati negativan stav prema uporabi tog jezika što se može odraziti na motivaciju govornika manjinskog jezika da se koristi svojim jezikom. Jezične politike moraju stvoriti uvjete potrebne za održanje vitalnosti nekog manjinskog jezika.

3.2. Povijesno stajalište

Mali jezici u Europi imaju svoju povijest koja je sastavni dio povijesti njihovih govornika. Govornici manje raširenih jezika su ili većinski govornici neke države s malim brojem stanovnika (npr. slovački u Slovačkoj) ili čine manjinski narod unutar zajednice s većinskim stanovništvom koje govori neki drugi standardni jezik (primjerice hrvatski jezik u Mađarskoj). Dio rada koji se bavi povijesnim gledištem na male jezike uglavnom se odnosi na nastanak, povijesni razvoj definicija za koncept „manjinski narod – manjina“, kao i za „manjinski jezik“ te razvoj zaštite jezičnih manjina.

Mali jezici kao dio identiteta malih naroda, njihova prava i uloga u svijetu ne mogu se promatrati izvan konteksta i određenja takozvanih malih naroda. Manjine i njihovi jezici jedino se mogu zaštititi ako se definiraju njihova prava u većinskom okruženju. Jezik je u takvu okruženju sredstvo razgraničavanja, ali razgraničavanje ne znači istovremeno i odvajanje, netoleranciju prema različitostima ili naglašavanje različitosti.

Jezične manjine vrlo su rano postale predmetom manjinske zaštite. Obično se kao prvi međunarodni ugovor o zaštiti jezičnih manjina navodi *Ugovor o trajnoj uniji* koji su 1516. godine sklopili francuski kralj i helvetska država. Njime su, između ostalog, bile zajamčene

određene povlastice za Švicarce unutar Unije koji su govorili isključivo njemačkim jezikom (Mazur 2008:41).

Povijesni razvoj zaštite nacionalnih manjina možemo podijeliti u tri faze. Prva faza započinje Vestfalskim mirovnim sporazumima⁸⁹ (1648.) i traje do Prvog svjetskog rata (1914.). Druga faza nastavlja se do kraja Drugog svjetskog rata (1945.), a treća počinje nakon Drugog svjetskog rata i traje sve do danas, s posebnom podfazom nakon 1989. godine. Prvu fazu koja je trajala gotovo tri stotine godina, obilježava zaštita manjina ograničena samo na vjerske manjine, jer se svijest o zaštiti manjina pojavila u okviru reguliranja vjerskih pitanja. Prvi relevantni međunarodni pravni dokumenti o zaštiti vjerskih manjina potječu iz 16. stoljeća. „Cuius regio, eius religio“⁹⁰ predstavlja načelo postavljeno 1555. godine *Augsburškim vjerskim mirom* prema kojemu je pripadnicima druge vjeroispovijesti omogućeno pravo na slobodno iseljenje zbog vjerskih razloga (Klemens 1995: 10). Odredbe o vjerskoj slobodi uključivale su međunarodne dokumente kao što je primjerice Bečki mirovni sporazum iz 1609. kojim se jamče vjerske slobode transilvanskim protestantima.

U 18. stoljeću prosvjetiteljski ideali jednakosti i tolerancije utjecali su na jačanje vjerskih sloboda i slobode mišljenja. Brojna nacionalna pitanja otvaraju se nastankom nacionalnih država u 18. i 19. stoljeću. Iako nije bio primjerom etničke tolerancije, Bečki kongres 1815. godine obvezao je Austriju, Rusiju, Prusku da priznaju Poljake koji su živjeli u tim zemljama kao nacionalna manjina i da zaštite njihova jezična prava. Berlinski kongres 1878. također se u pogledu zaštite prava manjina više rukovodi vjerskim načelima i ne sadrži pitanja zaštite nacionalnih manjina. U 19. stoljeću buđenje nacionalne svijesti nije vrijedilo samo za narode koji su imali svoju državu, već i za manje skupine naroda. Moravskom nagodbom 1905. godine predviđeno je da se u Habsburškoj Monarhiji regulira suživot slavenskih naroda s Nijemcima.

Druga faza do kraja Drugog svjetskog rata (1945.) bila je kraća ali mnogo dinamičnija. Zaštita manjina proširena je uz vjerske i na rasne, etničke i jezične manjine kojima se dodjeljuju posebna ljudska prava, između ostaloga pravo na korištenje svojeg jezika na sudu, pravo na obrazovanje na vlastitom jeziku u osnovnim školama na područjima s većim brojem pripadnika

⁸⁹ Vestfalskim mirovnim sporazumima uvode se načela slobode savjesti i religije uz obvezu država na toleranciju i samoupravu za posebne vjerske zajednice. Ta su načela zamijenila dotadašnje načelo „cuius region, eius religio“ kojim se vjera stanovništva nekog područja određivala prema vjeri kojoj je pripadao vladar toga područja.

⁹⁰ „Čija je zemlja, onoga je i vjera.“ op.a.

manjine. Nove zajednice naroda nastale su nakon Prvog svjetskog rata kad je od mnogonacionalnih država Rusije, Austro-Ugarske i Turske nastalo 15 nacionalnih država. Novonastale države i dalje su bile multinacionalne kao i izvorne države iz kojih su nastale, tako da su u njima i dalje živjeli narodi koji su postali „ugnjjetavane manjine“ (Klemens 1995:11). U takvim okolnostima manjinama se moglo dogoditi da su ili protjerane ili asimilirane ili uništavane kako bi se naselilo etnički i jezično homogeno stanovništvo u cilju povezivanja područja nacionalnih država. Te se probleme nastojalo riješiti i dalje spriječiti sklapanjem bilateralnih ugovora koji su postali temelji manjinske politike. Međutim, ugovori nisu jamčili nacionalnu toleranciju i očuvanje kulturnih različitosti, već samo formalno osiguranje zakonitosti i zaštite, dok bi se istovremeno otvoreno pripremalo i provodilo asimilaciju manjinskih zajednica u nacionalne zajednice kojima pripadaju.

Manjine su između dvaju svjetskih ratova bile prepuštene same sebe u borbi za ostvarivanjem prava (između ostalih i prava na vlastiti jezik) za koja su smatrale da im pripadaju. Godine 1925. u Ženevi je osnovan Kongres europskih narodnosti (KEN), ustanova koja je od 1925. do 1938. skrbila za povezivanje i usklađivanje poticanja i djelovanja europskih manjina. Nakon potpisivanja Rapallskog ugovora⁹¹ više od 500 000 Slovenaca i Hrvata postalo je manjinom u Italiji. Kongres je uglavnom zasjedao u Ženevi, a jednom je zasjedao u Beču, Londonu i Stockholmu te dvaput u Bernu. Između zasjedanja djelovao je ured u Beču.

Manjine se nastoji zaštititi osnivanjem Lige naroda kao organizacije koja je preuzela na sebe rješavanje svih sukoba i postala odgovorna za sve ugovorene međudržavne sporazume (kao svojevrsna svjetska vlada). Nažalost, Liga nije brinula o tome da se utjecaj manjina poveća. Ugovor o zaštiti manjina potpisan u Saint-Germainu 1919. godine obvezivao je države potpisnice da svoje zakonodavstvo prilagode odredbama o zaštiti manjina. Moglo bi se zaključiti da su velike europske države tada uglavnom asimilirale i stopile manjinske populacije

⁹¹ Rapalski ugovor potpisan je između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije u Rapallu (Italija) 1920. kao sporazum kojim se određuju granice država potpisnica. Ovim se ugovorom pokušalo uspostaviti i Slobodnu Državu Rijeku, spriječiti ponovni dolazak Habsburgovaca na vlast u državama potpisnicama. Britanska, francuska i američka diplomacija su bile sklone udovoljiti talijanskim zahtjevima jer bi inače Italija sama uspostavila granice, te je hrvatska strana bila prisiljena potpisati ovaj Ugovor. Potpisivanjem Ugovora Italiji pripali su Trst, Istra (osim dijela općine Kastav), Zadar, otoci Cres, Lošinj, Lastovo, Palagruža, Gorica i dio Kranjske. Istovremeno je talijanskoj manjini omogućeno pravo na izbor državljanstva, uporabu jezika, vjeroispovijesti dok su hrvatska i slovenska populacija postale manjine. Navedena područja vraćena su Hrvatskoj tek nakon Drugog svjetskog rata. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51831>. Pristupljeno 20. kolovoza 2010.

s većinskim narodom. Manjine su se održale pod okriljem neke države koristeći se mehanizmima međunarodne zaštite koji su im bili na raspolaganju u novim državama. Estonija je primjerice 1925. donijela *Zakon o autonomiji* kojim se kao manjine priznaju njemački, ruski i švedski narod.

Drugi je svjetski rat genocidom nacista nad nenjemačkim narodima kao i staljinističkim progonima i ubojstvima dokazao da manjine trebaju pravnu zaštitu i njezinu provedbu učinkovitim instrumentima. U tom smislu Ujedinjeni narodi donose dokument koji jamči zaštitu manjina kako navodi Ludwig:

„Opća skupština Ujedinjenih naroda donijela je 1948. godine *Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*, gdje se genocid ne određuje samo kao ubojstvo pripadnika neke „nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine“ nego se tu ubrajaju i mjere za sprečavanje rađanja ili nasilno premještanje djece iz jedne u drugu skupinu. S druge pak strane zaštita manjina nije ušla u *Povelju Ujedinjenih naroda* ili u *Opću deklaraciju o ljudskim pravima* iz 1948. godine. Ona, naime, sadrži samo individualna prava.“ (Ludwig 2001:13)

Treću fazu povijesnog razvoja zaštite nacionalnih manjina obilježilo je osnivanje međunarodnih organizacija (UN, Vijeće Europe, OEES itd.) i reguliranje prava i zaštite manjina obvezujućim međunarodnim ugovorima, sporazumima i neobvezujućim dokumentima poput rezolucija i deklaracija.

Povijest manjina odražava se na status jezika kojima govore jer ih jezik određuje. Što je dijalekt, a što jezik kad se radi o nestandardnom obliku jezika kojim se služe manjine nije samo pitanje lingvističke prirode, već uključuje psiho-socijalne i političke elemente. *Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima*, u kojoj se dijalekti službenih jezika ne ubrajaju u regionalne ili manjinske jezike, to pitanje prepušta državama na odlučivanje i rješavanje ovisno o pojedinom slučaju (Dunbar 2008). O jeziku govorimo kad je on autonoman. Autonomija je kulturološki fenomen; ona se može steći, izgubiti ili osporiti. Norveški je nekoć bio dijalekt, a sada je jezik. Taj je put od dijalekta do jezika povijesno-politički obilježen i uvijek potvrđuje načelo da je jezik živ organizam koji se rađa, razvija i umire zajedno sa svojim govornicima. Primjerice, luksemburški je napredovao u svom statusu od dijalekta do jezika, što potvrđuje tvrdnju da se autonomija može steći u određenim povijesnim, političkim i kulturnim uvjetima.

U Luksemburgu je luksemburški, koji je vernakular većine stanovništva, zapravo dijalekt njemačkoga jezika. Stanovnici Luksemburga smatraju ga potpuno različitim od njemačkoga, a luksemburška vlada daje mu status službenog jezika, uz francuski, koji je službeni jezik parlamenta u Luksemburgu.

Problemom se za mnoge vlade smatra činjenica da status nekog jezika može postati razlogom nezadovoljstva manjine koja bi željela imati više ovlasti, više neovisnosti. Vlade koje u manjinskim jezicima ne vide prijetnju odnose se prema manjinskom jeziku s odobravanjem (slučaj skandinavskih zemalja), dok s druge strane vlade koje smatraju svoje jezične manjine potencijalno subverzivnim reagiraju u strahu represivno. U tom slučaju postoji mogućnost da odanost manjina jeziku bude veća od odanosti državi u kojoj žive (Trudgill 2000).

Nastankom novih neovisnih država u posljednjih stotinu godina na europskome tlu povećao se broj samostalnih i službenih jezika. U 19. stoljeću broj samostalnih i službenih jezika povećao se sa 16 na 30, a otad je narastao na oko 60. U srednjem vijeku neki jezici, primjerice provansalski i donjonjemački, prestali su biti standardni službeni jezici, dok su engleski i norveški potisnuti, a kasnije su se ponovno pojavili. U 18. stoljeću sljedeći su jezici funkcionirali kao službeni jezici u Europi (bez Rusije): islandski, švedski, danski, njemački, nizozemski, engleski, francuski, španjolski, portugalski, talijanski, poljski, mađarski, grčki, turski. Oko 1900. godine pojavili su se kao službeni jezici i sljedeći jezici: norveški, finski, velški, rumunjski, češki, slovački, slovenski, srpski, hrvatski, bugarski. Do kraja 20. stoljeća obnovljen je status, standardizirani su i proširili se sljedeći jezici: irski gaelški, škotski gaelški, bretonski, katalonski, retoromanski, makedonski, albanski, baskijski i luksemburški. Rješavanje problema višejezičnosti za pojedinca moguće je ili političkom neovisnošću ili prikladnim obrazovnim programima i politikama (Trudgill 2000).

Skutnabb-Kangas (2008) navodi da dominantni jezici već stoljećima uživaju jezična prava koja se nisu oduvijek nazivala jezičnim pravima te da su neke jezične manjine stoljećima uživale neka jezična prava. Međutim, jezična se prava promatralo odvojeno od ljudskih prava iako su to bila područja kojima su se uglavnom deskriptivno bavili pravници i odvjetnici sastavljajući i formulirajući ih. Područje jezičnih ljudskih prava postaje područjem interdisciplinarnog proučavanja u devedesetim godinama 20. stoljeća. Skutnabb-Kangas navodi da su malobrojni pravници koji dovoljno dobro poznaju jezične ili obrazovne teme (iznimka su de Varennes, Dunbar), dok je s druge strane malo sociolingvista koji znaju dovoljno o međunarodnom pravu

(iznimka je Tollefson). Istraživanja na ovom području, koje se brzo razvija, zahtijevaju interdisciplinarni i timski pristup.

3.3. Pravno stajalište

Društvena vrijednost jezika dvojaka je: za pojedinca jezik predstavlja dio identiteta („ono smo što govorimo“), a za društvo jezični pluralizam doprinosi raznolikosti u društvu. Kako je jezik središnji element identiteta, svaki pojedinac ima slobodu koristiti se svojim jezikom, što se smatra nerazdvojivim dijelom ljudskog dostojanstva. Na taj način jezik postaje predmetom ljudskih prava. Međunarodno pravo koje se bavi pitanjima ljudskih prava ima važnu ulogu u promicanju raznolikosti i stvaranju uvjeta za očuvanje prava jezičnih manjina (Paz 2013:474).

Priroda prava manjina također je dvojaka jer su ona istovremeno i kolektivna i individualna. Kao kolektivna prava ona pripadaju nacionalnim manjinama kao posebnim zajednicama, a kao individualna pripadaju svakom pojedincu pripadniku određene nacionalne manjine. Primjerice, pravo manjina na obrazovanje na jeziku manjine o kulturi i povijesti te manjine jest kolektivno pravo neke manjine na osnivanje autonomnih obrazovnih sustava i programa. Individualno pravo nekog pripadnika manjine ostvaruje se tako da je svakom pripadniku manjine omogućeno pohađanje obrazovnog programa na jeziku manjine (Sanders 1991).

Ne postoji općeprihvaćena pravna definicija nacionalnih manjina. Čini se da je nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim pravnim dokumentima teško definirati nacionalne manjine dok su pravna teorija, pravna znanost i ostale društvene znanosti u svrhu istraživanja razvili nekoliko definicija etničkih i/ili nacionalnih manjina. U definicijama se navode elementi koji čine nacionalnu manjinu. Definicija koju je 1977. dao Capotorti⁹² opisuje (nacionalnu) manjinu kao skupinu koja je brojčano manje zastupljena od ostatka stanovništva države, u podređenom je položaju, njezini članovi imaju etnička, vjerska ili jezična obilježja prema kojima se razlikuju od ostatka populacije, pokazuju (implicitno) osjećaj solidarnosti prema očuvanju svoje kulture, tradicije, vjere ili jezika (Barten 2015: 163).

⁹² „A group numerically inferior to the rest of the population of a State, in a non-dominant position, whose members – being nationals of the State – possess ethnic, religious or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population and show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language.” E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, para. 568., http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf. Pristupljeno 9. listopada 2016.

Ovaj dio rada bavi se prikazom dijela relevantnih dokumenata koji reguliraju pitanje položaja i zaštite jezičnih manjina u Europskoj uniji. Brojni su međunarodni akti koji reguliraju status i prava jezičnih manjina. Međutim, u zakonodavstvu Europske unije ne postoji pravno obvezujući dokument koji se tiče zaštite manjina iako je jedan od temeljnih ciljeva Europske unije zaštita i očuvanje kulturne i jezične raznolikosti. Manjinska prava u Europskoj uniji štite se upravo međunarodnim aktima koji to pravo reguliraju jer su države članice Europske unije istovremeno članice Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe.

Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (International Covenant on Civil and Political Rights) Ujedinjenih naroda iz 1966. propisuje se da se osobama koje pripadaju jezičnim manjinama ne smije uskratiti pravo da se s ostalim članovima svoje skupine služe vlastitim jezikom. U članku 27. *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima* navodi se:

„U državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ne smije se osobama koje pripadaju takvim manjinama uskratiti pravo da zajedno s ostalim članovima svoje skupine imaju vlastiti kulturni život, da ispovijedaju vlastitu vjeru ili da se služe vlastitim jezikom.“⁹³

Deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama usvojena je 1992. godine i imala je za cilj razjasniti pitanja koja su proizašla iz *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*, a to su pitanje priznavanja postojanja manjine na nekom području, pripada li to pravo pripadnicima manjina, pojedincima ili manjinama kao zajednicama, kao i obveza država potpisnica *Pakta* da toleriraju djelovanje manjina ili da pomažu manjinama kako bi ostvarile dana im prava. Pripadnici manjina mogu svoja prava ostvarivati pojedinačno, ali i kao zajednica. Članak 2. st. 1. *Deklaracije Ujedinjenih naroda o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama* (1992) glasi:

⁹³ “Article 27 - In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language.” *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966. <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>. Pristupljeno 20. lipnja 2008.

„Osobe koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama imaju pravo... koristiti se svojim jezikom, u javnom i privatnom životu, slobodno i bez ikakve diskriminacije.“⁹⁴

To znači da se *Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama* Opće skupštine Ujedinjenih naroda iz 1992. godine člankom 2. osobama koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama (u daljnjem tekstu: osobe koje pripadaju manjinama) daju prava da slobodno, bez ikakva miješanja sa strane i bez ikakve diskriminacije, privatno i javno uživaju svoju kulturu,...i služe se svojim jezikom.

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. najstariji je instrument zaštite ljudskih prava Vijeća Europe, no također nema posebne odredbe o zaštiti manjina i njihovih prava, već se odnosi na zabranu diskriminacije na temelju vjere, jezika i dr. Članak 14. *Konvencije* jedina je odredba *Konvencije* u kojoj se navodi da nije dopuštena diskriminacija ljudi u uživanju prava i sloboda navedenih u *Konvenciji* prema njihovoj pripadnosti nekoj nacionalnoj manjini.

Unutar Srednjoeuropske inicijative (SEI)⁹⁵ 1994. godine usvojen je instrument zaštite prava manjina i sadrži najiscrpniju listu manjinskih prava koju neki međunarodni dokument može sadržavati, kao i definiciju nacionalnih manjina (Vukas 2003 u Mazur 2008). *Instrumentima SEI za zaštitu manjinskih prava* u članku 1. st. 2. definira se nacionalna manjina:

„Nacionalna manjina je skupina koja je brojčano manja od ostatka stanovništva neke države, čiji pripadnici kao državljani te države imaju etničke, vjerske ili jezične osobine

⁹⁴ “Article 2(1) - Persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities (hereinafter referred to as persons belonging to minorities) have the right to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, and to use their own language, in private and in public, freely and without interference or any form of discrimination.” <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>. Pristupljeno 23. kolovoza 2010.

⁹⁵ Srednjoeuropska inicijativa (*Central European Initiative*) utemeljena je 1992. godine kao međudržavna asocijacija. Republika Hrvatska je postala članica SEI na sastanku predsjednika vlada 1992. u Beču. SEI okuplja osamnaest zemalja članica – Albaniju, Austriju, Bjelorusiju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Crnu Goru, Češku, Hrvatsku, Italiju, Mađarsku, Makedoniju, Moldaviju, Poljsku, Rumunjsku, Slovačku, Sloveniju, Srbiju te Ukrajinu. Temeljne su smjernice djelovanja određene načelima *Povelje UN-a*, načelima *Pakta o stabilnosti*, dokumentima Helsinškog procesa te dokumentima OESS-a – Završni dokument, *Pariška povelja za Novu Europu*. Suradnja u SEI-u usmjerena je intenziviranju međusobnih odnosa u funkciji poticanja razvoja zemalja članica, prilagodbi europskim standardima i pridruživanju zemalja članica Europskoj Uniji. Potiče se multilateralni pristup suradnji, koji se potvrđuje zajedničkim političkim i gospodarskim akcijama. Između ostalog aktivna je i radna skupina za manjinska pitanja. Ukupnim aktivnostima SEI predsjedava svaka zemlja članica u trajanju od godine dana. <http://www.mvep.hr>. Pristupljeno 5. kolovoza 2010.

različite od onih ostatka stanovništva te žele sačuvati svoju kulturu, tradicije, vjeru ili jezik.“⁹⁶

Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina unutar Vijeća Europe usvojena je 1995. godine kao ugovor o zaštiti manjina. Odredbe *Konvencije* koje se tiču jezika uvode koncept područja koje naseljavaju manjine unutar (neodređenih, ali zaštićenih) granica u kojima im se jamče manjinska prava. Prava na jezik sadrže i članci 1., 3., 9. st. 1., 16. i 20. Pravo na manjinski jezik promiče slobodu izražavanja prema člancima 7. i 8. Članak 10. st. 1. *Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina* Vijeća Europe priznaje pravo da se manjinski jezik upotrebljava slobodno i bez miješanja, i privatno i javno, a st. 2. istoga članka regulira kako slijedi:

„U područjima koje naseljavaju osobe koje tradicionalno ili u znatnom broju pripadaju nacionalnim manjinama, ukoliko te osobe zahtijevaju ili ako je taj zahtjev u skladu sa stvarnim potrebama, ugovorne strane osigurat će, koliko je god moguće, uvjete za korištenje manjinskog jezika u komunikaciji između osoba koje to zahtijevaju i službene vlasti.“⁹⁷

Člankom 10. st. 2. *Konvencije* propisuje se da svaka osoba kao pripadnik nacionalne manjine ima pravo izbora da se prema njoj postupa ili ne postupa kao prema nacionalnoj manjini, a da taj izbor neće utjecati na njezin položaj u ostvarivanju navedenog prava na izbor. Njime se osigurava mogućnost korištenja manjinskog jezika u komunikaciji s tijelima vlasti na području na kojem obitavaju pripadnici manjine „tradicionalno ili u znatnijem broju“ na temelju zahtjeva manjine koji mora odgovarati „stvarnoj potrebi“, a koji će ocijeniti država na temelju objektivnih kriterija prema financijskim mogućnostima.

Članak 11. st. 1. *Konvencije* regulira korištenje imena na manjinskom jeziku kao i st. 2. koji se odnosi na oznake i natpise na manjinskom jeziku. Treći stavak definira „manjinsko područje“

⁹⁶ <http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr>. Pristupljeno 15. srpnja 2010.

⁹⁷ “In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons so request and where such a request corresponds to a real need, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible, the conditions which would make it possible to use the minority language in relations between those persons and the administrative authorities.” https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/okvirna_konvencija_za_zastitu_nacionalnih_manjina.pdf. Pristupljeno 15. srpnja 2010.

na kojem će država „javno istaknuti topografske oznake na manjinskom jeziku“. Manjinska se imena prema članku 11. st. 1. fonetski transkribiraju na službeni jezik. Ako bi se postupilo suprotno ovoj odredbi tako da se briše „oznake manjina promjenom naziva gradova, sela i povijesnih lokacija“, to se može tumačiti kao proces asimilacije protivan volji manjine (Thornberry i Estebanez 2008:105).

Stupanjem na snagu *Ugovora iz Amsterdama* 1999. godine primarno zakonodavstvo Europske unije uvrstilo je antidiskriminacijske odredbe u članak 13. *Ugovora*. Prema tom članku *Ugovora* koji je primaran izvor prava Europske zajednice, Unija se obvezuje poduzeti sve mjere kako bi se spriječila diskriminacija na temelju spola, rasnog ili nacionalnog podrijetla, vjerskog ili drugog uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije. *Ugovorom* se uvodi koncept „europskog državljanstva“ (*European citizenship*) kojim se ne zamjenjuje nacionalnost, tj. državljanstvo države članice. Opseg prava europskog građanina zajamčen je *Ugovorom* i uglavnom se radi o političkim pravima.

Treba naglasiti da cjelokupno pravo Europske zajednice koje je sadržano u *Osnivačkom ugovoru*, aktu institucije Zajednice ili bilo kojem drugom izvoru, ima nadređen status s obzirom na cjelokupno nacionalno pravo, uključujući i ustavne odredbe (Ćapeta 2003). Razlog je tomu da se spriječi ukidanje ili izmjena prava Zajednice bez suglasnosti svih država članica koje su za to skupno ovlaštene. Istovremeno je smanjena uloga zakonodavnih tijela država članica koje pristupaju Europskoj uniji jer one dio regulatornih ovlasti prenose na europska tijela dok je uloga nacionalnih sudova povećana jer o njima ovisi stvarna primjena europskog prava (Rodin 1997).

Direktiva o jednakom postupanju bez obzira na rasno i nacionalno podrijetlo (Race Equality Directive – Council Directive 2000/43/EC) iz 2000. godine obvezuje Europsku uniju promicati jednake mogućnosti za pripadnike različitih etničkih skupina (*mainstreaming equal opportunities for ethnic minorities*), kao i na suzbijanje rasne diskriminacije. *Direktivom* je postavljen okvir za suzbijanje diskriminacije⁹⁸ na temelju rasnog i nacionalnog podrijetla, a

⁹⁸ Diskriminacijom se u čl. 2. st. 3. smatra i uznemiravanje na temelju rasnog i nacionalnog podrijetla, kao i svako nepoželjno ponašanje koje ima za cilj povredu osobnog dostojanstva osoba različite rasne i etničke pripadnosti ili čak i poticanje na diskriminaciju. Opseg primjene Direktive proširuje se na javni i privatni sektor, područje zapošljavanja, usavršavanja, napredovanja itd. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-HR/TXT/?uri=CELEX:32000L0043&from=EN>. Pristupljeno 15. srpnja 2010.

državama članicama ozakonjuje načelo jednakog postupanja. Države članice Europske unije imale su rok za primjenu *Direktive* do 19. srpnja 2003. čime su preuzele odgovornost za štetu nastalu zbog neprimjene *Direktive* u zadanom roku jer zakonodavstvo Europske unije nema učinkovitu pravnu zaštitu ljudskih prava. Jedini pravno obvezujući dokument za zaštitu ljudskih prava u Europi jest *Europska konvencija za zaštitu temeljnih prava i sloboda* kojom se prema članku 14. mora osigurati primjena prava i sloboda priznatih *Konvencijom* bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi (spolu, rasi, boji, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, pripadnosti nacionalnoj manjini, bogatstvu, rodu ili kojoj drugoj osnovi).⁹⁹

Pravo Europske unije bavi se pitanjem jezične raznolikosti i ujedno pitanjem malih jezika s različitim stajališta, počevši od internog jezičnog okvira same Europske unije, koja se zasniva na načelu opće jednakosti kojim se podrazumijeva jednakost među jezicima. Službeni status jezika nije izričito reguliran u *Osnivačkim ugovorima* ili u nacrtu *Ugovora o Ustavu*¹⁰⁰ niti je utvrđeno koji su jezici službeni. Iz akata se zaključuje da postoji razlika između „jezika *Ugovora*, službenih i radnih jezika i jezika koji su priznati *Ustavom*“ (Urrutia i Lasagabaster 2007).¹⁰¹

Prva *Uredba* Vijeća¹⁰² koja se tiče službenih jezika Zajednice donesena je 1958. godine. U njoj su nizozemski, francuski, njemački i talijanski jezik navedeni kao prvi službeni i radni jezici Zajednice. Ta *Uredba* koja od dana stupanja na snagu nije sadržajno prerađena ili prilagođena odražava stanje iz perspektive vremena sredine prošlog stoljeća i ne uzima u obzir nove komunikacijske puteve i oblike koji su u međuvremenu nastali (Hayder 2011:343). Stoga

⁹⁹ “Article 14 – Prohibition of discrimination The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.” Council of Europe. European Treaty Series - No. 5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols No. 11 and No. 14. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680063765>. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

¹⁰⁰ *Treaty Establishing a Constitution for Europe*.

¹⁰¹ <http://www.germanlawjournal.com>. Pristupljeno 20. lipnja 2011.

¹⁰² Uredbom 1/1958 Vijeća Europske zajednice (the Council of the European Economic Community) određuju se službeni jezici koji se upotrebljavaju u Europskoj zajednici s obzirom na čl. 27. Ugovora. Prema čl. 1. četiri su jezika radni jezici institucija Zajednice: nizozemski, francuski, njemački i talijanski. Člankom 2. propisuje se da se na jednom od ovih jezika vodi korespondencija s pravosuđem. EEC Council: Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31958R0001:EN:HTML>. Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

Hayder smatra da bi s pravno-političkog stajališta bila nužna dopuna i izmjena *Uredbe*. Hayder navodi da se i pojedini rašireni jezici Europske unije donošenjem pravnih instrumenata žele zaštititi od prodora engleskog jezika ne samo u svakodnevni govor već i u govor na službenoj razini. Kao primjer navodi francuski *Toubonov zakon*, nazvan prema Jacques Toubonu, francuskom ministru kulture (punog naziva *Zakon 94-665 od 4. kolovoza 1994. o uporabi francuskog jezika*), koji je donio francuski parlament, a kojim se propisuje obvezna uporaba francuskog jezika u francuskom zakonodavstvu, upravi, medijima, trgovini, a sve kako bi se zaštitilo francuski jezik koji predstavlja jezično nasljeđe i koji je ključni element nacionalnog samoodređenja. U Slovačkoj se jezično pitanje također regulira zakonodavstvom koje propisuje odnos službenog jezika prema jezicima etničkih manjina u zemlji. Najnoviji primjer regulacije jezičnog pitanja jest i izmjena *Ustava Republike Mađarske* iz 2012. radi zaštite mađarskog jezika. U Saveznoj Republici Njemačkoj poziva se također na donošenje zakona ili izmjenu Ustava kojima se želi ustavno-pravno osigurati uporabu njemačkog jezika. Zaključuje se činjenicom da je potpuni jezični režim Europske unije bio i ostao sastavni dio rane Europske zajednice i današnje Europske unije.¹⁰³

Vezano za male jezike Urrutia i Lasagabaster (2007:484) navode da u nacrtu Europskog ustava koji nikad nije zaživio postoji kategorija političke hijerarhije europskih jezika kao jezika koji imaju status službenih jezika u internoj uporabi (*Internal Official Status*). Politička je namjera uvesti drugu razinu priznanja za jezike u Europi kako bi se uključili i oni jezici koji su zajednički službeni jezici u državama članicama. Oni dobivaju status jezika koji je negdje između jezika čije je pravo priznato Ustavom i onih koji uopće nemaju priznat status u kontekstu europskih institucija. Pravni djelokrug te međukategorije razrađen je zaključkom Vijeća Europske unije od 13.6.2005.¹⁰⁴ Zaključci se tiču jezika koji nisu službeni ili radni jezici Europske unije, a koji su priznati ustavom države članice na čitavom teritoriju ili na dijelu teritorija ili čija je uporaba utvrđena zakonom (nacionalni jezik). To bi se odnosilo na baskijski, katalonski, galicijski (kao službeni jezik), luksemburški, hrvatski u Austriji i Mađarskoj, farski u Danskoj, saamski u Finskoj i turski kao zajednički službeni jezik na Cipru i moguće frizijski i velški. Međutim, nije sigurno hoće li se to odnositi npr. na škotski gaelški, kornvalski, bretonski, okcitanski i korzikanski.

¹⁰³ *ibid.*

¹⁰⁴ Council Conclusion of 13 June 2005 on the Official Use of Additional Languages Within the Council and Possibly Other Institutions and Bodies of the European Union, 2005 O.J. (C148)1-2(EC). [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52005XG0618\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52005XG0618(01)). Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

Mogućnosti uporabe tih jezika ovisit će o sporazumima koji se potpisuju između dotičnih država članica i Vijeća (ili nadležne europske institucije) kao i o svim izravnim i neizravnim troškovima koji idu na račun države članice. Sporazumi su preduvjet uporabe jezika na temelju općeg okvira koji je postavilo Vijeće. Ured Europskog parlamenta odbio je 2006. mogućnost da se zaključak Vijeća Europske unije od 13.6.2005. primjeni na baskijski, katalonski i galicijski iako je sklopljeno nekoliko sporazuma s Vijećem, Odborom regija i Komisijom, što se tumači političkim razlozima jer financijski razlozi ne postoje zato što bi troškove koji iz takve mogućnosti proizlaze snosila Španjolska, a ne Europski parlament. Takav ishod govori o ograničenjima praktične primjene formalnih odluka i akata o višejezičnosti vezanih uz male jezike. Prema Urrutia i Lasagabaster (2007) moguće su sljedeće situacije. Prvo, vezano uz prijevod javnih akata koji je usvojio Europski parlament i Vijeće, vlada države članice mora poslati ovjereni prijevod usvojenih akata, a Vijeće će dodati akt u svoju arhivu i objaviti ga na internetskoj stranici i u tom slučaju taj prijevod nema status zakona. Drugo, prilikom sastanaka Vijeća i ostalih institucija Unije vlada države članice Europske unije mora zatražiti dopuštenje za korištenje jezika kad govori član dotične institucije (pasivno prevođenje) (Urrutia i Lasagabaster 2007:484).

Osjetljivost jezičnog pitanja za države članice ilustrira članak 342. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije (Treaty on the Functioning of the European Union)* kojim se propisuje da Vijeće jednoglasnim odlučivanjem utvrđuje pravila kojima se uređuje uporaba jezika u institucijama Unije ne dovodeći u pitanje odredbe Statuta Suda Europske unije.¹⁰⁵ Stabilnost i sigurnost višejezičnog društva ovisi uvelike o tome kako su regulirana prava i obveze govornika malih jezika jer jezik predstavlja sredstvo kojim govornici mogu ostvariti svoju povezanost s većinskom društvenom zajednicom uz pretpostavku da žele sudjelovati u životu većinske društvene zajednice. Države članice Europske unije potpisnice su *Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina* Vijeća Europe koja ih obvezuje omogućiti manjinama sudjelovanje u svim područjima javnog života. Pripadnici nacionalnih manjina ujedno su i govornici malih jezika.

¹⁰⁵ O problemu reguliranja jezičnih pitanja u institucijama Europske unije (Vijeće odluke donosi jednoglasno) govori se u *Ugovoru o funkcioniranju Europske unije (Treaty on the Functioning of the European Union – skraćeno TFEU)*. Članak 342. Ugovora oslanja se na *Ugovor iz Lisabona (Treaty of Lisbon)* iz 2007. godine: “Article 342 – The rules governing the languages of the institutions of the Union shall, without prejudice to the provisions contained in the *Statute of the Court of Justice of the European Union*, be determined by the Council, acting unanimously.”. <http://dejure.org/gesetze/AEUV/342.html>. Pristupljeno 15. listopada 2011.

Kada se govori o manjinama u pravnom diskursu, moramo razlikovati zakonodavstvo kojim se propisuju prava manjina od onoga kojim se zabranjuje diskriminacija manjina. Načelo zabrane diskriminacije ima za cilj osigurati jednakost uklanjanjem svih prepreka uživanju u jednakim pravima, dok se prava manjina odnose na očuvanje raznolikosti i identiteta, očuvanje prava na različitost. Načelo zabrane diskriminacije definirano je na međunarodnoj razini. Međutim, prava manjina nisu sastavni dio pravne stečevine (*acquis communautaire*) Europske unije. Zabrana diskriminacije predstavlja prvi korak u ostvarivanju potpune zaštite nacionalnih manjina. Problemi koji se pojavljuju jesu izravna i neizravna diskriminacija, postojanje jezičnih prepreka, nedostatno priznanje prava na jezični i kulturni identitet i pokušaj prevladavanja problema manjina njihovom asimilacijom u većinsku zajednicu.

Načelo višejezičnosti nije bilo zastupljeno od samih početaka Europske unije. U samim počecima pedesetih godina jezik Zajednice bio je isključivo francuski. Pitanje uporabe jezika u Zajednici ne navodi ni *Ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik* iz 1951. godine ni *Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice* i *Ugovor o osnivanju Europske zajednice za atomsku energiju*. Međutim, Njemačka i Nizozemska zatražile su da se uvede načelo ravnopravnosti svih jezika Zajednice. Osnivači ujedinjene Europe koja se po svojoj prirodi mora oslanjati na višejezičnost ubrzo su prepoznali središnju ulogu jezika.

Jezična raznolikost u Europskoj uniji nepobitna je činjenica, a politika višejezičnosti bavi se mjerama kojima bismo mogli upravljati jezičnom raznolikošću. U vremenima kad je jačala nacionalna svijest, jezična raznolikost smatrala se prijetnjom nacionalnom jedinstvu jer jezik je dio nacionalnog identiteta. Jezična raznolikost u tom se slučaju promatra kao element državne, političke nestabilnosti (Koenig 1998). U takvim situacijama jezične politike bile su sredstvom eliminiranja ili ignoriranja jezičnih manjina. Pripadnici jezičnih manjina u takvim situacijama potražili su pomoć međunarodnih institucija kako bi zaštitili svoja prava.¹⁰⁶

Korpus istraživanja ovoga dijela rada čine dokumenti Vijeća Europe te pravni izvori, primarno i sekundarno zakonodavstvo Europske unije u kojem će se deskriptivno-komparativnom metodom utvrditi zakonski okvir jezičnih politika u Europskoj uniji, i to na primjeru jezičnih politika Republike Hrvatske. Proučava se i uspoređuje sljedeće dokumente:

1. Vijeće Europe:

¹⁰⁶ Detaljnije o slučajevima vidi dalje u potpoglavlju 3.3. Pravno stajalište 3.3.1. Dokumenti Vijeća Europe.

- *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (1950)
- *Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima* (1992)
- *Okvirna konvencija Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina* (1995)

2. Europske unije:

- primarno zakonodavstvo: *Ugovor o Europskoj uniji, Ugovor o funkcioniranju Europske unije i njihovi protokoli, Povelja o temeljnim pravima Europske unije* (2000).
- sekundarno zakonodavstvo (izbor uredbi, direktiva, odluka, preporuka i mišljenja)
- sudska praksa EU (presude Suda EU-a koje tumače zakonodavstvo EU-a vezano uz jezične sporove)

3. Zakonodavstvo Republike Hrvatske:

- *Ustav Republike Hrvatske* (1990)
- *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina* (2002)
- *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* (2000)
- *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (2000)

3.3.1. Dokumenti Vijeća Europe

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda sastavljena je 4. studenoga 1950. Prema *Konvenciji* pitanje obveze države na zaštitu manjinskog jezika postoji kao opće načelo nediskriminacije. Tako prema čl. 5 st. 2. svatko tko je uhićen, optužen mora u najkraćem roku biti obaviješten, na jeziku koji razumije, o razlozima toga uhićenja i o optužbi, a ima pravo na besplatnu pomoć tumača ako ne razumije jezik suda. Sukladno članku 14. uživanje prava i sloboda priznatih ovom *Konvencijom* osigurava se bez diskriminacije na temelju spola, rase, jezika, pripadnosti nacionalnoj manjini itd.¹⁰⁷

Vijeće Europe je *Europskom poveljom o regionalnim ili manjinskim jezicima*¹⁰⁸ iz 1992. odredilo mjere za promicanje manjinskih jezika i mehanizme nadzora za njihovo provođenje. *Povelja* štiti regionalne ili manjinske jezike kao dio kulturne baštine koji mogu biti ugroženi, ali služi i kao osnova za definiranje pravnog okvira za uporabu regionalnih ili manjinskih jezika u bilo kojem diskursu. Potpisivanjem *Povelje* države potpisnice obvezuju se na zaštitu i

¹⁰⁷ *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/1997_10_18_120.html. Pristupljeno 5. listopada 2016.

¹⁰⁸ Međunarodni dokument koji se sastoji od dvaju dijelova: opći dio i dio u kojem se navode obveze država. Opći dio sadrži opća načela koja se odnose na sve ugovorne stranke i sve manjinske ili regionalne jezike. Sastoji se od preambule i pet dijelova u 23 članka (Mazur 2008:189).

poticanje uporabe regionalnih ili manjinskih jezika, manje korištenih službenih jezika, odnosno onih koji se tradicionalno koriste unutar državnog područja i koji se jasno razlikuju od drugog jezika ili više njih koje govori ostatak stanovništva u državi, npr. službeni jezik koji je manje u upotrebi na cijelom državnom području ili dijelu državnog područja, a na koje se odlukom odnosnih država primjenjuje *Povelja* jesu retoromanski i talijanski (Švicarska) te švedski (Finska). *Povelja* se ne odnosi na jezike useljenika, osobe koje nisu državljani predmetne države ili dijalekte službenih jezika. (Mazur 2008:186). Podjela na nove i stare manje korištene jezike rezultat je migracijskih procesa. Stari manje korišteni jezici jesu marginalni domorodački i autohtoni jezici koji se od davnina govore na određenom području u Europi i kojima prijeti opasnost izumiranja (npr. velški u Velikoj Britaniji ili galski u Irskoj).¹⁰⁹

Novi manje korišteni jezici jesu oni koje govore zajednice imigranata koje su na europski kontinent doselile prije pola stoljeća i broje od nekoliko tisuća do nekoliko milijuna govornika (npr. i jezici koji se smatraju velikim u globalnom smislu, primjerice arapski, kineski, ruski u Finskoj¹¹⁰ ili turski u Njemačkoj. Moguće je da jezici imigranata s vremenom dobiju status regionalnog ili manjinskog jezika jer i oni pridonose kulturnoj raznolikosti Europe (Dunbar 2008). Kao primjer moguće promjene statusa jezika imigranata navodi se turski jezik koji je po raširenosti drugi jezik u Saveznoj Republici Njemačkoj nakon službenog njemačkog.

Povelja poštuje teritorijalni integritet i nacionalni suverenitet ugovornih stranaka i jednakost službenih i regionalnih ili manjinskih jezika uz interkulturalni pristup. Važnim elementom načela europske kulturne raznolikosti u okviru suverenosti smatra se i činjenica da *Povelja* ne sadrži popis regionalnih i manjinskih jezika, već se odnosi na jezike koje su ugovorne stranke naznačile kao regionalne ili manjinske za svoje područje. *Povelja* naglašava da politike država prema regionalnim, manjinskim i neteritorijalnim jezicima budu usklađene s potrebama skupina koje govore taj jezik (Mazur 2008:185).

Člankom 1. točkom a *Povelje* definira se regionalne ili manjinske jezike kao jezike koji se „tradicionalno upotrebljavaju na području određenog državnog područja od strane državljana te države koji sačinjavaju skupinu brojčano manju od ostatka državnog stanovništva i razlikuju

¹⁰⁹ Ibid. str. 187.

¹¹⁰ U Finskoj je postojala podjela između starih i novih ruskih imigranata. Ruski imigranti čiji su predci doselili u Finsku prije finske neovisnosti uživaju drukčiji status od onih koji su novopridošli, posebice od onih koji su došli nakon pada komunizma. Obveza je Finske u oba slučaja formalno ista.

se od službenih jezika te države. Ovo ne uključuje ni dijalekte službenih jezika ni jezike useljenika“. Člankom 1. točkom b *Povelje* definira se i područje na kojem se regionalni ili manjinski jezici upotrebljavaju kao „zemljopisno područje na kojem je navedeni jezik način izražavanja određenog broja ljudi što opravdava usvajanje različitih zaštitnih i poticajnih mjera predviđenih u ovoj *Povelji*.“ Mazur (2008) navodi da se *Povelja* odnosi na teritorijalne jezike i to one koji se tradicionalno upotrebljavaju na određenom geografskom području, ali i situacije kada se više regionalnih ili manjinskih jezika govori na istom području. Neteritorijalni jezici prema svim kriterijima pripadaju skupini regionalnih ili manjinskih jezika izuzev teritorijalne neobilježnosti, što znači da nisu teritorijalno ograničeni. Člankom 1. točkom c *Povelje* definira se i pojam neteritorijalnih jezika i on se odnosi na „jezike koje upotrebljavaju državljani određene države, a koji se razlikuju od jezika koje rabi ostatak stanovnika države, ali koji iako su tradicionalno u uporabi u okviru državnog teritorija, ne mogu biti svedeni na zasebno područje.“ Neteritorijalni su jezici primjerice romski, jidiš, ali i donjonjemački (*Platt/Niederdeutsch* u sjevernoj Njemačkoj) i donjosaski (*Niedersächsisch*) u sjeverozapadnoj Njemačkoj (Bußmann 1990).

Važnost je *Povelje* u zaštiti regionalnih i manjinskih jezika i u izgradnji interkulturalnog dijaloga i demokracije u okruženju kulturne i jezične raznolikosti. *Povelja* ima za cilj biti osnova na kojoj se gradi zaštita i promicanje svakog tradicionalnog regionalnog i manjinskog jezika u Europi jer svaki jezik doprinosi dijelu Europske jezične raznolikosti i održavanju i razvoju „europskog kulturnog blaga i tradicije“, kako je to naznačeno u preambuli *Povelje*. Cilj *Povelje* može se ostvariti primjenom nadzornog sustava predviđenog *Poveljom*. *Povelja* ima dva osnovna dijela: Dio II. odnosi se na regionalne i manjinske jezike u državi i navodi ciljeve i načela na kojima države trebaju temeljiti svoje politike, zakonodavstvo i praktičnu primjenu *Povelje*. Dio III. *Povelje* odnosi se na one jezike kojima države žele dati dodatnu praktičnu zaštitu i promovirati ih izborom posebnih domena za svaki jezik u društvu.

Sustav nadzora tumači Dio IV. *Povelje*. Obilježja sustava nadzora su sljedeća: Nakon inicijalnog nacionalnog izvješća koje se dostavlja u roku godinu dana nakon potpisivanja *Povelje*, glavnom tajniku Vijeća Europe dostavljaju se nacionalna izvješća svake tri godine. Izvješća pregledava Stručni odbor (imenuje ga Odbor ministara Vijeća Europe). Stručni odbor sastavlja svoje evaluacijsko izvješće i dostavlja prijedlog preporuka Odboru ministara koji ih može proslijediti državi potpisnici na koju se izvješće odnosi. Glavni tajnik Vijeća Europe sastavlja detaljno dvogodišnje izvješće parlamentarnoj skupštini o provedbi *Povelji*. Na taj

način uspostavlja se dijalog između Vijeća Europe, država potpisnica *Povelje* i predstavnika regionalnih i manjinskih jezika (Gramstad 2010:31).

Prednosti *Povelje* su uspostavljanje i održavanje dijaloga između vlada i predstavnika govornika manjinskih i regionalnih jezika. Vlade analiziraju svoje postojeće zakonodavstvo i nastoje ga revidirati u skladu s *Poveljom*, proučavaju strukture za zaštitu i promicanje regionalnih i manjinskih jezika, ocjenjuju situaciju i djeluju u skladu s *Poveljom*.

Ratificiranje *Povelje* utječe povoljno i kontinuirano na regionalne i manjinske jezike u državi potpisnici. Za neke jezike čin ratifikacije *Povelje* predstavlja prvi korak službenog priznanja statusa jezika (primjerice, škotski gaelski u Ujedinjenom Kraljevstvu, limburški u Nizozemskoj, donjonjemački u Njemačkoj). Romski je jezik primjerice priznat kao neteritorijalni manjinski jezik; u Njemačkoj i Slovačkoj dobio je i status teritorijalnog jezika (Dio III.), što je politička gesta dobre volje priznanja toga jezika, ako ne i alat za zaštitu tog jezika. Prema mišljenju Stručnog odbora, sukladno odredbama Dijela III., priznanje se treba dodijeliti jezicima koji su zastupljeni određenim brojem govornika na teritoriju i koji imaju pisani standard. Ratifikacija je na jidiš, koji je kao arhaični jezik svoju praktičnu primjenu izgubio zbog povijesnih i drugih razloga u brojnim zemljama, utjecala povoljno (npr. u Nizozemskoj) jer su i govornici i državna tijela uvidjeli kulturnu vrijednost toga jezika (ibid.).

Posebno *Izješće o tumačenju Povelje*¹¹¹ definira regionalne jezike kao jezike „koji se govore na ograničenom dijelu državnog područja, unutar kojega ih također može upotrebljavati većina stanovništva“, a manjinske kao jezike „kojima se koriste osobe koje nisu koncentrirane na određenom području države ili skupine osoba koje, iako koncentrirane na određenom dijelu državnog područja čine brojčanu manjinu u odnosu na populaciju dotične regije koja govori većinskim jezikom u državi”¹¹² U *Izješću o tumačenju Povelje* navodi se da *Povelja* ne utvrđuje ni individualna ni kolektivna prava govornika manjinskih jezika. Države potpisnice *Europske povelje* ratifikacijom *Povelje* prije svega prihvaćaju postojanje regionalnih ili manjinskih jezika i obvezuju se provoditi mjere za njihovo promicanje i zaštitu (Thornberry i Estebanez 2008:139).

¹¹¹ Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages Strasbourg, 5.XI.1992. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cb5e5>. Pristupljeno 10. rujna 2016.

¹¹² Vijeće Europe, *European Charter for Regional or Minority Languages – Explanatory Report*, <http://www.conventions.coe.int>. Pristupljeno 20. lipnja 2011.

Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima dokument je kojemu je prioritet očuvanje manjinskih europskih jezika i dijalekata koji su pred mogućim nestankom, a samim tim i očuvanje kultura, običaja i tradicija naroda ili grupa koje se tim jezicima služe. Kulturna raznolikost ovdje se navodi kao jedno od temeljnih načela na kojima se temelji zajednica suverenih i teritorijalno cjelovitih europskih država. Od vlada potpisnica traži se da, radi njihova očuvanja, osiguraju upotrebu takvih jezika ili dijalekata u obrazovanju i medijima, u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu te po mogućnosti u administrativnim i pravnim kontekstima. Hrvatska je *Europsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima* ratificirala 1997. godine. *Europsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima* smatra se temeljnim međunarodnim instrumentom kad se radi o bezuvjetnom pravu na uporabu regionalnog ili manjinskog jezika na sudu ili u obrazovanju i to prema čl. 7. i 8. *Povelje* (Rodriguez 2010:19).¹¹³

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. jamči nadležnost Europskog suda za ljudska prava u slučaju povrede prava i sloboda iz Konvencije u skladu s čl. 32. Jezična prava tim se međunarodnim sporazumom ne štite izričito kao temeljna prava niti se izričito priznaju. Međutim, člankom 14. *Konvencije* zabranjuje se diskriminacija između ostaloga i na temelju jezika, a čl. 2. Dodatnog protokola *Konvencije* utvrđuje pravo roditelja da svojoj djeci osiguraju obrazovanje i podučavanje u skladu s njihovim svjetonazorom i vjerskim uvjerenjima. Člankom 6. st. 3. propisuje se da okrivljenik ima pravo u kaznenom postupku koji se pokreće i vodi protiv njega i o optužbi protiv njega biti obaviješten na materinskom jeziku. Isto se tako okrivljeniku tijekom postupka mora osigurati pravično suđenje na materinskom jeziku ili uz tumača ako ne razumije jezik suda, što znači da se to pravo u sudskoj praksi ne tumači odvojeno od prava na pravično suđenje. Stav sudske prakse (Britvić Vetma 2008) u ovom je slučaju tumačenje minimuma jamstva koja se optuženome moraju dati u smislu pravednog suđenja. Jamstvo ne podrazumijeva obvezu da svi službeni dokumenti u postupku budu prevedeni na jezik koji razumije optuženik. Sudska praksa pokazuje da se pravo iz ovoga članka smatra ispunjenim ako optuženi poznaje presudu i njezino obrazloženje te ako sud smatra da optuženi može pratiti postupak koji se vodi protiv njega. O imenovanju prevoditelja odlučuje sud, iako imenovanje može tražiti i optuženi.

¹¹³ Rodriguez, Manuel Lezertua (2010) The European Convention on Human Rights and Minority Languages, u: *Minority Language Protection in Europe: into a new decade*, Regional and Minority Languages br. 8 (19-24). <https://book.coe.int/eur/en/minorities/4534-pdf-minority-language-protection-in-europe-into-a-new-decade-regional-or-minority-languages-no8.html>. Pristupljeno 2. srpnja 2016.

Prema Rodriguez (2010:21) odluke Europskog suda za ljudska prava u slučajevima koji se bave zaštitom prava manjina na uporabu jezika na dotičnom sudu odnose se na dvije vrste slučajeva:

1. slučajevi koji se tiču povrede jezičnih prava u smislu prava na pravično suđenje
2. slučajevi koji se tiču povrede jezičnih prava u smislu prava na obrazovanje.

U slučajevima koji se tiču povrede jezičnih prava u smislu prava na pravično suđenje riječ je o sljedećim slučajevima: Isop v. Austrija – br. 808/60 iz 1962. godine u kojem je slovenski državljaniin zahtijevao da u kaznenom postupku upotrebljava slovenski jezik iako je govorio i njemački jezik. Sud je odlučio da se članak 6. *Konvencije* ne primjenjuje na pravo na suđenje na materinskom jeziku. U slučaju Bidault v. Francuska – br. 11261/84 iz 1986. godine Sud nije, vezano uz izjave francuskih svjedoka koji su govorili bretonskim jezikom kao materinskim jezikom i zahtijevali da im se omogući dati izjavu na bretonskom jeziku, sukladno članku 6. st. 3. priznao pravo svjedoka da biraju jezik davanja izjave na sudu. U slučaju Lagerblom v. Švedska – br. 26891/95 od 14.1.2003. podnositelj zahtjeva pripadnik je finske manjine u Švedskoj i govori švedski. On tvrdi da mu je uskraćeno pravo da izabere branitelja koji govori finški te mu je tijekom postupka dodijeljen branitelj s kojim je komunicirao putem tumača. Sud je odlučio da članak 6. *Konvencije* nije apsolutno primjenjiv te da mu ne daje pravo na branitelja po izboru ako postoji mogućnost prijevoda tijekom postupka.

Rodriguez (ibid.) navodi slučajeve koji se tiču povrede jezičnih prava u smislu prava na obrazovanje, i to „belgijski jezični slučaj“ od 23.7.1968., Skender v. „bivša jugoslavenska Republika Makedonija“ – slučaj br. 62059/00, Cipar v. Turska – slučaj br. 25781/94 iz 2001., Podkolzina v. Latvija – slučaj br. 46726 iz 2002., Slivenko v. Latvija – slučaj br. 48321/99 iz 2003., Sisojeva i dr. v. Latvija – slučaj br. 60654/00, D.H. i dr. v. Češka Republika – slučaj br. 57325/00 iz 2006. godine.

„Belgijski jezični slučaj“ iz 1968. prvi je u nizu slučajeva koji se tiču povrede jezičnih prava u smislu prava na obrazovanje. Roditelji koji govore francuski žive u flamanskom govornom području u Belgiji te traže za svoju djecu mogućnost obrazovanja na francuskom jeziku u osnovnoj i srednjoj državnoj školi. Prema važećem belgijskom zakonu oni mogu dobiti samo obrazovanje na flamanskom te podnose tužbu na Sudu za ljudska prava sa stajališta prava na obrazovanje. Sud je odlučio da se čl. 2 dodatnog protokola *Konvencije* ne primjenjuje te da ne postoji obveza da država financira bilo koji oblik obrazovanja prema izboru roditelja na bilo kojem manjinskom jeziku.

U slučaju *Skender v. „bivša jugoslavenska Republika Makedonija“* – slučaj br. 62059/00 slično kao u belgijskom slučaju, radilo se o ukidanju prava na obrazovanje na turskom jeziku. Odluka Suda bila je sličnog sadržaja kao i u belgijskom slučaju.

U slučaju *Cipar v. Turska* – slučaj br. 25781/94 iz 2001. Sud je odlučio da se radi o uskraćivanju temeljnog prava na obrazovanje. Naime, radi se o zatvaranju srednje škole na grčkom jeziku u sjevernom dijelu Cipra. Posljedično, učenici nemaju mogućnost nastavka školovanja na grčkom jeziku, već samo na turskom jeziku kojim ne vladaju dovoljno dobro. Sud je zaključio da se učenici svakodnevno suočavaju s opasnostima prilikom prijelaza iz grčkog dijela u turski zbog napetosti koje vladaju na granici između područja pod turskom i grčkom vlasti. U svojoj odluci Sud je potvrdio da države slobodno odlučuju o jezičnim politikama koje će se provoditi na državnoj razini. Odluke koje je donio Sud za ljudska prava u slučajevima koji se tiču prava na uporabu jezika pokazuju napredak i osjetljivost u rješavanju slučajeva ove vrste.

Okvirna konvencije Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina iz 1995. predstavlja jedan od najvažnijih međunarodnih pravno obvezujućih dokumenata kojim se reguliraju manjinska prava i uspostavljaju međunarodni standardi radi očuvanja stabilnog odnosa prema manjinama. Ona predstavlja okvir koji svaka država potpisnica svojim zakonodavstvom i mjerama provodi u praksi, a provođenje *Konvencije* u pojedinoj zemlji potpisnici prati Vijeće Europe. Konvencijom su pokrivene tri razine prava manjina:

- pravo na slobodu izjašnjavanja pripadnosti manjini
- pravo na očuvanje vlastitog jezika i kulture
- pravo na sudjelovanje u kulturnom, gospodarskom, političkom i javnom životu.

Europski standardi postavljeni *Okvirnom konvencijom* novi su i po tome što ne razlikuju autohtone od novopridošlih manjina, što je bio slučaj u zakonodavstvu nekih zemalja potpisnica. Francuska primjerice nije potpisala *Okvirnu konvenciju*, dok ju Belgija, Grčka, Luksemburg i Island nisu ratificirale.

Prema čl. 10. st. 1. *Okvirne konvencije Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina*¹¹⁴ stranke se obvezuju priznati pravo svakoga pripadnika nacionalne manjine na slobodnu uporabu

¹¹⁴ „The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use freely and without interference his or her minority language, in private and in public, orally and in writing.” https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/okvirna_konvencija_za_zastitu_nacionalnih_manjina.pdf. Pristupljeno 5. listopada 2016.

manjinskog jezika bez ikakva uplitanja vlasti, privatno i javno, u govoru i u pismu. Člankom 5. st. 1. propisuje se obveza unapređenja uvjeta za održavanja i razvijanja kulture, očuvanje vjere, jezika, tradicije i kulturne baštine nacionalne manjine. Člankom 9. st. 1. pripadnicima nacionalne manjine države potpisnice obvezuju se priznati pravo na slobodu izražavanja, što uključuje slobodu na vlastito mišljenje, primanje i širenje informacija i ideja na manjinskom jeziku bez miješanja javnih vlasti te pristup medijima. Države potpisnice obvezuju se osigurati uvjete da se govornici manjinskim jezikom koriste u komunikaciji s tijelima vlasti na područjima koja tradicionalno ili u znatnijem broju nastanjuju (na njihov zahtjev i ako zahtjev odgovara stvarnoj potrebi). Svakom pripadniku nacionalne manjine jamči se pravo na informaciju o detaljima uhićenja i postupka protiv njega na jeziku koji razumije (ili uz tumača). Države potpisnice *Konvencije* sukladno članku 11. st. 1., 2. i 3. obvezuju se službeno priznati ime pripadnika nacionalne manjine, a pripadniku manjine daje se pravo na korištenje imena na manjinskom jeziku sukladno uvjetima propisanim zakonom te pravo na isticanje oznake, natpisa i drugih informacija privatne naravi na svojem jeziku. Člankom 12. st. 1. propisuje se i poduzimanje mjera za promicanje obrazovanja, istraživanje kulture, povijesti, jezika i vjere nacionalnih manjina. Pripadnici nacionalne manjine imaju sukladno čl. 1. st. 1. pravo na obrazovanje na svom manjinskom jeziku. Ako za učenje jezika manjine postoji znatan interes na područjima na kojima tradicionalno ili u znatnijem broju žive pripadnici nacionalne manjine, države potpisnice nastojat će osigurati, u okvirima postojećeg obrazovnog sustava, učenje i podučavanje na manjinskom jeziku.

3.3.2. Dokumenti Europske unije vezano uz uporabu jezika

Europska unija kao organizacija europskih država ne može se označiti kao federalna ili konfederalna tvorevina, već predstavlja jedan potpuno novi, netradicionalni oblik udruživanja koji ima za cilj održanje mira na europskom prostoru i suradnju država članica na područjima ekonomije, prava, obrazovanja, kulture i drugim. Kako bi ovakva višenacionalna tvorevina bila funkcionalna, jedna je od glavnih pretpostavki funkcionalno zakonodavstvo. Pravna stečevina Europske unije (*acquis communautaire*) obuhvaća prava i obveze svih država članica. Ona obuhvaća primarno i sekundarno zakonodavstvo.¹¹⁵

¹¹⁵ Europsko zakonodavstvo uključuje i odredbe kojima se reguliraju prava i obveze u Europskoj uniji vezane uz jezična pitanja. Zakonodavstvo koje se bavi jezičnim pitanjima jest primjerice članak 3. *Ugovora o Europskoj uniji*, članak 21. *Povelje o temeljnim pravima Europske unije*, članak 2., članak 20. i 24. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* (*Uredba 1/1958 Europske ekonomske zajednice*). U ovim je člancima uglavnom riječ o zabrani

Primarno zakonodavstvo Europske unije čine osnivački ugovori, *Jedinstveni europski akt*, *Ugovor iz Amsterdama*, *Ugovor iz Maastrichta*, *Ugovor iz Nice* i *Lisabonski ugovor*, deklaracije i rezolucije koje je Europska unija usvojila, kao i presude Suda Europskih zajednica. Ugovori Europske unije sporazumi su koji obvezuju države članice i na kojima se zasniva njihovo djelovanje.

Sekundarno zakonodavstvo čine uredbe, direktive, odluke, preporuke i mišljenja. To su pravni akti koje donose Europska komisija, Europski parlament i Vijeće Europske unije. Presude koje donosi Europski sud pravde koji tumači primarno i sekundarno zakonodavstvo Europske unije čine sastavni dio europskog prava.

3.3.2.1. Povelja Europske unije o temeljnim pravima

Povelja Europske unije o temeljnim pravima koju su 2007. godine proglasili Europski parlament, Vijeće i Komisija¹¹⁶ u sedam poglavlja i 54 članka potvrđuje prava i obveze država članica Europske unije koje proistječu iz *Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, kao i iz sudske prakse Suda Europske unije i Europskog suda za ljudska prava.

U *Povelji* se izričito ne navodi da je pravo na jezik temeljno ljudsko pravo, već se u Glavi III. Jednakost, člankom 21. pod naslovom Nediskriminacija zabranjuje svaka diskriminacija koja bi se provodila na temelju spola, rase, etničkog ili socijalnog podrijetla, genetskih osobina, jezika, religije ili uvjerenja, političkog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovini itd.

Člankom 22. *Povelje* jamči se poštivanje kulturne, vjerske i jezične raznolikosti, a člankom 41. jamči se pravo na dobru upravu koje u stavku 4. uključuje pravo svake osobe da se pisanim putem obrati institucijama Europske unije na jednom od jezika Ugovora i da od njih primi odgovor na istom jeziku. Potonju odredbu možemo tumačiti u smislu zaštite višejezičnosti, ali i prava na uporabu jezika i pisma.

3.3.2.2. Primarno zakonodavstvo Europske unije

Osnivački ugovori Europske unije temelj su osnivanja zajednice šest zemalja u Europi (Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Njemačka). To su *Ugovor o osnivanju Europske*

diskriminacije na temelju jezika, poštivanju jezične raznolikosti i dužnosti institucija Europske unije vezano za prevođenje zakonodavstva na službene jezike Europske unije.

¹¹⁶ *Povelja Europske unije o temeljnim pravima*, 2007/C 303/01. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A12007P>. Pristupljeno 4. srpnja 2016.

zajednice za ugljen i čelik iz 1951., Ugovor o osnivanju Europske zajednice za atomsku energiju iz 1957., Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice iz 1957. te Ugovor o Europskoj uniji iz 1992.

Ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik iz 1951. godine istekao je 2002. godine jer je sukladno članku 97. potpisan na 50 godina. Godine 1957. države članice potpisale su u Rimu Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice i Europske zajednice za atomsku energiju (poznat pod nazivom Rimski ugovori). Ozbiljnost pristupa europskom ujedinjavanju potvrđuje gotovo ustavni status ovih Ugovora jer se sukladno članku 240. Ugovora o Europskoj ekonomskoj zajednici i članku 208. Ugovora o Europskoj zajednici za atomsku energiju Ugovori potpisuje na neograničeno vrijeme.

Ostalim ugovorima koji se ubrajaju u primarno zakonodavstvo Europske unije proširena su područja suradnje, unaprijeđeno je donošenje odluka, utvrđene su ovlasti Europske unije, ovlasti država članica, zajedničke ovlasti itd. Načelo ravnopravnosti jezika država članica Europske zajednice možemo iščitati iz članka 4. Ugovora o osnivanju Europske zajednice iz 1957. godine koji su ratificirale države utemeljiteljice, i to Francuska, Italija, Njemačka, Nizozemska, Belgija i Luksemburg, propisuje da je „Ugovor sastavljen u jedinom izvorniku na francuskom, nizozemskom, njemačkom i talijanskom jeziku pri čemu su sva četiri teksta jednako vjerodostojna“ unatoč pritiscima Francuske da francuski jezik postane jedini službeni jezik Zajednice.

Člankom 217. Ugovora o osnivanju Europske zajednice iz 1957. godine uređuje se uporaba jezika u institucijama Zajednice, i to tako da Vijeće „ne dovodeći u pitanje odredbe sadržane u poslovniku Suda utvrđuje jednoglasno pravila kojima se uređuje uporaba jezika u institucijama Zajednice“, što znači da Vijeće donosi odluke vezane uz jezičnu regulativu u Europskoj zajednici (Sočanac 2010:184).¹¹⁷

Člankom 3. Ugovora o Europskoj uniji propisuje se da Europska unija „poštuje svoju bogatu kulturnu i jezičnu raznolikost te osigurava očuvanje i unapređenje kulturnog nasljeđa Europe.“¹¹⁸ U Glavi XII. Obrazovanje, stručno osposobljavanje, mladi i sport, člankom 165.

¹¹⁷ *Rimski ugovori iz 1957. godine*

http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/EUugovori/11957E_Ugovor_o_osnivanju_EEZ-a_hrv.pdf.
Pristupljeno 12. srpnja 2016.

¹¹⁸ *Ugovor o Europskoj uniji*. SL EU C 202/17. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=HR>.
Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

(čl. 149. UEZ-a) st. 1. propisuje se da Unija „doprinosi razvoju kvalitetnog obrazovanja poticanjem suradnje među državama članicama te, ako je to potrebno, podupiranjem i dopunjavanjem njihovih aktivnosti, pri čemu u potpunosti poštuje odgovornost država članica za nastavni sadržaj i ustroj obrazovnih sustava te njihovu kulturnu i jezičnu raznolikost.“, a st. 2. navodi kao cilj djelovanja Unije „razvoj europske dimenzije u obrazovanju, osobito nastavom i popularizacijom jezika država članica.“¹¹⁹

3.3.2.3. Sekundarno zakonodavstvo Europske unije

Politika višejezičnosti osigurava jednaka prava i postupanje za sva 24 službena jezika Europske unije. U institucijama Europske unije osoblje i građani služe se različitim jezicima. U sljedećem potpoglavlju rada prikazat će se odredbe sekundarnog zakonodavstva Europske unije u kojima je riječ o statusu, funkciji ili pravu na uporabu jezika. Jezična politika Europske unije može se iščitati i iz sekundarnog zakonodavstva Europske unije kao što su uredbe, direktive, odluke, rezolucije, deklaracije. Sekundarno zakonodavstvo donose institucije Europske unije. Prema ulozi institucije svrstavamo u tri skupine; glavne, pomoćne institucije i specijalizirane agencije.

Glavne institucije, koje na razini Europske unije imaju ulogu donošenja odluka vezanih uz funkcioniranje Europske unije, jesu Vijeće Europske unije, Europski parlament, Europska komisija, Europsko vijeće i Sud pravde Europske unije, Europska središnja banka i Europski revizijski sud. Pomoćne institucije Europske unije, kao što su Europski gospodarski i socijalni odbor, Odbor regija, Europska investicijska banka, sudjeluju u funkcioniranju Europske unije i imaju savjetodavnu ulogu u donošenju ili provođenju akata na razini Europske unije. Specijalizirane agencije u raznim zemljama članicama, primjerice Europska zaklada za poboljšanje životnih i radnih uvjeta u Irskoj, imaju zadatak provesti pravno obvezujuće akte Europske unije.

Uredbom br. 1/58 Vijeća u članku 1. propisuje se da su „službeni jezici i radni jezici institucija Zajednice nizozemski, francuski, njemački i talijanski“. Proširenjem je taj članak dopunjen i izmijenjen novim jezicima država pristupnica, no definicija službenih i radnih jezika još uvijek izričito ne postoji. Ulogu radnih jezika koju propisuje čl. 6. Uredbe br. 1/58 Vijeća kojim se navodi da institucije Unije „u svojim **poslovnica**ima određuju koji će se jezik upotrebljavati u

¹¹⁹ Ugovor o Europskoj uniji. SL EU C 202/120. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=HR>. Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

pojedinom slučaju“ može se protumačiti kao potencijalnu nejednakost statusa jezika. Felici (2016:123) primjećuje da se termini „izvorni“, „službeni“ i „radni“ jezik u Uredbi 1/58 upotrebljavaju kao sinonimi.

U samim počecima Zajednice kad su nastajali Ugovori Zajednice, nije se naglašavalo pitanje uporabe jezika jer je jednostavno broj jezika na koje i s kojih je trebalo prevoditi i tumačiti bio ograničen na samo četiri službena jezika. Danas se situacija znatno izmijenila i danas se prevođenje s 24 službena jezika zbog obujma materijala za prevođenje ne može smatrati jednostavnim postupkom. U praksi se stoga pregovara o tome što prevoditi, a nacrt teksta sastavlja se na jeziku za koji postoji opća suglasnost ili *lingua franca* (kojom se smanjuje raznolikost jezičnog režima) te se nakon toga prevodi na sve druge službene jezike. Najvažnija je činjenica da se i prijevod i izvornik smatraju ekvivalentima te imaju, nakon ovjere, isti pravni učinak. U tom slučaju, smatra Felici (2016:123), uklanja se mogućnost da prijevod bude u podređenom statusu. U članku 6. Uredbe br. 1/58 nalazimo kompromis stvarnoj primjeni politike višejezičnosti u Europskoj uniji.¹²⁰ Ako se institucije koriste ograničenim brojem jezika, u pojedinim slučajevima implicitno se opravdava uporaba jednog ili više radnih jezika.

Sekundarno zakonodavstvo Europske unije uključuje uredbe, direktive, odluke, preporuke i mišljenja. **Uredbe** predstavljaju obvezujuće zakonodavstvo koje su države članice EU-a dužne primijeniti u cijelosti u svom nacionalnom okviru u zadanom roku. Za razliku od direktiva uredbe su u cijelosti pravno obvezujuće te se izravno i jednako primjenjuju u svim državama članicama nakon objave u Službenom listu Europske unije. **Direktiva** je akt kojim se određuje cilj koji se treba ostvariti, dok o načinu ostvarivanja toga cilja svaka država članica odlučuje za sebe. **Odluka** je obvezujuća za one kojima je upućena i izravno je primjenjiva. **Preporuke** nisu obvezujuće i nemaju pravne posljedice. One uključuju stajališta i prijedlog postupanja u određenim pitanjima. **Mišljenja** također nemaju pravno obvezujući karakter, već su jednostavno izjave kojima se ništa ne nameće.

Prema članku 1. Uredbe Vijeća ministara (današnjeg Vijeća Europske unije) br. 1/1958, koja se još naziva Jezičnom poveljom Europske unije (Sočanac 2010:183) službeni jezici i radni

¹²⁰ „The institutions of the Community may stipulate in their rules of procedure which of the languages are to be used in specific cases. EEC Council: Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community.” Official Journal 017 , 06/10/1958 P. 0385 – 0386. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31958R0001:EN:HTML>. Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

jezici¹²¹ institucija Zajednice jesu francuski, nizozemski, njemački i talijanski, koji su službeni jezici osnivačkih država. Tim su jezicima tijekom proširenja Europske unije dodani ostali jezici država članica. Uredba Vijeća br. 1/1958 sastoji se od dvaju dijelova: kratka preambula koja se poziva na zakonsku osnovu Uredbe, a to je članak 217. navedenog Ugovora i osam članaka. Zbog svoje sažetosti Uredba je vrlo jasna, iako ovakva kratkoća izričaja ima i svoje nedostatke. Prije svega u samom dokumentu ne postoji definicija koncepta „radnih“ ili „službenih“ jezika niti je naznačena razlika između ovih dvaju koncepata.

Derlen (2016:54) u Šarčević (2016) navodi da postoje drukčiji jezični režimi za primarno pravo (osnivačke ugovore), sekundarno pravo (zakonodavstvo) i sudsku praksu (odluke Europskog suda pravde). Europska politika višejezičnosti očituje se u dokumentima europskog primarnog i sekundarnog prava. Svi ugovori EU smatraju se autentičnima na sva 24 službena jezika sukladno čl. 55. *Ugovora o Europskoj uniji*, čl. 358. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* i čl. 225. *Ugovora o osnivanju Europske zajednice za atomsku energiju* i imaju jednaku snagu. U sekundarnom zakonodavstvu sukladno članku 342. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* Vijeće dobiva ovlasti odlučivanja o jezičnom režimu u institucijama EU-a, a to čini Uredbom br. 1/58 kojom se sva 24 službena jezika priznaju i kao službeni i kao radni jezici. Engleski, njemački i francuski glavni su radni jezici institucija Europske unije. Iz vanjske perspektive građana Europske unije institucije Europske unije rade na sva 24 službena jezika, izdaju obvezujuće zakonodavstvo na svim službenim jezicima kako bi građani Unije mogli s institucijama komunicirati na jeziku po svom izboru (Derlen 2016:55 prema Hilpold 2010:699). Službeno objavljivanje zakonodavstva nužno je zbog pravne sigurnosti i prirode propisa Europske unije, prije svega njihove izravne primjene i izravnog učinka direktive (Derlen 2016:55 prema Gundel 2001:781). Kako bi svakodnevno funkcioniranje institucija bilo jednostavnije, institucije su usvojile nekoliko radnih jezika. Neke institucije upotrebljavaju jedan radni jezik npr. engleski u Europskoj središnjoj banci i francuski jezik u Sudu Europske unije, dok druge institucije upotrebljavaju nekoliko radnih jezika, primjerice engleski, francuski i njemački u Europskoj komisiji (Derlen 2016:55 prema Robinson 2005:4).

Jezični režim u institucijama Europske unije regulira se osnivačkim ugovorima i Uredbom br. 1/58 na navedeni način i pitanje pravnih posljedica koje bi nastale primjenom pravila jednake

¹²¹ Službeni jezici Europske unije su jezici komunikacije institucija Europske unije s vanjskim svijetom. Radni jezici su jezici komunikacije unutar institucija, među institucijama i tijekom internih sastanaka koji se sazivaju u institucijama Europske unije (Labrie, 1993:82 u Gazzola, 2006:396).

autentičnosti dokumenata države članice prepustile su Europskom sudu pravde. Sud polazi sa stajališta da tekst nije moguće promatrati izdvojeno, već zahtijeva tumačenje na osnovi stvarne autorove namjere. U odnosu na verzije na svim ostalim službenim jezicima Sud iščitava sve jezične verzije istovremeno.

Labrie (1993) u Cosmai (2014:32) navodi da pravno nije moguće razlikovati službene od radnih jezika Unije već da je to pitanje potrebno riješiti u praksi pojedine institucije Europske unije gdje se neki jezik smatra službenim ako se službeno upotrebljava u komunikaciji između institucije i građana Europske unije, dok je radni jezik onaj koji se upotrebljava unutar institucije Europske unije, npr. tijekom održavanja (radnih) sastanaka. Različit pristup u teoriji i praksi prema Cosmai (2014:32) predstavlja problem što nema kontinuirane i dosljedne primjene u svim institucijama Europske unije. Situacija s jezikom koji se upotrebljava u jezičnom režimu institucija Europske unije postaje još složenija ako uzmemo u obzir i činjenicu da se na službenoj razini u Europskoj komisiji upotrebljava termin proceduralni jezik (*procedural*)¹²² kao radni jezik za označavanje jezika koji se upotrebljava u svakodnevnom radu, kao i izraz *working* za radni jezik.

U Cosmai (2014:33) člankom 2. Uredbe Vijeća br. 1/1958 „dokumenti koje država članica ili osoba koja podliježe zakonodavstvu države članice šalje institucijama Zajednice mogu biti sastavljeni na bilo kojem od službenih jezika koji izabere pošiljatelj. Odgovor se sastavlja na istom jeziku“.¹²³

Prema članku 3. Uredbe Vijeća br. 1/1958 „dokumenti koje institucija Zajednice šalje državi članici ili osobi koja podliježe zakonodavstvu države članice sastavljaju se na jeziku te države.“ Člankom 4. uređuje se da se „Uredbe i drugi dokumenti opće primjene sastavljaju na četirima službenim jezicima.“ Prema članku 5. Službeni list Zajednice objavljuje se na četirima službenim jezicima. Članak 6. propisuje da „institucije Zajednice mogu odrediti u svojem poslovniku koji će se jezici upotrebljavati u posebnim slučajevima.“ Članak 7. odnosi se na odredbu da su jezici koji se upotrebljavaju u postupcima Suda propisani Poslovnikom. Člankom 8. propisuje se da se upotreba jezika uređuje na zahtjev te države sukladno općim pravilima zakonodavstva te države u slučaju kad država članica ima više od jednog službenog jezika.¹²⁴

¹²² Radne jezike Europske unije prije se nazivalo proceduralnim.

¹²³ EEC Council: Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community.” Official Journal 017, 06/10/1958 P. 0385 – 0386. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31958R0001:EN:HTML>. Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

¹²⁴ (ibid.)

3.3.2.4. Sudska praksa Europske unije

Dok primarno i sekundarno pravo Europske unije slijedi načelo višejezičnosti, jezični režim u Sudu Europske unije (CJEU) je drukčiji. Uredba br. 1/58 ne odnosi se na CJEU već jezični režim regulira Statut (*Statute of the Court of Justice of the European Union*) u kojem je prema čl. 64. Statuta dokument koji propisuje uporabu jezika na Sudu Poslovnik Suda Europske unije (*Rules of Procedure of the Court of Justice*), i to Poglavlje VIII. – Pravila o jeziku, čl. 36. prema kojem se kao jezici u određenom sudskom slučaju mogu upotrebljavati bilo koji od 24 službena jezika (iako je jedini radni jezik Suda francuski).

Neki autori (Derlen 2016:55 prema Hilpold 2010:792) smatraju da od samih početaka Zajednice nije bilo razloga da jedini radni jezik Suda ne bude francuski jezik jer sve do ulaska Ujedinjenog Kraljevstva u Europsku zajednicu (1973.) nije bilo države članice s engleskim kao službenim jezikom. Promatrajući to pitanje s povijesnog stajališta, isto tako nema razloga za uporabu francuskog jezika kao jezika diplomacije. No, vremena su se promijenila i sve govori u prilog činjenici da bi engleski jezik trebao biti i radni jezik Suda, uzevši u obzir i jezične kompetencije samih sudaca. Francuski jezik kao jedini jezik u Sudu stavlja suce koji ne govore francuski u nepravedan položaj jer ne mogu sudjelovati jednako suvereno u donošenju presuda. Francuski jezik utječe i na stilsko oblikovanje presude (Derlen 2016:59).

Zanimljivo je da se prilikom tumačenja zakonodavstva EU-a (od strane sudaca) sve verzije smatraju autentičnima te se primjerice u slučaju u kojem se odlučuje na temelju određene uredbe iz određenog perioda autentičnim smatraju sve verzije koje su tad napravljene za tadašnje države članice, a sve ostale verzije (na jezicima država članica koje su pristupile nakon donošenja tog akta) tog teksta smatraju se prijevodima (Derlen 2016:63).

3.3.2.4.1. Sud Europske unije

Sud Europske unije sa sjedištem u Luksemburgu glavna je institucija Europske unije koju čini 28 sudaca i 8 glavnih odvjetnika koje imenuju države članice. Ovlasti Suda jesu tumačenje prava EU-a radi ujednačene primjene prava, donošenje odluka vezanih uz propuste u radu Europskog parlamenta, Vijeća ili Komisije, provjera usklađenosti pravnih postupaka tijela

Unije sa zakonskim odredbama. Svrha tumačenja prava EU jest i osigurati poštivanje zakonodavstva Europske unije.

Pitanje uporabe jezika na Sudu uređuje se Statutom i Poslovnikom Suda Europske unije. U članku 64., glava V. Završne odredbe *Statuta Suda pravde Europske unije*¹²⁵ navodi se da se pravila pitanja uređenja jezika koji se primjenjuju na Sudu Europske unije utvrđuju uredbom Vijeća koja se donosi jednoglasnom odlukom na zahtjev Suda. Prije toga treba se obaviti savjetovanje s Komisijom i Europskim parlamentom. Odredbe poslovnika Suda i poslovnika Općeg suda o uređivanju pitanja jezika mogu se izmijeniti ili staviti izvan snage samo temeljem jednoglasne suglasnosti Vijeća (članak 342. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije*¹²⁶).

Poslovnik Suda Europske unije u Poglavlju 8. donosi Pravila o jeziku. Člankom 36. propisuje se jezik postupka, dok se člancima 37. i 38. regulira određivanje jezika postupka i upotreba jezika postupka. Dužnosti tajnika u pitanjima jezika propisuju se člankom 39., a članak 40. propisuje jezik sudskih izdanja. Vjerodostojnost tekstova određuje se člankom 41., a člankom 48. regulira se jezična služba Suda.

Jezici postupaka pred Sudom su bugarski, češki, danski, engleski, estonski, finski, francuski, grčki, hrvatski, irski, letonski, litavski, mađarski, malteški, nizozemski, njemački, poljski, portugalski, rumunjski, slovački, slovenski, španjolski, švedski i talijanski.

Kad se radi o postupcima po izravnim tužbama tužitelj može izabrati jezik postupka. Iznimno jezik postupka može biti službeni jezik države članice ako je tužitelj država članica Europske unije. Ako država članica ima više službenih jezika, tužitelj može izabrati jezik koji će biti jezik postupka. Na zahtjev stranaka može se dopustiti da jezik postupka bude neki drugi jezik naveden u čl. 36. Poslovnika. Sud može dopustiti upotrebu nekog drugog jezika za jezik postupka od jezika navedenih u čl. 36. (potpuno ili djelomično) na zahtjev jedne od stranaka, a uz prethodno saslušanje druge stranke i nezavisnog odvjetnika. Ovo ne vrijedi za institucije Europske unije.

Jezik postupka u žalbenom postupku protiv odluke Općeg suda jest jezik odluke Općeg suda na koju se podnosi žalba. U slučaju preispitivanja odluke Općeg suda jezik postupka također je

¹²⁵ Statut Suda pravde Europske unije. http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-02/tra-doc-hr-div-c-0000-2014-201400764-05_00.pdf. Pristupljeno 5. listopada 2016.

¹²⁶ „The rules governing the languages of the institutions of the Union shall, without prejudice to the provisions contained in the Statute of the Court of Justice of the European Union, be determined by the Council, acting unanimously by means of regulations.” OJ C 202/193. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN>. Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

jezik odluke Općeg suda. Ako se radi o osporavanju troškova, pobijanju presude zbog ogluhe, u slučaju podnošenja zahtjeva za tumačenjem, ponavljanjem postupka, jezik postupka je jezik odluke na koju se zahtjev podnosi. Jezik postupka u prethodnim postupcima je jezik suda koji je uputio zahtjev, a za usmeni dio postupka jezik postupka može biti neki drugi jezik iz čl. 36. Poslovnika.

Kad se govori o jeziku postupka, misli se na jezik na kojem se pišu podnesci, dokazi, dokumenti, zapisnici, odluke i izlaganja stranaka. Ako podnesci i ostala pismena nisu na jeziku postupka, nužno je priložiti prijevod cjelovitog teksta ili djelomičan prijevod ako su podnesci opsežni. Sud će se izjasniti koje dokumente treba priložiti u potpunom prijevodu. U slučaju kad se države članice u prethodnom postupku obraćaju Sudu (pismeno ili usmeno) one mogu upotrebljavati svoj službeni jezik. Prijevođe na jezik postupka pribavlja tajnik Suda. Države koje nisu članice, a sudjeluju u prethodnom postupku mogu upotrijebiti jedan od jezika iz čl. 36. Poslovnika koji nije jezik postupka za koji će se osigurati prijevod.

Vještacima i svjedocima Sud dopušta davanje izjave na nekom drugom jeziku koji nije jezik postupka ako ne mogu dati odgovarajući iskaz na jezicima iz čl. 36. Poslovnika. I u tom će se slučaju osigurati prijevod. Sudionici u postupku (predsjednik Suda i Vijeća, suci, nezavisni odvjetnici) mogu se koristiti jednim od jezika navedenih u čl. 36., a koji nije jezik postupka uz osigurani prijevod. Dužnost je tajnika u pitanjima suda pribaviti odgovarajuće prijevode dokumenata na jezike navedene u čl. 36. Poslovnika za potrebe postupka. Prijevode sačinjava jezična služba Suda sastavljena od stručnjaka na području prava koji ujedno vladaju s nekoliko službenih jezika Europske unije. Autentičnim se smatraju svi tekstovi koji su sastavljeni na jeziku postupka ili u iznimnim slučajevima na drugom jeziku koji je odobren kao jezik postupka. U prethodnom postupku zahtjevi se dostavljaju državama članicama u izvornoj verziji uz prijevod na službeni jezik države kojoj se dostavljaju. Moguće je dostaviti i prijevod dokumenta u sažetom obliku koji predstavlja temelj za zauzimanje stajališta.¹²⁷

Obvezujući dio zakonodavstva Europske unije čine odluke Suda pravde Europske unije. Za jezičnu politiku Europske unije nastoji se uspostaviti pravni okvir koji bi omogućio funkcionalnu uporabu (određenog) broja jezika u službenoj uporabi poštujući istovremeno

¹²⁷ „Sažetak sadrži cjeloviti tekst jednog ili više pitanja upućenih na prethodnu odluku. U mjeri u kojoj je to izneseno u zahtjevu za prethodnu odluku, taj sažetak posebice sadrži predmet spora u glavnom postupku, bitne argumente stranaka tog postupka, kratak pregled obrazloženja zahtjeva za prethodnu odluku, kao i sudske praksu i odredbe nacionalnog prava i prava Unije na koje se poziva.“ Članak 98. st.1. *Poslovnika Suda Europske unije*. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex:32012Q0929\(01\)#ntr2-L_2012265HR.01000101-E0002](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex:32012Q0929(01)#ntr2-L_2012265HR.01000101-E0002). Pristupljeno 20. rujna 2016.

načelo uvažavanja jezičnih politika država članica. Presedani u rješavanju jezičnih pitanja u ovom pravcu bili su slučajevi *Groener v. Irska* i *Kik v. OHIM* koji su imali dalekosežne posljedice utoliko što su „formalno isključili politiku, a samim time i države članice, iz procesa odlučivanja“ (Žanić 2006:209).

Slučaj *Groener* vezan je uz radno pravo i tržište rada u smislu upućivanja na prethodno pitanje u kontekstu jezičnih problema na tržištu rada. Nacionalno je pravo u sukobu s načelom slobode kretanja osoba i problemom zaštite manjinskih jezika. Slučaj *Groener* (C-379/87) iz osamdesetih godina prošlog stoljeća odnosi se na slobodno kretanje radnika koje je u koliziji s pravom Irske da promiče irski jezik. Državljanica Nizozemske Anita Groener bila je zaposlena na određeno vrijeme kao nastavnica na Srednjoj školi za marketing i dizajn u Dublinu u kojoj je jezik predavanja bio engleski. Nakon dvije godine odlučila je prijaviti se za stalno radno mjesto na istoj školi koja je podupirala njezinu namjeru da nastavi raditi za njih. Kako bi dobila posao, trebala joj je potvrda o poznavanju irskog jezika, koju nije imala te je tražila izuzeće. Međutim, njezin zahtjev za izuzećem odbijen je uz obrazloženje da postoje drugi kandidati koji u potpunosti udovoljavaju propisanim uvjetima natječaja za navedeno radno mjesto. Ministar obrazovanja dao je svoj pristanak na njezino imenovanje, uz uvjet da položi ispit. Gospođa Groener pohađala je tečaj irskog jezika za početnike tijekom četiri tjedna, međutim nije uspjela položiti ispit. Ona je procijenila da će ta situacija negativno utjecati na njezin profesionalni i privatni život. Osjećala je da ju irsko zakonodavstvo diskriminira i podnijela je žalbu protiv rješenja u kojoj je obrazložila da su joj uskraćena prava na slobodno kretanje radnika. Sud u Dublinu uputio je nekoliko pitanja Sudu pravde Europske unije vezanih uz usklađenost irskog i europskog prava. Sud je odlučio da je stalno radno mjesto predavača na javnoj stručnoj obrazovnoj ustanovi mjesto za koje se opravdano traži „poznavanje jezika u smislu Uredbe br. 1612/68 Vijeća uz uvjet da se jezični zahtjev postavlja kao dio politike promicanje nacionalnog jezika koji je u istovremeno i prvi službeni jezik, a uz uvjet da se zahtjev primjenjuje proporcionalno¹²⁸ i bez diskriminacije“ (Dovalil, 2015: 369). To bi značilo da je za rad na mjestu nastavnika u javnoj instituciji u Irskoj obvezno poznavanje irskog jezika unatoč tome što je jezik podučavanja predmeta engleski jezik. Takvo promicanje jezika u zakonitom je interesu irske vlade koja može na taj način ograničiti slobodno kretanje radnika.

¹²⁸ Načelo proporcionalnosti ili razmjernosti odnosi se u europskom pravu na poduzimanje mjera u pojedinom slučaju koje formalno i sadržajem najmanje štete onome nad kojima se primjenjuju.

Parnicu u slučaju *Kik v. OHIM (Ured za harmonizaciju unutrašnjeg tržišta)* vodila je nizozemska državljanka Christina Kik na domaćim i europskim sudovima. Ured za harmonizaciju unutrašnjeg tržišta EU-a osnovan je 1993. godine i radi na pet radnih jezika i to na engleskom, francuskom, njemačkom, talijanskom i španjolskom. S Uredom se može kontaktirati na pet navedenih radnih jezika ili uz naznaku „drugi“ jezik ako podnositelji zahtjeva žele odgovor na nekom drugom jeziku. Christina Kik podnijela je 1996. godine na nizozemskom jeziku prijavu za registraciju svog zaštitnog znaka *KIK*. Budući da je prijava bila na nizozemskom, zahtjev je odbijen jer formalno nije bio pravilno popunjen. Kik je podigla tužbu protiv OHIM-a navodeći da je diskriminirana na osnovi nacionalnosti te da je rješenje suprotno načelu jednakosti službenih jezika EU-a. Vijeće je opravdalo svoju odluku navodeći da pravom Zajednice nije zajamčena apsolutna jednakost među službenim jezicima pozivajući se na čl. 217. Osnivačkog ugovora (1957) kojim se navodi da Vijeće odlučuje o upotrebi jezika u institucijama Zajednice jednoglasno. Vijeće takvim obrazloženjem po prvi put, i kao prvo tijelo EU-a, izriče da među službenim jezicima EU-a nema funkcionalne jednakosti, da ona nije načelna i što je, prema Žanić (2006:217) najgore, da nema pravne osnove (*there is no Community law principle of absolute equality between the official languages*), čime se „otvara put prema institucionalizaciji nejednakosti, prema tome da se neki jezici, kao takvi, po nekom kriteriju, formalno izdvoje, a drugi potisnu.” (ibid.) Prvostupanjski sud odbio je tužbu tužiteljice uz obrazloženje da se u ovom slučaju ne primjenjuje „pravo da se s institucijama i tijelima EZ komunicira na svom jeziku, jer u tu kategoriju – kako se navodi u Osnivačkom ugovoru – ubrajaju se Parlament, pučki pravobranitelj (*ombudsman*), Vijeće, Komisija, Sud pravde, Revizorski sud, te Odbor za ekonomska i socijalna pitanja i Odbor regija, a nikako OHIM.” (ibid.) Prema tome na OHIM kao agenciju EU-a, prema obrazloženju Prvostupanjskog suda, ne primjenjuje se Uredba 1/58 o jednakosti svih službenih jezika, a izraz „drugi jezici” u formularu prijave ne odnosi se na predmetnu registraciju već se navodi za slučaj daljnjeg postupka (primjerice opoziva rješenja itd.). Kik je podnijela žalbu Europskom sudu pravde, koji je također odbacio njezine tvrdnje o diskriminaciji na temelju nacionalnosti, jezika i obrazložio svoju odluku ekonomskom opravdanošću odluke Vijeća razdvajajući na taj način u pravnim kategorijama funkcionalnu i simboličku (identitet, kultura) dimenziju jezika.

U skupini slučajeva u domeni osobnih imena navest ćemo primjer spora *Vardyn-Wardyn (C-391/09, 2011)* koji se vodio oko prava gospođe Malgožate Runevič-Vardyn, litavske državljanke, pripadnice poljske manjine, na registriranje imena u skladu s pravilima poljskog jezika. Nakon što je neko vrijeme živjela i radila u Poljskoj, ona se udala za poljskog

državljanina u Litvi 2007. Na vjenčanom listu koji je izdao Matični ured u Vilniusu upotrebljavao se samo litavski jezik. Kako je to odstupanje gospođa procijenila negativnim, zatražila je izmjenu imena navedenog u rodnom listu (Malgožata Runevič) i u vjenčanom listu (Malgožata Runevič-Vardyn), u „Małgorzata Runiewicz-Wardyn”. Zahtjev je podnijela zbog ozbiljne štete koju bi privatno i profesionalno mogla pretrpjeti ako se ime ne bi izmijenilo u skladu s imenom njezina supruga Łukasza Paweła Wardyna, što bi joj ograničilo slobodu kretanja. Budući da ju je ovo tijelo odbilo podnijela je tužbu sudu. Litavski sud obratio se Sudu pravde Europske unije sa zahtjevom za prethodnu odluku. Radilo se o pitanju usklađenosti Litavskog građanskog zakona, kojim se propisuje pisanje imena na litavskom jeziku, s europskim pravom. Sud pravde Europske unije odlučio je da je, u skladu sa zakonom, država članica dužna osigurati zaštitu nacionalnog jezika kako bi osigurala nacionalno jedinstvo i ostvarilo društvenu koheziju, te da je obveza nacionalnog suda odlučiti je li šteta nastala odbijanjem zahtjeva za izmjenom zajedničkog prezimena vjenčanih, koji su ujedno i građani EU-a, ozbiljna na upravnoj, profesionalnoj i privatnoj razini. Općenito govoreći, načelo slobode kretanja osoba (propisano u primarnom pravu, čl. 21 *Ugovora o funkcioniranju Europske unije*) dopušta vlastima država članica odbijanje zahtjeva za izmjenom imena navedenog u rodnom i vjenčanom listu njihovih građana uzevši u obzir ozbiljnost posljedica ovoga postupka. Nacionalni sud nadležan je za donošenje konačne odluke o meritumu i njezino izvršenje (Dovalil 2015: 369).

Slučaj koji slijedi potječe iz područja postupovnog prava i tiče se jezičnih prava u okviru zakona o sudskom postupku kao primjer upućivanja na prethodnu odluku nacionalnog suda. U ovom slučaju riječ je o načelu pravičnog suđenja prema kojem se obje stranke u postupku moraju međusobno razumjeti, a mora se i njih razumjeti tijekom postupka. Bit je spora u pitanju kolizije nacionalnog prava radi zaštite jezične manjine i slobode kretanja osoba kao ključnog načela europske integracije. Odluka u slučaju *Mutsch (C-137/84)* donesena je sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća vezano uz zakonitost belgijskih propisa o uporabi jezika na nacionalnim sudovima kojima se propisuje da se postupak pred kaznenim sudom treba voditi na njemačkom jeziku ako osoba belgijske nacionalnosti koja je optužena za kazneno djelo ima prebivalište u općini njemačkog govornog područja. Robert H. M. Mutsch, državljanin Luksemburga s prebivalištem u Belgiji, pozivao se na tu odredbu i očekivao da će se u postupku koji se vodi protiv njega moći koristiti njemačkim jezikom. Belgijski državni tužitelj tvrdio je da tuženik nema pravo na primjenu te odredbe jer nije belgijski državljanin. Sud pravde Europske unije složio se sa stavom i procjenom gospodina Mutscha da bi odluka mogla negativno utjecati na

njegov privatni i profesionalni život i odlučio da odbijanje primjene odredbe na temelju državljanstva predstavlja diskriminaciju. Mutsch bi bio lišen prava na slobodu kretanja radnika koje mu pripada prema čl. 48 *Ugovora o Europskoj zajednici* kao i prava da se koristi jezikom koji je Sud pravde Europske unije tumačio kao društvenu prednost prema čl. 7 (2) Uredbe Vijeća br. 1612/68 koja je tada bila važeća. Radi se o ključnom načelu europske integracije koje omogućava radniku s državljanstvom neke druge države članice i obično boravi u drugoj državi članici da pod istim uvjetima kao i državljanin potonje države članice zahtijeva provođenje kaznenog postupka na jeziku drukčijem od jezika koji se uobičajeno upotrebljava u postupku na sudu na kojem mu se sudi. U tom slučaju drugi jezik bio bi francuski. Uloga je toga prava omogućiti slobodno kretanje radnika i integraciju doseljenika radnika i njihovih obitelji u zemlju domaćina (ibid.)

Slučaj *Rüffer vs. Pokorná* (C-322/13) vezan je uz zahtjev za odštetu nakon nezgode tijekom skijanja. Gospođa Rüffer tražila je da se zapisnik postupka vodi na njemačkom jeziku. Iako je gospođa Pokorná dobila prijevod bilješke na češkom, ona je svoju obranu prosljedila na njemačkom jeziku. Nije se usprotivila da se postupak vodi na njemačkom jeziku. Podnesak obrane koji je poslala na njemačkom jeziku mogao je biti razlogom za proglašenje nevaljanosti. Jezični problem pojavljuje se u slučaju kad primjerice talijanski sud odlučuje o tome imaju li samo talijanski državljani koji prebivaju u pokrajini Bolzano pravo na izbor njemačkog jezika kao jezika suda u građanskim predmetima ili se to pravo može primijeniti i na talijanske državljane koji nemaju prebivalište u toj pokrajini, kao i na druge državljane Europske unije koji prebivaju u toj pokrajini ili čak, u slučaju glavnog postupka, na građane država članica koji nemaju prebivalište u toj pokrajini. Sud pravde Europske unije odlučio je da načelo zabrane diskriminacije i načelo slobodnog kretanja osoba pretpostavlja pravila koja jamče pravo na uporabu jezika drukčijeg od službenog jezika države, u ovom slučaju Italije, u građanskom postupku pred sudom države članice, u ovom slučaju Italije, koji se nalaze u posebnoj teritorijalnoj jedinici (pokrajina Bolzano) samo građanima države s boravištem u istoj teritorijalnoj jedinici. Gospođi Pokorná dopušteno je služiti se njemačkim jezikom, a postupak na njemačkom jeziku bio je valjan.

Pravo na pravično suđenje može se primijeniti na upravne postupke u kojima se rješavaju posebna manjinska pitanja. Jedan od slučajeva te vrste bio je prekogranični slučaj vezan uz češki i njemački kao službeni jezik dviju države čije su vlasti trebale primijeniti dokument izvršenja. U slučaju *Kyrián* (C-233/08), koji se temelji na **upućivanju na prethodno pitanje** Vrhovnog upravnog suda Češke Republike, bit spora bila je opseg u kojem je moguće koristiti

se njemačkim jezikom u dokumentima koje izdaje njemačka carinska služba kad je primatelj i dužnik češki državljanin. Pravni kontekst tog slučaja čini Direktiva Vijeća 76/308 o uzajamnoj pomoći za povrat potraživanja vezanih uz naplatu poreza i carina. Sud pravde Europske unije odlučio je da primatelj (gospodin Kyrián) Čeh, u ovom slučaju mora primiti obavijest o dokumentu kojim se dopušta izvršenje na službenom jeziku države članice u kojem se to navedeno tijelo nalazi (u ovom slučaju Češka). Gospodina Kyriána nije se moglo prisiliti da dokumente koje je izdala njemačka carinska služba o svom trošku prevodi na češki jezik.

3.3.2.5. O jezičnom režimu u institucijama Europske unije

Jezični režim poseban je tip jezične politike kojim se utvrđuje niz službenih jezika i pravila koja omogućavaju potpuno uzajamno razumijevanje tijekom razmjene mišljenja i rasprave između predstavnika jezičnih skupina (Pool 1996: 159). Jezični režim u Europskoj uniji odnosi se na uporabu jezika u internoj komunikaciji institucija i tijela Europske unije i komunikacije institucija i tijela s vanjskim svijetom. Zakonodavstvo i bitni dokumenti Europske unije objavljuju se na svim službenim jezicima Europske unije, a službeni dokumenti koji nisu pravno obvezujući objavljuju se na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku. Informacije koje su od općeg značenja za građane Europske unije objavljuju se na svim službenim jezicima Europske unije. Ostale informacije kao što su natječaji, vijesti, dokumenti, ovisno o primatelju i ciljnoj skupini, objavljuju se na jednom jeziku ili ograničenom broju jezika.

Gazzola (2006:397) je koristeći se internetskim izvorima (www.europa.eu.int) zajedno s Herbillon (2003) i uz informacije službenika Europske unije prikazao kako izgleda jezični režim u institucijama Europske unije, savjetodavnim tijelima i Europskoj središnjoj banci. U Europskom parlamentu, Vijeću Europske unije, Ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija svi jezici država članica ujedno su i službeni jezici i radni jezici. U Europskoj komisiji, Revizorskom sudu i Europskoj središnjoj banci službeni jezici su jezici država članica, dok su radni jezici u Europskoj komisiji i Revizorskom sudu engleski, francuski i njemački; na Sudu Europske unije radni jezik je francuski, a u Europskoj središnjoj banci radni jezik je engleski jezik. Službeni jezici na Sudu pravde Europske unije svi su službeni jezici država članica.

3.3.2.5.1. Vijeće Europske unije

Vijeće Europske unije (*Council of the European Union*) glavno je tijelo Europske unije koje, uz Europski parlament, donosi odluke, zastupa interese država članica, donosi zakone i ima odgovornost za donošenje proračuna Europske unije, sklapanje međunarodnih ugovora nakon

što je o njima pregovarala Europska komisija. Vijeće čini 28 ministara vlada ovisno o temi – području politike o kojemu se raspravlja na Vijeću. Vijeće EU-a donosi zaključke i rezolucije, izjave koje nemaju pravni učinak međutim one mogu pozivati na poduzimanje mjera i daljnje postupanje. Ti dokumenti Vijeća EU-a izražavaju političko stajalište o temi vezano uz područja aktivnosti Europske unije i nisu pravno obvezujući. Zaključci Vijeća EU-a usvajaju se nakon što se o njima raspravlja na sastancima Vijeća. Treba razlikovati zaključke Vijeća od zaključaka Predsjedništva koji izražavaju samo stav Predsjedništva, a ne uključuju Vijeće. Rezolucijama se kao pozivom Europskoj komisiji na poduzimanje mjera obično utvrđuje koje aktivnosti vezane uz određenu politiku treba poduzeti.

Prema čl. 14. Poslovnika Vijeća pravila uporabe jezika koja vrijede za Osnivačke ugovore i ugovore o njihovoj izmjeni razlikuju se od pravila koja se primjenjuju u institucijama Europske unije. U Vijeću se može dopustiti i uporaba drugih jezika koji su priznati ustavom države članice.

Članak 342. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* propisuje da Vijeće jednoglasno utvrđuje pravila o uporabi jezika u institucijama Unije „ne dovodeći u pitanje odredbe sadržane u Statutu Suda Europske unije”. Na temelju tog članka Vijeće je 1958. donijelo Uredbu br. 1 o određivanju jezika koji se upotrebljavaju u Zajednici. Trenutno su tom Uredbom propisana 24 službena jezika i radna jezika institucija EU-a. Odredbe te Uredbe sadrže popis 24 službena i radna jezika institucija EU-a; propisuje se da se dokumenti za komunikaciju između država ili osoba sa institucijama EU-a sastavljaju na jeziku te države (čl. 2. i 3.), a uredbe i akte u općoj primjeni sastavlja se na službenim jezicima Unije (čl. 4. i 5.), pri čemu su sve verzije vjerodostojne. Za irski jezik vrijedi mjera privremenog odstupanja u pogledu navedenih načela. Od 2007. irski je postao jedan od službenih jezika i radnih jezika EU-a. Privremeno odstupanje znači da u razdoblju od 5 godina od 2007. institucije EU-a nisu dužne prevoditi dokumente na irski. Odstupanje se ne odnosi na uredbe suodlučivanja (uredbe koje zajednički donose Europski parlament i Vijeće) tako da se one donose i objavljuju u Službenom listu i na irskom. Vijeće odlučuje u petogodišnjim razmacima od 2007. kada i kako će okončati ovo odstupanje.

Prema čl. 6. Uredbe Vijeća institucije odlučuju o jezicima koji će se upotrebljavati u posebnom slučaju. Članak 14. Poslovnika Vijeća Europske unije i Europskog vijeća odnosi se samo na pismene prijevode dokumenata. Tako se čl. 14. st. 2. Poslovnika Vijeća omogućuje da član Vijeća može odbiti sudjelovanje u raspravi ako tekst izmjene o kojoj se raspravlja nije preveden

na sve službene jezike. Prevoditeljska služba Glavnog tajništva Vijeća zadužena je za prijevode tekstova dokumenata. Ako se na dnevnom redu nađe izmjena za koju nije pripremljen prijevod, Vijeće može donijeti odluku o raspravi o tom pitanju ako je o tome donijelo jednoglasnu odluku. To je prešutan dogovor i nije potrebna posebna postupovna odluka o tome.¹²⁹

3.3.2.5.2. Europska komisija

Europska komisija upravlja Europskom unijom, zastupa interese Europske unije u cijelosti i ima izvršnu vlast. Ona priprema i predlaže propise, a odgovorna je Parlamentu koji joj može izglasati nepovjerenje. Europska komisija funkcionira na dvije razine: na političkoj razini i na upravnoj razini. Potonja uključuje odjele i službe. Odjeli su Glavne uprave (*Directorates-General*) razvrstani prema područjima politika kojima se bave, Glavno tajništvo (*Secretariat-General*) na čelu s tajnikom Europske komisije, privremeni i stalni odbori stručnjaka savjetnika kao i ostale službe i uredi.

Ovlasti su Europske komisije priprema i predlaganje propisa za odlučivanje u Europskom parlamentu i Vijeću. Komisija ima i izvršne ovlasti utoliko što donosi brojne propise kojima se provode propisi Vijeća Europske unije, upravlja zajedničkim politikama Unije, kao i proračunom i nadzorom nad proračunom politika.

Komisija ima ovlasti nadzirati države članice u provođenju odredaba Ugovora i sekundarnog zakonodavstva. U slučaju povrede odredaba Ugovora Komisija ima ovlasti tužiti države članice Europskom sudu pravde. Komisija koordinira financijsku i tehničku pomoć državama izvan Europske unije te vodi pregovore za članstvo u Europskoj uniji.

Interni rad Europske komisije odvija se na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku. Zakonodavstvo i dokumenti od općeg značaja prevode se na 24 službena jezika Europske unije. Ostali dokumenti prevode se na jezike primatelja bilo da su to nacionalna tijela, pojedinci itd. Pravni prijedlozi Komisije sastavljaju se uglavnom na engleskom i francuskom. U Europskoj komisiji je 1993. godine prevladavala uporaba francuskog jezika, međutim situacija se 1997. godine promijenila i engleski jezik je stekao prednost. Danas se 77 % dokumenata Komisije sastavlja na engleskom jeziku (Derlen 2016:56 prema Europska komisija 2012:10). Prije nego što se dokument šalje u institucije, prevodi se na službene jezike.

¹²⁹ Komentari uz Poslovnik Vijeća – Poslovnici Europskog vijeća i Vijeća, Glavno tajništvo Vijeća EU, 2016. <http://www.consilium.europa.eu/hr/documents-publications/publications/2016/council-rules-procedure-comments/>. Pristupljeno 20. rujna 2016.

3.3.2.5.3. Europski parlament

Europski je parlament tijelo koje predstavlja građane Europske unije. Broj članova Parlamenta utvrđen je *Ugovorom iz Lisabona* na maksimalno 750 plus jedan zastupnik. Raspodjela članova Parlamenta ovisi o broju stanovnika države članice (biraju se zastupnici prema nacionalnim kvotama). Parlament djeluje u odborima za određena područja nadležnosti i ima sljedeće funkcije: zakonodavne u postupku suodlučivanja s Vijećem u mnogim područjima, sklapanje međunarodnih ugovora, politički nadzor nad Europskom komisijom i usvajanje proračuna.

Europski parlament ukazuje na važnost višejezičnosti i ulogu malih jezika u Europskoj uniji donošenjem rezolucija koje upućuje Europskoj komisiji i Vijeću.¹³⁰ Rezolucije objavljuje Europsko vijeće, Vijeće Europske unije i Europski parlament kao zajednička mišljenja i namjere vezano uz temeljna pitanja politika Europske unije, te izraz političke volje država članica. Svrha im je dati politički smjer za rad Vijeća. Njihov pravni značaj je u osiguranju usklađenosti tijela koja odlučuju u Uniji i državama članicama na najnižoj razini.

U *Rezoluciji Europskog parlamenta o uporabi službenih jezika u institucijama Europske unije iz 1995. godine*, u članku 1. *Rezolucije* potvrđuje se poštivanje jezika svih država članica Europske unije:

¹³⁰ Rezolucija o Povelji Zajednice o regionalnim jezicima i kulturama i Povelja o pravima etničkih manjina (*Resolution on a Community charter of regional languages and cultures and on a Charter of rights of ethnic minorities*, OJ 1981, C 287), Rezolucija o mjerama u korist manjinskih jezika i kultura (*Resolution on measures in favour of minority languages and cultures*, OJ 1983, C 068), Rezolucija o jezicima i kulturama regionalnih i etničkih manjina u Europskoj zajednici (*Resolution on the languages and cultures of regional and ethnic minorities in the European Community*, OJ 1987, C 318), Rezolucija o jezicima u Zajednici i situaciji s katalonskim jezikom (*Resolution on languages in the Community and the situation of Catalan*, OJ 1991, C 019); Rezolucija o jezičnim i kulturnim manjinama u Europskoj zajednici (*Resolution on linguistic and cultural minorities in the European Community*, OJ 1994, C 061), Rezolucija Europskog parlamenta o regionalnim i manje-korištenim europskim jezicima (*European Parliament resolution on regional and lesser-used European languages*, OJ 2002, C 177 E), Rezolucija Europskog parlamenta s preporukama za Komisiju o europskim regionalnim i manje-korištenim jezicima – jezici manjina u EU u kontekstu proširenja i kulturne raznolikosti (*European Parliament resolution with recommendations to the Commission on European regional and lesser-used languages — the languages of minorities in the EU— in the context of enlargement and cultural diversity (2003/2057(INI))*, OJ 2004, C 076 E), Rezolucija Europskog parlamenta o mjerama za promicanje višejezičnosti i učenja jezika u Europskoj uniji: Europski pokazatelj jezične kompetencije (*European Parliament resolution on measures to promote multilingualism and language learning in the European Union: European Indicator of Language Competence (2005/2213(INI))*, OJ 2006, C 296 E). http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:313a238b-cdd4-49e0-900c-e32a9569af6c.0004.02/DOC_99&format=PDF. Pristupljeno 5. listopada 2016.

„Europski parlament (...) potvrđuje svoju predanost jednakosti službenih jezika i radnih jezika svih država članica Unije što je temelj koncepta Europske unije, njezine filozofije i političke jednakosti njezinih država članica i potvrđuje da je raznolikost jezika jedno od obilježja europske civilizacije i kulture i važan aspekt europske raznolikosti i kulturnog bogatstva.“¹³¹

U članku 2. *Rezolucije* Europski parlament izražava svoju odlučnost suprotstaviti se bilo kojem pokušaju diskriminiranja službenih i radnih jezika Europske unije.

Praktična višejezičnost utemeljena u europskim ugovorima¹³² obveza je Europskog parlamenta u kojem su svi službeni jezici Europske unije jednako važni i preduvjet pristupačnosti institucija svim građanima Unije. Zastupnici u Europskom parlamentu ne moraju nužno vladati radnim jezicima institucija i jer svaki građanin Europske unije ima pravo kandidirati se na izborima za Europski parlament on ima i pravo uvida u parlamentarne dokumente, pratiti rasprave i govoriti u Parlamentu na svojem jeziku uz podršku službe za usmeno i pismeno prevođenje.

Kodeks o višejezičnosti prema odluci Predsjedništva Europskog parlamenta od 16. lipnja 2014. utvrđuje mjere za provođenje načela „potpune višejezičnosti koja bi bila učinkovita” i prioritete u slučajevima kad se radi o smanjenim jezičnim resursima da bi se udovoljilo potrebama prevođenja. *Kodeksom* se propisuje redoslijed usmenog i pismenog prevođenja u mjestu rada i izvan njega, kao i duljina, rokovi i vrijeme realizacije i pravno-jezičnu doradu prijevoda te odgovornost jezičnih službi.

Poslovnik Europskog parlamenta, Glava VII. Zasjedanja, Poglavlje 3: Opća pravila o odvijanju sjednica, Članak 158. regulira jezični režim u Europskom parlamentu tako da se svi dokumenti Parlamenta sastavljaju se na službenim jezicima i da zastupnici u Parlamentu govore na službenom jeziku koji izaberu. Govori održani na jednom od službenih jezika simultano se prevode na druge službene jezike i na svaki drugi jezik za koji Predsjedništvo smatra da je to potrebno. Usmeni prijevod osigurava se sa i na službene jezike (prema zahtjevu članova odbora

¹³¹ “The European Parliament...1 Reaffirms its commitment to the equality of the official languages and the working languages of all the countries of the Union, which is a cornerstone of the concepts of a European Union, of its philosophy and of the political equality of its Member States, and asserts that the different languages are one of the characteristics of European civilization and culture and an important aspect of Europe's diversity and cultural wealth.” *Resolution on the use of the official languages in the institutions of the European Union, of 20 January 1995.* http://publications.europa.eu/resource/cellar/9d01ee4f-e972-49f7-9bff-dd0960303626.0006.01/DOC_1. Pristupljeno 5. listopada 2016.

¹³² Članak 55. *Ugovora o Europskoj uniji* i članci 20., 24. i 342. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* koji se odnose na višejezičnost.

i izaslanstava) tijekom sjednica odbora i izaslanstava. Usmeni prijevod osigurava se i na sjednicama odbora i izaslanstvima izvan uobičajenog mjesta rada za nazočne članove.

3.3.2.5.4. Europsko vijeće

Europsko vijeće službena je institucija Europske unije koju čine šefovi država i vlada svih zemalja Europske unije, predsjednik Europske komisije i visoki predstavnik za vanjske poslove i sigurnosna pitanja EU-a. Oni se sastaju četiri puta godišnje kako bi odredili politički program Europske unije. Sastanci na vrhu država europodručja održavaju se prema Poslovniku koji propisuje i jezični režim. Članak 9. st. 1. Poslovnika propisuje razmatranje i donošenje odluka na temelju dokumenata sastavljenim na jezicima prema propisima na snazi. Postupak razmatranja zakonskih prijedloga prenosi se prema čl. 7. Poslovnika izravnim videoprijenosom na svim službenim jezicima institucija Europske unije. Prema čl. 14. st. 2 Poslovnika svaki član Vijeća može odbiti raspravu ako tekst prijedloga izmjene nije sastavljen na jeziku kao što je propisano čl. 9. st. 1.¹³³

Vijećem predsjedava stalni predsjednik i predstavlja EU na međunarodnoj razini. Europsko vijeće nema zakonodavne ovlasti, ali utvrđuje programe politika Europske unije i bavi se pitanjima koja se ne mogu riješiti na razini međudržavne suradnje. Vijeće ima nadležnost u određivanju zajedničke vanjske politike EU-a te imenuje osobe na funkcije u nekoj instituciji EU-a (Europskoj središnjoj banci, Komisiji itd.).

Prilikom svakog sastanka usvajaju se zaključci uz određene mjere koje treba poduzeti kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi. Zaključci Europskog vijeća sastavljaju se samo na jezicima zemalja koje su u vrijeme održavanja sastanaka bile države članice EU-a.

Odbor regija

Pomoćna institucija Europske unije jest Odbor regija kao savjetodavno tijelo koje predstavlja skupštinu regionalnih predstavnika Europske unije. Oni se savjetuju o prijedlozima zakona u smislu zastupljenosti interesa svih regija Europske unije. Glavne institucije Europske unije imaju obvezu savjetovati se s Odborom regija kad se radi o izradi zakona koji izravno utječu na obrazovanje, politike, društvenu koheziju itd. u lokalnoj i regionalnoj upravi. Izražavanjem

¹³³ Rules of Procedure of the European Council Rules of Procedure of the Council, 2009. https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/rules_of_procedure_of_the_council_en.pdf.
Pristupljeno 2. kolovoza 2016.

mišljenja Odbor regija može utjecati na buduće politike i rezolucije. Jedno od povjerenstava Odbora regija jest i Povjerenstvo za socijalnu politiku, obrazovanje, zapošljavanje, istraživanje i kulturu (*Commission for Social Policy, Education, Employment, Research and Culture – SEDEC*) koje koordinira rad Odbora na područjima koja uključuju mobilnost, jednake mogućnosti, obrazovanje, osposobljavanje, višejezičnost i promicanje manjinskih jezika, kulturu i kulturnu raznolikost.

Europski gospodarski i socijalni odbor

Europski gospodarski i socijalni odbor pomoćna je institucija Europske unije. On se naziva još i „mostom između Europe i civilnog društva“ i predstavlja savjetodavno tijelo Europske unije osnovano 1957. godine, a čine ga interesne skupine, poslodavci i radnici. Tijelo se sastaje zbog savjetovanja glavnih institucija Europske unije o mogućim promjenama na području rada i socijalnog stanja u državama članicama iznošenjem mišljenja o prijedlozima zakona EU-a i dr. Između ostalog skupina III bavi se ljudskim pravima i pitanjima manjina, migracija te očuvanjem kulturnog nasljeđa i europskog javnog prostora. U svom govoru Predsjednik EGSO-a 2015. godine Henri Malosse¹³⁴ izjavio je da je europsko jezično blago ugroženo, pozivajući se na podatke Euromosaic studija vezane uz manjinske i regionalne jezike u Europi koje potvrđuju da jezici u Europi izumiru zbog toga što ih „mjere koje su na snazi ne mogu zaštititi“ te da je najveći broj ugroženih jezika u Francuskoj. Tom prilikom naveo je da je zadatak Europske unije očuvati jezični fond u smislu *Europske konvencije o regionalnim i manjinskim jezicima* koju primjerice Francuska još nije ratificirala jer se, navodi Malosse, Francuska opravdava da *Povelja* nije ustavna. Prema Malosse, to nije točno jer *Povelja* je zapravo samo nespojiva s Ustavom jer njezina svrha nije dati neotuđiva prava govornicima jezika koje treba zaštititi, već zaštititi jezike. Očuvanje jezične raznolikosti treba integrirati u kulturne politike radi održivog društvenog razvoja te je stoga pitanje zaštite jezika svakako i pitanje ekonomskog razvoja.

3.3.3. Zakonodavstvo Republike Hrvatske

3.3.3.1 Ustav Republike Hrvatske (1990)

U Izvorišnim osnovama *Ustava Republike Hrvatske* iz 1990. godine, Glava I., utvrđuje se da je Republika Hrvatska nacionalna država hrvatskoga naroda kao i „država pripadnika inih naroda,

¹³⁴ European Economic and Social Committee. <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.members-former-eesc-presidents-henri-malosse-speeches-statements.38202>. Pristupljeno 23. rujna 2016.

koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova i drugih, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarenje nacionalnih prava prema normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta“.¹³⁵

Ustav Republike Hrvatske iz 1990. godine u čl. 12. st. 1. propisuje da je u Republici Hrvatskoj u službenoj uporabi hrvatski jezik i latinično pismo. Člankom 12. st. 2. propisuje da se u pojedinim lokalnim jedinicama u službenu uporabu pored hrvatskog jezika i latiničnog pisma može uvesti i druge jezike pod uvjetima propisanim zakonom.

U Zajedničkim odredbama poglavlja III. o Zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda čl. 14. navodi se da u Republici Hrvatskoj svi imaju prava i slobode neovisno o rasi, spolu, jeziku itd. Člankom 15. Ustava pripadnicima nacionalnih manjina jamče se ravnopravnost i slobodno služenje svojim jezikom i pismom i kulturna autonomija. Člankom 17. propisuje se da se u doba neposredne ugroženosti neovisnosti države, zajamčena prava mogu ograničiti, no ograničenje ne smije imati za posljedicu nejednakost osoba s obzirom na rasu, spol, jezik itd.

Člankom 29. *Ustava Republike Hrvatske* osumnjičeniku, okrivljeniku ili optuženiku utvrđuje se pravo da u slučaju sumnje ili optužbe za kazneno djelo o razlozima optužbe bude obaviješten detaljno i na jeziku koji razumije te na besplatnu pomoć tumača ako ne razumije jezik koji se upotrebljava na sudu. Člankom 146. državljani Republike Hrvatske kao građani Europske unije uživaju prava zajamčena pravnom stečevinom Europske unije, a osobito pravo na podnošenje peticije Europskom parlamentu, predstavki Europskom ombudsmanu te pravo obraćanja institucijama i savjetodavnim tijelima Europske unije na hrvatskom jeziku, kao i na svim službenim jezicima Europske unije, što podrazumijeva i pravo da od navedenih institucija na istom jeziku i dobiju odgovor.

Ustav Republike Hrvatske iz 1997. u čl. 1. st. 3. navodi deset autohtonih manjina¹³⁶; izmijenjen je u srpnju 2010. (Narodne novine, broj 76/10), te su uz ranije navedene nacionalne manjine (Austrijanci, Česi, Nijemci, Mađari, Talijani, Židovi, Rusini, Srbi, Slovaci i Ukrajinci) u Izvorišnim osnovama Ustava dodane i sljedeće nacionalne manjine: Bošnjaci, Slovenci, Crnogorci, Makedonci, Rusi, Bugari, Poljaci, Romi, Rumunji, Turci, Vlasi i Albanci, što čini

¹³⁵ *Ustav Republike Hrvatske*. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html. Pristupljeno 5. listopada 2016.

¹³⁶ „Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika autohtonih nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnog svijeta.“ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_12_135_1944.html. Pristupljeno 5. listopada 2016.

ukupno 22 nacionalne manjine, a Republika Hrvatska ustanovljuje se kao „nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih njezinih državljani kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta.“¹³⁷

3.3.3.2. Ustavni zakon Republike Hrvatske o pravima nacionalnih manjina

U Republici Hrvatskoj zaštita prava nacionalnih manjina razrađena je posebnim *Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina* iz 2002. godine. Člankom 1. *Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina* temeljem *Ustava* i međunarodnih ugovora Republika Hrvatska obvezuje se poštivati i zaštititi prava nacionalnih manjina. Članak 2. obvezuje Republiku Hrvatsku da bez diskriminacije prema spolu, rasi i jeziku osim ljudskih prava i sloboda koje su priznate ustavnim odredbama priznaje i štiti i sva ostala prava predviđena u međunarodnim dokumentima.

Ustavni zakon Republike Hrvatske (čl. 5.) sadrži definiciju koja nacionalnu manjinu određuje kao „skupinu hrvatskih državljana čiji su pripadnici tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njezini članovi imaju etnička, jezična, kulturna, i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja.“¹³⁸ Prema tome, određena zajednica mora ispuniti tri zakonske pretpostavke kako bi imala status nacionalne manjine: 1. tradicionalna nastanjenost na teritoriju Republike Hrvatske, 2. posebna etnička, jezična i/ili vjerska obilježja i 3. želja za očuvanjem svoje posebnosti.

Pitanja prava i sloboda nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj mogu se uređivati međunarodnim ugovorima koji se sklapaju s drugim državama, a koji služe unaprjeđenju uvjeta potrebnih za održavanje kulture i jezika pripadnika nacionalnih manjina. *Ustavni zakon* (čl. 7.) navodi prava i slobode koje su zajamčene pripadnicima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (pojedinačno i zajedno) i između ostalih zajamčeno im je pravo na uporabu svog

¹³⁷ *Ustav Republike Hrvatske* (pročišćeni tekst) iz 2010. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html. Pristupljeno 5. listopada 2016.

¹³⁸ *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html. Pristupljeno 5. listopada 2016.

jezika i pisma, privatno i javno kao i službeno, kao i pravo na odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe te pristup sredstvima javnog priopćavanja na svom jeziku i pismu.

Glava II. Prava i slobode, članak 9. jamči pripadnicima nacionalnih manjina pravo na priznanje i uporabu svojega imena i prezimena na manjinskom jeziku upisom u službene isprave. Pravo pripadnika nacionalnih manjina da se služe svojim jezikom i pismom, privatno i javno predviđeno je u čl. 10. kao i pravo pripadnika nacionalnih manjina na odgoj i obrazovanje na svom jeziku i pismu kojim se služe, odgoj i obrazovanje u predškolskim, osnovnim, srednjim školama i drugim obrazovnim ustanovama na jeziku i pismu manjine sukladno posebnom zakonu o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (čl.11.).

Člankom 11. st. 3. manjinama se daje pravo osnivanja obrazovnih ustanova i organiziranja nastave za manji broj učenika od onog koji je propisan za nastavu na hrvatskom jeziku. Stavak 4. istog članka propisuje da nastavni plan i program odgoja i obrazovanja na jeziku i pismu nacionalne manjine mora uz opći dio uključivati i sadržaj vezan uz posebna obilježja nacionalne manjine, a pravo je i obveza učenika koji se odgajaju i obrazuju na jeziku i pismu nacionalnih manjina da uz svoj jezik i pismo uče hrvatski jezik i latinično pismo prema utvrđenom nastavnom planu i programu (st. 5.). U školskoj ustanovi s nastavom na jeziku i pismu nacionalne manjine obrazovni rad obavljaju nastavnici koji su sami pripadnici nacionalne manjine i potpuno vladaju jezikom i pismom nacionalne manjine. Obrazovni rad mogu obavljati i nastavnici koji nisu pripadnici iste nacionalne manjine, ali potpuno vladaju jezikom i pismom nacionalne manjine. Što se tiče visokih učilišta nacionalnih manjina, ona provode programa školovanja nastavnika koji će obavljati poslove odgoja i obrazovanja na jeziku i pismu kojim se služe nacionalne manjine iz predmeta materinski jezik, književnost, povijest i sl. Radi provođenja odgoja i obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina, mogu se, sukladno zakonu, osnivati predškolske ustanove, osnovne i srednje škole i visoka učilišta. Učenicima pripadnicima nacionalne manjine koji pohađaju školske ustanove na hrvatskom jeziku i pismu omogućit će se učenje jezika i pisma nacionalne manjine, sukladno zakonu, prema utvrđenom nastavnom programu, za što će se osigurati financijska sredstva u državnom i proračunu lokalne samouprave.

Člankom 12. propisuje se ravnopravna službena uporaba jezika i pisma kojim se služe pripadnici nacionalne manjine na području jedinice lokalne samouprave ako pripadnici pojedine nacionalne manjine čine najmanje trećinu stanovnika te jedinice. Člankom 12. st. 3. propisuje se da se službena uporaba jezika i pisma nacionalne manjine u postupku pred upravnim tijelima, pred tijelima državne uprave, pred sudbenim tijelima, u postupcima

Državnog odvjetništva i javnih bilježnika, pravnih osoba s javnim ovlastima uređuje posebnim zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina.

Radio i televizija na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini prema čl. 13. imaju zadatak promicati razumijevanje za pripadnike nacionalnih manjina i emitirati emisije na jezicima nacionalnih manjina.

3.3.3.3. Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj

Vezano uz ostvarivanje prava nacionalnih manjina na kulturnu autonomiju 2000. godine posebnim zakonima razrađeno je područje uporabe jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i područje odgoja i obrazovanja na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Zato su doneseni *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*, NN 51/00 i *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*, NN 51/00, 56/00. Oba zakona imaju za cilj očuvanje i zaštitu manjinskih jezika kao dijela kulturne baštine i etničkog identiteta kako Hrvatsku na to obvezuju i relevantni europski dokumenti o zaštiti manjinskih jezika kao preduvjet sprječavanja diskriminacije i mogućih etničkih sukoba. U ovom dijelu rada prikazat će se prava koja su zajamčena pripadnicima manjinskih skupina ovim posebnim zakonima.

Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj nastoji se osigurati ravnopravnost jezika i pisma nacionalnih manjina s hrvatskim bez ukidanja ili izmjene njihovih prava. Sukladno Zakonu službena uporaba jezika i pisma nacionalnih manjina ravnopravna je s hrvatskim jezikom i pismom u slučaju kad pripadnici nacionalne manjine na području jedinice lokalne samouprave čine najmanje jednu trećinu stanovnika.¹³⁹ Ostvarenje

¹³⁹ Članak 4. (Glava II. Uvjeti za ravnopravnu službenu uporabu jezika i pisma nacionalnih manjina) propisuje ravnopravnu službenu uporabu jezika i pisma nacionalnih manjina sukladno odredbama *Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj*, *Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe* „kad pripadnici pojedine nacionalne manjine na području općine ili grada čine većinu stanovnika, u skladu s Ustavnim zakonom o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe i ovim Zakonom“ i „kad su to statutom propisale općine i gradovi“ ili županije. Mjerodavni podatci za ostvarivanje ovoga prava jesu podatci popisa stanovnika koji je prethodio uređenju ovoga pitanja.

tih prava prepušteno je jedinicama lokalne samouprave u kojima je uporaba jezika i pisma manjine od neposredne i svakodnevne važnosti za život pojedinaca.

Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku na jeziku i pismu nacionalnih manjina NN 51/00, NN 56/00 u dvadeset i jednom članku propisuju se uvjeti prema kojima nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj ostvaruju pravo na odgoj i obrazovanje na svojem jeziku i pismu. Zakonom se propisuju oblici obrazovanja, broj učenika, uvjeti za osnivanje i nazivi odgojno-obrazovnih ustanova za manjine, ustroj razrednih odjela i obrazovnih skupina, sadržaj nastavnih planova i programa, upisi, vođenje pedagoške dokumentacije i izdavanje javnih školskih isprava, tijela upravljanja odgojno-obrazovnih institucija, školovanje nastavnika, izdavanje udžbenika, sredstva potrebna za rad odgojno-obrazovnih ustanova.

Obrazovanje nacionalnih manjina na njihovu jeziku i pismu ostvaruje se po posebnim programima i modelima obrazovanja. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske sukladno *Zakonu o odgoju i obrazovanju na jeziku na jeziku i pismu nacionalnih manjina* utvrđuje pojedine oblike obrazovanja i daje suglasnost za nastavne planove i programe sukladno članku 6. Zakona, a u suradnji s predstavnicima nacionalnih manjina koji biraju model i program ovisno o zanimanju i broju učenika, kao i nastavnika koji su na raspolaganju.

Organizacija i provođenje nastave na jeziku nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj provodi se u tri modela. Prema modelu A cjelokupna se nastava izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine. Učenje hrvatskog jezika obvezno je u jednakom broju sati u kojem se uči jezik manjine. Model A može se provoditi u posebnim školskim ustanovama s cjelokupnom nastavom na jeziku manjine, ali i u posebnim odjelima u školama u kojima se provodi nastava na hrvatskome jeziku. Model B jest model dvojezične nastave u kojoj se nastava prirodne skupine predmeta izvodi na hrvatskome jeziku, a nastava društvene skupine predmeta na jeziku nacionalne manjine u posebnim odjelima u školskoj ustanovi s cjelokupnom nastavom na hrvatskome jeziku. Prema modelu C cjelokupna se nastava održava na hrvatskome jeziku, a radi njegovanja jezika i kulture pripadnika nacionalne manjine organizira se nastava na manjinskom jeziku u trajanju od dva do pet školskih sati tjedno. Predmeti kojima je obuhvaćeno učenje jezika manjine jesu Zemljopis, Povijest, jezik i književnost nacionalne manjine, Glazbena i likovna umjetnosti.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta sufinancira provođenje posebnih oblika nastave za učenike pripadnike nacionalnih manjina kojima nije na raspolaganju nijedan od navedenih

redovitih obrazovnih modela. To su seminari, ljetne i zimske škole, dopisno-konzultativna nastava, nastava na daljinu. Nacionalne manjine svoj jezik mogu učiti i kao jezik sredine.

3.4. Ekonomsko stajalište

U ovom potpoglavlju razmotrit ćemo neke od teorija koje se bave pitanjem odnosa jezika i ekonomije, jezične raznolikosti i razine ekonomskog razvoja. To je tema kojoj se nije posvećivala posebna pozornost u lingvističkim istraživanjima u prošlosti. Riječ je uglavnom bila o jezičnim sukobima, jeziku kao javnom dobru, a manje o utjecaju jezičnih politika na ekonomski razvoj nekog društva.

Nekoliko je razloga koji govore u prilog važnosti ekonomije za jezik. Prije svega ekonomija i jezik povezani su utoliko što ekonomski procesi utječu na položaj i funkciju jezika u društvu. Jezik utječe na ekonomiju na različite načine, primjerice jezik kao ljudski kapital, kao investicija. Ekonomija ima važnu ulogu u upravljanju jezičnom raznolikošću, pri čemu je nužno razmisliti o prednostima i nedostacima jezične raznolikosti na nacionalnoj, ali i na individualnoj razini primjenom raznih alata. Najvažniji je vid upravljanja jezičnom raznolikošću onaj koji se ostvaruje obrazovnom politikom.

Temu ekonomske opravdanosti jezične raznolikosti istraživao je Fishman šezdesetih godina, Pool sedamdesetih godina prošlog stoljeća i u novije vrijeme Nettle, Grin i drugi. Rezultati istraživanja koje je proveo Pool (1972) ukazuju na to da „zemlje koje su lingvistički krajnje heterogene uvijek obilježava ekonomska nerazvijenost ili slabija razvijenost, dok su s druge strane razvijene zemlje ujedno i jezično uniformirane“ (Desmet et al. 2016: 436). Kod Desmet et al. nalazimo termin *linguistic cleavage* kojim se označava jezični raskol, razdvojenost koja utječe na ishode političke ekonomije. Svoje tvrdnje Pool temelji na korelaciji između jezične raznolikosti i BDP-a po glavi stanovnika. Kasnije Fishman (1991) zauzima neutralnije stajalište i tvrdi da jezična heterogenost ne utječe na razinu ekonomske razvijenosti ako se dovoljno mogu kontrolirati čimbenici koji bi utjecali na konačni ishod. Duboki jezični raskol koji obilježavaju kulturne razlike među jezičnim skupinama generirat će, prema Desmet et al. (2016:444) sukobe i nisku razinu solidarnosti među skupinama. S druge strane površne jezične razlike možda neće generirati duboke sukobe i neslaganja, ali mogu ograničiti koordinaciju, suradnju i transakcije tako da se smanji stupanj ekonomske interakcije na nejedinstvenom tržištu i da se povećaju troškovi.

Sonntag (2016:489) navodi da je odnos između ekonomskog razvoja i jezične raznolikosti tema kojom se već desetljećima bave društvene znanosti i da se odražava na jezično planiranje i jezične politike. Tijekom razvoja jezičnih politika bilo je razdoblje kad se na jezičnu (i etničku) raznolikost u novonastalim nezavisnim zemljama Trećeg svijeta gledalo kao na prepreku u ekonomskom razvoju.

U istraživanjima koja su provodili Fishman (1968) i Pool (1972) riječ je bila o „standardnim preprekama negativne korelacije“ između jezične raznolikosti i ekonomske razvijenosti na području jezičnog planiranja i jezičnih politika. Fishman je sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća prikupio podatke o jezičnoj homogenosti, Pool je napravio statističke analize koristeći se tehnikama kojima se nadopunilo pribavljene podatke, a vezano uz odnos jezične raznolikosti i ekonomije Fishman je naveo sljedeće:

„Lingvistički homogeni politički sustavi su obično ekonomski razvijeniji, obrazovno napredniji i politički moderniji, a ideološki i politički smireniji i stabilniji.“¹⁴⁰

Istraživanja Fishmana i Poola rezultirala su „Fishman-Poolovom hipotezom“ prema kojoj se jezična i etnička defragmentiranost odražava na nisku razinu ekonomskog razvoja jer uzrokuje društvenu podjelu, smanjenu mobilnost, ograničenu trgovinu i slabu komunikaciju itd. Hipotezu su modernizirali William Easterly i Ross Levine 1997. sugerirajući da je visoka razina etnolingvističke fragmentiranosti (jezik kao etnička oznaka) uzrok slabe ekonomske učinkovitosti, zbog čega se jezična raznolikost smatra problemom, a ne resursom (Grin, 2013). Grin (ibid. 2013:241) dalje (u smislu konstruktivizma¹⁴¹ radije nego primordijalizma¹⁴²) na jezičnu raznolikost gleda kao na prolaznu i promjenjivu stvarnost koju možemo s negativnog stajališta nazvati fragmentacijom ili pak s pozitivnog stajališta višejezičnošću.

¹⁴⁰ „Linguistically homogeneous polities are usually economically more developed, educationally more advanced, politically more modernized, and ideologically-politically more tranquil and stable.” Fishman (1968:60) u Sonntag (2016:489).

¹⁴¹ Konstruktivisti (Arcand i Grin, 2013) gledaju na jezik i etnolingvistički identitet kao društveni i politički konstrukt, a jezična raznolikost nije mjerljivi empirijski ishod. Koriste se kvalitativnom metodologijom analize slučaja stručnjaka za područje istraživanja. Primordijalisti vide jezik i jezičnu raznolikost kao prirodne, zadane činjenice koje su postojale prije i neovisno o ekonomskom razvoju ili regionalnom sukobu (Easterly i Levin, 1997). Prema instrumentalističkom shvaćanju (Laitin i Posner 2004) jezik je instrument političke i ekonomske manipulacije (Sonntag 2016: 493).

¹⁴² „Primordijalizam je teorija prema kojoj je etnička skupina prirodna, iskonska i organska pojava nastala evolucijskom tendencijom grupiranja ljudi prema pripadnosti po rođenju.“ (<http://struna.ihjj.hr/naziv/primordijalizam/25320/>. Pristupljeno 6. listopada 2016.)

Prema Grinu (2016:618) ekonomija manjinskih jezika zauzima točno određen i značajan dio istraživanja jezične ekonomije jer je pojmove o kojima je riječ moguće jasno identificirati. Prema Vaillancourtu (1985a: 13 u Grin 2014:6) ekonomija jezika definira se kao „niz tekstova koje su napisali ekonomisti o jezičnim pitanjima”. Za Grina (2014:6) „ekonomija jezika odnosi se na paradigmu opće teorijske ekonomije koja se koristi konceptima i alatima iz područja ekonomije u proučavanju odnosa koji uključuju i jezičnu varijablu.“¹⁴³ Jezična ekonomija uglavnom se bavi analizom statusa jezika. Može nas primjerice zanimati povrat investicije u učenje nekog jezika na tržištu rada ili se može provesti istraživanje o očekivanom ishodu/utjecaju koji bi uvođenje obaveznog učenja nekog stranog jezika u škole imao na stopu nezaposlenosti ili na modele vanjsko-trgovinskog poslovanja. Ekonomija jezika mora biti interdisciplinarno područje jer su pitanja koja se tiču jezičnog planiranja i jezičnih politika jezik i stvaranje tržišne vrijednosti. Jezična obrazovna politika treba informacije o vanjskoj učinkovitosti podučavanja jezika, i to konkretne informacije o tome koje jezike podučavati, komu i do koje razine u koju svrhu na kojem tržištu rada. Jezična politika predstavlja optimiranje jezičnog okruženja (koje se može promijeniti) i našeg odgovora na isto okruženje (koji se ne može promijeniti). Jezični režimi dio su izbora jezičnih politika i imaju svoju materijalnu i simboličku pozadinu koje se ne smiju zanemariti. Primjerice, u kojim domenama u sociolingvističkom smislu (npr. promidžba, označavanje proizvoda, tercijarno obrazovanje) pripadnici određene jezične zajednice žele da se upotrebljava njihov jezik, a u kojim domenama to ne žele? Koliko su spremni platiti jamstvo za intenzivniju prisutnost njihova jezika u određenim domenama (npr. audiovizualni mediji) (Grin 2014).

Izbor jezičnih politika u moderno je vrijeme sve složeniji zbog utjecaja globalizacije, tehnološkog razvoja, mobilnosti ljudi i kapitala. U šezdesetim godinama prošloga stoljeća mnoga pitanja koja su se pojavljivala na području jezičnih politika moglo se istraživati izdvojeno, primjerice pitanje zaštite autohtonih manjinskih jezika, jezične integracije useljenika, izbor službenih jezika u višejezičnoj državi, usvajanje jezičnih režima u internoj uporabi u međunarodnim organizacijama, izbor jezika u obrazovnom sustavu itd. Danas imamo

¹⁴³ „...language economics refers to the paradigm of mainstream theoretical economics and uses the concepts and tools of economics in the study of relationships featuring linguistic variables.” (François Grin: ELF Working Paper Nr. 13 – 50 years of economics in language policy. Critical assessment and priorities, 2014: 6. <http://www.unige.ch/traduction-interpretation/recherches/groupe/elf/files/7614/5865/9203/elfwp13.pdf>. Pristupljeno 9. listopada 2016.

složena pitanja koja traže složene odgovore i rješenja koja, čini se, prema Grinu (2014:6), trenutno ne dobivaju dovoljno pozornosti.

Učinkovitost neke jezične politike, prema Grinu (2010:18), sastoji se od usklađenosti ciljeva i ishoda. Razliku između ulaznih podataka, izlaznih podataka i rezultata Grin tumači na sljedeći način. Ulazni podatci obuhvaćaju „financijska, ljudska, materijalna, organizacijska i regulacijska sredstva koja se pokreću radi primjene određene politike. Izlazni podatci uključuju postignuća do kojih se dolazi sredstvima koja su dodijeljena određenoj politici (npr. broj sudionika u jezičnim tečajevima jezika X koje subvencionira javna vlast). Rezultati su učinci politike na ciljanu populaciju nakon primjene politike (npr. broj sudionika koji su dobili potvrdu o poznavanju jezika X na razini Y).“ Procjena učinkovitosti neke jezične politike mora se zasnivati na ekonomskom načelu usporedbe prednosti (koristi) i nedostataka (troškova). Politika se može smatrati učinkovitom ako su prednosti veće od nedostataka.

Izazov za istraživače manjinskih jezika (Grin 2016:623) nije samo u popisivanju i utvrđivanju broja govornika manjinskih jezika u određeno vrijeme u ukupnoj populaciji, njihova podjela prema dobi ili u pitanje koliki će postotak populacije u određenom trenutku odlučiti učiti neki jezik. Važno je utvrditi upotrebljava li se i u kojoj mjeri određeni manjinski jezik. U tu svrhu ekonomija jezika mora pronaći i izraditi model uporabe manjinskog jezika. Grin je razvio jednostavan model uporabe manjinskog jezika 1992. godine kojim se sugerira da financiranje manjinskih govornih područja neće dati rezultate ako ne postoji i odlučnost da se poboljša (javna i individualna op.a.) predodžba o tom manjinskom jeziku. To znači da se uz subvencioniranje dobara na manjinskom jeziku, povećanje plaća za posloprimce u područjima u kojima se govori manjinski jezik, kao i bolja izloženost manjinskog jezika mora udovoljiti i uvjetima koji se tiču prepoznatljivosti aktivnosti manjinskih jezika.

Grinov model uporabe manjinskog jezika (2016:624) uključuje kompetenciju, priliku i želju za uporabom manjinskog jezika uz uvjet da se sva tri uvjeta moraju pojaviti istovremeno i da je poznato na koje jezične politike oni mogu utjecati (detaljnije u 3.1.). Zanimljivo je da je Grinov model uporabe manjinskog jezika nastao nekoliko godina prije donošenja *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima* Vijeća Europe, i to neovisno o Povelji koja upravo ova tri elementa ugrađuje u članke 8.,9.,10.,11.,12. i 13. Tako se čl. 8. Povelje odnosi na obrazovanje na manjinskom jeziku i odraz je Grinova uvjeta „kompetencija”; članci 9., 10., 11. i 12. Povelje

odnose se na javne usluge (medije), što je zapravo uvjet „prilika”, dok članak 13. koji se odnosi na ekonomski i društveni život odgovara uvjetu „želja” za uporabom jezika.

Ekonomska snaga govornika i institucija utječe na ishod jezične politike. Ona na jezičnu politiku ima trostruki učinak. Kao prvo, ekonomska moć omogućava provođenje odabrane jezične politike, kao drugo ona jača svijest o jeziku i mogućnostima, načinima njegove uporabe i kao treće određuje socijalni status govornika — sudionika tog društva.

3.5. Jezične integracije

Integracija je dvosjekli mač za govornike europskih manjinskih jezika. Tu tvrdnju potkrepljuje činjenica da Europska unija kao naddržavna organizacija nudi svojim članicama svojevrsnu (deklarativnu zakonsku) zaštitu, što je prednost za male regije u domeni nacionalnih država, npr. nudi pristup velikom ekonomskom tržištu, ekonomskoj preraspodjeli s jedne strane, a s druge strane regionalne zajednice imaju priliku iskoristiti postojeće političke i ekonomske uvjete za promoviranje malih jezika tražeći jezičnu autonomiju u postojećem državnom okviru.

Europska unija raspolaže (zakonski propisanim i ograničenim) izborom službenih i radnih jezika što se ovisno o okolnostima i ideološkim sklonostima može smatrati prednošću i nedostatkom. Prednost se očituje mogućnošću komunikacije na svim službenim jezicima država članica (iako ne na svim razinama, što se može zaključiti iz odluka u slučajevima koji su se vodili pred Sudom pravde Europske unije – detaljnije u potpoglavlju 3.3.2 i isto tako ovisno o sudskom tumačenju prava za pojedini slučaj), a nedostatak bogatog izbornika jezika može biti preprekom napretku i dubljoj integraciji.

Europska unija potiče aktivnosti u skladu sa svojim motom „ujedinjeni u raznolikosti”¹⁴⁴ pri čemu je jedan vid raznolikosti i onaj jezični. Iz perspektive građana Europske unije posao koji dnevno obavljaju institucije Europske unije dokaz je da postoji volja za očuvanjem jezika kao nositelja nacionalnih identiteta u nadnacionalnom kontekstu usprkos sumnjama u uspješnost politike kulturne homogenizacije (o učincima jezične homogenizacije na ekonomski razvoj u jezično heterogenim državama detaljnije u potpoglavlju 3.4.). Taj se stav temelji na Osnivačkim

¹⁴⁴ Ovaj moto usvojen je 4. svibnja 2000. nakon natjecanja u kojem je sudjelovalo 80 000 učenika širom Europske unije.

ugovorima 6. poglavlje Preambule *Ugovora iz Maastrichta* iz 1992. godine (pročišćena verzija iz 2012. godine).

Međutim, ima prostora za sumnju da usprkos navedenom preskriptivnom priznanju višejezičnosti utemeljitelji Europske unije nisu dosad u potpunosti uspjeli dati jasnu definiciju europske jezične politike. Čini se da su se pitanja europske jezične politike tijekom novih proširenja rješavala automatizmom, i to priznanjem službenih jezika novih država članica, a da su istovremeno i marginalizirana do te razine da se o njima više nije raspravljalo. Podrška institucija Europske unije regionalnim i manjinskim jezicima postoji od osamdesetih godina 20. stoljeća¹⁴⁵, ali je ipak obilježena prekidima u financiranju određenih projekata (primjerice Europskog ureda za manje korištene jezike – EBLUL) i razlikom između službene i neslužbene politike prema manjinskim i regionalnim jezicima. Politika višejezičnosti Europske unije ostala je od samih početaka nepromijenjena izuzev izmjena koje su se odnosile na povećanje broja službenih jezika (Cosmai 2014:31). Jezična situacija danas u Europi obilježena je raspadom velikih nacionalnih država, nastankom novih manjih država, ali i novim integracijama u veće tvorevine kao što je Europska unija. U takvim se integracijama pitanje zajedničkog/zajedničkih jezika nametnulo tijekom komunikacije, a engleski jezik širi se kao nova *lingua franca*.

3.5.1. Komunikacijski prostor Europske unije

Eder navodi da europsko društvo obilježava stvarnost *sui generis*, koju se ne može razumjeti ni prema starom nacionalno-državnom modelu ni prema uzoru svjetskih društava. Ono se više odlikuje strukturiranom raznolikošću kao vodećim načelom zajedničke kulturne i povijesne tradicije, logikom institucionalne podjele i diferencijacije i zajedničke institucionalne infrastrukture. Europsko društvo ne počiva samo na povijesnoj iskustvenoj zajednici, već se može definirati kao gospodarska, radna, obrazovna, solidarna, pravna, vjerska i kulturna zajednica (Eder 2007:7).

U takvom složeno strukturiranom prostoru nameće se pitanje komunikacije. Obilježja su komunikacijskog prostora Europske unije diglosija i višejezičnost jer teritorij Europske unije

¹⁴⁵ Rezolucija Europskog parlamenta o *Povelji o regionalnim jezicima i kulturama* i o *Povelji o pravima etničkih manjina Zajednice* usvojena je 1981. i predstavlja početak sustavne brige o manjinskim jezicima Zajednice. *Community Charter of Rights of Ethnic Minorities (OJ C 287, 9.11.1981 (106))* <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2001-0719+0+DOC+XML+V0//EN>. Pristupljeno 10. listopada 2016.

između ostalog čini i bogatstvo jezika. Trenutno u 28 država članica postoji više od 90 autohtonih jezika s heterogenim pravnim statusom i pravnim situacijama¹⁴⁶. U Europskoj uniji postoje jezici koje govori mali broj ljudi, a nekoliko je jezika vrlo rašireno. Procjenjuje se da je najrašireniji materinski jezik u ukupnoj populaciji Europske unije njemački jezik kojim govori 16 % populacije, slijede talijanski i engleski (svaki 13 %), francuski (12 %), španjolski i poljski jezik (svaki 8 %). Strani jezici koji se najčešće govore u Europskoj uniji jesu engleski jezik, kojim govori 38 % populacije Europske unije, francuski (12 %), njemački (11 %), španjolski (7 %) te ruski (5 %).¹⁴⁷ Usprkos brojčanoj zastupljenosti neki jezici u Europskoj uniji nemaju status službenog jezika (npr. turski). Isto tako postoje jezici koji su poluslužbeni ili su službeno priznati u nekim područjima, ali se smatraju ugroženim jezicima koji se zbog malog broja govornika bore za opstanak.

Nije teško zaključiti da su demokracija, transparentnost i pravo na informaciju razlozi zbog kojih je višejezičnost temeljna jezična politika u komunikacijskom prostoru Europske unije. Zakonodavstvo Europske unije primjenjuje se u cijeloj Europskoj uniji jednako na sve građane i ono se mora učiniti dostupnim svim građanima Europske unije na jeziku koji oni razumiju jer je njihovo temeljno pravo znati kako će se neki zakon odraziti na njihov svakodnevni život. Mogućnost izražavanja na više jezika građanima Europske unije olakšava sudjelovanje u javnom životu i komunikaciji vezanoj uz institucije i dokumente Europske unije.

Kad govorimo o komunikacijskom prostoru Europske unije, moramo navesti i diglosiju, i to u odnosu većinskog i manjinskog jezika (dva različita jezika) od kojih će onaj većinski biti visoki, a manjinski niski varijetet. To su varijeteti jezika koji supostoje u funkcionalnom odnosu. Pojam diglosije uveo je Ferguson 1959. godine, a Fishman je 1972. godine pojam primijenio i proširio na funkcionalni odnos dvaju jezika. Prema Romaine (2000:48) može se govoriti i o triglosiji i poliglosiji. Romaine diglosijom naziva jezičnu situaciju unutar jednog jezika u kojoj varijeteti nekog jezika služe u posebne svrhe i koriste se u specifičnim prilikama. Diglosija unutar jednog jezika podrazumijeva odnos jezičnog standarda koji se upotrebljava u službenoj komunikaciji, obrazovanju, upravi (tzv. visoki varijetet – *high variety*), dok bi se varijanta istog jezika koja se upotrebljava npr. kod kuće ili s prijateljima mogla smatrati neslužbenom

¹⁴⁶ Studije EUROMOSAIC I, II, III, IV (2009), http://ec.europa.eu/languages/policy/language-policy/documents/summary-euromosaic-iv_en.pdf. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

¹⁴⁷ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf. Pristupljeno 20. kolovoza 2016.

varijantom (tzv. niski varijetet – *low variety*).

3.5.2. Promjene europskog komunikacijskog prostora

Neizbježne su promjene u europskom komunikacijskom prostoru u skladu s promjenama u politici i gospodarstvu. Postojeći komunikacijski prostor postaje sve gušći i manje protočan jer se zbog migracija (uvjetovanih prije svega političkim prilikama, političkim sukobima, ratovima) jezična heterogenost povećava. U poglavlju o jezičnim problemima kao društvenim problemima Romaine (2000: 232) navodi da je sedamdesetih godina 20. stoljeća u vrijeme smanjenja gospodarskog rasta i širenja bilo unosnije izvoziti kapital u slabije razvijene zemlje nego uvoziti radnike. Pritisak većinskog stanovništva na strane radnike bio je sve veći jer ih se zbog rasta nezaposlenosti promatralo kao prijetnju. Sustav višejezičnog obrazovanja djece migranata različit je u zemljama Europske unije. Od modela koji su segregacijski i asimilacijski, npr. njemački model koji teži bržoj integraciji, do modela prema kojima se djecu migranata manjinskih govornika ne odvađa niti ih se nastoji što prije integrirati. Međutim, Romaine navodi da se i stavovi roditelja djece migranata razlikuju. Ovisno o motivima migracija, kulturi iz koje dolaze i planovima za budućnost roditelji zahtijevaju što bržu integraciju djece u sustav zemlje domaćina ili traže da im sustav omogući što duže obrazovanje na materinskom jeziku. Stavovi stručnjaka o tom problemu također se razlikuju.

U nekim je zemljama domaćinima jezična politika pod utjecajem jezične politike koju Romaine (2000:234) naziva polujezičnosti (ili dvostruka polujezičnost) jer se odnosi na nepotpune jezične kompetencije (npr. nedostatan vokabular u jednom ili oboma jezicima) i navodi da je pojam nastao u vezi sa studijom o jezičnim vještinama etničkih manjina te se od tada upotrebljava u vezi s nedostatnim bilingvizmom ili multilingvizmom (Kanada, Ujedinjeno Kraljevstvo). Romaine navodi da je teško odrediti tko je polujezičan, kao što nije jednostavno odrediti tko je dvojezičan. Daljnji koncept u vezi s višejezičnošću pojedinca je uravnotežena dvojezičnost koju Romaine smatra statičnim shvaćanjem jezika. Gdje god su jezici u kontaktu, upotrebljavaju se različiti jezični modeli i komunikacijski se repertoar mijenja. Društvene i jezične posljedice korištenja više jezika u različite svrhe razlikuju se ovisno o stavovima zajednice, modelima uporabe jezika. Jedno je sigurno, a to je da je pravo na jezik temeljno ljudsko pravo te da zagovornici obrazovnih programa kojima se njeguje materinski jezik prepoznaju vrijednost pluralizma i svjesni su negativnih posljedica prisilne asimilacije (Romaine 2000: 237).

3.6. Zaključak

Pitanje manjina, manjinskih prava i prava na manjinski jezik vrlo su osjetljiva politička, lingvistička i socijalna pitanja na koja je svaka država članica imala već unaprijed uređene odgovore. Radi se o vrlo dinamičnim pitanjima za koja treba naći rješenja kojima će biti zadovoljni i pripadnici manjina, pripadnici većinskog naroda i državna tijela. Europa u kojoj je nastala *Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima* 1992. bitno se promijenila od one u kojoj manjine žive danas. Promijenili su se i koncepti. Prije dvadesetak godina koncept kolektivnih manjinskih prava smatralo se složenim konceptom oko kojega je bilo teško, ako ne i nemoguće politički postići međunarodnu suglasnost o obvezama država vezanim uz manjinska prava (u ovoj se disertaciji prije svega misli na pravo na jezik). Kako bi se države u kojima žive i rade manjinske skupine motiviralo na potpisivanje dokumenta koji se tiče prava manjina, ne zadirući u prava većine, bilo je nužno istaknuti činjenicu da je bitno bogatstvo kulturnog nasljeđa koje sa sobom i svojim jezikom nose manjinske skupine. Stoga se *Povelja* tad zasnivala na kulturnom nasljeđu koje obvezuje vlade na njegovo očuvanje ne stavljajući na prvo mjesto po važnosti sama prava manjinskih skupina i koristeći se radije formulacijom „regionalni ili manjinski jezici“ nego „jezici manjinskih zajednica“, a pritom ne odustajući od obveze nadzora primjene same *Povelje* u državama potpisnicima. Vjerojatno bi bilo više otpora u potpisivanju *Povelje* da se čitav koncept prava na manjinske jezike nije postavio ovako s naglaskom na zaštitu kulturnog nasljeđa ili da je *Povelja* jamčila kolektivna jezična prava manjinskim skupinama. U tom bi slučaju manjinske skupine ostvarivanje svojih prava mogle zatražiti pred sudom, a to bi još više umanjilo spremnost država za potpisivanjem *Povelje*.

Prema Gramstadu (2010), vezano uz status manjinskih jezika u Europi razlikujemo četiri jezične situacije, i to:

1. Jezik koji je većinski jezik u jednoj ili više država može biti manjinski jezik u nekoj drugoj državi (primjerice njemački, danski, mađarski).
2. Postoje jezici koji su uvijek manjinski, bilo u mnogim zemljama (sami, romski, jidiš, frizijski) ili samo u jednoj zemlji (velški, škotski gaelški u UK).
3. Postoji manjinski jezik s mnogo govornika s jedne strane i manjinski jezik s malim brojem govornika u istoj državi (U Ujedinjenom Kraljevstvu postoji velški sa 750 000 govornika i kornvalski kojim govori samo oko 400 govornika.).
4. Postoje zemlje s velikim brojem regionalnih i manjinskih jezika i one s malim brojem manjinskih jezika. U Danskoj postoji samo 1 manjinski jezik (njemački), na Cipru i u Švicarskoj 2 manjinska jezika (na Cipru to su neteritorijalni jezici armenski i cipriotski, u Švicarskoj su

neteritorijalni jenski i jidiš), u Rumunjskoj 20 manjinskih jezika i u Hrvatskoj 7 manjinskih jezika.

U Lihtenštajnu i Luksemburgu nema zaštićenih regionalnih i manjinskih jezika u smislu *Povelje*. U 20 država¹⁴⁸ (od 24 potpisnice *Povelje*) ima 142 regionalna ili manjinska jezika kojima govori 37 milijuna govornika.

Režimi jezičnih politika (Paz 2014:475) koji služe u svrhu ostvarivanja jezičnih prava mogu se podijeliti u tri skupine, i to politike koje zagovaraju očuvanje jezičnih prava, politike kojima se tolerira višejezičnost te politike kojima je cilj asimilacija manjinskih jezika u većinski. U prvom slučaju radi se o režimu za očuvanje višejezičnosti koji njeguje pozitivan odnos prema manjinskim jezicima. Kako bi se ostvario takav idealan odnos država se uključuje u javni prostor i jamči formalnu jednakost svojim govornicima, jamči pravna sredstva pojedincima koji govore manjinskim jezikom u slučaju diskriminacije na tržištu ili u civilnom društvu. Primjer takva režima jezičnih politika bila bi država koja subvencionira javno obrazovanje na manjinskom jeziku i propisuje obvezu zapošljavanja određenog broja govornika manjinskog jezika. Taj se režim temelji na pretpostavci da cijelo društvo ulaže u održanje jezične raznolikosti i sudjeluje u njezinu održanju.

Kao drugo, režim jezične politike u kojem se višejezičnost tolerira obilježava odnos u kojem jezična heterogenost nije ni poželjna ni nepoželjna. Dominantni službeni jezik upotrebljava se u javnoj domeni, ali se jezična raznolikost tolerira u privatnoj domeni. U tom će slučaju država subvencionirati javne škole na manjinskim jezicima i dopustiti, ali ne i financirati rad privatnih škola na drugim jezicima. Tu sve troškove održavanja manjinskog jezika snosi manjinska zajednica. Ti troškovi mogu biti izravni (kad pripadnici manjinske jezične zajednice moraju sami plaćati obrazovanje na manjinskom jeziku) ili posredni (u slučaju da članovi manjinske zajednice ne uspiju svladati većinski jezik, neće biti prihvaćeni na tržištu rada). Zbog troškova koji nastaju zbog uporabe manjinskog jezika s vremenom će članovi manjinske zajednice izabrati integraciju u većinski jezik. U takvim uvjetima govorimo o pasivnoj asimilaciji jer se službeno proces asimilacije uopće ne provodi.

I kao treće, u režimu jezične politike koji ima za cilj asimilaciju, država aktivno sudjeluje u poticanju asimilacije manjinskog u većinski jezik i kulturu. Kao i u režimu tolerancije država

¹⁴⁸ Španjolska, Armenija, Danska, Nizozemska, Švedska, Austrija, Finska, Norveška, Švicarska, Hrvatska, Njemačka, Srbija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Češka, Crna Gora, Slovenija, Ukrajina, Cipar, Mađarska, Slovačka

nameće većinski jezik u javnom okruženju, dok je tržište jezično heterogeno. Međutim, država poduzima konkretne mjere kojima se nastoji asimilirati manjine. Primjerice, u obrazovanju država će omogućiti javno obrazovanje samo na većinskom službenom jeziku, a roditeljima dopustiti izbor da djeca pohađaju privatne škole na manjinskom jeziku. Država može omogućiti i posebne uvjete kako bi govornicima manjinskih jezika pomogla u svladavanju većinskog jezika (manji razredi, dodatni sati jezika, individualno podučavanje i dr.).

Postojeći režim međunarodnih ljudskih prava navodi Paz (2014:480), nije detaljno definiran i na taj način otvara put za sva tri tipa jezičnih politika prema manjinskim jezicima.

4. SLOVAČKA MANJINA U REPUBLICI HRVATSKOJ

4.1. Povijesni prikaz

Prema Hudec i Kuric (2006) nakon poraza Turaka područje istočne Slavonije, Bačke i Srijema između Save i Drave ostalo je slabo naseljeno te su austrijske vlasti na tom teritoriju naseljavale narode iz čitave Austro-Ugarske Monarhije: Mađare, Rusine, Čehe, Nijemce, Slovake i druge narode. Slovaci su dolazili u većim skupinama na imanja lokalnih veleposjednika. Na to područje stizali su Slovaci protestanti. Međutim carica Marija Terezija zabranila je slobodno doseljavanje Slovaka protestanata na područje Slavonije. U međuvremenu je 1859. godine car Franjo Josip II donio odluku o vjerskoj toleranciji. Ukidanjem paragrafa 14. i izdavanjem carskog patenta omogućeno je doseljavanje protestanata iz Srijema i Bačke u Slavoniju. Bio je to početak sekundarne migracije.

Prvi Slovaci stigli su na područje Iloka u prvoj polovici 18. stoljeća. Oni su bili uglavnom rimokatolici i prilikom doseljavanja knezovi Odelscalchi dodijelili su im zemlju koju su trebali iskrčiti za obrađivanje, zemlju za kuću, a nadnicom su morali zarađivati za život. Uz to su radili u vinogradima veleposjednika i bavili se proizvodnjom hmelja. Tijekom vremena Slovaci rimokatolici asimilirali su se. Prema Kuric (2012) izgradnja školskog sustava za slovačku zajednicu u Hrvatskoj nije bila sustavna. Iznimka su bili Slovaci u Iloku, koji su 1864. godine osnovali slovačku crkvenu (evangeličku) školu. U Iloku je slovačka škola postojala do 1905. godine, a od 1905. do 1922. godine nastava se održava na hrvatskom jeziku. Dvogodišnja škola na slovačkom jeziku otvorena je ponovno 1922. i ubrzo je to bila osmogodišnja škola koja je ponovno zatvorena 1957. godine. O daljnjim jezičnim aktivnostima tadašnjih Slovaka govori i podatak da je Društvo slovačkih akademika koje je okupljalo intelektualce osnovano 1928. godine (Društvo je promijenilo naziv 1951. godine u Slovačko kulturno-prosvjetno društvo Ljudevit Štur) (prema Kuric 2002 u: Škiljan, Kralj Vukšić 2015:24).

Slovaci koji se tada iz Bačke ili Slovačke doseljavaju u Soljane (zapadni Srijem) bili su uglavnom obrtnici (stolari, tesari, zidari) koji su se bavili i poljoprivredom. U školi je postojalo slovačko odjeljenje s tridesetak djece koje je zatvoreno zbog malog broja djece 1935. godine.

Slovaci su na područje Martina kod Našica doselili oko 1750. godine. Vit Ušak i Kvetoslava Kučerova navode da se radi o 50 – 60 doseljenika u Martin (Kučerova 2005 u Kuric 2012). U 19. stoljeću (oko 1810. godine) naseljeni su Miljevci i Ledenik koje su Slovaci naselili iz Stare

Bistrica i Zborova u Slovačkoj. Oko 1850. godine nastalo je najstarije i najbrojnije slovačko naselje u orahovičkom području Zokov Gaj, u koje su Slovaci doselili na poziv veleposjednika Šrama ili Pfeifera. Markovac su na posjedu Ladislava Pejačevića osnovali Slovaci doselivši 1877. godine iz Kysuca. Doseljenici su krčili vlastelinovu šumu, dobili 1,5 jutro zemlje koju su morali platiti, dok su građevinski materijal dobili besplatno. U tamošnjoj školi slovački se jezik počeo učiti tek 1935. godine.

Slovaci su u Jelisavac doselili iz Stare Bistrice i Zborova u Slovačkoj oko 1889. godine zajedno s Poljacima iz Galicije. I na ovom je području grof Ladislav Pejačević podijelio 110 jutara zemlje za krčenje obiteljima koje su doselile kako bi na njima izgradili kuće. Bile su to prvobitno zemunice i brvnare, a tek početkom 20. stoljeća kuće od opeke. Zemljište je grof prodao Slovacima tek 1911. godine. O brizi za školovanje djece i održavanje materinskog jezika govori podatak da je četverogodišnja pučka škola otvorena 1901. godine, dok učenje slovačkog jezika u školi započinje 1936. godine.

U našičkom kraju Slovaci su naseljavali mjesta Podgorač, Razbojište, Bračevce, međutim u manjem broju i zbog toga su se vrlo brzo asimilirali. Područje oko Đakova Slovaci su naselili 1881. godine, i to prvo Josipovac iz već naseljenih mjesta Zokov Gaj, Podrumine i Duge Međe (područje Orahovice), odakle je stiglo oko 40 Slovaka u Đakovo na poziv biskupa Strossmayera kako bi iskrčili obližnje šume. Ostale obitelji stigle su izravno iz Slovačke. U isto vrijeme nastalo je i naselje Jurjevac u koji je 1882. godine pristiglo oko 20 slovačkih obitelji i to 17 iz Čepina (sekundarna migracija), dok su 3 obitelji doselile izravno iz Slovačke (područje Kysuca). Svaka doseljena obitelj u Josipovcu i Jurjevcu dobila je 10 jutara šume koje je nakon krčenja mogla otkupiti i naseliti. Prvi pisani ugovori o naseljavanju i zakupu vremenom su prilagođavani mogućnostima zakupoprimca naseljenika. Ugovori se čuvaju u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Konačni kupoprodajni ugovori s pojedincima zaključeni su 1889. godine. Strossmayer je mjestima koja su naselili Slovaci darovao i seoska zemljišta za opće namjene (Kušen, 2012). Djeca iz Josipovca i Jurjevca pohađala su školu u Punitovcima do 1921. godine kad je uređena škola.

Zapadnu Slavoniju Slovaci su naselili oko 1883. godine, i to mjesto Lipovljane iz Slovačke (mjesto Prievidze). Bili su to uglavnom poljoprivrednici koji su u Slovačkoj već imali zemlju i kuće. U osnovnoj školi u Lipovljanima osnovan je 1932. slovački razred u kojem se učio slovački jezik do 1939. godine.

U područje oko Pakraca (mjesto Antunovac, Međurić) Slovaci su doselili 1880. godine izravno iz Slovačke (iz mjesta Detva, Trenčín, Nitra, Orava i Kysuc). Oko 1900. godine naseljena su Slovacima i mjesta Kukunjevac, Pakračka Poljana i Gaj.

U razdoblju od 1900. do 1910. godine Slovaci doseljavaju u požeški kraj (Čaglin, Jakšić, Kneževac, Tominovac, Graberje, Migalovci itd.) (Škiljan, F., Kralj Vukšić, S., 2015:23-47). Slovaci su se doseljavali na slavonske posjede u Josipovac, Jurjevac i Markovac svojevolumno i doseljavanje je trajalo sve do Prvog svjetskog rata. U ono vrijeme oni nisu imali status manjine, već su bili narodnost, što nije regulirano nekim tadašnjim zakonom i što im nije pružalo dovoljnu sigurnost. Narodnosti (Česi, Hrvati, Mađari, Nijemci, Poljaci, Rumunji, Rusini/Ruteni, Slovaci, Slovenci, Srbi, Talijani, Ukrajinci) i etničke skupine (Armenci, Bugari, Grci, Muslimani, Romi, Vlasi, Židovi) koje su tada živjele na području Austro-Ugarske imale su različite privilegije. Slovaci su sami organizirali i brinuli o obrazovanju i kulturi svoje zajednice.

Godine 1895. održan je Kongres nacionalnih manjina u Budimpešti i pitanje manjina postaje aktualno. Međutim, raspadom Austro-Ugarske Monarhije manjine su u novonastalim državama ponovno morale zagovarati svoja prava. S povećanjem gospodarske moći Slovaci su do 1918. osnovali obrazovne ustanove kako bi povećali pismenost i ojačali svoj utjecaj u društvu (Dobrovšak, 2014:31). Raspadom Austro-Ugarske Monarhije u novonastalim državama nekada dominantni narodi postali su manjina. Tako su i Mađari i Nijemci u novonastaloj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca postali manjina. Političke prilike i granice promijenile su se i nekad dominantni jezici postaju manjinski jezici, što je zahtijevalo promjene u jezičnim politikama. Nakon 1918. broj Slovaka u Hrvatskoj stagnira kao posljedica ratnih događanja, iseljavanja u matičnu zemlju i u Ameriku, dok se jedan dio Slovaka asimilirao i počeo se izjašnjavati Hrvatima.

Ideologije, političke promjene, geografske korekcije i pomicanje granica utječu na status jezika u određenom okruženju. Manjinske i većinske jezične zajednice na takve povijesne promjene ne mogu utjecati. Status manjinskih naroda regulira se (međunarodnim) sporazumima, konvencijama, ugovorima, uredbama, nacionalnim zakonima, uputama, naredbama kojima se nastojalo riješiti pitanje manjina kako ne bi postalo uzrokom sukoba i prijetnjom miru i sigurnosti u novonastalim državama (Dobrovšak 2014:59). Prihvatanjem Konvencije o zaštiti manjina Lige naroda i potpisivanjem mirovnog ugovora s Austrijom 1919. godine Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca prihvatila je i propise koji štite manjine i obvezala se da će im osigurati zaštitu postojećim i budućim zakonodavstvom.

O tome kako su se doseljeni Slovaci brinuli za svoj jezik kao nositelj identiteta govore i podatci o osnivanju škola na slovačkom jeziku. Škole na slovačkom jeziku nisu radile u kontinuitetu, što je bila posljedica povijesnih zbivanja, ratova i ideologije. Prvu evangeličku školu na slovačkom jeziku Slovaci su osnovali 1864. godine u Iloku, a tek 1922. započela je s radom državna škola u kojoj je nastava bila na slovačkom jeziku. Nastava na slovačkom jeziku organizirana je tridesetih godina 20. stoljeća u većini mjesta sa slovačkim stanovništvom, a prekinuta je tijekom Drugog svjetskog rata. U vremenu od 1946. do sedamdesetih godina 20. stoljeća nastave na slovačkom jeziku gotovo da i nije bilo. Pokušaj organiziranja nastave na slovačkom u sedamdesetim godinama 20. stoljeća iako je uspio u nekim mjestima, nije bio dugog vijeka. Za vrijeme Domovinskog rata nastava na slovačkom odvijala se u Iloku, Radošu, Josipovcu, Jelisavcu, Markovcu. O sustavnom pristupu organiziranju nastave na slovačkom jeziku u Republici Hrvatskoj možemo govoriti od 2003. godine u većini mjesta sa slovačkim stanovništvom jer se slovački jezik predaje kao predmet njegovanja slovačkog jezika i kulture prema modelu C u osnovnim školama. Briga za jezik dobiva novu dimenziju i može se zaključiti da je tadašnji zakonodavni okvir poslužio kao dobar temelj za provedbu aktivnosti obrazovanja slovačke manjine na vlastitom jeziku.

Danas slovačka manjina u Republici Hrvatskoj nije brojna i mogli bismo je nazvati tihom manjinom jer je dugogodišnji život u većinskom okruženju ostavio traga na izvorna obilježja slovačke manjine. Slovačko je stanovništvo preuzelo obilježja većinske sredine koja je utjecala i na formiranje slovačkog jezika manjinskih govornika. Međutim, suvremena društveno-politička situacija, domaće i međunarodno zakonodavstvo, posebice nakon što je Republika Hrvatska postala punopravna članica Europske unije, mogu biti potpora stvaranju primjerenih uvjeta za razvoj manjinskih skupina i manjinskog jezika. Pitanje je koliko su u takvu okruženju praktično moguće aktivnosti revitalizacije i očuvanja manjinskog slovačkog jezika. Stavovi slovačke manjine trebali bi ukazati na promjene koje se moraju provesti među pripadnicima slovačke manjine, u intenzivnijem otvaranju manjinske skupine većinskom društvu.

Slika 1: Matice slovačke u Republici Hrvatskoj 2012. godine. Nositelj autorskog prava na fotografiju: Matko Žitnjak

Izvor: (Kuric 2012:6) <http://www.savez-slovaka.hr/hr/>. Pristupljeno 25. lipnja 2016.

U uvodu Popisa stanovništva iz 2011. Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske pod točkom Metodološka objašnjenja pod pojmom „narodnost“ podrazumijeva se kako slijedi:

„Narodnost je obilježje koje označuje pripadnost pojedinca narodu ili etničkoj skupini. Narodnost se tumači i kao osjećaj pripadnosti društvenoj zajednici (narodu) koju obilježava etničko, jezično i kulturno srodstvo njezinih pripadnika te svijest o cjelovitosti vlastite zajednice i njezine posebnosti u odnosu prema drugim takvim zajednicama. Na temelju Zakona o Popisu stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011. godine, članka 7. stavka 2., osoba se na pitanje o nacionalnoj pripadnosti mogla slobodno izjasniti. Ako se osoba na to pitanje izjasnila u smislu regionalne, vjerske ili bilo koje druge pripadnosti, popisivač je bio dužan upisati takav odgovor. No, ako se osoba nije željela izjasniti, popisivač je označio odgovor "ne izjašnjava se".¹⁴⁹

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine¹⁵⁰ u Republici Hrvatskoj bilo je 4 753 Slovaka što čini udio od 0,1 % ukupne populacije Republike Hrvatske. Godine 2001. u Republici Hrvatskoj živjelo je 4 712 pripadnika slovačke manjine (udio od 0,1 % ukupne populacije), dok je 1991.

¹⁴⁹ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013. Statistička izvješća ISSN 1333-1876. http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf. Pristupljeno 15. lipnja 2016.

¹⁵⁰ Ibid.

godine u Republici Hrvatskoj živjelo 5 606 (udio od 0,12 %) pripadnika slovačke manjine (o mogućim razlozima smanjenja broja pripadnika slovačke nacionalne manjine u razdoblju od 1991. do 2011. detaljnije prema Škiljan u potpoglavlju 4.2.)

4.2. Slovački kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj

Okvirni broj govornika slovačkog jezika u Europi dao je Juaristi (Juaristi et al. 2008) navodeći da je slovački jezik službeni jezik u Slovačkoj za 4,9 milijuna govornika, da u Mađarskoj ima 11 000, u Srbiji 80 000 govornika slovačkog jezika, da se slovački govori i u Ukrajini, Poljskoj, Češkoj Republici, Republici Hrvatskoj i Rumunjskoj (Juaristi et al. 2008:55).

U ovom radu koristimo se podacima o zastupljenosti slovačkog jezika koje navodi Ethnologue. *Ethnologue: Languages of the World* smatra se najopsežnijim on-line katalogom ove vrste kojim se od 1951. godine ažuriraju podatci o jezičnom blagu na svijetu. Sastavljanju i aktualiziranju podataka u katalogu doprinose istraživački projekti u koje su uključene stotine lingvisti i drugih istraživača iz cijeloga svijeta. Prema ovom izvoru slovačkim jezikom koristi se 4 750 000 osoba u Slovačkoj (Europska komisija, 2012). Ukupan broj govornika slovačkog jezika u Europi iznosi 6 787 650 (kao L1: 5 097 650; kao L2: 1 690 000). Osim u tim zemljama slovački jezik govori se i u Austriji (10 200), u Češkoj (154 000) kao L1, i kao L2 (1 690 000) (Europska komisija, 2012). Prema popisu stanovništva iz 2011. u Mađarskoj ima 9 890 govornika slovačkog jezika u županijama Borsod-Abaúj-Zemplén i Zala na slovačko-mađarskoj granici. U Mađarskoj postoji i slovačka etnička zajednica koja broji 29 600 govornika. Slovački jezik u Mađarskoj priznat je prema Zakonu o manjinama br. LXXVII iz 1993. i ima status 4 prema EDIGS ljestvici, što znači da se radi o standardnom jeziku, jeziku književnosti, u čestoj uporabi i u sustavu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja uz potporu institucija. U Rumunjskoj ima 16 000 govornika slovačkog jezika (2003 UNSD), uglavnom u pokrajinama Arad, Bihor, Salaj i Timis. Ondje ima status 5 prema EDIGS ljestvici i od 2001. godine njegovu uporabu regulira čl. 40 (7) i dr. Zakona o lokalnoj javnoj upravi br. 215. U Srbiji ima 49 800 (2013 UNSD) govornika slovačkog jezika u južnoj Bačkoj u Vojvodini. Slovački u Vojvodini uživa status 2 (jezik pokrajine) EDIGS ljestvice i njegova je uporaba propisana čl. 26. Zakona autonomne pokrajine Vojvodine. Ukrajina broji populaciju od 2 770 (2003 UNSD) govornika slovačkog jezika sa statusom 5 EDIGS ljestvice.

Ethnologue podatci za uporabu slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj navode 3 790 (2014 UNSD) govornika. Slovački jezik u Republici Hrvatskoj ima status raspršenog jezika statusa 5

(u razvoju) EDIGS ljestvice. Taj status obilježava živa uporaba jezika, uz postojanje književnosti i standarda kojim se koriste neki govornici iako jezik još nije raširen i održiv.¹⁵¹

Ovakav status slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj može se objasniti i povijesnim razlozima. Prema Škiljan (2015:28) podatke o pismenosti Slovaka u prošlosti moguće je pronaći u Hrvatskom državnom arhivu prema popisu stanovništva za razdoblje od 1880. do 1948., kao i utvrditi kojim su se stranim jezicima služili (njemački, mađarski, hrvatski, srpski). Škiljan (ibid.) navodi da je prema podacima za ovo razdoblje od ukupno 9 078 osoba najviše govornika slovačkog jezika kao materinskog jezika u Hrvatskoj i Slavoniji bilo u županiji Srijemskoj, i to 6 894 govornika. U kotaru Ilok bilo je 1880. godine 1 382 Slovaka (14 % Slovaka Hrvatske i Slavonije). Osim u Srijemskoj županiji najveći broj Slovaka 1880. godine živi u Virovitičkoj županiji (kotar Našice – 878 (8,8 %) slovačke populacije tadašnje Hrvatske i Slavonije) te u kotarevima Slatina i Osijek.

Prema popisu stanovništva iz 1890. godine u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je ukupno 13 614 Slovaka, od čega je najviše Slovaka živjelo u Srijemskoj županiji, i to 8 819 (64,7 % Slovaka Hrvatske i Slavonije) te u Virovitičkoj županiji, i to 3 205 Slovaka (23,5 % Slovaka Hrvatske i Slavonije). Najveći broj Slovaka živio je u kotarevima Stara Pazova (4 561), Ilok (1 915) i Našice (1 808). Veliko povećanje broja Slovaka u to vrijeme bilježi se u kotaru Đakovo gdje su 1880. živjela 72 Slovaka, a samo deset godina kasnije broj Slovaka povećao se na 663. Taj porast slovačkog stanovništva u kotaru Đakovo može se objasniti činjenicom da su u to vrijeme utemeljena nova slovačka mjesta Josipovac i Jurjevac. U ostalim kotarevima u Hrvatskoj bilježi se manji broj Slovaka.

Broj Slovaka u kotarevima u koje su Slovaci doselili u 19. stoljeću raste, što je vidljivo iz popisa stanovništva iz 1900. godine. Prema Popisu žiteljstva od 31.12.1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1914, (352-355) ukupan broj Slovaka u županiji Srijemskoj povećao se na 11 415, u županiji Virovitičkoj na 4 278. Broj Slovaka u kotaru Đakovo povećao se sa 663 na 1066, u kotaru Našice s 1 808 na 2 391, u kotaru Ilok s 1 915 na 2 481. Povećanje broja slovačkog stanovništva Škiljan (ibid.) tumači povoljnim uvjetima u kojima su doseljenici živjeli, što je rezultiralo ekonomskim razvojem, prirodnim prirastom i uspješnom prilagodbom na uvjete života u Hrvatskoj.

¹⁵¹ <https://www.ethnologue.com/country/HR/languages>. Pristupljeno 5. rujna 2016.

Godine 1910. broj slovačkog stanovništva i dalje raste u Hrvatskoj i Slavoniji. Ukupan broj Slovaka iznosi 21 613 (za deset godina bilježi se porast slovačkog stanovništva od 4 137 stanovnika), a zanimljiv je podatak Hrvatskog državnog arhiva, Državnog zavoda za statistiku, kutija 33, stanovništvo, Materinski jezik i znanje jezika u kombinaciji s vjeroispovijesti za popis 1910. godine da 5 600 (26 %) Slovaka ne poznaje nijedan drugi jezik osim slovačkog jezika.

Nakon Prvog svjetskog rata broj Slovaka stagnira na području Hrvatske i Slavonije jer nije bilo daljnjih doseljavanja. Tako je 1921. godine bilo 21 411 Slovaka na navedenom području. Škiljan stagnaciju u broju Slovaka obrazlaže posljedicama Prvog svjetskog rata kad je dio Slovaka mobiliziran i stradao na strani Austro-Ugarske, jedan dio vratio se nakon raspada Monarhije u Slovačku, dok je bilo i Slovaka koji su emigrirali u prekomorske zemlje, stradali od bolesti (španjolska gripa). Sigurno je da se jedan dio asimilirao izjašnjavajući se kao Hrvati ili Srbi jer su Kraljevinu Jugoslaviju tada kao druga generacija smatrali svojom domovinom, dok tad nije bilo čvrstih veza s matičnom domovinom (jer je Slovačka postala dio Čehoslovačke) (Škiljan, F. i Kralj Vukšić 2015:23-47).

Sačuvani su i podatci o pismenosti Slovaka dvadesetih godina 19. stoljeća. Prema podacima Popisa stanovništva Kraljevine SHS od 31.1.1921. Hrvatskog državnog arhiva, fonda Državnog zavoda za statistiku, kutija 43, stanovništvo, Bračno stanje, pismenost i vjeroispovijest u kombinaciji s godinama starosti i materinskim jezikom od ukupno 21 411 Slovaka njih 14 320 je pismeno (13938 – čita i piše, dok 382 – samo čita).

Popis stanovništva iz 1931. navodi Čehoslovake kao jednu od petnaest narodnosti u Kraljevini Jugoslaviji. Bilo je gotovo nemoguće utvrditi koliko je od navedenih Čehoslovaka stvarno pripadnika slovačke narodnosti, jedino prema popisu koji je napravljen na temelju pripadnosti materinskom jeziku. U kotaru Đakovo 1 462 stanovnika izjasnila su se da im je slovački jezik materinski jezik, dok je u popisu navedeno samo 909 pripadnika čehoslovačke narodnosti u istom kotaru. Ta činjenica govori o asimilaciji Slovaka u drugoj generaciji doseljenika.

Nakon Drugog svjetskog rata Čehoslovačka i Jugoslavija intenzivno surađuju i dio Slovaka iseljava u matičnu državu jer jedan dio Slovaka nije imao jugoslavensko državljanstvo. Navodi se podatak da je gotovo 50 % Čeha i Slovaka u Jugoslaviji željelo tada iseliti u Čehoslovačku, no tek 5 200 stvarno ih se iselilo, što Škiljan tumači nesređenim statusom njihove imovine koju je država željela konfiscirati. Položaj češke i slovačke manjine pogoršao se nakon 1948. godine (nakon sukoba Jugoslavije sa Staljinom prekinut je odnos s matičnom zemljom) jer se na pripadnike slovačke manjine gledalo s nepovjerenjem.

Najveće opadanje broja Slovaka bilježi se pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća u kotarevima Đakovo i Našice, ali ne samo za Slovake već i za ostale manjine. Moguće je da dolazi do gubljenja svijesti o pripadnosti slovačkoj manjini. Primjerice, u naselju Zokov Gaj broj Slovaka od šezdesetih godina 20. stoljeća smanjuje se, a u zadnjih nekoliko popisa stanovništva taj broj iznosi nula, iako u mjestu djeluje Matica slovačka i stanovnici su svjesni svog podrijetla, ali se ne izjašnjavaju kao Slovaci. Isto vrijedi i za selo Jurjevac, koje je 1991. godine brojilo 316 stanovnika, od kojih 107 Slovaka (za razliku od 1900. kad je od 259 stanovnika bilo 238 Slovaka).

Smanjenje broja Slovaka u većinski slovačkim mjestima može se obrazložiti s nekoliko razloga. Jedan je od razloga da se mlađe generacije ne osjećaju pripadnicima slovačke nacionalne manjine, a veze sa Slovačkom svode se na kulturu i folklor. Zatim, u Domovinskom ratu u vremenu od 1991. do 1995. mijenja se društveno-političko okruženje u Republici Hrvatskoj i stavovi pripadnosti nekoj nacionalnoj manjini. Nadalje, gubi se veza s jezikom manjine jer je znanjem slovačkog jezika raspolagalo uglavnom starije slovačko stanovništvo, a mlađe generacije nisu učile slovački jezik ili mu nisu bile izložene. Migracije su utjecale na promjene u stavovima prema identitetu u slučaju kad seosko stanovništvo migrira u gradske sredine u kojima se ne koristi svojim jezikom i zatire svoj (uglavnom ruralni) identitet zajedno sa slovačkim jezikom. Svakako da se slovački više njeguje u manjoj ruralnoj sredini u kojoj postoje slovačke institucije, mogućnost učenja slovačkog jezika i s većinskim slovačkim stanovništvom kao izvornim govornicima kojima je stalo do očuvanja vlastitog podrijetla i kulturnog nasljeđa.

Tablica 1 prikazuje broj Slovaka u naseljima sa slovačkim stanovništvom prema popisima stanovništva između 1900. i 1991. godine, sastavljena prema podacima koje navodi Škiljan, F. (2015:27). U tom gotovo stogodišnjem razdoblju, vidljivo je iz tablice, u nekim mjestima bilježi se porast slovačkog stanovništva (primjerice Jakšić i Gaj), dok s druge strane mjesta Miljevci i Zokov Gaj 1991. godine nisu imala slovačkih stanovnika (ili se oni nisu izjašnjavali kao pripadnici slovačke manjine, iako je 1900. godine u njima živjelo slovačko stanovništvo).

Tablica 1

Naselje	1900.	1910.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
Miljevci	283	104	16	0	0	0	0
Zokov Gaj	218	181	0	1	1	9	0
Čepin	134	127	31	9	12	20	15
Jakšić	0	0	65	9	3	13	6
Gaj	0	110	62	59	23	23	9
Međurić	8	177	116	122	105	62	63
Jelisavac	734	330	1 256	1 279	979	976	906
Ledenik	272	0	37	4	1	46	2
Markovac Našički	548	427	636	523	105	242	90
Martin	44	6	0	6	0	9	1
Našice	35	20	41	17	63	93	69
Podgorač	139	10	17	6	5	5	2
Lipovljani	64	478	554	360	344	236	175
Josipovac	541	530	778	841	399	820	550
Jurjevac	238	319	320	233	283	239	107
Ilok	537	840	1 480	1 394	1 350	1 134	1 157
Drenovci	60	25	2	6	4	1	1
Soljani	196	269	264	205	159	89	83
Komletinci	4	2	101	54	40	25	21

Izvor: Škiljan i Kralj Vukšić (2015:27) prema Gelo et. al. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1998.

4.2.1. Stanovništvo prema narodnosti

Prema Popisu stanovništva Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske **prema narodnosti** u razdoblju od 1971. do 2011. u Republici Hrvatskoj 1971. godine živjelo je 6 482 (0,15 %) pripadnika slovačke nacionalne manjine, 1981. godine taj je broj iznosio 6 533 (0,14 %); 1991. godine broj pripadnika slovačke nacionalne manjine smanjio se na 5 606 (0,12 %). Od 2001. godine i dalje se bilježi opadanje slovačke populacije u Republici Hrvatskoj te ukupan broj Slovaka u Republici Hrvatskoj iznosi 4 712 (0,11 %) i konačno u zadnjem popisu stanovništva 2011. godine popisano je 4 753 (0,11 %) pripadnika slovačke nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.¹⁵²

¹⁵² Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013. Statistička izvješća ISSN 1333-1876. http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf. Pristupljeno 15. lipnja 2016.

Savjetodavni odbor za *Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina* u Strasbourgu u svom Četvrtom mišljenju o Hrvatskoj iz 2015. godine izvijestio je, nadalje, da predstavnici pripadnika slovačke nacionalne manjine procjenjuju da je njihov broj otprilike tri puta veći od službenog broja 4 753, navedenog u rezultatima popisa stanovništva za 2011. godinu.¹⁵³

Iz Popisa stanovništva (2011.) **prema narodnosti i starosti** vidljivo je da je prosječna starost slovačkog stanovništva u Republici Hrvatskoj 46,1 godina, a gotovo polovina slovačkog stanovništva u Republici Hrvatskoj starija je od 50 godina.¹⁵⁴ Usporedbom podataka popisa stanovništva iz 2011. godine za zastupljenost nacionalnih manjina prema županijama utvrđujemo da je najviše pripadnika slovačke manjine u Osječko-baranjskoj županiji koja broji 2 293 (0,75 %) pripadnika slovačke manjine, u Vukovarsko-srijemskoj županiji u kojoj živi 1185 Slovaka (0,66 %). Općine s najbrojnim slovačkim stanovništvom u Osječko-baranjskoj županiji jesu Našice 1 078 (6,64 %), Punitovci 666 (36,94 %), Osijek 261 (0,24 %). U Vukovarsko-srijemskoj županiji općine s najvećim brojem slovačkog stanovništva jesu Ilok 935 (13,82 %), Vrbanja 69 (1,75 %), Vukovar 68 (0,25 %). Grad Zagreb broji te godine 207 (0,03 %) Slovaka.

4.2.2. Stanovništvo prema materinskom jeziku

U uvodu Popisa stanovništva iz 2011. godine pod točkom Metodološka objašnjenja Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske pod pojmom „materinski jezik“ podrazumijeva se kako slijedi:

„Pod materinskim jezikom podrazumijeva se jezik koji je osoba naučila govoriti u ranom djetinjstvu odnosno jezik koji osoba smatra svojim materinskim jezikom, ako se u kućanstvu govorilo više jezika. Podatci Popisa 2011. prema materinskom jeziku prikazuju se tako da se najprije ispisuje podatak za hrvatski jezik, potom za jezike nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, a zatim za ostale jezike.“

Popis stanovništva Republike Hrvatske iz 2011. sadrži podatke o stanovništvu **prema materinskom jeziku**. Prema ovom popisu u Republici Hrvatskoj ukupno 4 096 305 ili 95,60%

¹⁵³ Savjetodavni odbor za *Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina* Strasbourg, 18. studenoga 2015. Ograničeno ACFC/OP/IV(2015)005 Četvrto mišljenje o Hrvatskoj doneseno 18. studenoga 2015. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/%C4%8Cetvrto%20mi%C5%A1ljenja%20o%20Hrvatskoj%20Savjetodavnog%20odbora%20za%20Okvirnu%20konvenciju%20za%20za%C5%A1titu%20nacionalnih%20manjina%20Vje%C4%87a%20Europe.pdf>. Pristupljeno 15. lipnja 2016.

¹⁵⁴ Ukupno 2 216 (46,6 %) pripadnika slovačke nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj starije je od 50 godina.

osoba govori hrvatskim jezikom kao materinskim jezikom, dok je udio osoba s nekim drugim materinskim jezikom pojedinačno manji od 1,00 %.¹⁵⁵ Broj govornika slovačkog jezika 1991. godine iznosio je 5 265 (0,11 %). Za samo 10 godina, i to do 2001., broj govornika slovačkog jezika znatno se smanjio i iznosio je 3 993 (0,09 %), a 2011. bilježi se 3 792 (0,09 %) govornika slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj.

Najviše govornika slovačkog jezika prema županijama ima u Osječko-baranjskoj županiji i to 1 916 (0,63 %) govornika. Prema općinama broj govornika slovačkog jezika je sljedeći: u Našicama 898 (5,54 %), Punitovcima 638 (35,39 %), Osijeku 178 (0,16 %), Koški 48 (1,21 %), Đakovu 38 (0,14 %). Sljedeća županija s najvećim brojem govornika slovačkog jezika jest Vukovarsko-srijemska županija s ukupno 980 (0,55 %) govornika slovačkog jezika i to Ilok 831 (12,28 %) i Vukovar 38 (0,14 %). U Istarskoj županiji ima 139 (0,07 %) govornika slovačkog jezika, od kojih najveći broj živi u Puli i to 48 (0,08 %). U Splitsko-dalmatinskoj županiji ima 125 (0,03 %), u Primorsko-goranskoj županiji 101 (0,03 %), od toga najviše u Rijeci 47 (0,04 %), te u Gradu Zagrebu 146 (0,02 %) govornika slovačkog jezika.

Iz ukupnih podataka izdvaja se podatak da se za pripadnost slovačkoj narodnosnoj zajednici u Karlovačkoj županiji izjasnila 1 (0,27 %) osoba, dok je u istoj županiji 14 (0,01 %) osoba navelo slovački kao materinski jezik. **To znači da su osobe koje se nisu izjasnile kao pripadnici slovačke manjine navele slovački jezik kao svoj materinski jezik.** Podatak se može tumačiti procesom asimilacije ili tvrdnjom da se osjećaj etničke pripadnosti ne mora nužno poklapati s jezičnom pripadnošću.

Vlada Republike Hrvatske sastavila je 2016. godine *Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i utrošku sredstava iz državnog proračuna Republike Hrvatske za osiguranje potreba nacionalnih manjina*¹⁵⁶ koje sadrži podatke vezane uz odgoj i obrazovanje, ravnopravnu službenu uporabu jezika i pisma, očuvanje tradicijskih naziva i simbola, očuvanje vjere, pristup sredstvima javnog priopćavanja, kulturnu autonomiju, zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u tijelima uprave i u jedinicama lokalne i regionalne samouprave. Ono se podnosi sukladno odredbi članka 37. stavka 3. *Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina* (NN 155/02, 47/10, 80/10 i 93/11), najmanje jednom godišnje

¹⁵⁵ Srpskim jezikom kao manjinskim jezikom govori 1,23 % stanovništva Republike Hrvatske. (ibid.)

¹⁵⁶ Vlada Republike Hrvatske: *Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i utrošku sredstava osiguranih u državnom proračunu Republike Hrvatske za 2014. godinu za potrebe nacionalnih manjina od veljače 2016.* <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2016/5%20sjednica%20Vlade//5%20-%205.pdf>. Pristupljeno 5. listopada 2016.

Hrvatskome saboru, a sastavlja se na temelju podataka o potrebama nacionalnih manjina koje Vlada Republike Hrvatske prikuplja od nadležnih ministarstava uz suradnju Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.

Vezano uz **pravo nacionalnih manjina na jednaku uporabu manjinskog jezika** Ministarstvo uprave Republike Hrvatske sastavilo je prema podacima Popisa stanovništva 2011. godine Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske popis jedinica lokalne samouprave u kojima pripadnici određene nacionalne manjine čine najmanje 1/3 stanovništva i koje prema svojim statutima, sukladno odredbi članka 12. stavka 1. *Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina* (Narodne novine, br. 155/02, 47/10, 80/10 i 93/11), imaju obvezu urediti ostvarivanje prava na ravnopravnu službenu uporabu manjinskog jezika i pisma na svom području. Za pripadnike slovačke manjine navedenom analizom utvrđeno je da čine najmanje 1/3 lokalnog stanovništva u jednoj jedinici lokalne samouprave, i to u Općini Punitovci (36,94 %), gdje je slovačkoj nacionalnoj manjini zajamčeno pravo na ravnopravnu službenu uporabu svog jezika i pisma.

Pravo na jednaku uporabu jezika pripadnika manjina ostvaruje se i izdavanjem dokumenata na manjinskom jeziku. Prema podacima *Izješća o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i utrošku sredstava iz državnog proračuna Republike Hrvatske za osiguranje potreba nacionalnih manjina* za 2016. godinu pripadnicima slovačke nacionalne manjine izdane su u 2014. godini tri dvojezične osobne iskaznice.

Danas se **odgoj i obrazovanje** pripadnika nacionalnih manjina provodi u predškolskim, osnovnoškolskim, srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama s nastavom na jeziku i pismu nacionalnih manjina pod uvjetima i načinom propisanim *Zakonom o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* te drugim propisima koji se odnose na obrazovanje. Jezici na kojima se izvodi nastava mogu se prema *Europskoj povelji o regionalnim i manjinskim jezicima*, odnosno *Odluci o ratifikaciji Zakona o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima*, svrstati u dvije skupine: u teritorijalne (regionalne) ili manjinske jezike i neteritorijalne manjinske jezike. Slovački je uz talijanski, srpski, mađarski, češki, rusinski i ukrajinski svrstan u regionalne ili manjinske jezike na kojima se izvodi nastava u raznim oblicima školovanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, Vukovarsko-srijemskoj županiji. U tim podacima ne nalazi se podatak o tome da u Osječko-baranjskoj županiji postoji oblik školovanja na slovačkom jeziku.

Vezano uz **pravo na jednaku uporabu manjinskih jezika** Savjetodavni odbor za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina u Strasbourgu u svom Četvrtom mišljenju o Hrvatskoj iz 2015. godine izvijestio je da se slovački jezik (uz albanski, njemački, ruski i ukrajinski) kao rjeđe korišteni manjinski jezik i dalje poučava prema modelu C u školama u Republici Hrvatskoj.¹⁵⁷ Slovačka nacionalna manjina obrazuje se prema modelu C u osnovnoj i srednjoj školi. Pripadnici slovačke manjine nisu sudjelovali u posebnim oblicima nastave kao što su ljetne i zimske škole, dopisno-konzultativna nastava i sl. uz potporu nadležnog Ministarstva u školskoj godini 2012./2013.

U odgojno-obrazovnim ustanovama (u predškolskim, osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama) bilo je na početku 2012. /2013. godine ukupno 514 učenika slovačke nacionalne manjine, u dvanaest (12) osnovnih škola (i tri (3) područne škole), u 54 odgojno-obrazovne skupine, s kojima je radilo 9 učitelja prema modelu C.

U školskoj godini 2013./2014. ima **ukupno** 561 učenik (271 muških/290 ženskih) slovačke nacionalne manjine, u 14 odgojno-obrazovnih ustanova, 58 razrednih odjela/skupina i 11 odgajatelja/učitelja/nastavnika. Modelom C u školskoj godini 2013./14. u 12 **osnovnih škola** obuhvaćeno je ukupno 519 učenik (256 muških/263 ženskih) u 56 skupina s kojima je radilo 9 učitelja. Na početku školske godine 2013./2014. **srednjoškolskim** obrazovanjem na jeziku i pismu slovačke manjine obuhvaćeno je 42 učenika (15 muških/27 ženskih) u 2 **srednje** škole, 2 skupine i dva nastavnika.

U školskoj godini 2014./2015. ima **ukupno** 555 učenika (293 muških/262 ženskih), u 14 odgojno-obrazovnih ustanova, 58 razrednih odjela/skupine i 7 odgajatelja/učitelja/nastavnika. Modelom C školske godine 2014./15. u 12 **osnovnih škola** (i 3 područne) obuhvaćeno je 501 učenik (254 muških/247 ženskih) u 56 skupina i 5 učitelja na slovačkom jeziku i 54 učenika (39 muških/15 ženskih) u 2 **srednje** škole, 2 skupine i 2 nastavnika na slovačkom jeziku.

Osnovne škole u kojima se podučava slovački jezik i kultura su Osnovna škola Banova Jaruga, Banova Jaruga; Osnovna škola Ivana Brnjika-Slovaka, Jelisavac; Osnovna škola Josipa Kozarca, Soljani; Osnovna škola Kralja Tomislava, Nova Bukovica; Područna škola Markovac; Osnovna škola Vladimira Nazora, Nova Bukovica; Područna škola Miljevci; Osnovna škola

¹⁵⁷ Savjetodavni odbor za *Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina* Strasbourg, 18. studenoga 2015. Ograničeno ACFC/OP/IV(2015)005 Četvrto mišljenje o Hrvatskoj doneseno 18. studenoga 2015. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/%C4%8Cetvrto%20mi%C5%A1ljenja%20o%20Hrvatskoj%20Savjetodavnog%20odbora%20za%20Okvirnu%20konvenciju%20za%20za%C5%A1titu%20nacionalnih%20manjina%20Vje%C4%87a%20Europe.pdf>. Pristupljeno 15. lipnja 2016.

Julija Benešića, Ilok; Područna škola Radoš; Osnovna škola Josipa Kozarca, Lipovljani; Osnovna škola Josipa Kozarca, Josipovac; Područna škola Jurjevac; Osnovna škola Ivana Gorana Kovačića, Zdenci; Osnovna škola Višnjevaca, Višnjevaca; Osnovna škola Vladimira Becića, Osijek; Osnovna škola Mladost, Jakšić.

Zanimanje za učenje slovačkog jezika i kulture povećalo se u školskoj godini 2012./2013., te je od 2013./2014. odobren ustroj nastave u dvjema (2) srednjim školama (u Srednjoj školi u Iloku i u Gimnaziji u Požegi). U školskoj godini 2012./2013. organizirani su posebni oblici nastave (ljetne škole) za 150 učenika slovačke nacionalne manjine na literarnim susretima pod nazivom *Slovenčina moja* i program škole u prirodi u Slovačkoj za 35 učenika. Od 1993. održavaju se literarni susreti radi očuvanja i promoviranja slovačkog kao materinskog jezika za učenike koji pohađaju nastavu njegovanja slovačkog jezika i kulture. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske odobrilo je od 2008. godine udžbenike za slovački jezik prema preporuci Saveza Slovaka.

Podatak da je 1995. godine na Katedri za slovački jezik i književnost otvoren Lektorat slovačkog jezika, a 1997. osnovan samostalni studij slovakistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu govori u prilog tome da je slovačka manjina u svojim nastojanjima da očuva jezik i identitet uspjela uključiti slovački jezik i na visokoškolske ustanove. Na Pedagoškom fakultetu u Osijeku 1998. godine uveden je kolegij Slovački jezik i književnost kao izborni predmet sve do 2004. godine.

Slovačka je manjina organizirana u Savez Slovaka osnovan 1998. godine kao organizacija u kojoj je šesnaest Matica slovačkih u mjestima Ilok, Jakšić, Jelisavac, Josipovac, Jurjevac, Lipovljani, Markovac Našički, Međurić, Miljevci, Našice, Osijek, Radoš, Rijeka, Soljani, Zagreb, Zokov Gaj i Slovački centar za kulturu u Našicama koji je osnovan 2010. Cilj je Saveza Slovaka sa sjedištem u Našicama brinuti za promicanje i očuvanje slovačke kulture i jezika. U Našicama je 1998. godine otvorena Središnja knjižnica Slovaka kako bi se potaknulo pripadnike slovačke manjine na uporabu slovačkog jezika, komunikaciju na slovačkom i učenje slovačkog jezika (Kuric 2012:6). Jezik kojim se u neformalnoj komunikaciji služe pripadnici slovačke manjine nije standardni slovački jezik, već su to dijalekti, ovisno o tome iz kojeg dijela Slovačke govornici potječu.

Stručno usavršavanje učitelja

Stručno usavršavanje odgajatelja u predškolskom odgoju, učitelja u osnovnoj i nastavnika u srednjoj školi na jeziku manjine provodi Agencija za odgoj i obrazovanje. Ministarstvo

znanosti, obrazovanja i športa sufinancira odlazak učitelja koji rade u nastavi na jeziku i pismu nacionalnih manjina (u ovom slučaju slovačkog jezika) na stručno usavršavanje u matične zemlje. Odgajatelji, učitelji i nastavnici koji rade u odgojno-obrazovnim ustanovama na jeziku i pismu nacionalnih manjina organizirani su u županijska i međuzupanijska stručna vijeća. Sukladno čl. 13. *Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* za sustavno praćenje i predlaganje mjera za unaprjeđenje kvalitete odgoja i obrazovanja osigurani su uvjeti za rad stručnih savjetnika/nadzornika iz reda pojedine nacionalne manjine, od toga jedan savjetnik (s pola radnog vremena) iz reda slovačke nacionalne manjine.

*Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina*¹⁵⁸ Vijeća Europe stupila je na snagu u Republici Hrvatskoj 1998. godine. Kao potpisnica *Okvirne konvencije* Republika Hrvatska obvezna je Vijeću Europe svakih pet godina podnositi Izvješća o mjerama koje se poduzimaju radi ostvarivanja načela Konvencije. Izvješća za Republiku Hrvatsku dosad su sačinjena 1999., 2004., 2009. i 2014. godine. Savjetodavni odbor Vijeća Europe izdaje Mišljenje o Izvješću na koje se državna tijela očituju, a Vijeće ministara donosi rezoluciju o Izvješću. Za Izvješće iz 2014. godine Savjetodavni odbor donio je 2015. godine svoje Četvrto mišljenje o Hrvatskoj, na koje je Vlada 2016. godine dostavila svoje očitovanje.

U Izvješću o provedbi *Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina* Vijeća Europe navodi se da se pred općinskim i prekršajnim sudovima 2012. godine nije vodio nijedan postupak na slovačkom jeziku, dok je u jednom slučaju stranka odbila vođenje postupka na slovačkom jeziku. Vezano uz zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u pravosudnim tijelima pripadnici nacionalnih manjina imali su na lokalnim izborima 2013. godine, sukladno zakonu i svojim statutima, pravo predložiti i izabrati kandidate za predstavnike u izvršnim tijelima općine, grada ili županije. Prema podatcima o izabranim zamjenicima načelnika, gradonačelnika i župana nakon provedenih izbora 2013. godine u jednom slučaju bio je izabran pripadnik slovačke manjine. U državnim odvjetništvima 2012. godine bio je zaposlen jedan pripadnik (0,6 %) slovačke manjine. Odredbom članka 23. *Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina* propisano je da, radi unaprjeđivanja, očuvanja i zaštite položaja nacionalnih manjina u društvu, pripadnici nacionalnih manjina mogu izabrati, na način i pod uvjetima propisanim Ustavnim zakonom, svoje predstavnike u javnom životu i upravljanju na

¹⁵⁸ *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* Vijeća Europe.

<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/%C4%8Cetvrto%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20Okvirne%20konvencije%20%20za%20za%C5%A1titu%20nacionalnih%20manjina.pdf>.

Pristupljeno 5. listopada 2016.

lokalnoj razini. Tu mogućnost za prijedlog kandidata za članove vijeća nacionalnih manjina iskoristila je i slovačka nacionalna manjina.

Sukladno člancima 17. i 18. *Okvirne konvencije* Ministarstvo kulture podupire sve aktivnosti koje imaju za cilj unaprjeđenje kulturne suradnje s matičnim zemljama. Takav kontinuirani kontakt posredno poboljšava kulturnu autonomiju pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. Odredba o zaštiti kulturne autonomije uvrštena je u bilateralne programe suradnje, ugovore i sporazume o suradnji koje je Republika Hrvatska sklopila od 2013. za slovačku manjinu. Riječ je o programu kulturne suradnje između Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Ministarstva kulture Slovačke Republike za razdoblje od 2013. do 2017. godine, potpisan u Bratislavi 2013. godine.

Kulturne aktivnosti Saveza Slovaka, Našice, proširene su u proteklom razdoblju (2009. – 2014.) osnivanjem dviju novih matica Slovaka. U okviru Saveza Slovaka danas djeluju ukupno četiri kulturno-umjetnička društva i 16 matica Slovaka. Jedan djelatnik središnje knjižnice slovačke nacionalne manjine i jedan djelatnik u Slovačkom kulturnom centru u Našicama angažiraju se i financiraju za rad u knjižnici slovačke manjine. Model kulturne autonomije podrazumijeva da se većina etničkih prava pripadnika nacionalnih manjina (obrazovanje, znanost, knjižnice, zaštita spomenika) ostvaruje državnim ustanovama. Jamče se informiranje, izdavaštvo i kulturni amaterizam kao etnička prava djelovanjem nevladinih udruga nacionalnih manjina.

Kako bi slovačka manjina postala što vidljivijom, nužna je medijska izloženost i društvena uključenost. Suradnja s Hrvatskom televizijom na temelju sklopljenog ugovora uključuje obvezu Hrvatske televizije i radija da u svojim radijskim/televizijskim programskim kanalima na državnoj razini emitiraju najmanje 60 emisija godišnje koje imaju za cilj informiranje pripadnika nacionalnih manjina na hrvatskom jeziku. Hrvatska televizija se obvezuje da u svojim regionalnim programima u područjima veće prisutnosti nacionalnih manjina dodatno emitira dnevne ili tjedne emisije na jezicima nacionalnih manjina. Na Radio Osijeku emitira se program na slovačkom jeziku uz specijalizirani glazbeni sadržaj.

4.3. Zaključak

U poglavlju o slovačkoj manjini u Republici Hrvatskoj daje se povijesni prikaz doseljavanja slovačke manjine u Republiku Hrvatsku i aktivnosti koje se provode radi održanja (i revitalizacije) slovačkog jezika među pripadnicima slovačke manjine u Republici Hrvatskoj koje se provode u skladu sa zadanim zakonskim okvirom. Usporedbom podataka o slovačkoj

manjini i jeziku slovačke manjine iz literature i izvora dolazimo do zaključka da se postojeće jezične politike i jezično planiranje za slovački jezik kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj oslanjaju na primjenu međunarodnog i nacionalnog zakonskog okvira, primjerice *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima* Vijeća Europe, *Ustava Republike Hrvatske* i ostalih instrumenata kojima se nadležna tijela i pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj služe kako bi očuvali slovački jezik.

Prema Kuric (2012:91) Savez Slovaka provodi svoje aktivnosti u skladu sa zakonskim okvirom za manjinske jezike u Republici Hrvatskoj, a zaštita slovačke manjine i slovačkog jezika zajamčena je *Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* i *Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* i temeljem ovih zakona slovačka manjina ostvaruje svoja prava na manjinski jezik i na financijsku potporu Republike Hrvatske u nastojanju očuvanja slovačkog jezika i kulture uz, kako navodi Kuric, „reciprocitet“.

Pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj njeguje bilingvizam smatrajući tu pojavu prirodnom i nužnom i naglašavaju da se pritom ne smije izgubiti „usmjerenost na materinski (slovački) jezik“, što zapravo izražava svijest slovačke manjine o tome da bilingvizam može značiti i korak prema zamjeni jezika. Savez Slovaka poduzima mjere i provodi aktivnosti održavanja kontakta s matičnom zemljom i njezinim organizacijama, oslanjajući se i na njezinu materijalnu i moralnu pomoć u ostvarivanju multikulturalne suradnje.

Slovačka je manjina također svjesna asimilacijskog utjecaja većinske sredine, a kako bi se ta prirodna asimilacijska sila usporila, ako ne i isključila, potrebno je, kako navodi Kuric (2012:129), sljedeće:

„Komunikacija u obiteljima ili na ulici u slovačkim naseljima trebala bi biti na materinskom jeziku. Na kraju, možemo zaključiti da poznavanje jezika slovačkih potomaka neće biti jedan od osnovnih preduvjeta pri očuvanju slovačkog identiteta, ali imat će velik utjecaj na usporavanje asimilacije. Nužno je i dalje diskutirati o svemu što može poboljšati uvjete života i rada naše nacionalne manjine i prezentirati ih vladinim i nevladinim subjektima.“

I ovdje se postavlja problemsko pitanje postoji li i na kojoj se razini odvija komunikacija u slovačkim obiteljima i drugim domenama života te hoće li poznavanje jezika slovačkih potomaka biti jedan od osnovnih preduvjeta za očuvanje slovačkog identiteta i utjecati na usporavanje asimilacije. Budući da su Slovaci u Republici Hrvatskoj organizirani u 16 matica

s jednom krovnom organizacijom (Savez Slovaka), pripadnici slovačke manjine imaju velika očekivanja od matica i od Saveza za koje navode da su glavni nositelji kulture i identiteta slovačke manjine. Isto tako Kuric (2012) navodi da slovačka udruženja i matice sa svojim aktivnostima obogaćuju društveni i kulturni život u Republici Hrvatskoj.

Savez Slovaka u Republici Hrvatskoj bio je pokretač i izdavačke djelatnosti radi proširivanja kruga čitatelja na slovačkom jeziku jer slovačka manjina mora, kako navodi Kuric (2012):

„zabilježiti i izdati sve ono što je potrebno sačuvati za buduće naraštaje. Izdavati knjige na slovačkom jeziku imat će smisla bude li dovoljno velik krug čitateljske javnosti koja će biti sposobna razumjeti slovačke tekstove.“

Time se ne želi umanjiti važnost radova o slovačkoj manjini u Republici Hrvatskoj koji nastaju na hrvatskom jeziku.

Promicanju slovačkog jezika pomaže i osnivanje časopisa na slovačkom jeziku *Prameň* 1992. godine u kojem se (sada i *on-line*) objavljuju vijesti o aktivnostima pripadnika slovačke nacionalne manjine u Hrvatskoj, tekstovi o povijesti slovačkih naselja i ljudi, literarni radovi na slovačkom jeziku. Do 2011. izdano je 219 brojeva časopisa *Prameň* s 5 358 članaka u kojima je sudjelovalo više od 100 dopisnika. Od osnutka Matice slovačke/Saveza Slovaka izdano je više od 50 knjiga. Važnom aktivnošću matica i Saveza Slovaka može se smatrati sastavljanje i provedba projekata koji nose naslove *Antiasimilacijski program* radi okupljanja slovačke manjine oko jezika i za jezik, osvještavanja činjenice da je jezik nositelj identiteta. Rezultat je tih programa organiziranje nastave slovačkog jezika, seminara na slovačkom jeziku, što odstupa od ustaljenog okvira manjinskog folklora i svakako predstavlja višu razinu svijesti o značenju jezika i identiteta. Projekte financira Ured za Sloake izvan domovine u Bratislavi, a realizira se u mjestima u kojima postoje ogranci Matice slovačke u Republici Hrvatskoj. Organiziranje nastave na slovačkom jeziku glavna je aktivnost kojom se njeguje slovački jezik.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Razine istraživanja

Provesti istraživanje na polju jezičnih politika složen je pothvat, kako je to naveo Scharnhorst (2007:10), jer se pitanje jezičnih politika ne može riješiti samo u okviru jezikoslovlja, već mora u sebi sadržavati i ekonomske, pravne, sociološke, religijske, moralne, političke, demografske, odgojne i obrazovne elemente. Lingvisti često zanemaruju tu činjenicu (o jezičnom centrizmu (*linguicentrism*) govori Spolsky 2004) da sve navedene znanstvene grane imaju svoj udio u jezičnim politikama i svakako se moraju konzultirati kad se obrađuje bilo koja tema koja se dotiče jezičnih politika. Stoga se ovo istraživanje oslanja na teorije na temu jezičnih politika i jezičnog planiranja vezane uz manjinske jezike, a koje uključuju ekonomske, pravne, sociološke, odgojne i obrazovne elemente.

Istraživanje započinje utvrđivanjem ciljeva i oblikovanjem istraživačkih pitanja. U nastavku slijedi prikupljanje materijala za analizu sadržaja (teorije i zakonodavstvo vezani uz manjinske jezike, jezične politike i slovačku manjinu) i analiza prikupljenih materijala. Za sastavljanje upitnika nužno je definirati varijable, oblikovati i prilagoditi pitanja. Nakon toga slijedi utvrđivanje kriterija za odabir uzorka i provođenje ispitivanja (na terenu). Podatke prikupljene upitnikom analizira se i usustavljuje kako bi ih se moglo interpretirati i sintetizirati zaključke.

5.2. Tehnike i metode rada

Budući da se radi o složenoj tematici, u radu su primijenjene sljedeće metode: metoda pojmovne analize, analize postojećeg zakonodavstva u Europskoj uniji i Republici Hrvatskoj, u međunarodnom pravu i nacionalnom pravu, metoda analize i usporedbe podataka dobivenih na temelju upitnika. Primjenjuju se analitička, sintetička i komparativna metoda analize sadržaja. Tehnike rada koje se primjenjuju u radu jesu terenski rad i ispitivanje s pomoću upitnika.

Postavlja se hipoteza da su dokumenti koji reguliraju jezične politike Europske unije samo okvirno jamstvo za ostvarivanje jezičnih prava govornika malih jezika u Europskoj uniji, i to teorijska osnova za ostvarivanje navedenih prava koju treba potvrditi provjerom dokumentacije o jamstvima na pravo uporabe slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj.

Nadalje, postavlja se i hipoteza da je za ostvarenje jezičnih prava govornika malih jezika nužna promjena i odnosa većinske zajednice prema govornicima malih jezika i odnosa samih govornika malih jezika prema većinskoj zajednici na primjeru analize položaja slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj i njegove „uporabne vrijednosti“ (Ammon 2015) u sadašnjim uvjetima kad je Republika Hrvatska punopravna članica Europske unije.

Prema podacima DZS-a za 2011. godinu¹⁵⁹ u Republici Hrvatskoj ima 4 753 pripadnika slovačke manjine, a 3 792 osoba navodi slovački jezik kao materinski jezik. Prema podacima Slovačkog kulturnog centra u Našicama, 1991. godine u Republici Hrvatskoj bilo je registrirano 5 265 govornika slovačkog jezika, deset godine kasnije broj govornika slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj smanjio se na 3 993, a 2011. godine taj je broj iznosio 3 792. Ovaj podatak ukazuje na promjene koje utječu na status slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Glavni cilj je ovog rada dobiti uvid u vezu između jezika, kulture i identiteta u slovačkoj manjinskoj zajednici u Republici Hrvatskoj kombinacijom kvalitativne i kvantitativne metode. Kako bi se utvrdilo jesu li jezične politike u Republici Hrvatskoj s obzirom na slovački jezik kao manjinski jezik dostatan okvir za održivost jezika temeljem analize sadržaja prikazuje se povijesni i sadašnji položaj i uloga malih jezika u Europskoj uniji na primjeru slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Proučavanjem postojeće literature daje se povijesni prikaz uzroka i tijeka doseljavanja Slovaka u Republiku Hrvatsku (vidi 4. poglavlje).

Ključna pitanja istraživanja jesu slovački kao manjinski jezik, njegov položaj i status u većinskoj hrvatskoj jezičnoj zajednici, stavovi koji prevladavaju prema jeziku i jezičnoj praksi koju primjenjuju članovi manjinske zajednice, posljedice dugog i intenzivnog kontakta između hrvatske i slovačke jezične zajednice, načela i mehanizmi koje članovi zajednice aktiviraju (mladi – stari, ženski – muški, aktivni – neaktivni članovi) kad se koriste svojim jezičnim repertoarom kako bi konstruirali i pregovarali o različitim identitetima i ulozi manjinskog jezika u stvaranju svojega (manjinskog) identiteta. Ovo istraživanje može poslužiti u proširenom komparativnom istraživanju koje bi se provelo među pripadnicima slovačke manjine, primjerice u Mađarskoj ili u Austriji.

¹⁵⁹ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2. Stanovništvo prema gradovima/općinama, popis 2011. http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html

5.3. Sadržaj upitnika

Prije nego se pristupilo istraživanju trebalo je prikupiti materijale za analizu sekundarnih izvora, i to relevantnu teorijsko-znanstvenu i zakonodavno-dokumentacijsku građu. Istraživačka pitanja u širem kontekstu navedene teme oblikovana su prema pitanjima relevantnim za jezično planiranje, a to su „tko govori koji jezik kome, kada i zašto?“ na temelju definicije jezičnog planiranja prema Cooper (1989:31). Ova općenita pitanja pretvorena su u niz varijabli kojima se oblikuju pitanja u upitniku. Upitnik koji se upotrebljava u ovom istraživanju sastavljen je na hrvatskom jeziku jer se preliminarnim istraživanjem uzorka utvrdilo da većina pripadnika slovačke manjine govori hrvatski jezik i da je dvojezična. U dvojezičnim sredinama izbor jezika za sastavljanje upitnika osjetljivo je pitanje koje svakako treba u preliminarnim istraživanjima razjasniti. Istraživanje koje se provodi isključivo na većinskom jeziku ujedno se smatra i ograničenjem ovoga rada jer bi za istraživanje svakako bilo zanimljivo i korisno dobiti stvarni uvid u jezične kompetencije ispitanika u slovačkom jeziku.

U upitnik su uključeni sociodemografski pokazatelji kao što su dob, spol, stupanj obrazovanja, zaposlenost, mjesto rođenja i mjesto stanovanja, domene jezične uporabe kao primjerice obitelj, posao, javni prostor, mediji. Nadalje, pitanja iz područja jezične kompetencije uključivala su procjenu ovladavanja jezičnim vještinama govora, pisanja, čitanja i slušanja. Skupina pitanja vezanih uz stavove prema jeziku i jezičnoj politici uključuje pokazatelje vezane za jezik i medije, obrazovni sustav, javni sektor. Pokazatelji su oblikovani u ukupno 47 pitanja (s više potpitanja) vezano uz uporabu jezika. Za ispunjavanje upitnika predviđeno je 60 minuta, ispitano je 59 pripadnika slovačke manjine iz 15 naselja u Republici Hrvatskoj. Svi su upitnici su uspješno popunjeni.

Upitnik za pripadnike slovačke manjine obuhvaća ukupno 49 pitanja i sastoji se od sedam skupina pitanja višestrukog izbora i otvorenih odgovora, i to:

- A) opći podatci o ispitaniku
- B) opći podatci o uporabi jezika (usvajanje i učenje jezika u obitelji, društvu i školi)
- C) podatci o (samo)procjeni jezičnih kompetencija ispitanika
- D) podatci o učestalosti uporabe jezika
- E) podatci vezani uz stavove o jeziku i motivima za učenje jezika, zastupljenosti slovačkog jezika u javnom životu, zakonodavstvu koje regulira uporabu slovačkog jezika, podatci vezani uz uporabu jezika na tržištu rada, te o održavanju jezika

- F) podatci o javnoj uporabi jezika
- G) podatci o uporabi jezika u i na medijima.

5.4. Odabir uzorka za istraživanje

Istraživanje je provedeno metodom slučajnog odabira uzorka od 59 ispitanika pripadnika slovačke manjine u Republici Hrvatskoj iz 15 mjesta u Republici Hrvatskoj (Jurjevac, Miljevc, Ilok, Rijeka, Osijeku, Josipovac Punitovački, Zdenci, Crikvenica, Našice, Brezik, Jakšić, Zokov Gaj, Grudnjak, Feričanci, Beljevina). Uzorak za znanstveno istraživanje treba biti reprezentativan. Ovaj je uzorak reprezentativan utoliko što predstavlja slovačku manjinu iz raznih krajeva Republike Hrvatske. Međutim, u ovom istraživanju uzorak ispitanika bio je napravljen i slučajnim odabirom. Razlog za slučajni odabir uzorka jest namjera da istraživanje uključi ispitanike koji predstavljaju ukupnu populaciju slovačke manjine iz svih dijelova Republike Hrvatske bez posebne stratifikacije.

Zbog opsežnosti upitnika, kao i zbog činjenice da se radi o problematici koja zahtjeva potpuno razumijevanje ovo istraživanje provedeno je isključivo u dobnoj skupini starijoj od 18 godina, te je na taj način donja dobna granica od 18 godina bila jedini uvjet vezano za odabir uzorka.

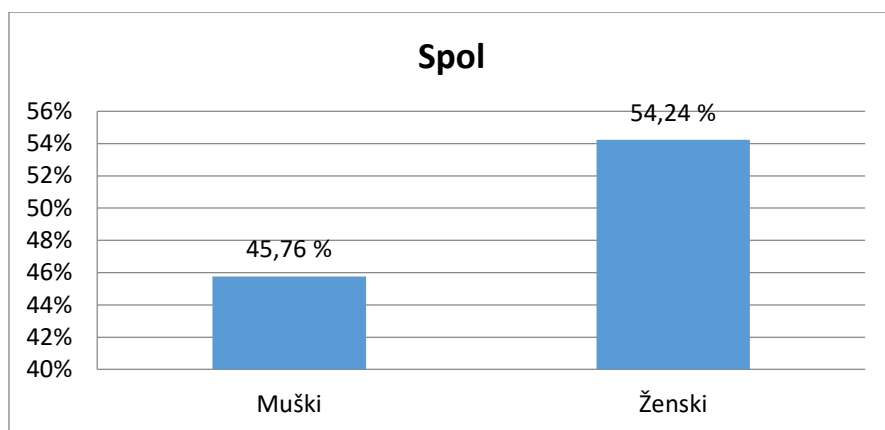
Ispitivanja je provedeno od svibnja do srpnja 2016. metodom upitnika i to osobnim kontaktom istraživača s ispitanicima uz uvodne napomene o razlozima, svrsi i ciljevima ispitivanja. Dobiveni podatci predstavljaju primarni izvor istraživanja. Kako bi se mogle utvrditi korelacije u odgovorima, primijenjene su opće tehnike obrade podataka kao što je grupiranje rezultata, brojenje, povezivanje nakon što su prikupljeni upitnici s odgovorima ispitanika. Kriteriji usporedbe dobivenih rezultata bili su pripadnost dobnoj skupini i razina obrazovanja. Generacijska pripadnost kao kriterij usporedbe rezultata predstavlja dodanu vremensku dimenziju koja može ukazivati na promjene u stavovima o upotrebi jezika u raznim domenama života (problem očuvanja jezika, problem asimilacije, integracije). Nakon analize primarnih i sekundarnih izvora i usustavljivanja podataka oblikuju se moguća rješenja za buduće jezične politike vezane uz manjinske jezike.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA

6.1. Kvantitativna i kvalitativna analiza

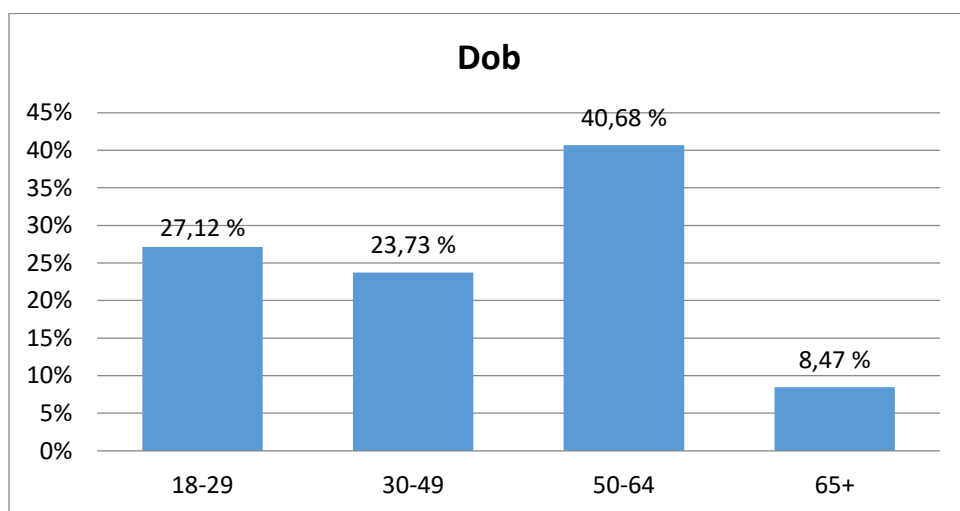
6.1.1. Opći podatci o ispitaniku

Uvodni dio upitnika odnosi se na opće podatke o ispitanicima koji se tiču spola, dobi, mjesta rođenja, prebivališta, stupnja obrazovanja i pripadnosti nacionalnoj manjini. Od ukupno pedeset devet (59) ispitanika, trideset dvoje (32) je ženskih i dvadeset sedam (27) muških ispitanika.

Slika 1: Pripadnici slovačke manjine prema spolu

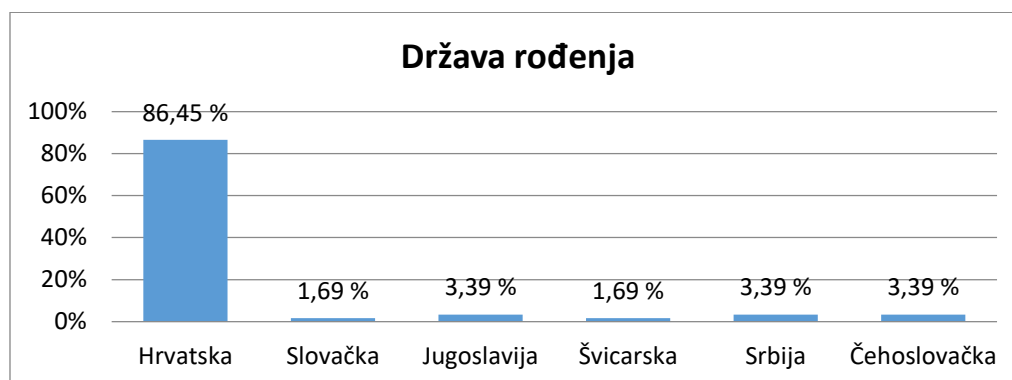
Šesnaest (16) ispitanika u dobi je od 18 do 29 godina, četrnaest (14) ispitanika u dobi je od 30 do 49 godina, dvadeset četiri (24) ispitanika u dobi su od 50 do 64 godine i samo pet (5) ispitanika u dobi je starijoj od 65 godina.

Slika 2: Pripadnici slovačke manjine prema dobi

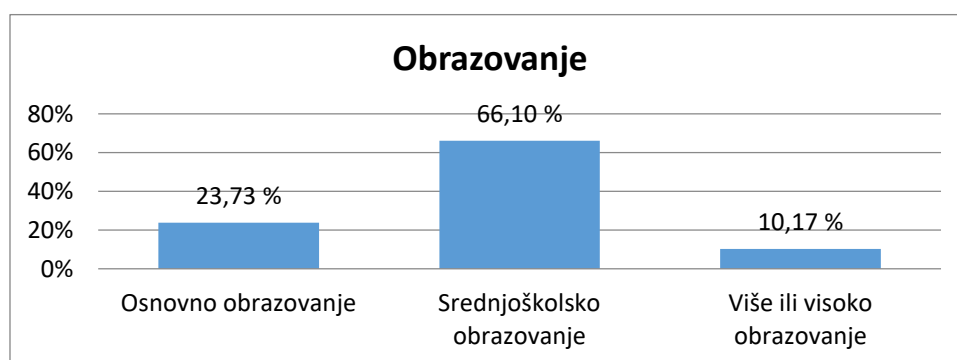
Većina ispitanika (52 ispitanika) rođena je u Republici Hrvatskoj, po jedan (1) u Slovačkoj, Švicarskoj, po dva (2) ispitanika navode da su rođena u Čehoslovačkoj, Srbiji i Jugoslaviji.

Prema navodima ispitanika o mjestu rođenja većinu populacije ispitanika čini populacija rođena u mjestu Jurjevac, njih deset (10), po osam (8) ispitanika rođeno je u Osijeku i Virovitici, pet (5) ispitanika rođeno je u Vukovaru, po četvero (4) u Đakovu, Našicama i Miljevcima, po dva (2) ispitanika rođena su u Iloku i Orahovici, po jedan (1) ispitanik rođen je u Četekovcu, Vinkovcima, Đurđenovcu, Josipovcu Punitovačkom, Bačkoj Palanci (Srbija), Novom Sadu (Srbija), Požegi, Trnavi (Slovačka), Slankamenskom Vinogradu (Srbija), Považskoj Bistrici (Slovačka), Wetzikonu (Švicarska), Košicama (Slovačka). Većina ispitanika, i to njih sedamnaest (17) živi u Jurjevcu, trinaest (13) u Miljevcima, jedanaest (11) u Iloku, četvero (4) u Rijeci, troje (3) u Osijeku, dvoje (2) u Josipovcu Punitovačkom i po jedan (1) u Zdencima, Crikvenici, Našicama, Breziku, Jakšiću, Zokovu Gaju, Grudnjaku, Feričancima, Beljevini.

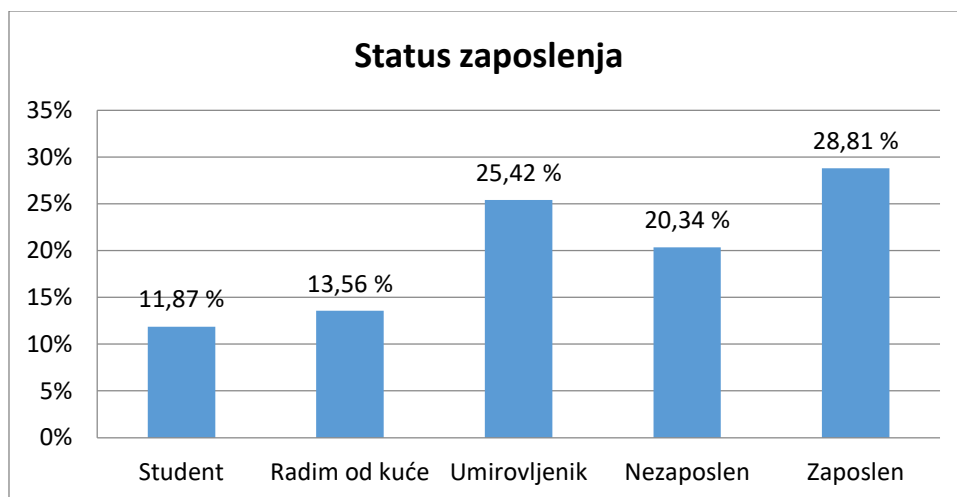
Slika 3: Pripadnici slovačke manjine prema državi rođenja

Prema razini obrazovanja većinu uzorka čine ispitanici sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem, i to ukupno trideset devet (39) ispitanika, četrnaest (14) ispitanika ima završeno osnovno obrazovanje, a šest (6) ispitanika više ili visoko obrazovanje.

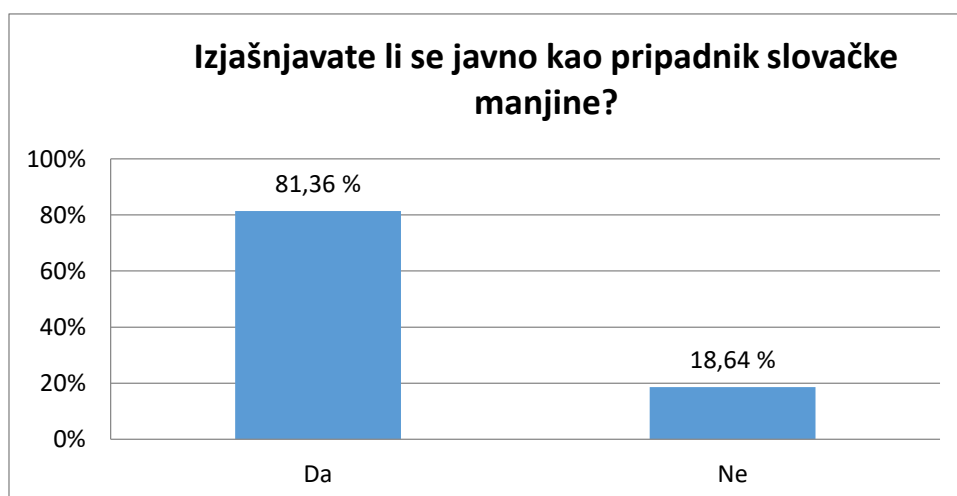
Slika 4: Pripadnici slovačke manjine prema stupnju obrazovanja

U ukupnoj populaciji ispitanika većina je zaposlena, i to sedamnaest (17), dvanaest (12) ispitanika ima status nezaposlene osobe. S obzirom na podatak da je u uzorku čak 40,68 % ispitanika u dobi od 50 do 64 godine, broj umirovljenih ispitanika iznosi petnaest (15), što je 25,42 %. Samozaposlenih (kao domaćica ili poljoprivrednik) ispitanika ima osam (8), a studenata je sedam (7).

Slika 5: Pripadnici slovačke manjine prema zaposlenosti

Većina ispitanika (81,36 %) pripada slovačkoj nacionalnosti. Pripadnicima slovačke manjine izjasnilo se četrdeset osam (48) ispitanika, dok se jedanaest (11) ispitanika ne izjašnjavaju Slovacima.

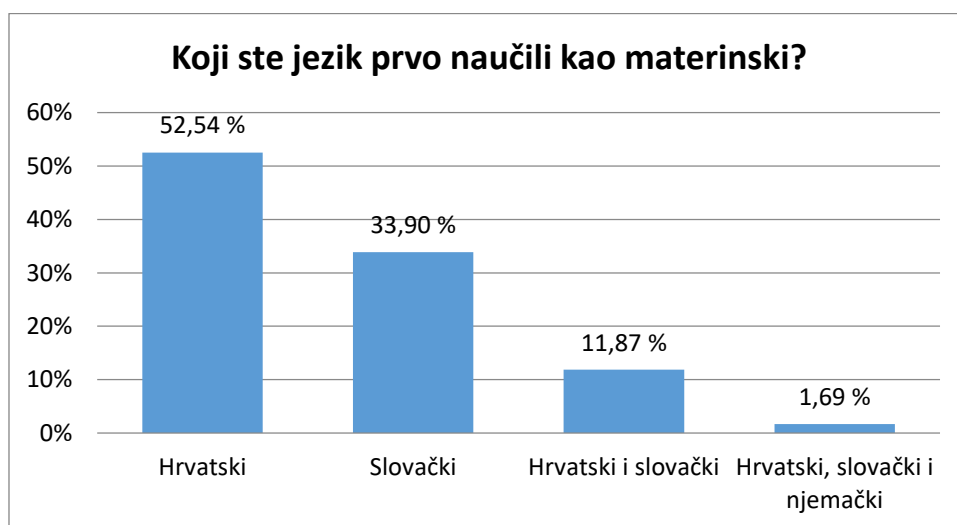

Slika 6: Pripadnici slovačke manjine koji se javno izjašnjavaju kao Slovaci

6.1.2. Opći podatci o uporabi jezika (usvajanje i učenje jezika u obitelji, društvu i školi)

Druga skupina pitanja u upitniku odnosi se na podatke o uporabi jezika. Na pitanje koji su jezik prvo naučili većina (32) ispitanika odgovorila je da su kao materinski jezik prvo naučili hrvatski jezik, dvadeset (29) ispitanika naučilo je slovački jezik kao prvi jezik, sedam (7) ispitanika navodi da su prvo naučili hrvatski i slovački jezik kao materinski jezik, dok je jedan (1) ispitanik kao prvi jezik naučio njemački jezik.

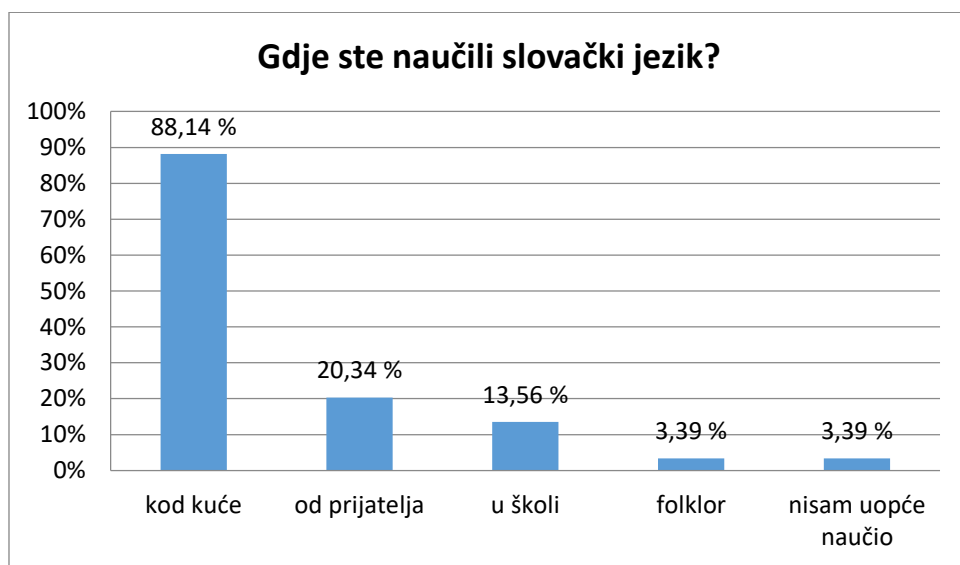
Podatak da je većina ispitanika (52,54 %) kao prvi jezik u obitelji naučila hrvatski jezik može se objasniti kao rezultat procesa prilagodbe slovačke manjine većinskoj hrvatskoj govornoj sredini i asimilacijskim tendencijama većinskog jezika. Unatoč snažnom utjecaju većinskog jezika 33,90 % ispitanika navodi da su kao prvi jezik u obitelji naučili slovački jezik. Mogući razlog za navode 11,87 % ispitanika da su kao prvi jezik u obitelji naučili hrvatski i slovački jest nedovoljno sjećanje ili neodlučnost o tome koji jezik su naučili kao materinski.

Slika 7: Jezik koji su pripadnici slovačke manjine prvo naučili kao materinski jezik

Na pitanje gdje su naučili slovački jezik bilo je moguće dati više od jednog odgovora. Kod kuće su slovački jezik naučila pedeset dva ispitanika (52), među prijateljima je slovački naučilo dvanaest (12) ispitanika, u školi je slovački naučilo osam (8) ispitanika, a dvoje (2) je naučilo slovački sudjelovanjem u folklornoj skupini Slovaka, dok dva (2) ispitanika uopće ne govore slovački jezik. Visok postotak ispitanika (88,14 %) koji kao odgovor na ovo pitanje navode da su slovački jezik naučili kod kuće govori u prilog činjenici da se u višejezičnoj zajednici materinski jezik uči i njeguje prije svega kod kuće, u obitelji. Obitelj predstavlja glavnu domenu

u kojoj se usvaja materinski jezik i koja je odgovorna za održavanje jezika, što potvrđuju i podatci ovoga istraživanja. Ovaj podatak govori u prilog teoriji da manjinski jezik nije ugrožen ako ne postoji konfliktni potencijal (Schjerve 1990:223) jer u obitelji koja predstavlja podsustav manjinske zajednice slovački jezik još ima svoju funkcionalnu pragmatičnu ulogu i nije obezvrijeđen. U obitelji se donose (nenamjerno i namjerno) odluke o prijenosu kulture i jezičnog naslijeđa i obitelj ima odgovornu ulogu kakav stav će djeca imati prema jeziku manjine. Na temelju navoda ispitanika zaključuje se da komunikacija u obitelji nije otežana niti ograničena, te da se kod govornika ne radi o „polujezičnosti“ jer dobro vladaju i većinskim jezikom.

Slika 8: Mjesto na kojem su pripadnici slovačke manjine naučili slovački jezik

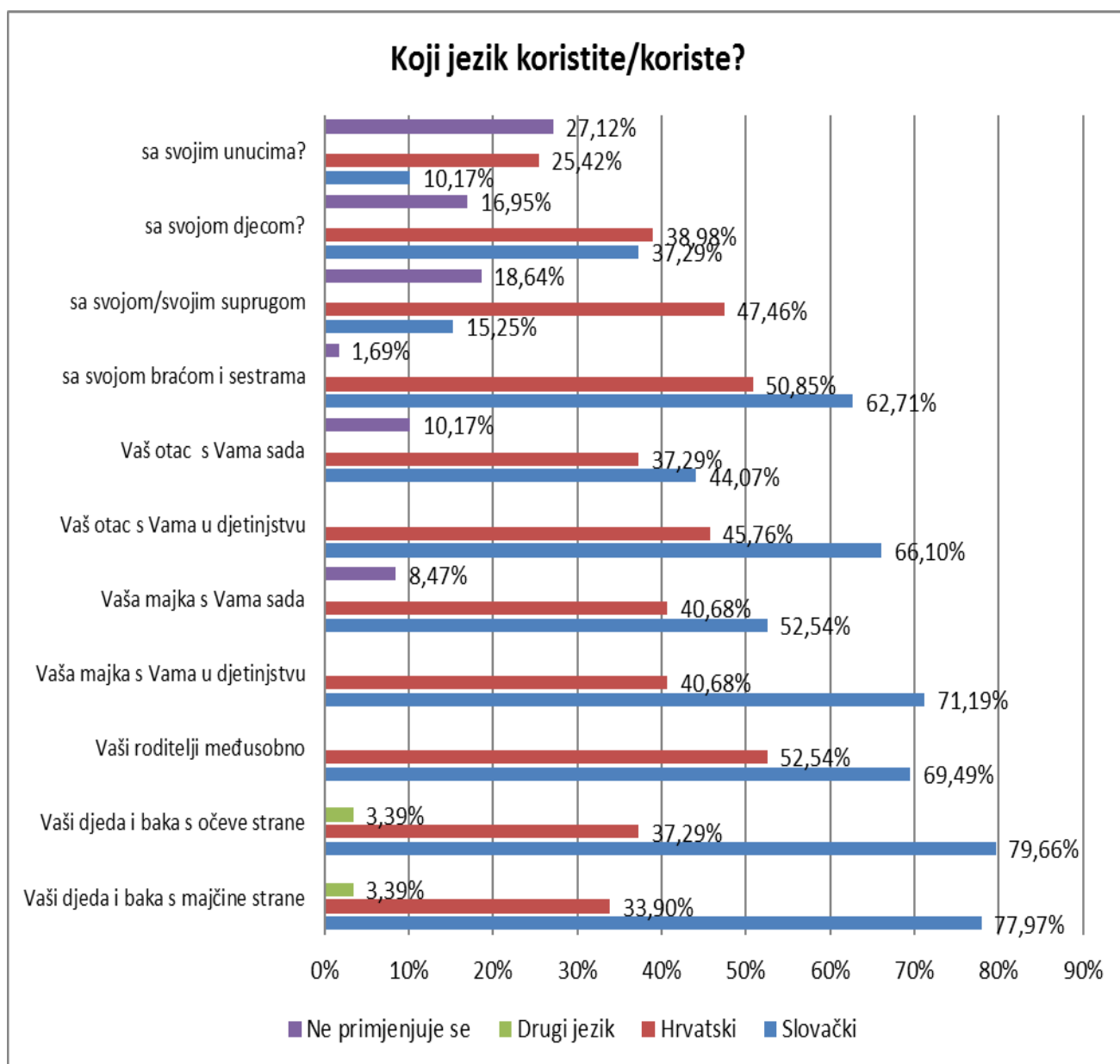
Na kojem su jeziku članovi obitelji ispitanika razgovarali u komunikaciji s ispitanicima pitanje je na koje je moguće dati više odgovora i to slovački jezik, hrvatski jezik, neki drugi jezik, uz navođenje tog jezika ili je odgovor mogao biti da se pitanje ne primjenjuje na pojedine članove obitelji. Četrdeset šest (46) ispitanika navodi da su njihovi djed i baka s majčine strane govorili slovački jezik, četrdeset sedam (47) ispitanika navodi da su slovačkim jezikom govorili ili govore njihov djeda i baka s očeve strane, kod četrdeset jednog (41) ispitanika roditelji međusobno govore ili su govorili slovački jezik, s četrdeset dvoje (42) ispitanika slovački je govorila u njihovu djetinjstvu njihova majka, s trideset jednim (31) ispitanikom slovački jezik govori njihova majka s njima i sad, s trideset devet (39) ispitanika slovački je govorio ili govori njihov otac s njima u djetinjstvu, s dvadeset šest (26) ispitanika njihov otac s njima i sad govori slovački jezik.

Trideset sedam (37) ispitanika navodi da sa svojom braćom i sestrama govori ili je govorilo slovački jezik, devet (9) ispitanika govori/govorilo je slovački jezik sa svojom/svojim suprugom, dvadeset dvoje (22) ispitanika govori/govorilo je slovački jezik sa svojom djecom i šest (6) ispitanika govori/govorilo je slovački sa svojim unucima. Dvadeset (20) ispitanika navodi da su djed i baka s majčine strane govorili hrvatski jezik, dvadeset dva (22) ispitanika navodi da su hrvatskim jezikom govorili ili govore djed i baka s očeve strane, kod trideset jednog (31) ispitanika roditelji međusobno govore ili su govorili hrvatski jezik, s dvadeset četiri (24) ispitanika hrvatski je govorila u njihovu djetinjstvu njihova majka, s dvadeset četiri (24) ispitanika hrvatski govori njihova majka s njima sada, s dvadeset sedam (27) ispitanika hrvatski je govorio ili govori njihov otac s njima u djetinjstvu, s dvadeset dva (22) ispitanika njihov otac s njima i sad govori slovački jezik, trideset (30) ispitanika sa svojom braćom i sestrama govori ili je govorilo slovački jezik, dvadeset osam (28) ispitanika govori/govorilo je slovački jezik sa svojom/svojim suprugom, dvadeset troje (23) ispitanika govori/govorilo je slovački jezik sa svojom djecom i petnaest (15) ispitanika govori/govorilo je slovački sa svojim unucima. Dva (2) ispitanika navode mađarski kao neki drugi jezik kojim su se koristili njihovi djed i baka s majčine i očeve strane.

Iz podataka o tome kojim se jezikom koriste ili su se koristili u obitelji (s članovima obitelji) zaključujemo da se ispitanici slovačkim jezikom koriste najčešće u komunikaciji s braćom i sestrama (62,71 %), sa svojim roditeljima u djetinjstvu (s majkom u djetinjstvu 71,19 % i s ocem u djetinjstvu 66,10 %), sa svojim roditeljima i sad (s majkom sad 52,54 % i s ocem sad 44,07 %) te da se roditelji međusobno koriste slovačkim kao jezikom komunikacije (69,49 %). Iz podataka se isto tako može zaključiti da je uporaba slovačkog jezika oslabjela ako usporedimo podatke o komunikaciji s roditeljima u djetinjstvu (intenzivnije) s onima koji govore o komunikaciji s roditeljima sad (manjeg intenziteta za oko 20 %). Sa svojom djecom slovački govori samo 37,29 %, a s unucima samo 10,17 % ispitanika. Za razumijevanje pojave intergeneracijskog transfera u istraživanju se pokazuje značajnim podatak o tome da gotovo 80 % ispitanika navodi da sa svojim djedovima i bakama govore slovački jezik.

Iako smo u prethodnom pitanju zaključili da je većina ispitanika slovački jezik naučila u obitelji te da ne postoji konflikti potencijal koji bi nastao iz negativnog stava prema manjinskom jeziku u obitelji podaci vezano uz uporabu jezika u obitelji sa stajališta intergeneracijskog transfera manjinskog jezika zaključujemo da je proces asimilacije manjinskog stanovništva u tijeku. Podatci o uporabi jezika u obitelji na temelju intergeneracijskog transfera pokazatelj je postojanja ili nepostojanja ovog procesa. Obrazloženje za smanjenje komunikacije na

slovačkom jeziku između roditelja i djece u usporedbi s komunikacijom koja je postojala između roditelja i njihovih baka i djedova nalazimo i u stajalištu roditelja da je učenje manjinskog jezika njihovoj djeci omogućeno u okviru obveznog obrazovanja i to na književnom slovačkom jeziku, što smatraju prednošću, ali i nedostatkom jer oni sami ne govore književni slovački jezik. Ovakva mogućnost njegovanja slovačkog jezika u prošlosti nije postojala i roditelji su zapravo svojoj djeci bili jedini izvor materinskog jezika. S druge strane starije generacije su i slabije govorile većinski jezik te je komunikacija s djecom nekoć bila jedino moguća na manjinskom jeziku. Dok mlađe generacije slovački jezik uče i njeguju u školi, intenzitet komunikacije na slovačkom jeziku u samoj obitelji smanjuje se.

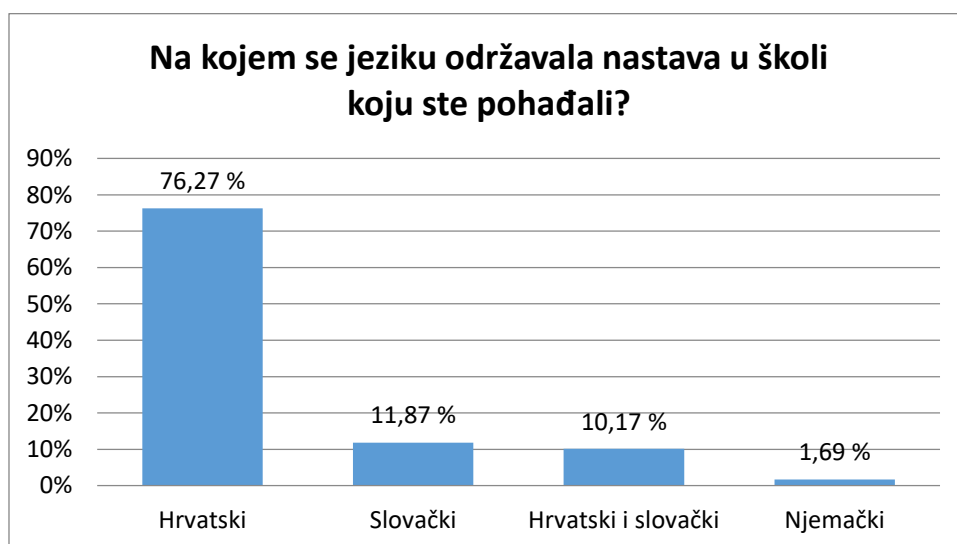

Slika 9: Jezik kojim su se pripadnici slovačke manjine koristili ili koriste u obitelji

U pitanju broj 10 vezanom uz upotrebu jezika u školi, ispitanici su trebali navesti na kojem se jeziku održavala nastava u školi koju su pohađali. Četrdeset osam (48) ispitanika navodi da se nastava održavala na hrvatskom jeziku, sedam (7) na slovačkom jeziku, šest (6) ispitanika navodi da se nastava održavala dijelom na hrvatskom (osim stranog jezika) i dijelom na slovačkom (osim stranog jezika), a jedan (1) ispitanik navodi da se nastava održavala samo na njemačkom jeziku.

U Republici Hrvatskoj u obrazovanju slovačke manjine u uporabi je model C prema kojem pripadnici slovačke manjine pohađaju dva sata tjedno nastavu slovačkog jezika i jedan sat njegovanja slovačke kulture. U osnovnoj školi u Josipovcu Punitovačkom učenici imaju pet sati, a u Iloku tri sata nastave na slovačkom jeziku tjedno.

Velik postotak (76,27 %) navoda o tome da se nastava održava samo na hrvatskom jeziku može se tumačiti činjenicom da nije u svim mjestima s pretežito slovačkim stanovništvom bilo prilike za pohađanje nastave u školama prema modelu C. Budući da se ovdje većim dijelom radi o navodima generacije koja je sada u dobi od 50 – 64 godine (više od 40 % ispitanika u uzorku istraživanja), na temelju povijesnog pregledu o slovačkoj manjini i slovačkom kao manjinskom jeziku u Republici Hrvatskoj u potpoglavljima 4.2.1. i 4.2.2. zaključujemo da se nastava u vrijeme njihova školovanja sedamdesetih godina 20. stoljeća uglavnom održavala samo na hrvatskom jeziku.

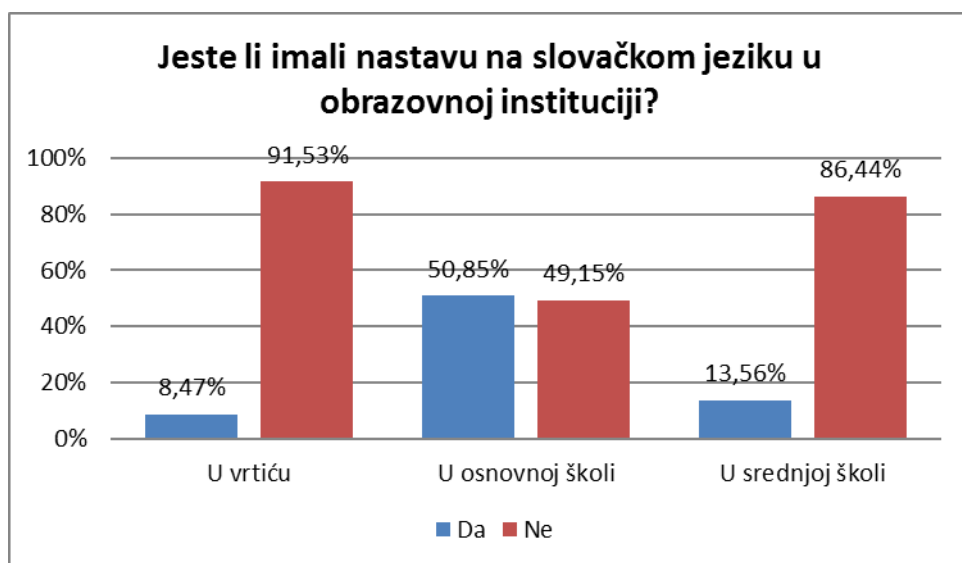

Slika 10: Jezik na kojem se održavala nastava u školi koju su pohađali pripadnici slovačke manjine

U vrtiću je slovački jezik učilo svega pet (5) ispitanika, u osnovnoj je školi trideset (30) ispitanika pohađalo nastavu na slovačkom jeziku (Slovački jezik kao nastavni predmet), dok je u srednjoj školi samo osam (8) ispitanika imalo Slovački jezik kao nastavni predmet.

Iz podataka o ustanovama u sustavu obrazovanja u Republici Hrvatskoj u kojima postoji mogućnost obrazovanja na slovačkom jeziku vidljivo je da se slovački jezik njeguje uglavnom na razini osnovnoškolskog obrazovanja, gdje je više od polovice ispitanika pohađalo nastavu njegovanja slovačkog jezika dok podatkom o broju i sjedištu vrtića koji nude učenje slovačkog jezika za djecu predškolske dobi u ovom istraživanju ne raspolažemo. Raspolažemo podatkom da se u osnovnoj školi u Bibinju od 2016. godine organizira nastava slovačkog jezika za učenike kao izvannastavna aktivnost.

U okviru srednjoškolskog obrazovanja nudi se pohađanje nastave slovačkog jezika i kulture za nacionalne manjine ovisno o interesu pripadnika slovačke manjine na određenom području; slovački se jezik u Republici Hrvatskoj uči u srednjoj školi u Iloku i u gimnaziji u Požegi.

Slika 11: Obrazovna institucija u kojoj se održavala nastava na slovačkom jeziku

6.1.3. Podatci o (samo)procjeni jezičnih kompetencija ispitanika,

Sljedeća je skupina pitanja vezana uz poglavlje pod naslovom **Jezične kompetencije**. Od ispitanika se traži da sami procijene svoje jezične kompetencije poznavanja slovačkog jezika ocjenama od nedovoljan do odličan za četiri jezične vještine (govorenje, pisanje, čitanje i slušanje).

Ovdje se prije svega moralo odrediti smatraju li ispitanici slovački jezik kojim oni govore svojim materinskim jezikom. Neki jezik nazivamo materinskim ako su ispunjeni kriteriji podrijetla, identifikacije, kompetencije i funkcije. Drugim riječima, materinski jezik je onaj jezik koji je osoba prvo naučila, jezik s kojim se osoba identificira, jezik s kojim ga drugi identificiraju kao izvornog govornika toga jezika, onaj jezik koji osoba najbolje govori i jezik koji osoba najčešće upotrebljava (Skutnabb-Kangas 1984:18).

Deset (10) ispitanika ocijenilo je da odlično govori slovački jezik, dvadeset jedan (21) ispitanik procjenjuje da odlično razumije slovački jezik, sedam (7) procjenjuje da odlično piše na slovačkom jeziku, a jedanaest (11) svoju vještinu čitanja na slovačkom jeziku ocjenjuje odličnom ocjenom. Dvadeset četiri (24) ispitanika smatraju da govore slovački jezik vrlo dobro, četrnaest (14) ocjenjuje svoje razumijevanje slovačkog vrlo dobrim. Jedanaest (11) ispitanika smatra da vrlo dobro piše slovački jezik, a dvanaest (12) ocjenjuje svoju vještinu čitanja vrlo dobrom ocjenom.

Ocjenom dobar ocjenjuje petnaest (15) ispitanika svoju vještinu govora na slovačkom jeziku, devetnaest (19) smatra da dobro razumije, šest (6) smatra da dobro piše i šesnaest (16) smatra da dobro čita slovački jezik. Devet ispitanika ocjenjuje svoje govorne sposobnosti na slovačkom jeziku ocjenom dovoljan, a dvoje (2) ocjenom nedovoljan. Troje (3) ispitanika smatra da dovoljno razumije slovački jezik, a dvoje (2) ocjenjuje svoje razumijevanje slovačkog jezika nedovoljnim. Trinaest (13) ispitanika ocjenjuje svoju vještinu pisanja na slovačkom jeziku dovoljnom ocjenom, a čak dvadeset troje (23) ocjenom nedovoljan. Vještinu čitanja procjenjuje ocjenom dovoljan dvanaest (12) ispitanika, dok osam (8) smatra da je ocjena njihove vještine čitanja na slovačkom nedovoljan.

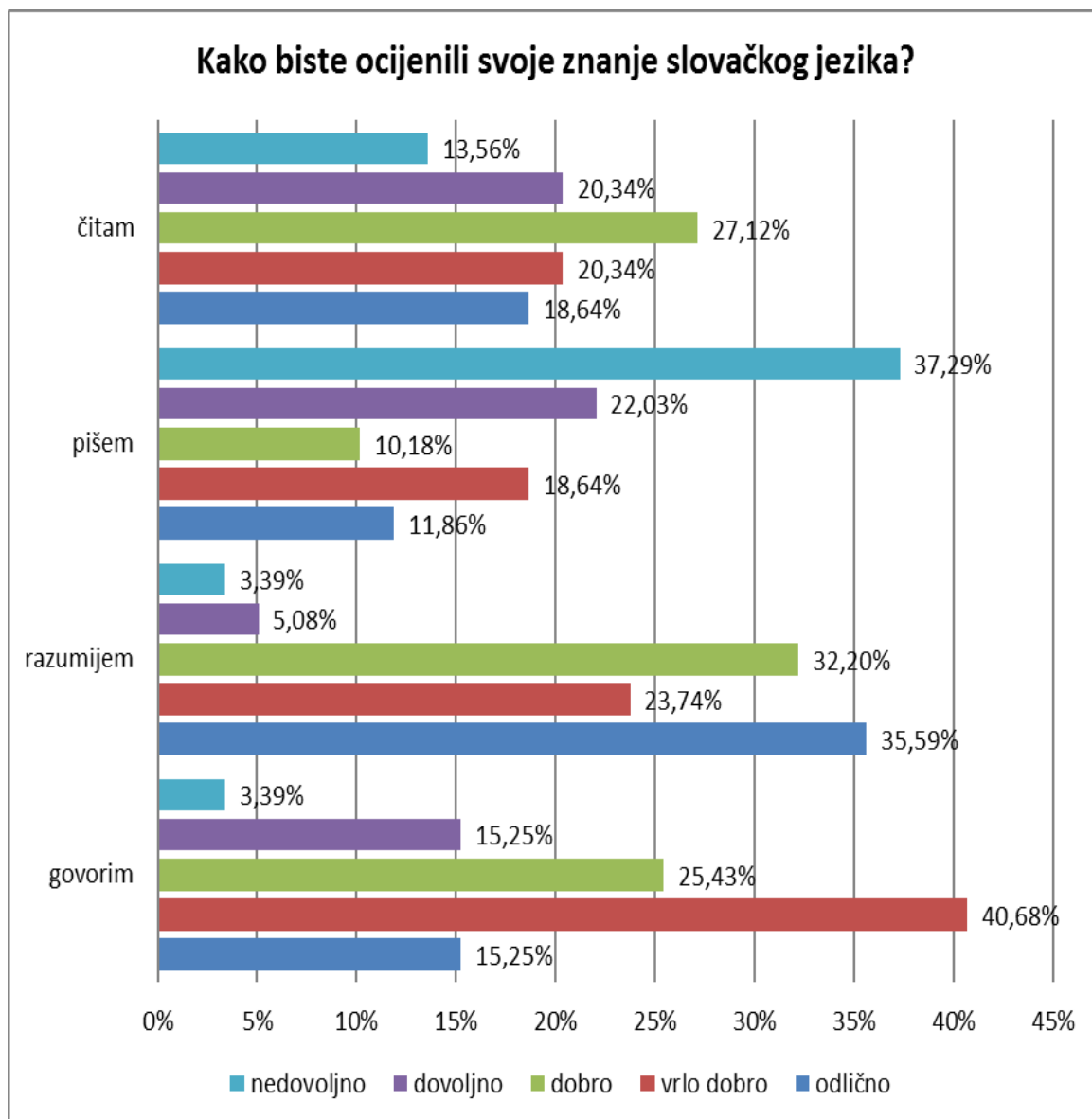
Prema podacima koje su ispitanici naveli za ocjenu svojih jezičnih kompetencija u vještinama govorenja, slušanja, pisanja i čitanja na slovačkom jeziku prosječna je ocjena za vještinu govorenja vrlo dobar, za vještinu slušanja odličan, za vještinu pisanja prosječna je ocjena dovoljan, a za vještinu čitanja prosječna je ocjena u ovoj populaciji ispitanika dobar.

Podatci pokazuju da 37,92 % ispitanika procjenjuje svoju vještinu pismenog izražavanja na slovačkom jeziku nedovoljnom, dok je ocjenom odličan svoju vještinu slušanja na slovačkom jeziku ocijenilo 35,59 %. Može se zaključiti da ispitanici procjenjuju da su njihove vještine usmene komunikacije na slovačkom jeziku razvijene, što govori o funkcionalnoj ulozi

slovačkog manjinskog jezika uglavnom kao sredstva usmene komunikacije među pripadnicima slovačke manjine. Podatak možemo tumačiti i tvrdnjom da se na komunikaciju na manjinskom jeziku primjenjuje osim osjećaja odanosti jeziku i teorija jezične uljudnosti (Uriarte 2016:693). Bez obzira na osjećaj odanosti svojem manjinskom jeziku bilingvalni govornici manjinskih jezika u slučaju neravnoteže informativnosti, a zbog težnje za socijalnim prihvatanjem čak i međusobno koristit će se većinskim jezikom kako bi izbjegli mogući komunikacijski sukob.¹⁶⁰ Osim jezičnih prava za održanje (opstanak) nekog manjinskog jezika važna je uporaba jezika koja je određena društvenom normom, jezičnom konvencijom i načelom jezične uljudnosti.

To što neka osoba nema ili ima slabije razvijene jezične kompetencije u materinskom jeziku može biti pokazatelj i da obrazovni sustav ili neki društveni podsustav (uključujući i obitelj) nije stvorio priliku i uvjete za učenje i uporabu izvornog materinskog jezika jer nedostatna uporaba jezika rezultira nedovoljnom kompetencijom. Posljedica zanemarivanja i otpora prema materinskom manjinskom jeziku od strane institucija koje su se obvezale omogućiti pravo na uporabu manjinskog jezika jest nedovoljna kompetencija govornika u izvornom materinskom jeziku koji ima status manjinskog jezika u nekom društvu.

¹⁶⁰ Teoriju jezične uljudnosti utemeljila je Robin T. Lakoff sedamdesetih godina 20. stoljeća. Teoriju su razradili Penelope Brown i Steven Levinson osamdesetih godina 20. stoljeća. Lakoff uljudnost definira kao izbjegavanje mogućnosti sukoba i olakšavanja interakcije sustavom interpersonalnih relacija u komunikaciji. Pravilo uljudnosti definira se poštivanjem socijalnih normi ponašanja prilagodbom izričaja i težnjom za socijalnim prihvatanjem. Brown i Stevenson u teoriju jezične uljudnosti uvode pojam svjesnosti (logika, zaključivanje) i lica (negativno i pozitivno lice kao dvije suprotstavljene strane gdje negativno lice želi neovisnost od sugovornika, dok pozitivno lice želi društvenu prihvaćenost) (Matešić 2015:105).

Slika 12: Ocjena jezičnih vještina slovačkog jezika pripadnika slovačke manjine

6.1.4. Podatci o učestalosti uporabe jezika

U dijelu upitnika koji se bavi pitanjem uporabe jezika ispitanici su trebali označiti koliko se često koriste slovačkim jezikom u navedenim situacijama. Ako se pitanje uopće ne odnosi na njih, ako se ne koriste bilo kojim jezikom u navedenoj situaciji ili primjerice nikad nemaju kontakt sa svojim rođacima ni na kojem jeziku ili nikad nisu bili na društvenim događanjima ni na kojem jeziku, trebaju označiti znakom X posljednju opciju u tablici s navodom „Pitanje se ne odnosi na mene“.

Kod kuće (u obitelji) redovito se slovačkim jezikom koristi dvadeset sedam (27) ispitanika, ponekad se slovačkim jezikom korisei dvadeset tri (23) ispitanika, nikad se slovačkim kod kuće ne upotrebljava samo šest (6) ispitanika. U komunikaciji s rođacima slovačkim se jezikom koriste redovito dvadeset tri (23) ispitanika, ponekad slovački jezik upotrebljava dvadeset šest (26) ispitanika, dok se devet (9) ispitanika nikad ne koristi slovačkim u komunikaciji s rođacima. Samo dva (2) ispitanika upotrebljavaju slovački jezik na poslu, jedanaest (11) ponekad i devetnaest (19) se nikad ne koristi slovačkim jezikom na poslu. Na devet (9) ispitanika to se pitanje ne odnosi.

U školi slovački jezik dva (2) ispitanika upotrebljavaju redovito, jedanaest (11) ponekad i trinaest (13) nikad. Deset (10) ispitanika navodi da se to pitanje ne odnosi na njih. S prijateljima slovačkim se jezik koristi sedamnaest (17) ispitanika redovito, trideset tri (33) ispitanika ponekad i osam (8) ispitanika nikad ne upotrebljava slovački jezik u ovoj domeni. Sa susjedima slovačkim se jezikom koristi devetnaest (19) ispitanika redovito, petnaest (15) ponekad i sedamnaest (17) nikad. Na jednog (1) ispitanika to se pitanje ne odnosi jer navodi da nema kontakata sa susjedima.

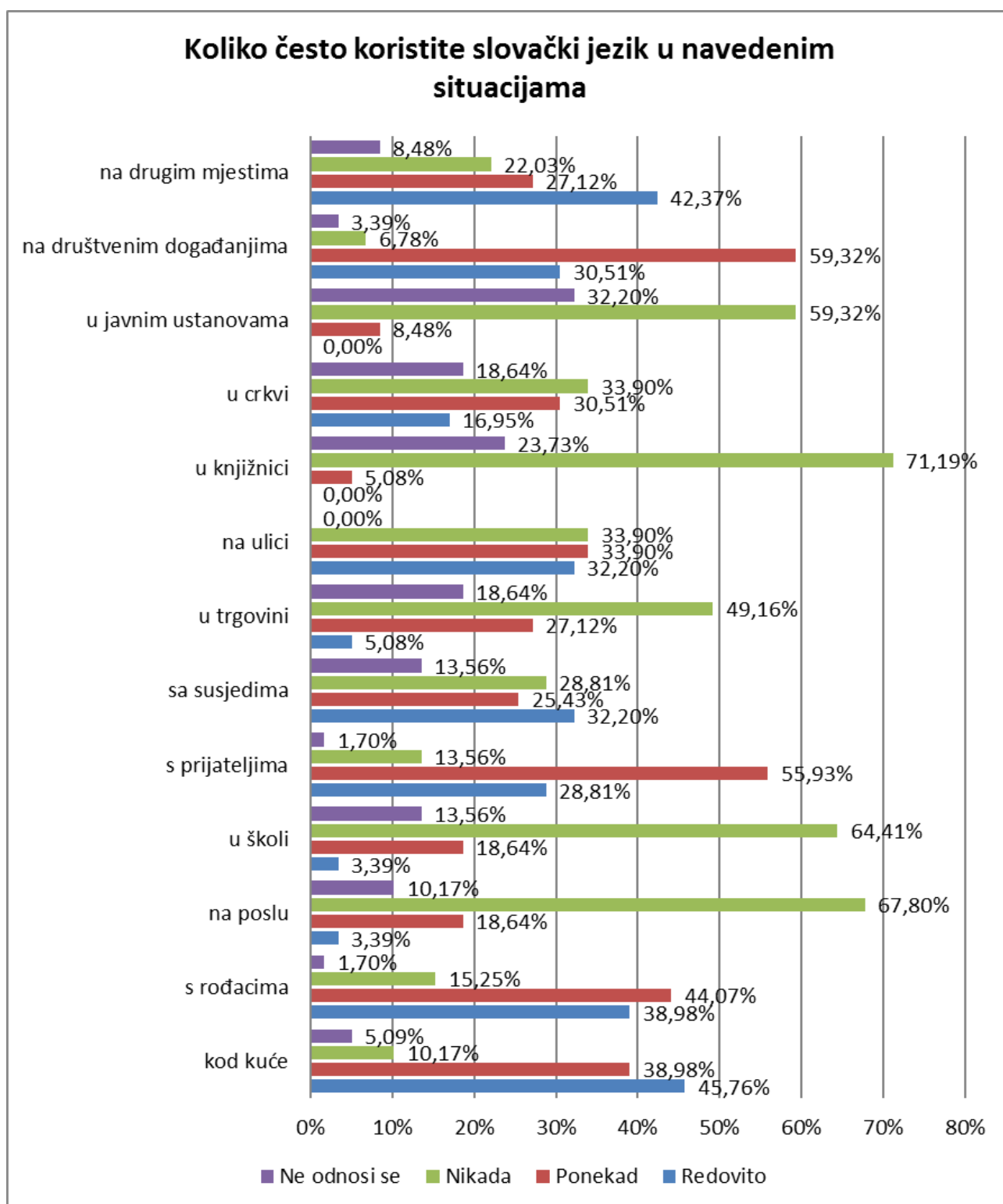
U trgovini slovački jezik tri (3) ispitanika upotrebljavaju redovito, ponekad šesnaest (16) ispitanika i nikad dvadeset devet (29) ispitanika. Na jednog (1) ispitanika to se pitanje ne odnosi. Na ulici slovački jezik devet (9) ispitanika upotrebljava redovito, dvadeset (20) ponekad i dvadeset (20) nikad. U knjižnici slovački jezik redovito ne upotrebljava nijedan ispitanik, ponekad tri (3) ispitanika i nikad trideset dva (32) ispitanika, dok se na dvanaest (12) ispitanika to pitanje ne odnosi jer navode da ne idu u knjižnicu. U crkvi slovačkim se jezikom koristi deset (10) ispitanika redovito, osamnaest (18) se ponekad koristi slovačkim u crkvi, a dvadeset (20) nikad ne upotrebljava slovački u crkvi. Na dva (2) ispitanika to se pitanje ne odnosi jer navode da ne idu u crkvu.

U javnim ustanovama kao što su porezna uprava, općine itd. slovačkim se jezikom ne koristi nijedan ispitanik, pet (5) ispitanika upotrebljava slovački ponekad, trideset pet (35) ispitanika nikad ne upotrebljava slovački u javnim ustanovama. Na dva (2) ispitanika to se pitanje ne odnosi. Na društvenim događanjima slovačkim jezikom redovito se koristi trinaest (13) ispitanika, ponekad trideset pet (35) ispitanika, dok se četiri (4) ispitanika nikad ne koriste slovačkim jezikom u toj prilici. Na tri (3) ispitanika to se pitanje ne odnosi.

Ispitanici su imali priliku navesti i na kojim drugim mjestima redovito upotrebljavaju slovački jezik. Tako pet (5) ispitanika navodi da se redovito koristi slovačkim jezikom na smotrama Slovaka. Dvadeset jedan (21) ispitanik navodi da ponekad upotrebljava slovački jezik u tim prilikama, a trinaest (13) ispitanika navodi da se slovačkim nikad ne koriste na drugim mjestima.

Rezultati prikupljeni u ovom poglavlju o uporabi jezika podupiru već potvrđene rezultate prikupljene za pitanje kojim se jezikom koriste u komunikaciji s članovima obitelji. Na temelju odgovora zaključujemo da se većina ispitanika slovačkim jezikom redovito koristi u komunikaciji kod kuće (45,76 %), s prijateljima (32,20 %), s rođacima (38,98 %), sa susjedima (32,20 %), dok se slovačkim jezikom nikad ne koriste na poslu (67,80 %), u školi (64,41 %), u knjižnici (71,19 %) i javnim ustanovama (59,32 %).

I ti rezultati govore u prilog tvrdnji da je uporaba slovačkog kao manjinskog jezika ograničena na obitelj i prijatelje i da se komunikacija na slovačkom jeziku nije proširila na javni prostor unatoč formalnom pravu na uporabu manjinskog jezika i pisma. Razlog za ograničenu uporabu slovačkog jezika u navedenim domenama prema navodima ispitanika je i ta da se dovoljno brzo i jasno mogu sporazumijevanja na većinskom hrvatskom jezik. Hrvatski jezik pripadnici slovačke manjine usvojili su bez otpora, smatraju ga bliskim slovačkom i mogu se s njime identificirati. Identifikacija s jezikom jedan je od kriterija kojima se definira materinski jezik, što navodi na zaključak da je većinski hrvatski jezik ujedno i materinski jezik velikom broju pripadnika slovačke manjine.

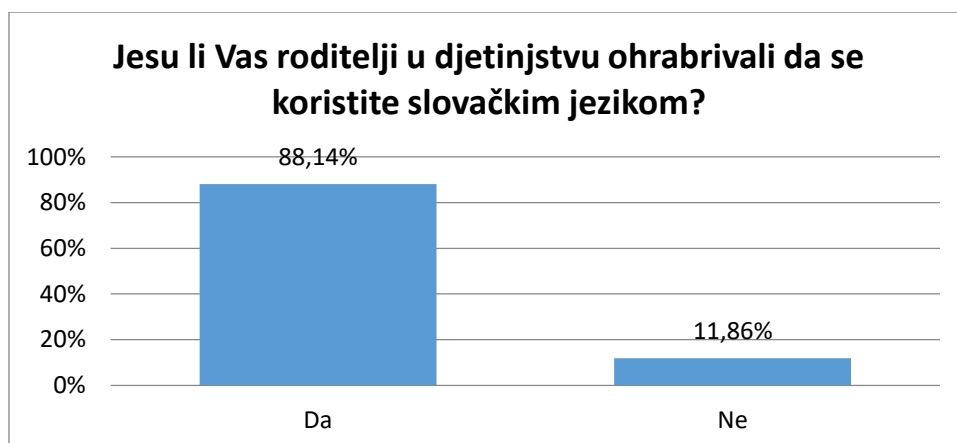

Slika 13: Učestalost uporabe slovačkog jezika u društvenim domenama

6.1.5. Podatci vezani uz stavove o jeziku i motivima za učenje jezika, zastupljenosti slovačkog jezika u javnom životu, zakonodavstvu koje regulira uporabu slovačkog jezika, podatci vezani uz uporabu jezika na tržištu rada, i podatci o održavanju jezika

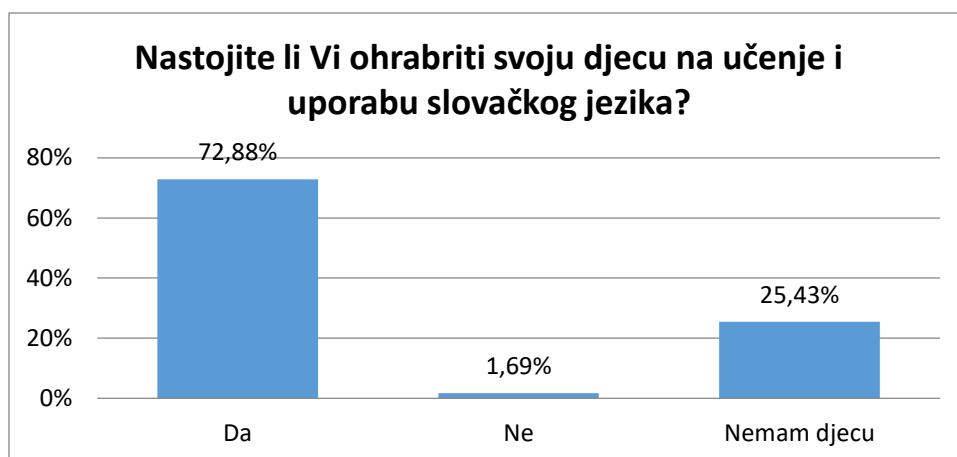
Dio upitnika koji se odnosi na stavove prema manjinskom jeziku i želju (motivaciju) za uporabom jezika sadrži pitanja vezana uz podršku koju su ispitanici dobili pri usvajanju i uporabi slovačkog jezika. Čak pedeset dvoje (52) ispitanika njihovi su roditelji u djetinjstvu ohrabivali da upotrebljavaju slovački jezik, dok sedam (7) nije dobilo podršku roditelja za komunikaciju na slovačkom jeziku.

Ovako visoki postotak (88,14 %) ispitanika koje su roditelji motivirali da upotrebljavaju slovački jezik objašnjavamo s jedne strane pozitivnim stavom roditelja prema slovačkom jeziku i njegovanju slovačke kulture, ali i pragmatičnom kompetencijom roditelja koji biraju jezik koji je najučinkovitiji u interakciji s obzirom na jezičnu funkciju u zadanom kulturnom okruženju.

Slika 14: Poticanje pripadnika slovačke manjine na učenje slovačkog jezika

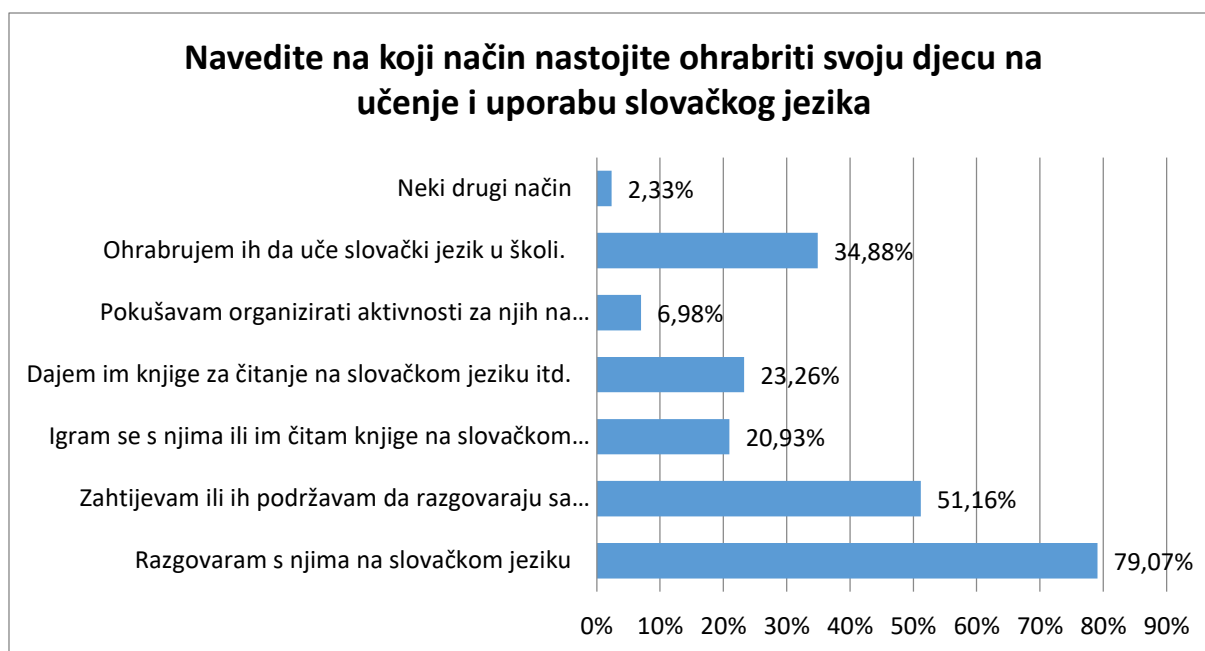
Na pitanje potiču li ispitanici svoju djecu na učenje i komunikaciju na slovačkom jeziku četrdeset troje (43) ispitanika odgovorilo je pozitivno, samo jedan (1) ispitanik odgovorio je negativno. Na petnaest (15) ispitanika to se pitanje ne odnosi jer nemaju djecu.

Slika 15: Poticanje djece pripadnika slovačke manjine na učenje slovačkog jezika

Na pitanje o načinu na koji ispitanici motiviraju svoju djecu za komunikaciju na slovačkom jeziku moguće je bilo više odgovora. Trideset četiri (34) ispitanika navelo je da djecu motivira na komunikaciju na slovačkom jeziku tako da s njima razgovaraju na slovačkom jeziku, dvadeset dvoje (22) ispitanika izričito zahtijeva od svoje djece da s njima razgovaraju na slovačkom jeziku, devet (9) ispitanika s djecom se igra ili im čita knjige na slovačkom jeziku, deset (10) ispitanika daje svojoj djeci knjige za čitanje na slovačkom jeziku, tri (3) ispitanika pokušavaju organizirati aktivnosti za svoju djecu na slovačkom jeziku, petnaest (15) ispitanika ohrabruje svoju djecu da uče slovački jezik u školi, dok jedan (1) ispitanik motivira svoje dijete na neki drugi način bez navoda na koji način to čini.

Budući da većina ispitanika (79,07 %) navodi da djecu motivira na uporabu slovačkog jezika komunikacijom na slovačkom jeziku, zaključujemo da se radi uglavnom o ekstrinzičnoj motivaciji za učenje jezika, i to neposrednim izlaganjem jeziku. Više od polovice ispitanika (51,16 %) navodi da zahtijeva od svoje djece da razgovaraju slovački s njima te ih podržava da razgovaraju na slovačkom jeziku, što također ukazuje na nastojanje roditelja da djeca usvoje što više slovačkog jezika u obiteljskoj domeni kao prirodnom jezičnom okruženju dok ih istovremeno ohrabruju da uče književni slovački jezik u školi.

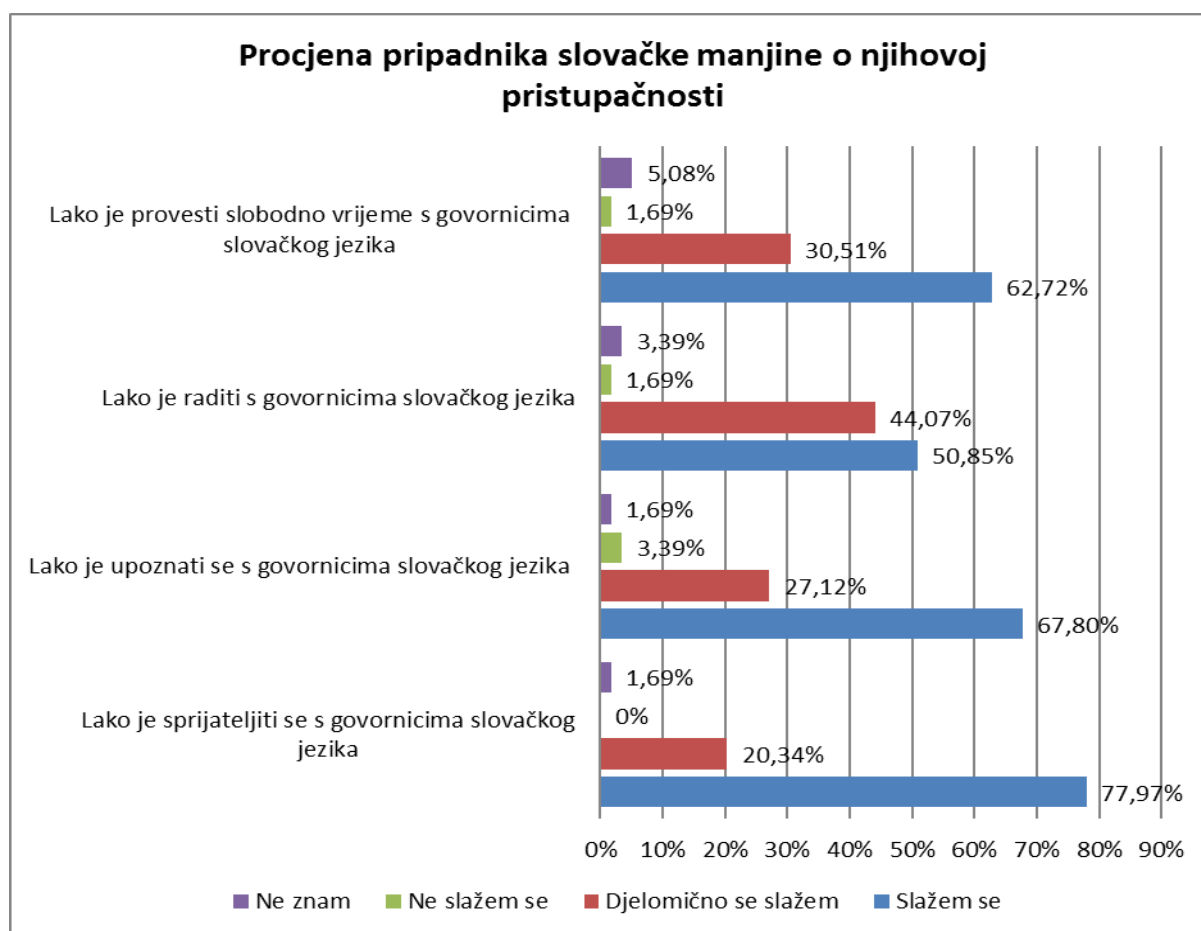
Slika 16: Način na koji pripadnici slovačke manjine potiču svoju djecu na učenje slovačkog jezika

Sljedeće pitanje sadrži izjave o govornicima slovačkog jezika vezano uz pristupačnost i uspostavljanje društvenih kontakata s pripadnicima slovačke manjine. Podatci dobiveni u ovom dijelu upitnika ukazuju na osobnu percepciju pripadnika manjine, što govori o njihovom stavu prema manjinskom jeziku. Teorije koje se bave osobnim percepcijama pripadnika manjinskih naroda govore u prilog tomu da će pripadnici manjine rado govoriti svoj materinski jezik kad je subjektivna i objektivna percepcija pozitivna. Od ukupno pedeset devet (59) ispitanika njih četrdeset šestero (46) navodi da se slaže s izjavom da je lako sprijateljiti se s govornicima slovačkog jezika, četrdeset (40) ispitanika smatra da je lako upoznati se s govornicima slovačkog jezika, trideset (30) ispitanika slaže se s tim da je lako surađivati s govornicima slovačkog jezika, a trideset sedmero (37) slaže se s tim da je lako provesti slobodno vrijeme s govornicima slovačkog jezika.

Djelomice se slaže s izjavom da je lako sprijateljiti se s govornicima slovačkog jezika dvanaest (12) ispitanika, šesnaest (16) ispitanika djelomice se slaže s tim da je lako upoznati se s govornicima slovačkog jezika, dvadeset šest (26) ispitanika djelomice slaže se s tim da je lako surađivati s govornicima slovačkog jezika, a osamnaestero (18) se slaže s tim da je lako provesti slobodno vrijeme s govornicima slovačkog jezika.

Uopće se ne slaže s izjavom da je lako sprijateljiti se s govornicima slovačkog jezika jedan (1) ispitanik, dva (2) ispitanika ne slažu se s tim da je lako upoznati se s govornicima slovačkog jezika, nema ispitanika koji se ne slaže s izjavom da je lako surađivati s govornicima slovačkog jezika, a jedan (1) ispitanik ne slaže se s tim da je lako provesti slobodno vrijeme s govornicima slovačkog jezika. Jedan (1) ispitanik navodi da ne zna je li lako sprijateljiti se s govornicima slovačkog jezika, jedan (1) ispitanik ne zna je li lako upoznati se s govornicima slovačkog jezika, dva (2) ispitanika ne znaju je li lako surađivati s govornicima slovačkog jezika, dok tri (3) ispitanika ne znaju je li lako provesti slobodno vrijeme s govornicima slovačkog jezika.

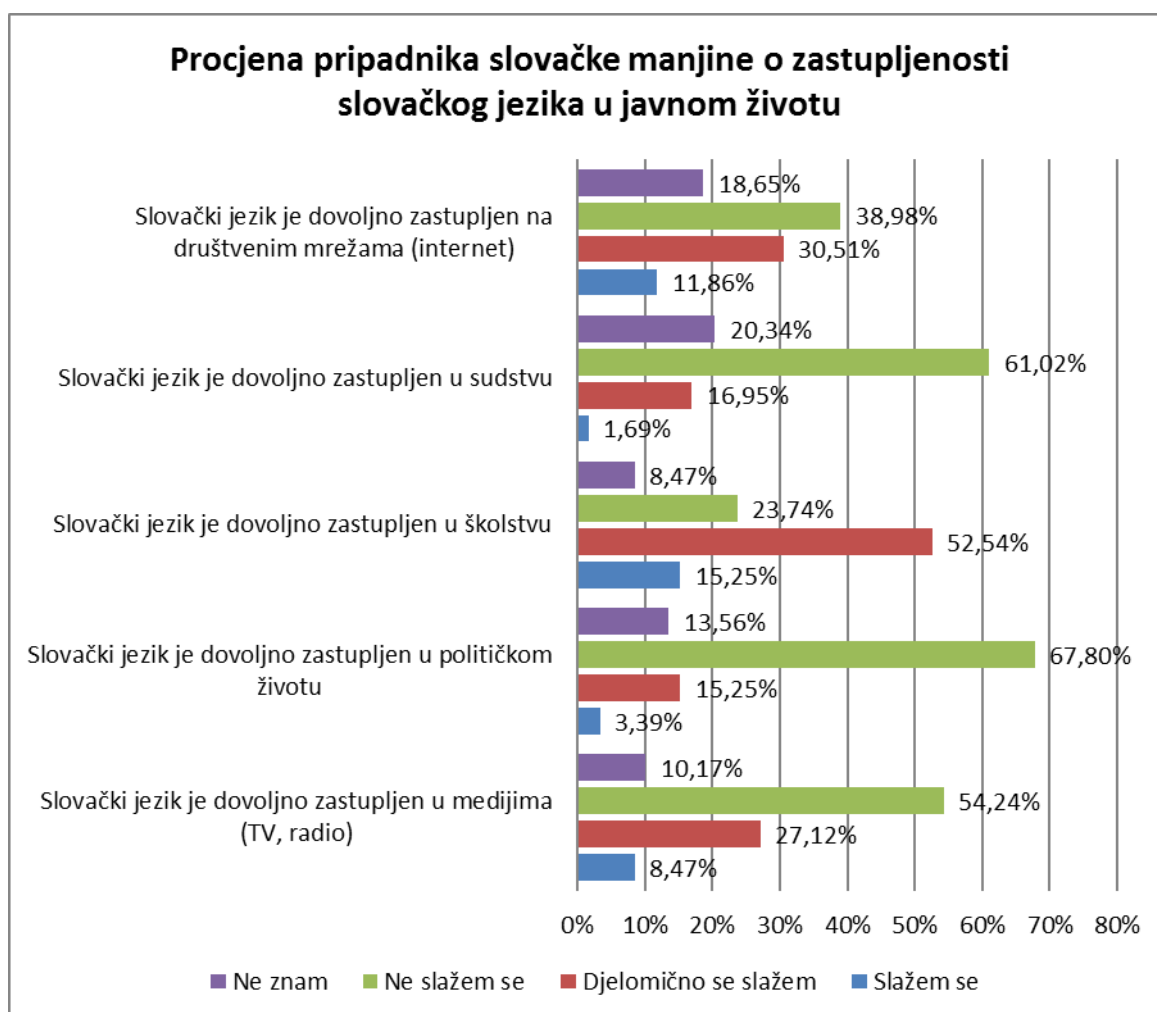
Izjave koje se odnose na uspostavljanje socijalnih kontakata s govornicima slovačkog jezika s kojima su se ispitanici mogli složiti, djelomice se složiti ili se uopće ne složiti potvrđuju da je u svakoj od navedenih situacija lako uspostaviti kontakt s pripadnicima slovačke manjine, bilo da se radi o poslovnim (50,85 %) ili privatnim kontaktima (od provođenja slobodnog vremena (62,72 %) do prijateljstva (77,97 %). Ovdje treba uzeti u obzir činjenicu da je riječ o samoprocjeni predodžbe o pristupačnosti govornika slovačkog jezika.

Slika 17: Procjena pripadnika slovačke manjine o njihovoj pristupačnosti

Kako bismo dobili podatke o zastupljenosti slovačkog jezika u javnoj domeni, ispitanici su trebali naznačiti svoje slaganje, djelomično slaganje ili neslaganje s nizom stavova o uporabi slovačkog jezika u javnom životu u Republici Hrvatskoj. Tako je pet (5) ispitanika navelo da se je slovački jezik dovoljno zastupljen u medijima (televizija, radio), šesnaest (16) ispitanika djelomice se slaže s izjavom, dok se trideset dva (32) ispitanika ne slažu s tim da je slovački jezik dovoljno zastupljen u medijima. Šest (6) ispitanika odgovorilo je da ne zna je li slovački jezik dovoljno zastupljen u medijima. Dva (2) ispitanika smatraju da je slovački jezik dovoljno zastupljen u političkom životu, devet (9) ispitanika djelomice se slaže s navedenom tvrdnjom, dok četrdeset (40) ispitanika smatra da slovački jezik nije dovoljno zastupljen u političkom životu. Osam (8) ispitanika navelo je da ne zna je li slovački jezik dovoljno zastupljen u političkom životu. Na pitanje je li slovački jezik dovoljno zastupljen u školstvu devet (9) ispitanika odgovorilo je da se slaže, trideset jedan (31) ispitanik slaže se djelomice, a četrnaest (14) ispitanika ne slaže se s navedenom tvrdnjom. Pet (5) ispitanika ne zna je li slovački jezik dovoljno zastupljen u školstvu. Samo jedan (1) ispitanik složio se s tim da je slovački jezik dovoljno zastupljen u sudstvu, deset (10) ispitanika djelomice se slaže s tvrdnjom, dok se čak trideset šest (36) ispitanika ne slaže s tvrdnjom da je slovački jezik dovoljno zastupljen u sudstvu. Dvanaest (12) ispitanika ne zna je li slovački jezik dovoljno zastupljen u sudstvu. Sedam (7) ispitanika smatra da je slovački jezik dovoljno zastupljen na društvenim mrežama (internet), osamnaest (18) ispitanika djelomice slaže se s tom tvrdnjom, šest (6) ispitanika ne slaže se s tom tvrdnjom, dok jedanaest (11) ispitanika ne zna je li slovački jezik dovoljno zastupljen na društvenim mrežama.

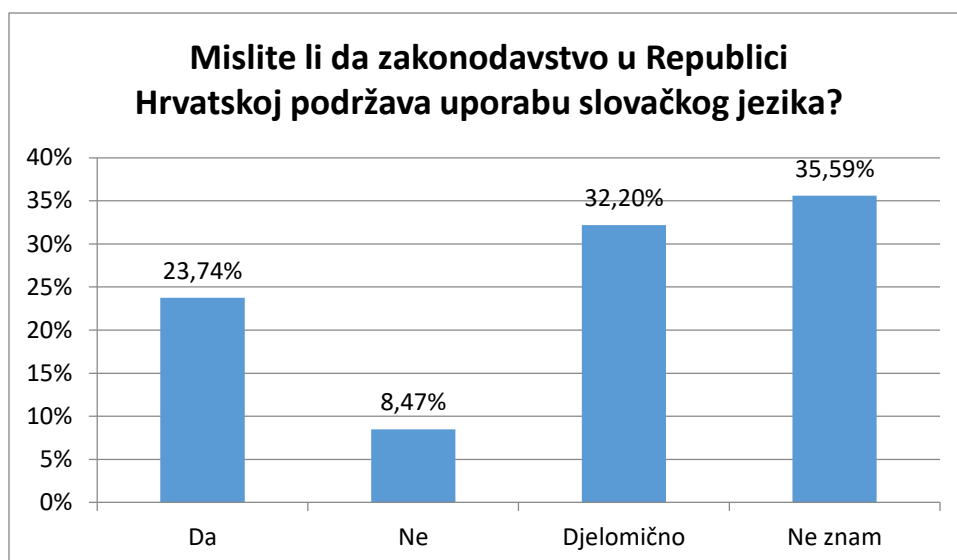
Mali broj ispitanika slaže se s tvrdnjama da je slovački jezik zastupljen u javnoj domeni. Postotak slaganja ne prelazi 15,25 %, dok se s druge strane ističe stav da slovački nije dovoljno zastupljen u svim domenama javnog života, a ponajviše u političkom životu (67,80 %). Možemo zaključiti da su ispitanici izrazili stav da je slovački jezik nedovoljno zastupljen na društvenim mrežama, u medijima, sudstvu, školstvu i političkom životu u Republici Hrvatskoj.

Slika 18: Procjena pripadnika slovačke manjine o zastupljenosti slovačkog jezika u javnom životu

Dio upitnika koji se bavi pitanjima vezanim za jezično zakonodavstvo sadrži pitanja o tome smatraju li da zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj podržava uporabu slovačkog jezika. Četnaest (14) ispitanika na to pitanje odgovorilo je pozitivno, pet (5) ispitanika odgovorilo je negativno, devetnaest (19) ispitanika smatra da zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj samo djelomice podržava uporabu slovačkog jezika, dok je dvadeset jedan (21) ispitanik odgovorio da zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj ne podržava uporabu slovačkog jezika.

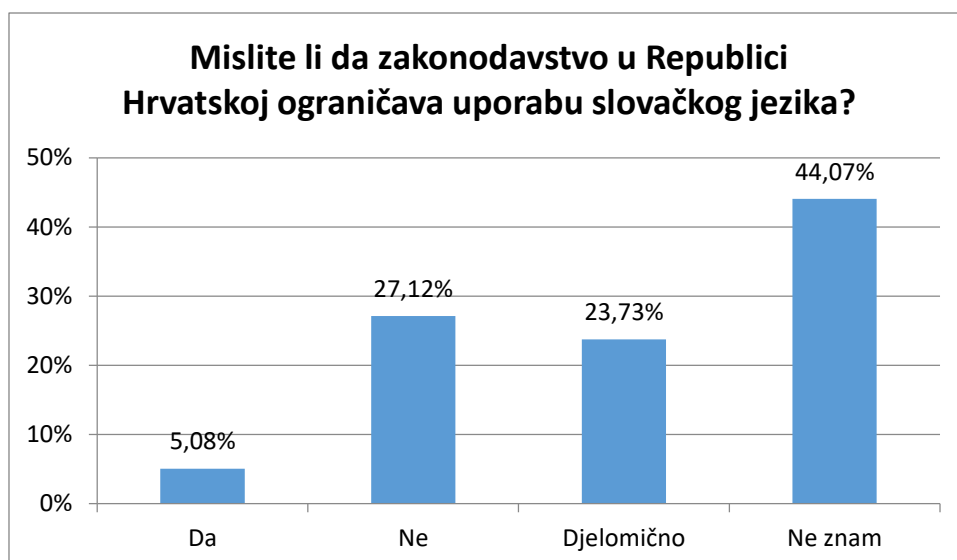
Slika 19 pokazuje da trećina ispitanika (35,59 %) uopće nema spoznaju o tome podržava li zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj uporabu slovačkoga jezika, što bi moglo ukazivati na činjenicu da su izvori informacija o temeljima prava na uporabu slovačkog jezika pripadnicima slovačke manjine ili nedostupni ili da nije bilo potrebe da se o njima informiraju (primjerice u slučaju narušavanja prava i štete nastale ugrožavanjem prava).

Slika 19: Procjena pripadnika slovačke manjine o podršci uporabe slovačkog jezika zakonodavstvom Republike Hrvatske

Na pitanje o jezičnom zakonodavstvu vezanom uz slovački jezik u Republici Hrvatskoj nastavlja se i pitanje ograničava li zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj uporabu slovačkog jezika. Dvadeset šest (26) ispitanika ne zna ograničava li zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj uporabu slovačkog jezika ili ne. Tri (3) ispitanika smatraju da zakonodavstvo RH ograničava uporabu slovačkog jezika, šesnaest (16) ispitanika misli da zakonodavstvo RH ne ograničava uporabu slovačkog jezika i četrnaest (14) ispitanika smatra da ono djelomice ograničava uporabu slovačkog jezika.

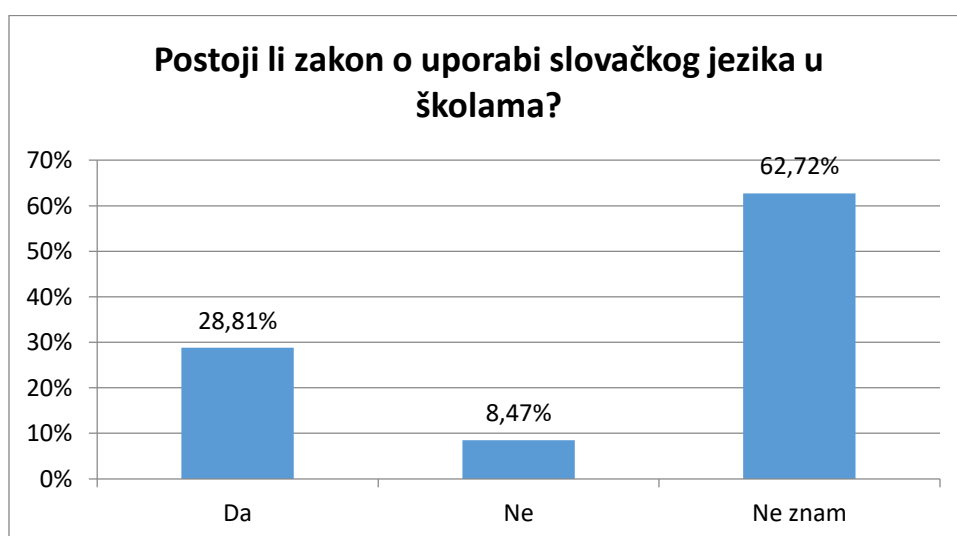
I u tom je slučaju postotak od gotovo 44,07 % ispitanika koji navode da ne znaju ograničava li zakonodavstvo Republike Hrvatske uporabu slovačkog jezika visok i nastavlja se na tumačenje iz prethodnog pitanja da pripadnici slovačke manjine nisu upućeni u zakonske propise koji se tiču jezičnih prava manjina u Republici Hrvatskoj ili nisu morali biti upućeni u njih jer iskustava i slučajeva konfliktnih situacija koje bi se temeljile na povredi prava na jezik i pismo slovačke manjine u Republici Hrvatskoj nije ni bilo.

Slika 20: Procjena pripadnika slovačke manjine o ograničavanju uporabe slovačkog jezika zakonodavstvom Republike Hrvatske

Cilj upitnika bio je i provjeriti znaju li ispitanici da postoji zakon o uporabi slovačkog jezika u školama. Sedamnaest (17) ispitanika odgovorilo je da postoji zakon o uporabi slovačkog jezika u školama u Republici Hrvatskoj, pet (5) je odgovorilo da ne postoji, dok je trideset sedam (37) odgovorilo da ne zna postoji li navedeni zakon.

Jasno je da to pitanje predstavlja samo konačnu potvrdu tumačenja u prethodnim dvama pitanjima o (ne)upućenosti ispitanika u zakonodavstvo koje regulira pitanja slovačke manjine, uključujući i pravo na jezik, jer je iznimno visok postotak (62,72 %) onih koji su naveli da ne znaju postoji li zakon o uporabi slovačkog jezika u školama u Republici Hrvatskoj.

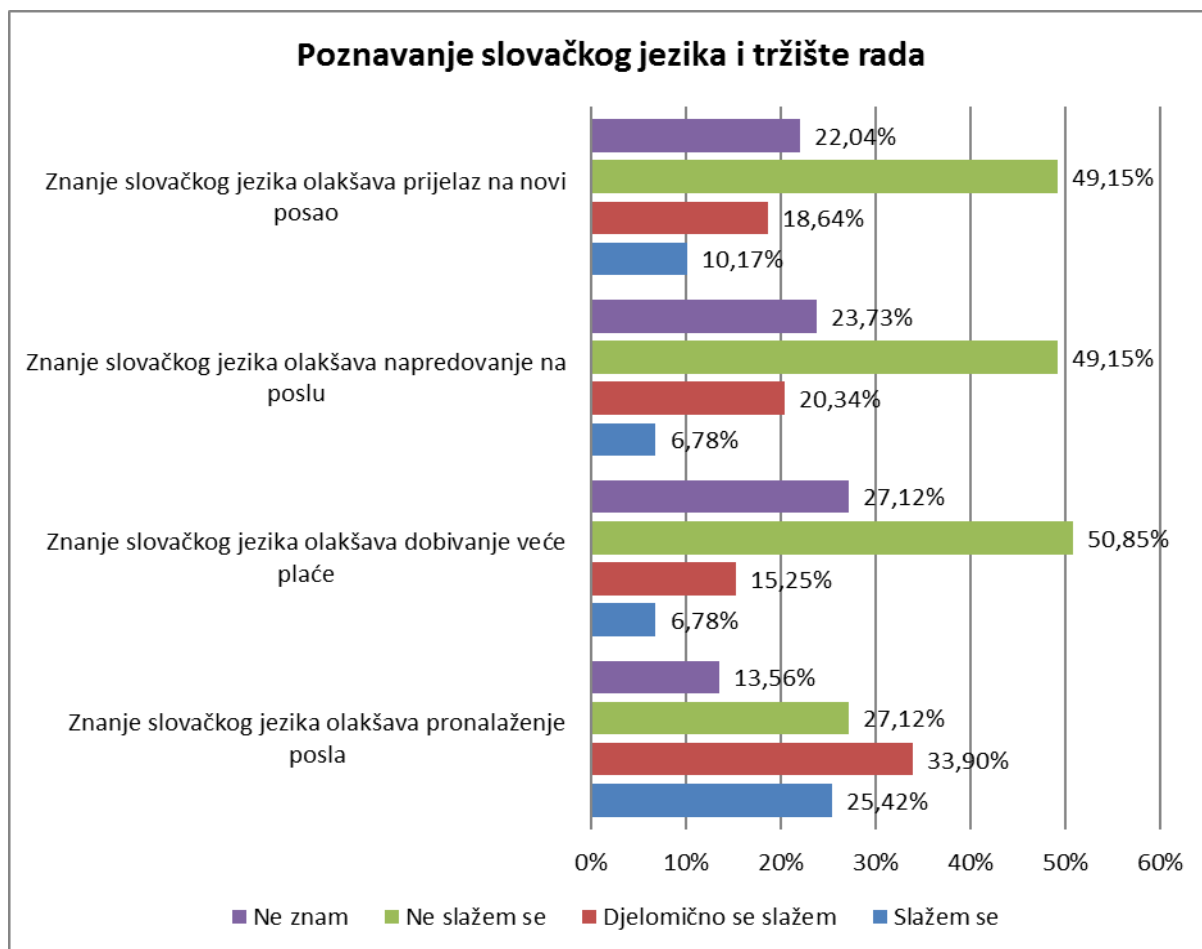
Slika 21: Procjena pripadnika slovačke manjine o postojanju zakona o uporabi slovačkog jezika u školama

Kako bismo saznali koju ulogu ima poznavanje slovačkog jezika na tržištu rada postavili smo četiri tvrdnje s kojima se ispitanici slažu, djelomice slažu ili ne slažu. Tako se petnaest (15) ispitanika slaže s tvrdnjom da znanje slovačkog jezika olakšava pronalaženje posla, dvadeset (20) ispitanika djelomice se slaže s navedenom tvrdnjom, dok se sedamnaest (17) ispitanika ne slaže s tvrdnjom da će lakše naći posao ako poznaju slovački jezik. Osam (8) ispitanika odgovorilo je da ne zna pomaže li znanje slovačkog jezika u pronalaženju posla na tržištu rada.

Da se poznavanjem slovačkog jezika dobiva veća plaća smatraju samo četiri (4) ispitanika, devet (9) ispitanika djelomice se s tim slaže, dok trideseti devet (39) ispitanika smatra da im plaća na tržištu rada neće biti veća ako poznaju slovački jezik. Petnaest (15) ispitanika ne zna hoće li znanje slovačkog poboljšati njihove plaće na tržištu rada. Da se može bolje napredovati na poslu sa znanjem slovačkog jezika, smatraju četiri (4) ispitanika, dvanaest se djelomice slaže s tom tvrdnjom, dok čak dvadeset devet (29) ispitanika misli da im znanje slovačkog jezika neće poboljšati napredovanje na poslu. Četrnaest (14) ispitanika ne zna hoće li sa znanjem slovačkog bolje napredovati na poslu. Da će nalaženje novoga posla biti lakše sa znanjem slovačkog jezika, smatra šest (6) ispitanika, jedanaest (11) smatra da će im djelomice biti lakše naći novi posao, dok dvadeset devet (29) ispitanika ne misli da će lakše prijeći na novi posao sa znanjem slovačkog jezika.

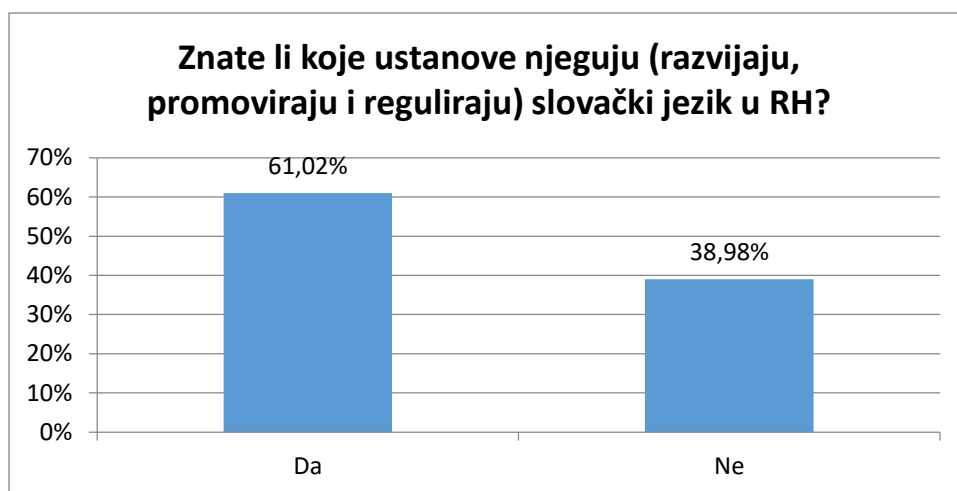
Iz Slike 21 vidljivo je da se gotovo polovica ispitanika ne slaže s tvrdnjom da će poznavanje slovačkog jezika povoljno utjecati na nalaženje novoga posla, cijenu rada ili napredovanje na postojećem radnom mjestu iako je poznavanje nekog drugog jezika osim engleskog, prema izvješću radne skupine *Jezici za radna mjesta*, Europski strateški okvir za obrazovanje i stručno usavršavanje (ET 2020) Europske komisije iz 2016. godine o višejezičnim komunikacijskim vještinama za tržište rada, prednost prilikom zapošljavanja i utječe na visinu plaće. PIMLICO studija sadrži primjere dobre prakse u kojima su se tvrtke strateški koristile znanjem jezika svojih uposlenika. One polaze sa stajališta da svojim kupcima moraju ponuditi uslugu na njihovu jeziku te stoga zapošljavaju govornike manje korištenih jezika. Izvješće *Austrijskog instituta za istraživanje obrazovanja u gospodarstvu* navodi također da kompetencije koje uključuju poznavanje nekog drugog jezika osim engleskog jezika pozitivno utječu na poslovne odnose i zapošljavanje (Europska komisija 2016:16).¹⁶¹

¹⁶¹ Europska komisija: Languages for Jobs. Providing multilingual communication skills for the labour market. Report from the thematic working group "Languages for Jobs" European Strategic Framework for Education and

Slika 21: Poznavanje slovačkog jezika i tržište rada

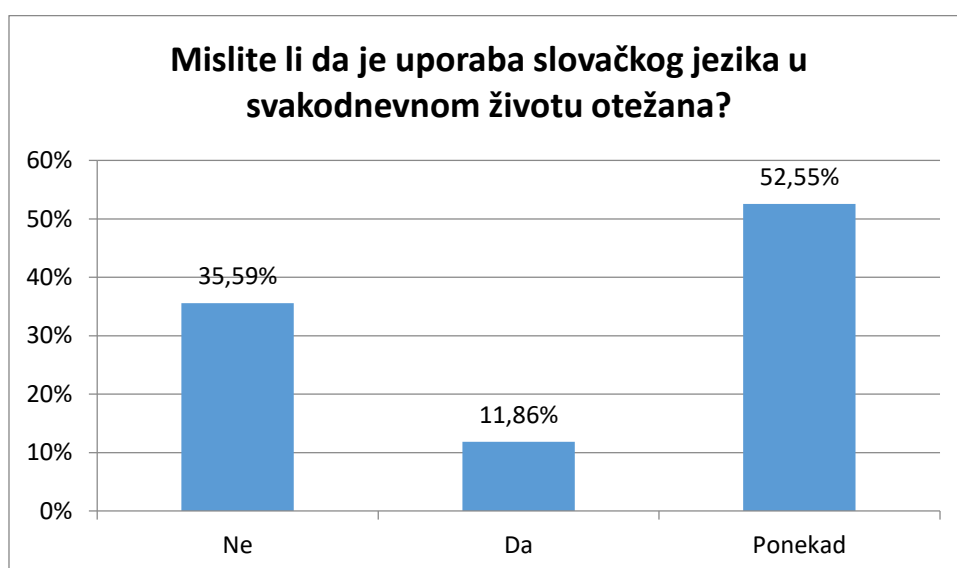
Dio upitnika koji se odnosi na održavanje jezika i njegov razvoj ispituje razinu upućenosti ispitanika u navedenu temu. Trideset šest (36) ispitanika zna koje ustanove njeguju, razvijaju, promoviraju i reguliraju slovački jezik u Republici Hrvatskoj, dvadeset tri (23) ispitanika navode da ne znaju koje su to ustanove.

Slika 22: Ustanove u kojima se njeguje slovački jezik u Republici Hrvatskoj

Dvadeset jedan (21) ispitanik misli da uporaba slovačkog jezika u svakodnevnom životu nije otežana, sedam (7) ispitanika smatra da je uporaba slovačkog često otežana, dok dvadeset dva (22) ispitanika smatraju da se to događa ponekad.

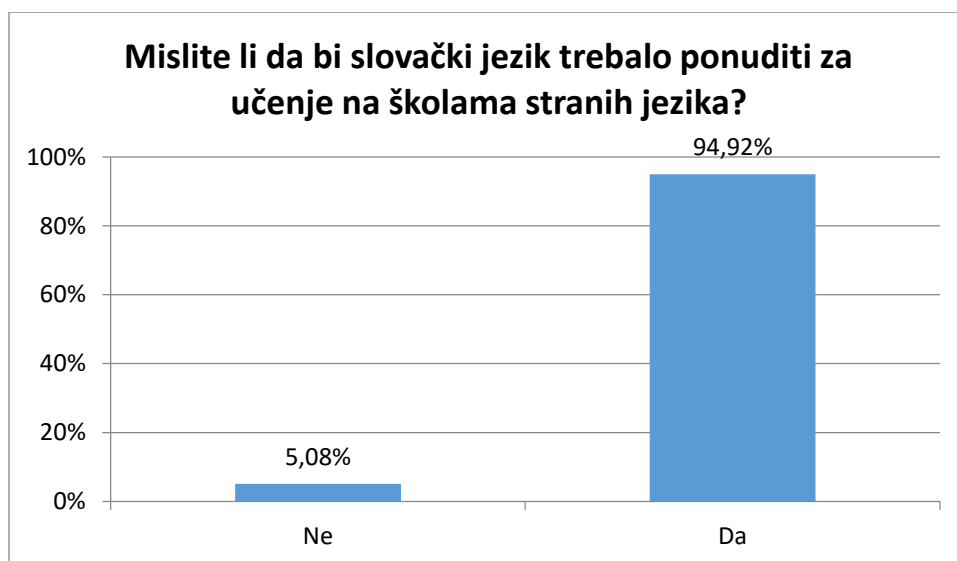
Stav je 52,55 % ispitanika da je uporaba slovačkog jezika u svakodnevnom životu ponekad otežana, dok 35,59 % navodi da nije. Pretpostavka je istraživača da svakodnevnu komunikaciju na slovačkom jeziku kao jeziku manjine ograničava broj (su)govornika i domene u kojima se jezik može upotrebljavati kao i činjenica da se radi o bilingvalnim ispitanicima koji se uspješno sporazumijevaju i na većinskom jeziku. Za ispitanike ograničenost u tom smislu ne znači nužno da je uporaba i otežana.

Slika 23: Procjena o otežanosti uporabe slovačkog jezika u svakodnevnom životu

Na pitanje o tome trebaju li pripadnici slovačke manjine brinuti o slovačkom jeziku, svih je pedeset devet (59) ispitanika odgovorilo potvrdno. Suglasnost od 100 % oko pitanja o tome tko je zadužen za brigu o manjinskom jeziku govori o tome da su pripadnici slovačke manjine svjesni svoje velike obveze vezane uz očuvanje jezika kao nositelja identiteta i kulture, njegove konkretne i simboličke vrijednosti, kao i uz svijest o tome da su upućeni na sebe u okvirima koje im pružaju međunarodni i nacionalni zakonski akti.

Sljedeće pitanje bilo je upućeno radi provjere može li slovački jezik imati svoju uporabnu vrijednost izvan slovačke manjine i postati jedan od jezika za koje se zanima šira zajednica, tržište. Slovački bi se jezik prema mišljenju pedeset šest (56) ispitanika trebalo ponuditi u školama stranih jezika. Samo tri (3) ispitanika smatraju da to nije nužno. Tako visok postotak (94,92 %) potvrdnih odgovora govori o želji ispitanika da njihov jezik postane i jezik koji bi zaživio i izvan manjinske zajednice, jezik koji bi svladao ograničenja zadana brojem govornika i prostorom u komunikacijskom prostoru većinskog jezika.

Slika 24: Stav o učenju slovačkog jezika u školama stranih jezika

6.1.6. Podatci o javnoj uporabi jezika

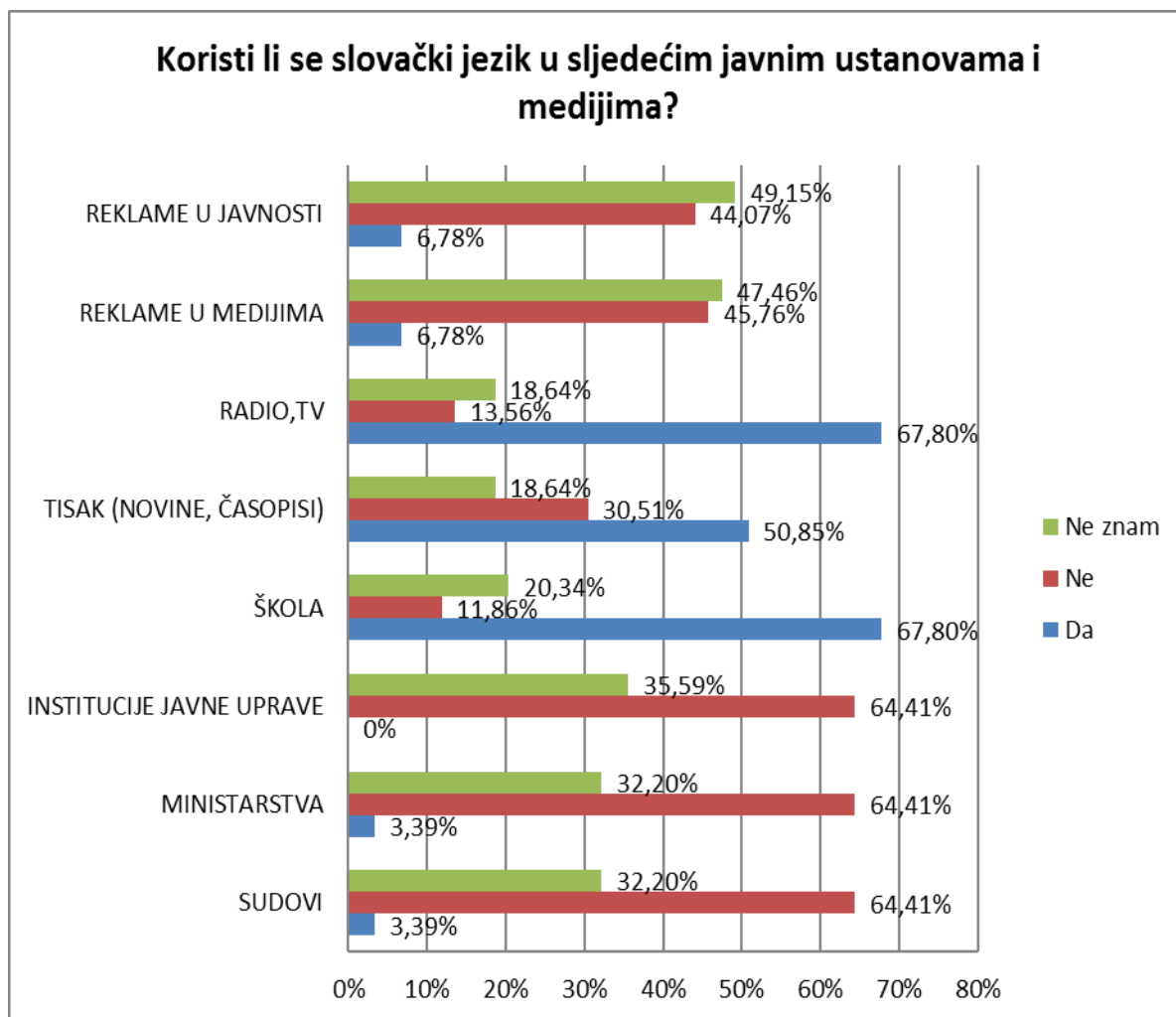
U dijelu upitnika koji se bavi javnom uporabom jezika u institucijama i medijima riječ je o stavovima ispitanika o tome upotrebljava li se slovački jezik u navedenim javnim ustanovama i medijima u Republici Hrvatskoj. Samo dva (2) ispitanika navode da se slovački jezik

upotrebljava u sudstvu, trideset osam (38) ispitanika stajališta je da se ne upotrebljava, a devetnaest (19) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u sudstvu u Republici Hrvatskoj. Dva (2) ispitanika navode da se slovački jezik upotrebljava u ministarstvima, trideset osam (38) ispitanika tvrdi da se ne upotrebljava, dok devetnaest (19) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u ministarstvima u Republici Hrvatskoj. Niti jedan ispitanik ne tvrdi da se slovački jezik upotrebljava u institucijama javne uprave, trideset osam (38) ispitanika navodi da se ne upotrebljava, dok dvadeset (20) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u institucijama javne uprave u Republici Hrvatskoj. Četrdeset (40) ispitanika navodi da se slovački jezik upotrebljava u školama, sedam (7) ispitanika tvrdi da se ne upotrebljava, a dvanaest (12) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u školama u Republici Hrvatskoj.

Trideset (30) ispitanika tvrdi da se slovački jezik upotrebljava u tisku, osamnaest (18) ispitanika navodi da se ne upotrebljava, a jedanaest (11) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u tisku u Republici Hrvatskoj. Četrdeset (40) ispitanika misli da se slovački jezik upotrebljava u medijima (radio, televizija), osam (8) ispitanika tvrdi da se ne upotrebljava, a jedanaest (11) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u medijima u Republici Hrvatskoj. Uporabu slovačkog jezika u reklamama navode četiri (4) ispitanika, dvadeset sedam (27) ispitanika navodi da se ne upotrebljava, a dvadeset osam (28) ispitanika ne zna upotrebljavati li se slovački jezik u reklamama u medijima u RH. Četvero (4) ispitanika smatra da se slovački jezik upotrebljava u reklamama, dvadeset šest (26) ispitanika tvrdi da se ne upotrebljavaju, a dvadeset devet (29) ispitanika ne zna upotrebljava li se slovački jezik u reklamama u Republici Hrvatskoj.

Pitanja koja su obuhvaćena u ovom nizu odnose se na poznavanje domene u kojoj se slovački jezik pojavljuje u Republici Hrvatskoj. Gotovo 70 % ispitanika navelo je i prepoznalo da se slovački jezik upotrebljava u obrazovnim ustanovama (67,80 %), na radiju i televiziji (67,80 %) jer su to glavne domene javne uporabe slovačkog jezika, koje su uz to i najtransparentnije u društvu jer država se *Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina* (čl. 7. i čl. 13.) obvezala omogućiti uporabu manjinskog jezika u obrazovanju i medijima. Iako je *Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina* (čl. 11. i 12.) zajamčena službena uporaba jezika i pisma nacionalne manjine u postupku pred upravnim tijelima, tijelima državne uprave, sudbenim tijelima nijedan ispitanik nije naveo da se u tijelima javne uprave upotrebljava slovački jezik dok je manje od 3 % ispitanika navelo da se slovački jezik upotrebljava u sudstvu

i ministarstvima. Te su domene javnog života prema mišljenju ispitanika one domene u kojima se ne upotrebljava slovački jezik ili se slabo upotrebljava.

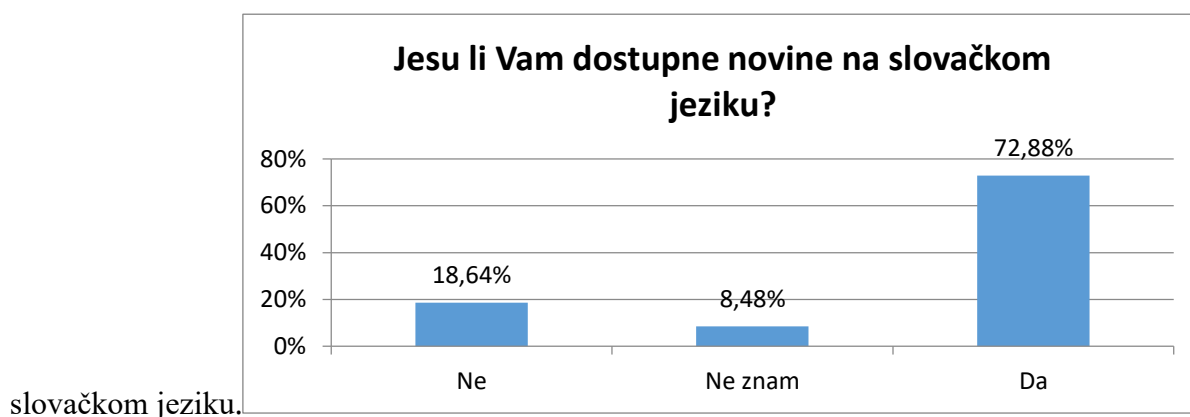

Slika 25: Upotrebljava li se slovački jezik u navedenim područjima?

6.1.7. Podatci o uporabi jezika u medijima

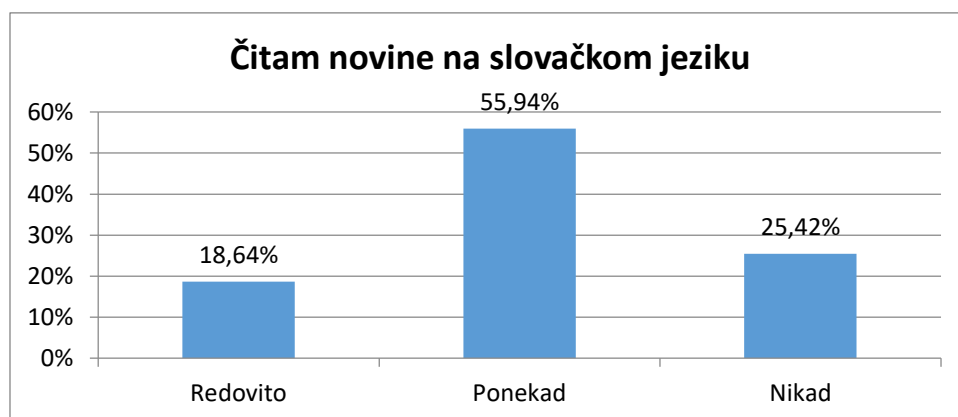
Dio upitnika koji se odnosi na uporabu slovačkog jezika u medijima sastoji se od niza zatvorenih pitanja. Na temelju odgovora može se zaključiti kolika je dostupnost slovačkog jezika u medijima i u kojoj se mjeri ispitanici koriste medijima na slovačkom jeziku. Pristup novinama na slovačkom jeziku ima četrdeset troje (43) ispitanika, pet (5) ispitanika ne zna jesu

li novine na slovačkom dostupne, a jedanaest (11) ispitanika nema pristup novinama na

Slika 26: Dostupnost novina na slovačkom jeziku

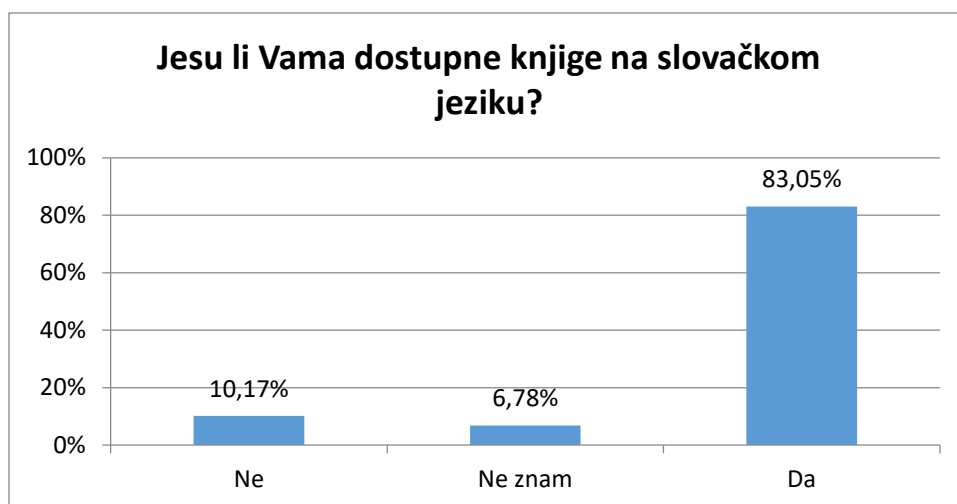
Jedanaest (11) ispitanika redovito čita novine na slovačkom jeziku, trideset tri (33) to čini ponekad, a petnaest (15) ispitanika ne čita novine na slovačkom jeziku.

Slika 27: Čitanje novina na slovačkom jeziku.

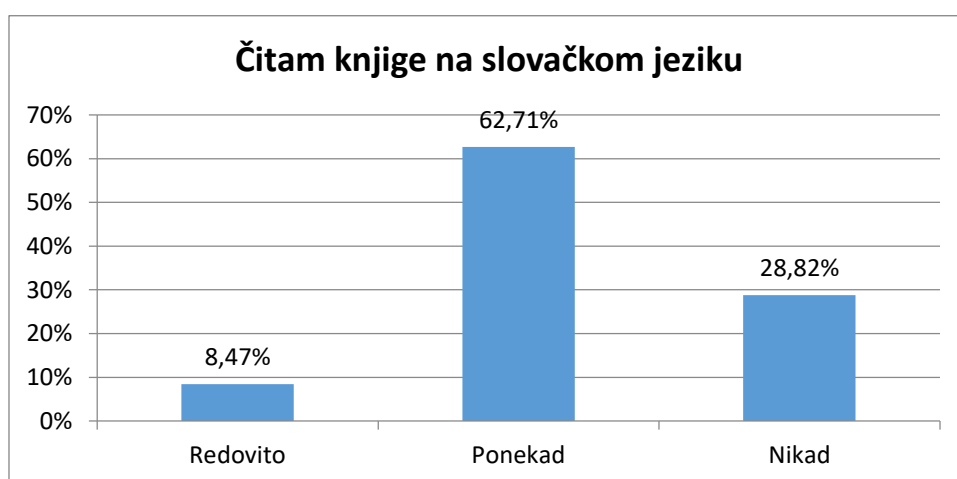
Iako je postotak ispitanika koji tvrde da su im dostupne novine na slovačkom jeziku prilično visok (72,88 %), samo oko 19 % ispitanika redovito čita novine na slovačkom jeziku.

Pristup knjigama na slovačkom jeziku ima trideset devet (39) ispitanika, četiri (4) ispitanika ne zna jesu li knjige na slovačkom dostupne, a šest (6) ispitanika nema pristup knjigama na slovačkom jeziku.

Slika 28: Dostupnost knjiga na slovačkom jeziku

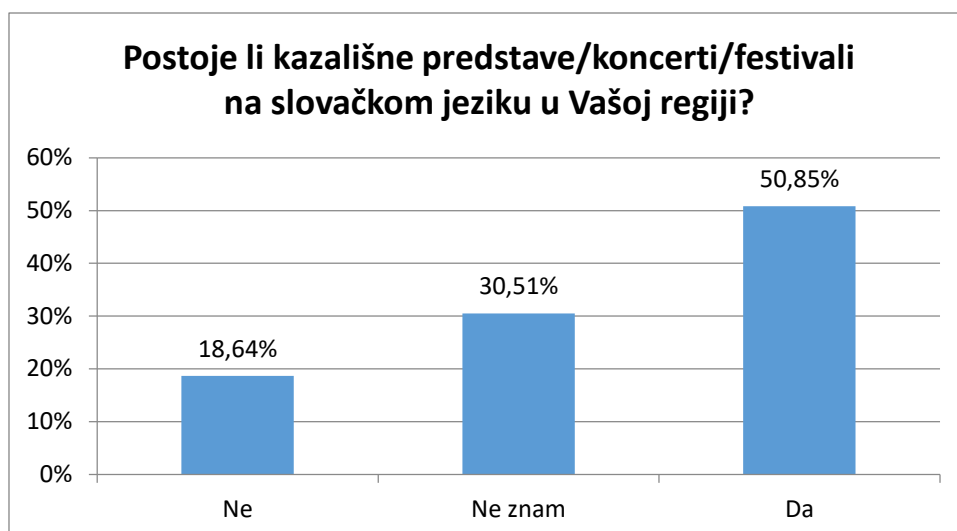
Pet (5) ispitanika redovito čita knjige na slovačkom jeziku, trideset sedam (37) to čini ponekad, a sedamnaest (17) ispitanika ne čita knjige na slovačkom jeziku.

Slika 29: Čitanje knjiga na slovačkom jeziku

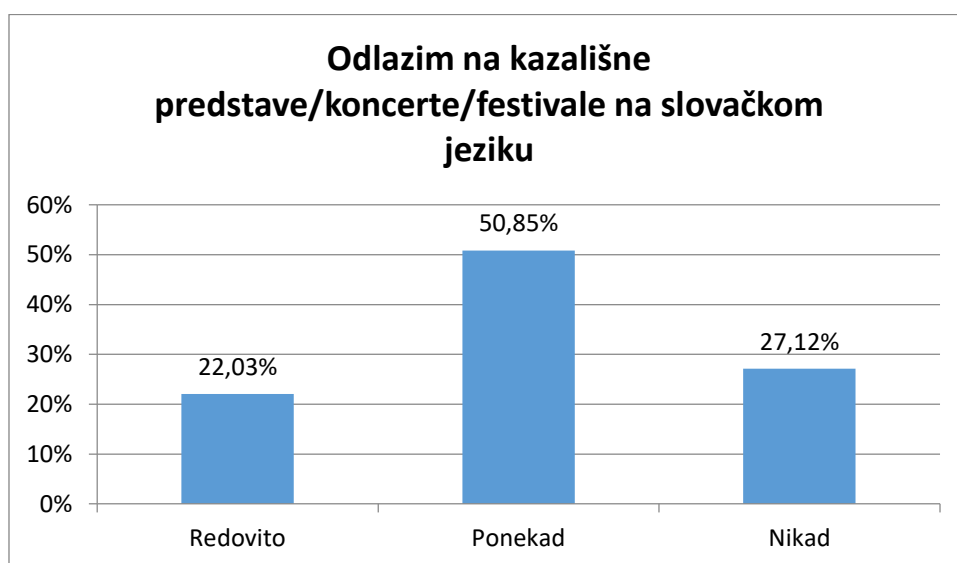
Velik je postotak i ispitanika kojima su knjige na slovačkom jeziku dostupne, dok redovito knjige na slovačkom čita samo 8,47 % ispitanika. Zaključujemo kako su i čitanje tiska i knjiga na slovačkom jeziku povremene aktivnosti jer najveći postotak ispitanika (tisak 55,94 %, knjige 62,71 %) čita ponekad.

Trideset (30) ispitanika navodi da postoje kazališne predstave/koncerti/festivali na slovačkom jeziku u njihovoj regiji, osamnaest (18) ispitanika ne zna postoje li kazališne predstave na slovačkom u njihovoj regiji, dok jedanaest (11) ispitanika navodi da ne postoje kazališne predstave/koncerti/festivali na slovačkom jeziku u njihovoj regiji.

Slika 30: Postojanje kazališnih predstava/koncerata/festivala na slovačkom jeziku u regiji ispitanika

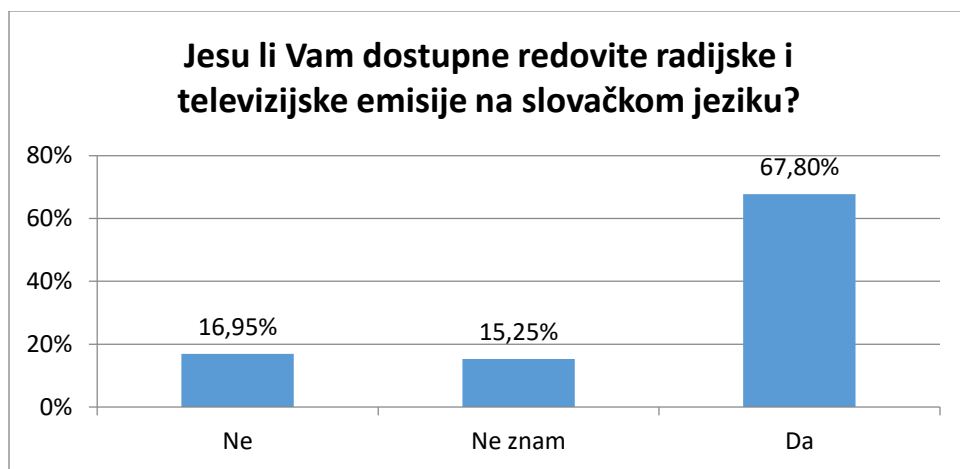
Redovito odlazi na kazališne predstave/koncerte/festivale na slovačkom jeziku trinaest (13) ispitanika, trideset (30) odlazi ponekad, dok šesnaest (16) ispitanika nikad ne posjećuje kazališne predstave/koncerte/festivale na slovačkom jeziku. Više od 50 % ispitanika zna da postoje koncerti, festivali i kazališne predstave na slovačkom jeziku i ponekad ih posjećuje, što govori u prilog zanimanju ispitanika za slovački jezik i njegovu manifestaciju u obliku kazališne predstave, pjesničkog, literarnog ili glazbeno-folklorne događaja. Nazočnost takvim događajima i povezanost s pripadnicima slovačke manjine, zaključujemo na temelju zanimanja ispitanika, važan je dio društvene domene u kojoj se upotrebljava slovački jezik.

Slika 31: Odlazak na kazališne predstave/koncerte/festivale na slovačkom jeziku

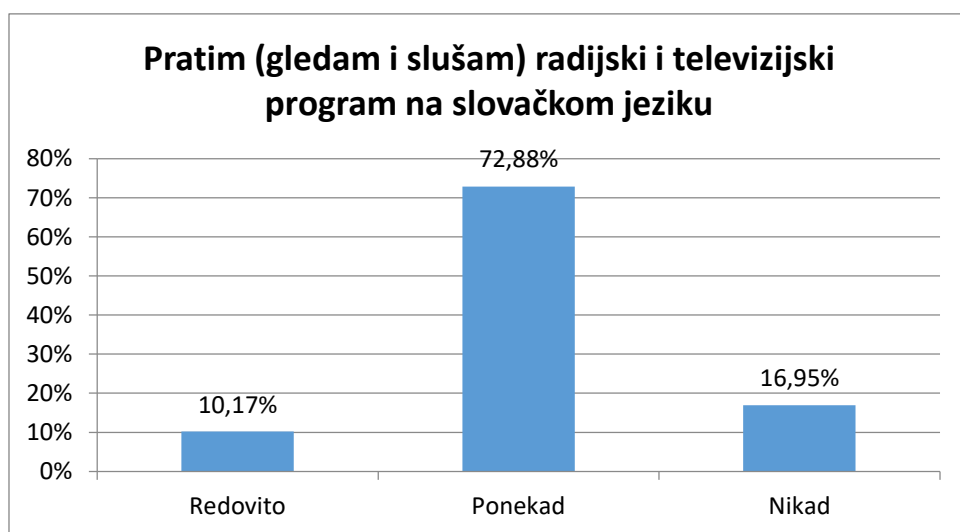
Pristup redovitim radijskim i televizijskim emisijama na slovačkom jeziku ima četrdeset (40) ispitanika, devet (9) ispitanika navodi da ne zna jesu li one dostupne, dok deset (10) ispitanika nema pristup radijskim i televizijskim emisijama na slovačkom jeziku.

Malo manje od 70 % ispitanika ima pristup redovitim radijskim i televizijskim emisijama na slovačkom jeziku koje su ujedno i način razmjene informacija o slovačkim zajednicama u Republici Hrvatskoj i način povezivanja, kao i način prezentiranja vlastitog jezika i kulture većinskoj zajednici. Stav je pripadnika slovačke manjine da su te aktivnosti također povremene.

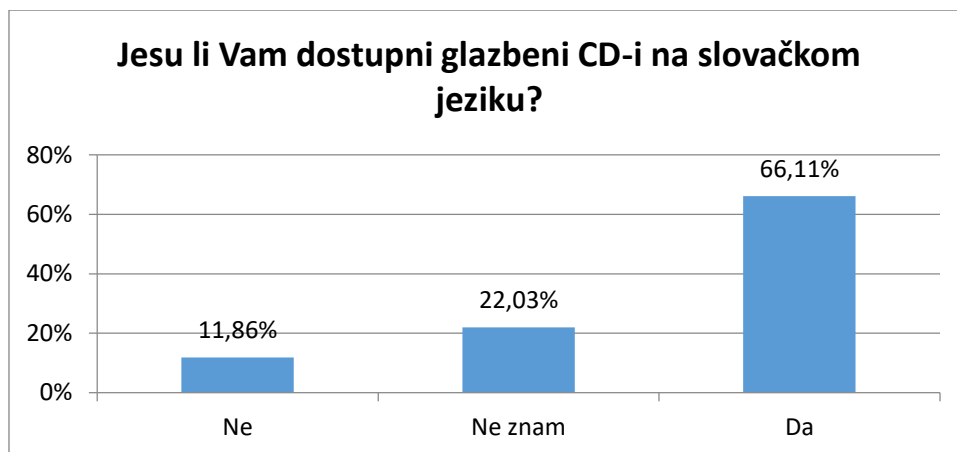
Slika 32: Dostupnost redovitih radijskih i televizijskih emisija na slovačkom jeziku

Šest (6) ispitanika navodi da redovito prati (gleda i sluša) radijski i televizijski program na slovačkom jeziku, četrdeset tri (43) ispitanika navode da to čine ponekad, dok deset (10) ispitanika to ne čini nikad.

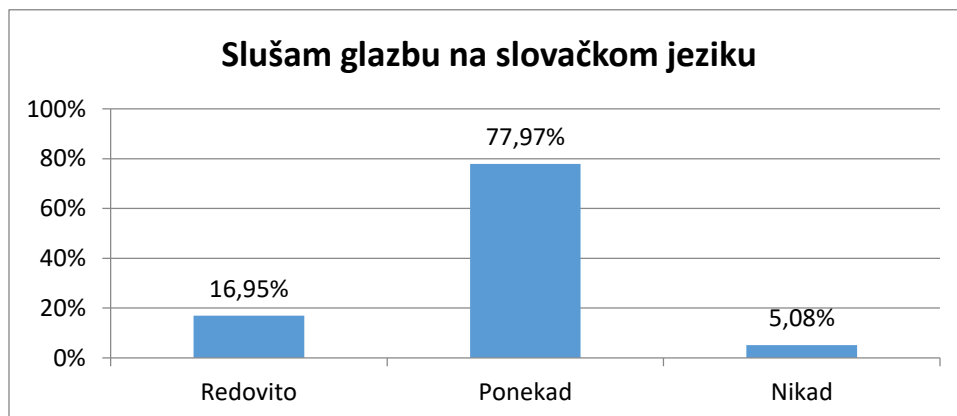
Slika 33: Praćenje radijskih i televizijskih emisija na slovačkom jeziku

Glazbeni CD-i na slovačkom jeziku dostupni su za trideset devet (39) ispitanika, trinaest (13) ispitanika ne zna za dostupnost nosača zvuka na slovačkom jeziku, a sedam (7) ispitanika nema pristup nosačima zvuka na slovačkom jeziku.

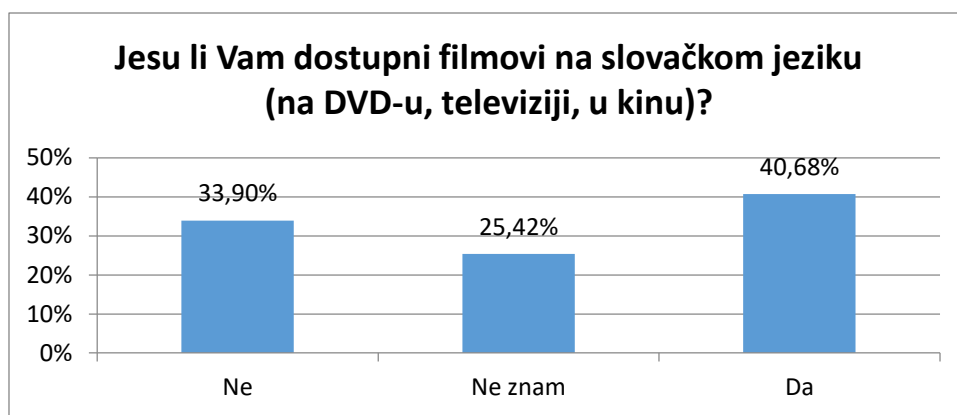
Slika 34: Dostupnost glazbenih CD-a na slovačkom jeziku

Glazbu na slovačkom jeziku redovito sluša deset (10) ispitanika, ponekad glazbu na slovačkom jeziku sluša četrdeset šest (46) ispitanika, dok tri (3) ispitanika nikad ne slušaju glazbu na slovačkom jeziku.

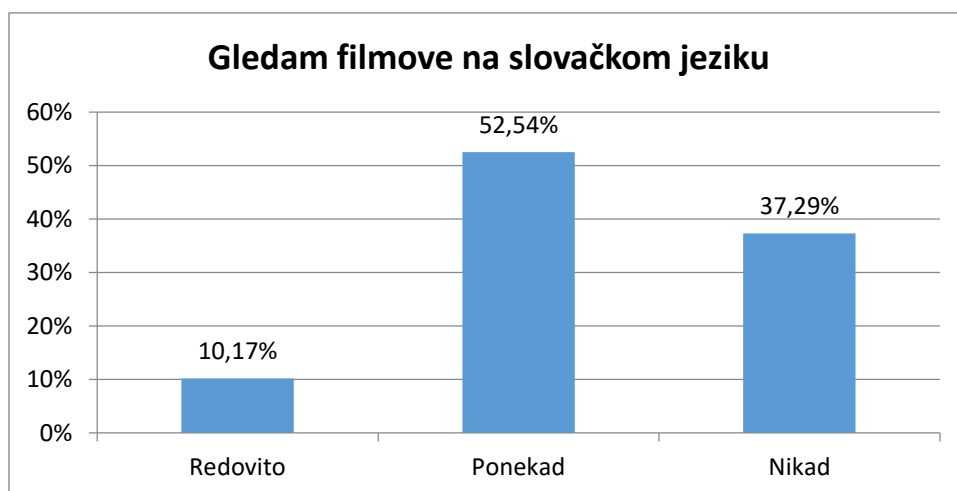
Slika 35: Slušanje glazbe na slovačkom jeziku

Filmovi na slovačkom jeziku na DVD-u, u kinu ili na televiziji dostupni su za trideset dva (32) ispitanika, jedanaest (11) ispitanika ne zna za dostupnost filmova na slovačkom jeziku, a šesnaest (16) ispitanika nema pristup filmovima na slovačkom jeziku.

Slika 36: Dostupnost filmova na slovačkom jeziku

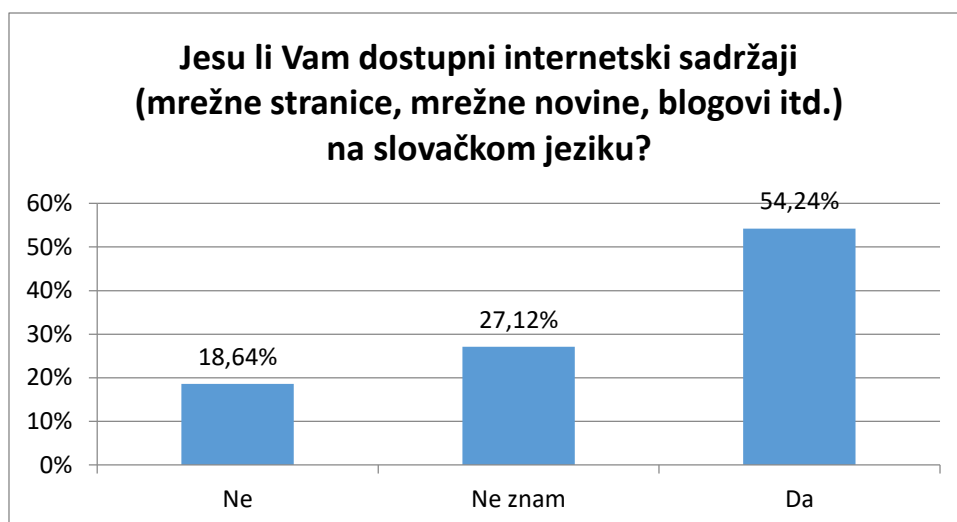
Filmove na slovačkom jeziku redovito gleda šest (6) ispitanika, ponekad filmove na slovačkom jeziku gleda trideset jedan (31) ispitanik, dok dvadeset četiri (24) ispitanika nikad ne gledaju filmove na slovačkom jeziku.

Slika 37: Gledanje filmova na slovačkom jeziku

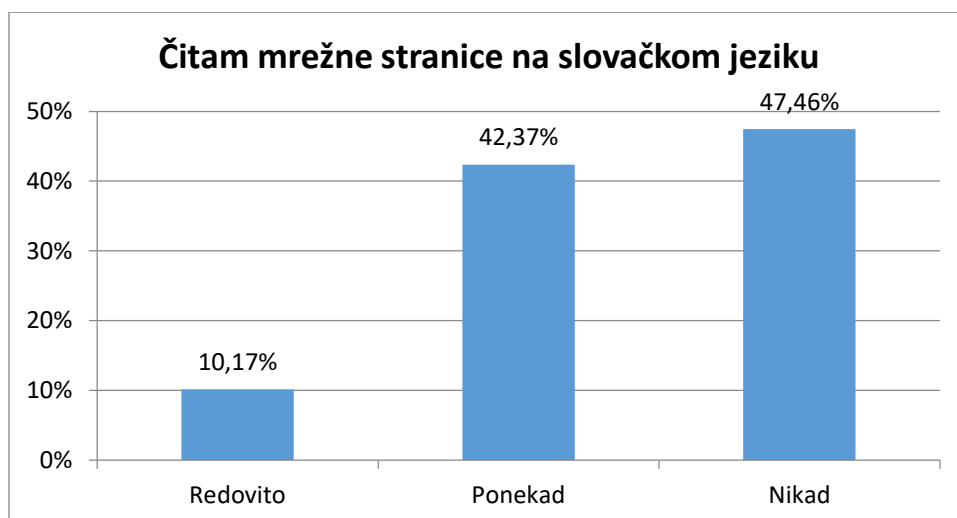
Slušanje glazbe, gledanje filmova na slovačkom jeziku dostupni su za više od 40 % ispitanika, dok se te aktivnosti provode u više od 50 % slučajeva povremeno.

Internetski sadržaji (mrežne stranice, mrežne novine, blogovi itd.) na slovačkom jeziku dostupni su za trideset dvoje (32) ispitanika, sedam (7) ispitanika nema pristup internetu, dok šesnaest (16) ispitanika ne zna ima li dostupne internetske sadržaje (mrežne stranice, mrežne novine, blogove itd.) na slovačkom jeziku.

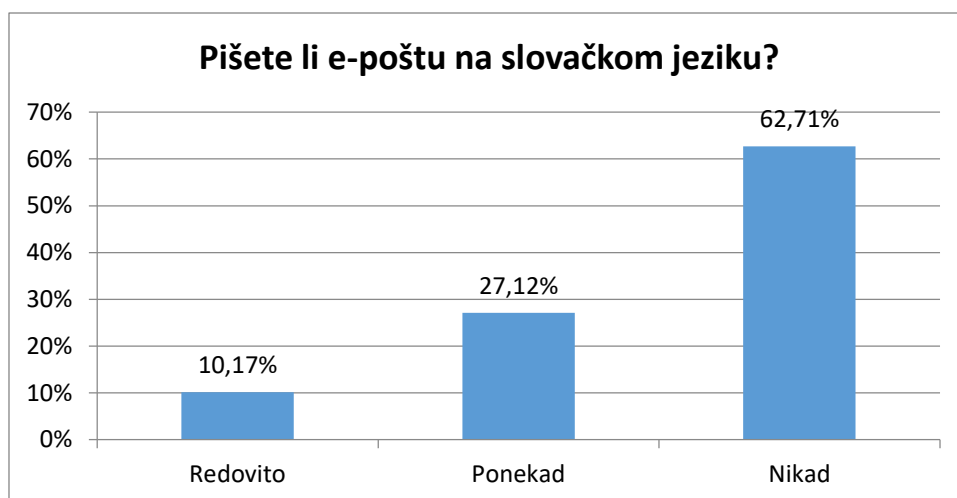
Slika 38: Dostupnost internetskih sadržaja na slovačkom jeziku

Mrežne stranice na slovačkom jeziku redovito čita šest (6) ispitanika, dvadeset pet (25) ispitanika ponekad čita mrežne stranice na slovačkom, dok dvadeset osam (28) ispitanika nikad ne čita mrežne stranice na slovačkom jeziku.

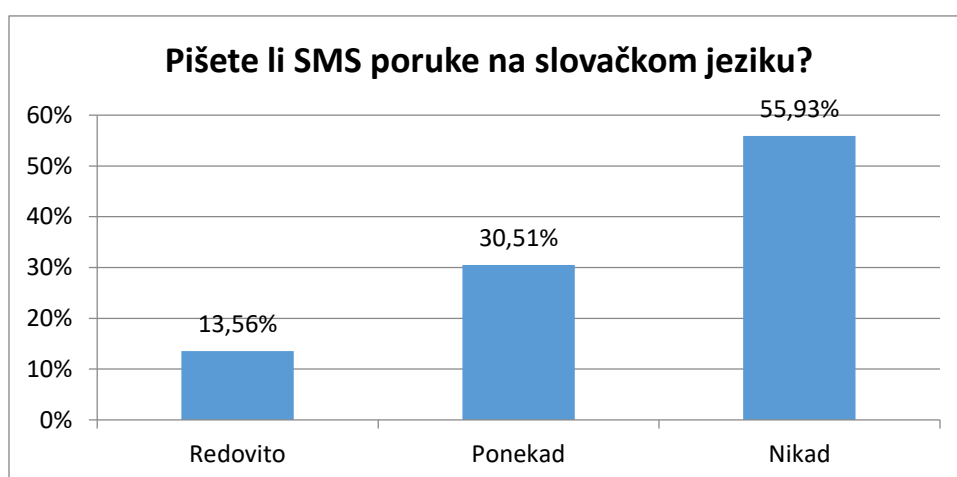
Slika 39: Čitanje mrežnih stranica na slovačkom jeziku

Elektroničku poštu na slovačkom jeziku redovito piše šest (6) ispitanika, šesnaest ponekad piše elektroničku poštu na slovačkom, dok trideset sedam (37) ispitanika nikad ne komunicira elektroničkom poštom na slovačkom jeziku.

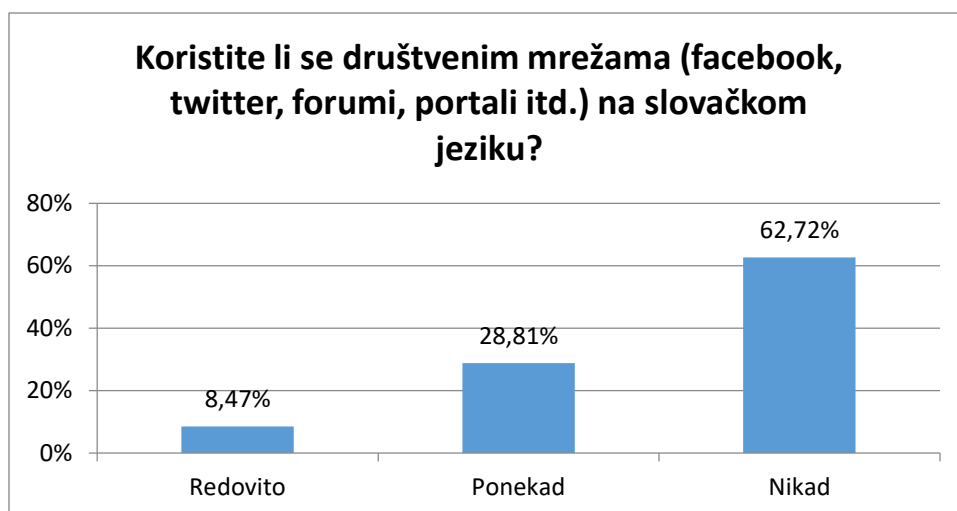
Slika 40: Pisanje e-pošte na slovačkom jeziku

SMS poruke na slovačkom jeziku redovito piše osam (8) ispitanika, ponekad SMS poruke na slovačkom piše osamnaest (18) ispitanika, dok trideset tri (33) ispitanika nikad ne piše SMS poruke na slovačkom jeziku.

Slika 41: Pisanje SMS poruka na slovačkom jeziku

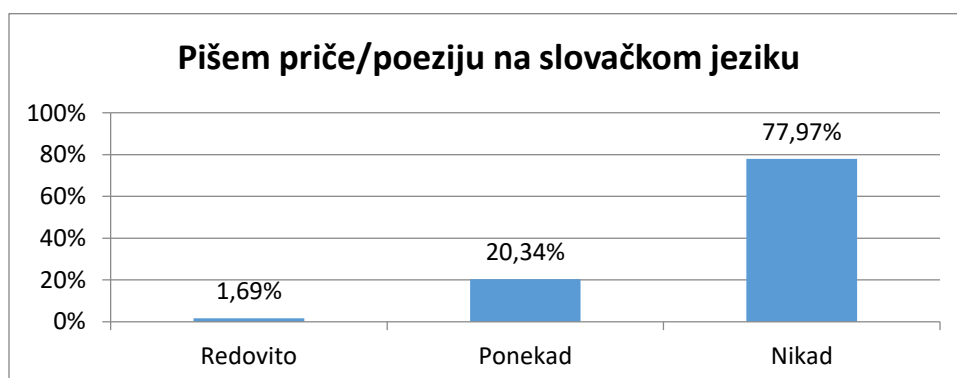
Društvenim mrežama (facebook, twitter, forumi, portali itd.) na slovačkom jeziku koristi se redovito pet (5) ispitanika, sedamnaest (17) ispitanika koristi se društvenim mrežama na slovačkom jeziku ponekad, dok se trideset sedam (37) nikad ne koristi društvenim mrežama na slovačkom jeziku.

Slika 42: Korištenje društvenim mrežama na slovačkom jeziku

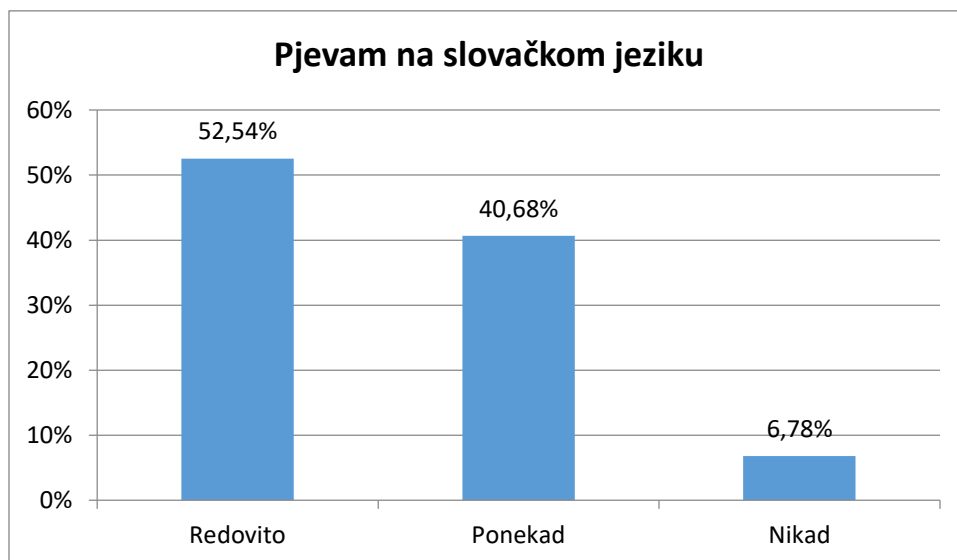
Iako su za više od 50 % ispitanika internetski sadržaji dostupni, gotovo 50 % ispitanika nikad ne čita mrežne stranice na slovačkom jeziku. Isto vrijedi i za e-poštu, SMS poruke i društvene mreže koje su dostupne, a kojima se više od 50 % ispitanika ne koristi nikad. Može se zaključiti da je dob ispitanika ovoga uzorka glavni razlog što se unatoč dobrom pristupu gotovo polovina ispitanika ne koristi sadržajima na slovačkom jeziku na medijima modernih informacijskih tehnologija. Uzorak čini oko 50 % ispitanika starijih od 50 godina i za pretpostaviti je da nisu vješti u primjeni informacijskih tehnologija.

Priče i poeziju na slovačkom jeziku redovito piše jedan (1) ispitanik, dvanaest (12) ispitanika piše pjesme i priče na slovačkom jeziku ponekad, dok četrdeset šest (46) ispitanika nikad to ne čini.

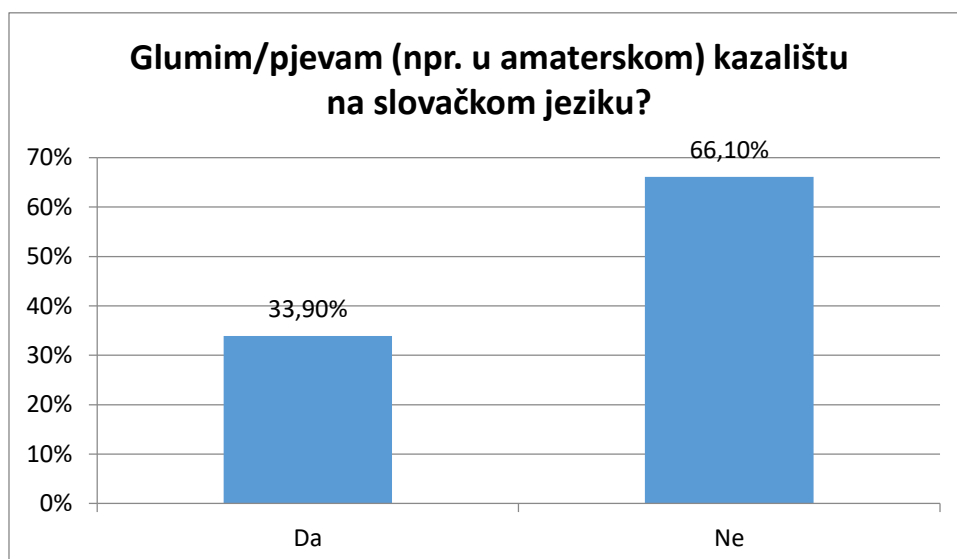
Slika 43: Pisanje priča/poezije na slovačkom jeziku

Pjesme na slovačkom jeziku pjeva redovito trideset jedan ispitanik, ponekad pjevaju na slovačkom jeziku dvadeset četiri (24) ispitanika. Samo četiri (4) ispitanika nikad ne pjevaju na slovačkom jeziku.

Slika 44: Pjevanje na slovačkom jeziku

U (amaterskom) kazalištu na slovačkom jeziku recitira/glumi/pjeva dvadeset (20) ispitanika, dok trideset devet (39) ispitanika to nikad ne čini.

Slika 45: Gluma/pjevannje u kazalištu na slovačkom jeziku

Malo manje od 80 % ispitanika nikad ne piše prozu ili poeziju na slovačkom jeziku, međutim više od 50 % ispitanika redovito pjeva na slovačkom jeziku, a 34 % ispitanika glumi i pjeva u

amaterskom kazalištu na slovačkom jeziku. Ti podatci govore o važnosti umjetničkog izražavanja na slovačkom jeziku i želji za predstavljanjem pozitivnog lica slovačke manjine u društvenoj sredini u kontekstu teorije o jezičnoj uljudnosti.

6.2. Zaključak

Analiza podataka napravljena je na uzorku od ukupno 59 ispitanika – pripadnika slovačke manjine iz 15 mjesta u Republici Hrvatskoj, metodom upitnika koji sadrži 47 pitanja u svrhu istraživanja statusa slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj i stavova govornika slovačkog jezika, a radi sastavljanja prijedloga za primjenjive jezične politike za jezične manjine u Republici Hrvatskoj.

U ovom se radu predstavljaju rezultati istraživanja kojima se po prvi put dobiva uvid u status i vitalnost slovačkog jezika kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj. Podatci obuhvaćaju znatan broj različitih domena uporabe slovačkog jezika. U odnosu na ukupan broj pripadnika slovačke manjine ovo je istraživanje provedeno na malom broju ispitanika zbog velike raspršenosti pripadnika slovačke manjine u Republici Hrvatskoj. Iako uzorak nije dovoljno velik kako bi se zaključilo da se radi o pouzdanim rezultatima, dobiveni i obrađeni rezultati mogu biti indikativni za procjenu statusa slovačkog jezika i stavova govornika slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj kako bi se na temelju onoga na što rezultati ukazuju sastavili prijedlozi jezične politike za jezične manjine u Republici Hrvatskoj.

Velik broj ispitanika čini dobna skupina od 50 do 64 godine. Većina ispitanika rođena je i ima prebivalište u Republici Hrvatskoj. Većina ispitanika ima srednju stručnu spremu. Trećina ispitanika zaposlena je i većina se izjašnjava kao pripadnici slovačke nacionalne manjine. Većina ispitanika u obitelji je prvo naučila hrvatski jezik te se u obitelji koristila ili koristi uglavnom slovačkim jezikom u svakodnevnoj komunikaciji. Nastava u školi koju su pohađali odvijala se uglavnom na hrvatskom jeziku, što smo protumačili činjenicom da se većinom radi o ispitanicima koji su školu pohađali sedamdesetih godina 20. stoljeća, kad se nastava na slovačkom jeziku u obrazovnim ustanovama odvijala nesustavno. Unatoč tome više od polovice ispitanika pohađalo je nastavu slovačkog jezika u osnovnoj školi. Većina ispitanika smatra da vladaju slovačkim jezikom jer 40,68 % ispitanika zaključuje da vrlo dobro vlada vještinom govorenja, 35,59 % ispitanika vještinom slušanja vlada odlično, 27,12 % ispitanika vještinom

čitanja vlada dobro, a 37,29 % ispitanika ne vlada vještinom pisanja ocijenivši se ocjenom nedovoljan.

O subjektivnoj procjeni vitalnosti slovačkog jezika među ispitanicima govore podatci o zastupljenosti (status i zastupljenost u institucijama) slovačkog jezika, o tome gdje se i koliko koriste slovačkim jezikom. Ispitanici navode da se najviše koriste slovačkim kod kuće, u kontaktu s članovima obitelji, prijateljima, rođacima. Vitalnost jezika može se iščitati i iz zastupljenosti jezične manjine u institucijama i iz potpore institucija. Ako se radi o slaboj zastupljenosti manjinskog jezika u institucijama zaključujemo da je jezik slabe vitalnosti u tom području i da zakonodavstvo koje jamči zastupljenost nije provedeno u potpunosti. Većina ispitanika navodi da se slovački ne govori u javnim institucijama. U domenama posao i uporaba jezika u javnim ustanovama slovački jezik slabo je zastupljen. Najslabija funkcionalnost slovačkog jezika primjetna je u javnim domenama komunikacije s upravnim i državnim tijelima i sudstvu. Mediji (radio, televizija i tisak) dobro su zastupljeni i ispitanici tvrde da su im te domene pristupačne. Važna i zastupljena domena u kojoj se koriste slovačkim jezikom jest kreativno stvaralaštvo. Više od 50 % ispitanika pjeva redovito na slovačkom jeziku.

Ispitanici motiviraju svoju djecu za komunikaciju na slovačkom jeziku tako da s njima razgovaraju na slovačkom jeziku, kako su i njihovi roditelji njih motivirali na učenje slovačkog i podržavali ih u tome. Predodžbu o sebi govornici slovačkog jezika dopunili su stavovima o pristupačnosti govornika slovačke manjine u socijalnim kontaktima. Rezultati upitnika pokazali su da je s pripadnicima slovačke manjine lako uspostaviti kontakt i surađivati.

Ispitanici su većinom izjavili da ne znaju za zakonodavstvo koje jamči jezična prava slovačkoj manjini i ograničava li ono uporabu slovačkog, iako gotovo trećina smatra da zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj podržava uporabu slovačkog jezika.

Poznavanje slovačkog jezika prema izjavama ispitanika ima malu vrijednost na tržištu rada i ispitanici smatraju da je uporaba slovačkog u svakodnevnom životu ponekad otežana. Kako bi istupili u prostor većinskog jezika, ispitanici su naveli da se slovački treba ponuditi u školama stranih jezika. Novine, knjige, filmovi, moderne tehnologije, radio i televizija, predstave, koncerti na slovačkom jeziku dostupni su iako se njima polovica ispitanika koristi samo ponekad. Iznimka je dostupnost Interneta za ispitanike (više od 50 %), kojim se čak 47,46 % ispitanika ne koristi nikad, e-poštu na slovačkome jeziku ne piše čak 62,71 % ispitanika niti se koriste društvenim mrežama na slovačkome jeziku. Takav odnos prema informacijskim

tehnologijama objašnjavamo generacijskim čimbenikom jer se radi o starijoj populaciji koja nije toliko informatički vješta.

7. ZAKLJUČAK

U šest poglavlja ovoga rada riječ je o jezičnim politikama i jezičnom planiranju s različitim stajališta, a vezano uz manjinske jezike u Europskoj uniji, s posebnim osvrtom na slovački kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj. Proučavanjem literature o teorijama jezičnog planiranja i jezičnih politika dolazi se do spoznaje da postoje različite definicije i pristupi definicijama jezičnog planiranja i jezičnih politika, upravljanja jezikom ovisno o pripadnosti određenoj teoriji, interesnim područjima, ali i ideološkoj obojenosti polaznih stajališta. Zaključujemo da su jezična politika i jezično planiranje povezani, da se njihova područja djelovanja preklapaju te se upotrebljava skupni termin „jezična politika i jezično planiranje“ (*language policy and language planning*) (Hornberger, 2006).

Prema Romaine (2002:194) cilj svake jezične politike treba biti promjena u konkretnoj uporabi jezika u pojedinom slučaju, a koja bi se trebala očitovati u tome da se (mali) jezik spontano počne upotrebljavati u široj jezičnoj zajednici. O učinkovitosti jezične politike možemo govoriti samo ako je rezultat politike smanjena ili povećana učestalost uporabe nekog jezika. Provedene izmjene zakona, utrošena financijska sredstva nisu pokazatelji zamjene u uporabi jezika (*language shift*) ili učinka jezičnih politika na položaj/status manjinskog (malog) jezika. U ovoj se disertaciji polazi sa stajališta da svaki jezik (uključujući i njegove varijetete) vrijedi očuvati sve dok je to moguće, sve dok postoje govornici toga jezika i sve dok oni to sami žele. Stoga se u istraživanjima o održivosti jezika postavljaju pitanja o učinkovitosti ili neučinkovitosti jezičnih politika radi održanja ili poboljšanja statusa jezika, kao i o razlozima njihove učinkovitosti ili neučinkovitosti.

Jezična politika vezano za slovačku manjinu u Republici Hrvatskoj nije dovoljno učinkovita jer postojeći zakonski okvir, financijska sredstva koja se ulažu u promicanje slovačkog kao manjinskog jezika i sadašnji status slovačkog jezika u hrvatskom društvu ne utječu na povećanje učestalosti korištenja slovačkog jezika u svim domenama koje su obuhvaćene ovim istraživanjem. Jezična politika mogla bi se smatrati nedovoljno učinkovitom, prije svega zbog neusklađenosti deklarirane jezične politike i stvarnih uvjeta koji vladaju u jezičnoj zajednici. Takva politika je sama sebi svrhom i ne uspijeva se povezati sa stvarnim potrebama govornika malih jezika, a izostalo bi i jezično planiranje. Jezična politika smatrala bi se neučinkovitom ako se kasni s njezinom provedbom. Treba paziti na pravovremeno donošenje odluka, ekonomski i politički kontekst i pritom uzeti u obzir stavove govornika prema svom jeziku.

Učinkovite jezične politike ovise o raspoloživim financijskim sredstvima potrebnim za njihovo provođenje. Budući da se jezična politika mora provoditi kontinuirano na svim razinama društvenog života, a troškovi provođenja jezičnih politika su znatni, u istraživanje ovoga područja nužno je uključiti ekonomiju jezika. U dugotrajnom procesu ostvarivanju jezičnih politika moraju biti uključeni pojedinci govornici malih jezika, društvena zajednica i institucije.

Podatci dobiveni analizom izvora o manjinskim jezicima pokazuju da su govornici slovačkog jezika raspršeni u Republici Hrvatskoj, a sam jezik nije održiv i raširen iako je prema EDIGS skali (5) u živoj uporabi i postoji u svom standardnom i književnom obliku. Iz uvida u izvore o aktivnostima slovačke manjine u Republici Hrvatskoj zaključuje se da su veliku ulogu u širenju i održivosti slovačkog jezika imali i još uvijek imaju oblici organizacije i povezivanja tako raspršene slovačke populacije u Republici Hrvatskoj. Zaslugu za intenziviranje povezivanja pripadnika slovačke manjine i osvještavanje pripadnosti i vrijednosti slovačkog jezika među pripadnicima slovačke manjine i potencijalnim govornicima slovačkog jezika imaju Matice slovačke, Savez Slovaka i Slovački kulturni centar. Realizacija svih zakonom predviđenih prava je jedan od njihovih ciljeva. Prema izjavama ispitanika slovačka manjina ne koristi se većim dijelom prava koja su im zakonima u Republici Hrvatskoj zajamčena (primjerice pravo na obrazovanje na jeziku manjine u modelima A ili B). Ove zajednice govornika slovačke manjine treba uključiti prilikom donošenja jezičnih politika za manjinske jezike.

Prema Romaine (2000:198) evaluacija jezičnih politika ukazuje na činjenicu da postoji slaba veza između politike i planiranja. Dokumenti koje usvajaju međunarodne organizacije koje preporučuju uporabu manjinskih jezika u obrazovanju obično ne raspolažu alatima za njihovu provedbu. Njihov utjecaj na uporabu jezika u domeni obitelji zanemariv je jer (ne)će obitelji ionako nastaviti prenositi jezične vještine. Ova tvrdnja ne primjenjuje se u slučaju slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj jer je slovačkoj manjini zakonom zajamčeno obrazovanje slovačke manjine prema modelima A i B dok se primjenjuje samo model C. Prema izjavama ispitanika, razlog za ovakav status slovačkog jezika u društvu jest nedostatak interesa za učenje slovačkog jezika, nedovoljna intrinzična i ekstrinzična motivacija. Preporuča se stoga sastaviti akcijski plan i program na razini Matice slovačkih i Saveza Slovaka kojim bi se intenzivirala, sustavno i redovito promovirala posebnost slovačke manjine, slovački jezik i njegova (nova) vrijednost u (hrvatskom) društvu.

Uvidom u arhivsku dokumentaciju (digitalnu i knjižnu) o aktivnostima Matice slovačkih,

Saveza Slovaka i Slovačkog kulturnog centra kao i navodima ispitanika utvrđeno je da se organiziraju i održavaju glazbene, filmske i književne manifestacije, predavanja, prikazi slovačkog turističkog potencijala, znamenitosti i prirodnih resursa, da postoji mogućnost istraživanja podrijetla pripadnika slovačke manjine i njihovih predaka, umjetnička gostovanja poznatih Slovaka, slovačka gastronomija, učenje slovačkog jezika u ograncima Matica, bilo individualno ili skupno, njeguje amaterski folklor i izdavačka djelatnost. Unatoč ovim brojnim aktivnostima u koje je uključen velik broj pripadnika slovačke manjine, zanimanje za slovački jezik je u opadanju.

Jedan od načina promoviranja i širenja slovačkog jezika bilo bi ne samo predstavljanje slovačkog jezika i kulture (kulturni amaterizam) već otvaranje slovačke manjinske zajednice većinskoj zajednici kroz razrađeni program za podučavanje slovačkog jezika kojeg bi Matice slovačke, Savez Slovaka i Slovački kulturni centar organizirali za različite dobne skupine (od djece do umirovljenika, pojedinačno ili skupno). Preporuka je da se u učenje slovačkog jezika uključi i govornike neknjiževnih varijeteta slovačkog jezika iz različitih sredina kako bi se na temelju usmene komunikacije dobio uvid u mogućnosti sporazumijevanja i povezivanja manjinske zajednice. Stvaranjem ovakvih prilika (*opportunity*) za korištenje slovačkog jezika povećala bi se i mogućnost njegove uporabe u društvu jer svaka od ovih sredina ima lokalna i sebi svojstvena obilježja koja vrijedi prezentirati. Po završetku određenog razdoblja za provedbu plana treba provesti postupak vrednovanja postignutih rezultata na temelju stavova svih uključenih sudionika.

Istraživanje je pokazalo da je obitelj glavna domena koja prenosi jezične vještine vezano uz slovački jezik u Republici Hrvatskoj što treba i dalje (p)održavati i motivirati. Opstanak malog jezika ne smije ovisiti samo o zakonodavstvu koje mora omogućiti govornicima manjinskih jezika da zahtijevaju javni prostor za uporabu svoga jezika i kulture. Prema Fishmanu (1997:194 u Romaine 2002:195) ugroženi jezici imaju status ugroženih jezika jer nije bilo neformalnog međugeneracijskog prijenosa i neobvezatne podrške svakodnevno, a ne zato što se isti jezici ne uče u školi ili nemaju službeni status. Naravno da je lakše proglasiti jezik službenim i u škole uvesti obvezno obrazovanje na određenom jeziku nego motivirati obitelji da na ugroženom jeziku razgovaraju sa svojom djecom. U svakom slučaju prijenos je zajamčen samo ako postoji komunikacija u obitelji i društvu.

Rubin i Jernudd definirali su jezično planiranje kao posebnu vrstu planiranja u kojem se mora sustavno i jasno utvrditi ciljeve, odabrati sredstva i alate, unaprijed predvidjeti ishode u budućnosti. Jezičnim se planiranjem rješavaju problemi jezične prirode u društvu tako da se problemi formuliraju i da se procijene mogućnosti za njihovo rješavanje te donesu optimalne odluke (Rubin i Jernudd 1971:218). Do devedesetih godina 20. stoljeća, navodi Ricento (2006:18 u Gazzola 2014:10), u okviru jezičnog planiranja raspravljalo se o praktičnoj provedbi politika, što podrazumijeva njihov razvoj, primjenu i evaluaciju. Evaluaciju provedbe jezične politike potaknula je pojava kritičke teorije. Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća planiranje statusa i korpusa jezika bilo je odvojeno od političkih procesa. Kasnih sedamdesetih godina 20. stoljeća kritički pristup planiranju jezika usmjerava jezično planiranje prema istraživanju moći, ideologija, nejednakost, a jezično planiranje predstavlja potreban alat za rješavanje društvenih i ekonomskih nejednakosti (Tollefson 2006:208 u Gazzola 2014: 11). Osamdesetih godina prošlog stoljeća ponovno se pojavljuje interes za primjenu analize jezičnih politika i evaluaciju kao posljedica razvoja teorije ekonomije jezika (*language economics*). Govori se o racionalnosti jezičnih politika koja ne predstavlja cilj, već postupak za postizanje cilja. Prema Grinu (2003: 8-9 u Gazzola 2014:10) racionalnost nije samo materijalna kategorija. Ona može biti i nematerijalna, simbolička kategorija koja označava povezivanje cilja i sredstva postupkom kojim se postiže najveća učinkovitost. Ekonomisti taj koncept primjenjuju u proučavanju proizvodnje, potrošnje, tržišta, ali i jezika. U potonjem se koncept racionalnosti odnosi na izbor jezika u odnosu na raspoložive resurse i uloženi rad bez ograničavanja cilja.

Neki od pristupa jezičnim politikama polaze sa stajališta planiranja ekologije jezika prema Skutnabb-Kangas, Mühlhäusleru iz 2000. Ekološki pristup jezičnom planiranju promatra se kao proces na kojeg utječu prirodni i kulturni procesi. Isto kao biološku raznolikost jezičnu raznolikost treba zaštititi primjenom ekoloških čimbenika. Jezična raznolikost je preduvjet očuvanju kulturne i biološke raznolikosti. Krajnji je cilj jezičnog planiranja uspostaviti ekološku ravnotežu kojom se više ne mora upravljati. Teorija upravljanja jezikom (Spolsky 2009:1) polazi od stvarnih praktičnih problema koji nastaju na mikrorazini i na makrorazini i s kojima se suočavaju govornici jezika u stvarnim situacijama.

Kako se navodi u poglavlju 2. *Teorijski pregled*, rezultati jezičnih politika u praksi imaju dvije krajnosti: anarhističke/*laissez-faire* s jedne strane i totalitarne s druge strane. Prema ishodima jezičnih politika koji potječu iz ove dvije krajnosti prema Cobarrubias 1983:71 u Škiljan 1988:19 ovisno o izboru manjinske jezične politike mogući su sljedeći ishodi:a) manjinski

jezik nestaje pod pritiskom

b) dopušta se da manjinski jezik nestane

c) manjinski jezik se tolerira uz indiferentan stav

d) službeno se priznaju samo neke jezične funkcije manjinskog jezika (uporaba u nekim domenama)

e) manjinski jezik postaje ravnopravno sredstvo komunikacije

Na temelju istraživanja, a prema gore ponuđenim ishodima zaključujemo da slovački jezik u Republici Hrvatskoj nije pod pritiskom, međutim nije niti ravnopravno sredstvo komunikacije. Njemu se i službeno priznaju uporabe u svim domenama, međutim, istovremeno je prepušten sam sebi i svojim govornicima u ostvarenju svojih jezičnih funkcija. Jezik ne živi izvan svojih govornika (on je živ samo dok su živi njegovi govornici) i širi se kada postaje simbolička vrijednost koja se izražava kroz osobno zadovoljstvo što se možemo koristiti tim jezikom u komunikaciji, iako možda ni ne pripadamo toj jezičnoj skupini.

Cilj je istraživanja utvrditi položaj i razvoj manjinskog jezika u okruženju koje čini većinski jezik u točno određenoj zajednici. U ovom slučaju radi se o slovačkom jeziku kao manjinskom jeziku slovačke manjine u Republici Hrvatskoj. Istraživanjem se u ovome radu stekao uvid u stvarne jezične prakse govornika slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj, dostupnost i raspoloživost prilika za uporabu slovačkog jezika u svakodnevnom životu, izvore i načine usvajanja/učenja slovačkog jezika pripadnika slovačke manjine, svijesti o postojanju zakonodavstva za zaštitu jezika slovačke manjine. U kontekstu ovoga istraživanja ishod jezičnih politika koje se provode za slovački jezik kao manjinski jezik u Republici Hrvatskoj jest deklarativno službeno priznanje njegove funkcije kao ravnopravnog sredstva komunikacije u svim domenama, dok se praktično ostvaruju samo neke njegove funkcije (obitelj, prijatelji).

Koji zakonodavni okvir jamči pravo manjina na jezik na međunarodnoj i nacionalnoj razini?

Koja su područja zaštite zastupljena u navedenom zakonodavstvu?

U ovom radu utvrđuju se instrumenti koji reguliraju prava manjine na jezik i zaštitu jezičnih prava manjine. Budući da se u pravnom smislu razlikuje „zabrana diskriminacije na temelju jezika“ od „prava na jezik“, u ovom se radu navodi zakonodavni okvir vezano uz pitanje jezika manjine. Pitanje utvrđivanja i moguće diskusije na temu je li pravo na jezik temeljno ljudsko

pravo, je li ono kolektivno ili individualno pravo nije tema ovoga rada. Cilj rada je bio utvrditi postoji li zakonodavni okvir koji se odnosi na jezične manjine i koje domene sadrži.

Najstariji dokument koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava na međunarodnoj razini i jedini pravno obvezujući dokument za zaštitu ljudskih prava u Europi je *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* iz 1950. Vijeća Europe. *Konvencija* ne sadrži posebne odredbe o zaštiti jezičnih prava manjina niti se jezična prava manjina izričito *Konvencijom* priznaju. Članak 14. propisuje da države potpisnice *Konvencije* moraju osigurati primjena prava i sloboda priznatih *Konvencijom* bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi uključujući i jezik. Prema *Konvenciji* pitanje obveze države na zaštitu manjinskog jezika postoji kao opće načelo nediskriminacije. *Konvencija* jamči nadležnost Europskog suda za ljudska prava u slučaju povrede prava i sloboda iz *Konvencije* u skladu s čl. 32. u slučaju kada se radi o povredi jezičnih prava u smislu prava na pravično suđenje ili o povredi jezičnih prava u smislu prava na obrazovanje.

Sljedeći međunarodni dokument kojim se reguliraju jezična prava manjina je *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (International Covenant on Civil and Political Rights)* Ujedinjenih naroda iz 1966. kojim se osobama koje pripadaju jezičnim manjinama ne smije uskratiti pravo da se s ostalim članovima svoje skupine služe vlastitim jezikom (čl. 27.)

Sukladno članku 2. st. 1. *Deklaracije Ujedinjenih naroda o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama* iz 1992. manjine imaju pravo slobodno i bez ikakve diskriminacije koristiti se svojim jezikom u javnom i privatnom životu.

Europskom poveljom o regionalnim ili manjinskim jezicima Vijeća Europe iz 1992. štiti se regionalne ili manjinske jezike kao dio kulturne baštine koji mogu biti ugroženi. Fishman (2001) smatra da nije moguće procijeniti učinkovitost određene jezične politike pravnim pristupom jer se njime ne navode prioriteti, veze između protoka informacija i odnosa i veza. Primjerom slabe povezanosti protoka informacija i veza smatra *Europsku povelju o regionalnih i manjinskih jezika* Vijeća Europe u kojoj se ne navode jezici na koje se taj instrument zaštite odnosi već su kriteriji namjerno neodređeni kako bi svaka država potpisnica svojim slobodnim izborom definirala jezike kojima priznaje zaštitu zajamčenu *Poveljom*. Ona je i osnova za određivanje pravnog okvira za uporabu regionalnih ili manjinskih jezika. *Povelja* je temeljni međunarodni instrument kojim se štiti i regulira bezuvjetno pravo na uporabu regionalnog ili manjinskog jezika na sudu ili u obrazovanju i to prema čl. 7. i 8. *Povelje*. Pored toga što je Vijeće Europe utvrdilo mjere za promicanje manjinskih jezika ono je odredilo i mehanizme

nadzora za provođenje tih mjera. U Povelji se ne navodi popis manjinskih i regionalnih jezika koje se štiti Poveljom jer se odnosi na jezike koje su države potpisnice navele kao regionalne ili manjinske, a države potpisnice obvezuje se na zaštitu i poticanje uporabe istih. *Poveljom* se, daje i definicija regionalnog ili manjinskog jezika, kao jezika koji se tradicionalno upotrebljavaju unutar državnog područja i koji se jasno razlikuje od drugog jezika. Preambula *Povelje* navodi za cilj „zaštitu jezika kao europskog kulturnog blaga i tradicije“ koji se može ostvariti primjenom sustava nadzora posredstvom nacionalnih izvješća država potpisnica, evaluacijskih izvješća i prijedloga preporuka Stručnog odbora, Odbor ministara Vijeća Europe i detaljnih izvješća glavnog tajnika Vijeća Europe parlamentarnoj skupštini o provedbi *Povelje*. Ovakav sustav nadzora osigurava dijalog između predstavnika regionalnih i manjinskih jezika, država potpisnica *Povelje* i Vijeća Europe. Ovisno o izvješćima, vlade država potpisnica revidiraju nacionalno zakonodavstvo u skladu s *Poveljom* i poduzimaju mjere u skladu s *Poveljom*. *Povelja* ne utvrđuje ni individualna niti kolektivna prava govornika manjinskih jezika. Države potpisnice Europske povelje ratifikacijom *Povelje* prije svega prihvataju postojanje regionalnih ili manjinskih jezika i obvezuju se provoditi mjere za njihovo promicanje i zaštitu. Hrvatska je *Europsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima* ratificirala 1997. godine.

Kao ugovor o zaštiti manjina 1995. usvojena je *Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina* unutar Vijeća Europe. Odredbama *Konvencije* koje se odnose na jezik uvodi se koncept „područja koje naseljavaju manjine“ u kojima se jamče manjinska prava dok se čl. 10. st. 1. priznaje pravo da se manjinski jezik upotrebljava slobodno i privatno i javno, bez uplitanja te da će ugovorne strane osigurati uvjete za uporabu manjinskog jezika u komunikaciji između osoba koje to zahtijevaju i službene vlasti (čl. 10. st. 2). *Konvencija* pokriva, između ostalog, pravo manjine na očuvanje vlastitog jezika i kulture. Vijeće Europe nadzire provođenje *Konvencije* u pojedinoj zemlji potpisnici. Države članice Europske unije potpisnice su *Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina* Vijeća Europe koja ih obvezuje omogućiti manjinama sudjelovanje u svim područjima javnog života.

Višejezičnost je u Europskoj uniji stvarnost i budućnost. Prva Uredba Vijeća koja se tiče službenih jezika Zajednice donesena je 1958. godine. Uredbom 1/1958 Vijeća Europske zajednice EEC (čl. 1.) određeni su službeni jezici koji se upotrebljavaju u Europskoj zajednici s obzirom na čl. 27. Ugovora: nizozemski, francuski, njemački i talijanski kao radni jezici institucija Zajednice. Korespondencija s pravosuđem se vodi sukladno čl. 2. Uredbe na jednom

od ovih jezika.

Poveljom Europske unije o temeljnim pravima (2007.) koju je proglasio Europski parlament, Vijeće i Komisija potvrđuju se prava i obveze država članica EU-a koja proistječu iz *Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, iz sudske prakse Suda Europske unije i Europskog suda za ljudska prava. *Povelja* ne navodi izričito da je pravo na jezik temeljno ljudsko pravo već se zabranjuje svaka diskriminacija koja bi se provodila na temelju jezika (čl. 21.), što ukazuje na to da se i u ovom dokumentu radi o zabrani diskriminacije na temelju jezika.

Načelo ravnopravnosti jezika država članica Europske zajednice propisuje čl. 4. *Ugovora o osnivanju Europske zajednice* iz 1957. godine koji su ratificirale države utemeljiteljice i to Francuska, Italija, Njemačka, Nizozemska, Belgija i Luksemburg, te da je „Ugovor sastavljen u jedinom izvorniku na francuskom, nizozemskom, njemačkom i talijanskom jeziku pri čemu su sva četiri teksta jednako vjerodostojna“; člankom 217. *Ugovora* uređuje se uporaba jezika u institucijama Zajednice.

Člankom 3. *Ugovora o Europskoj uniji* propisuje se da Europska unija „poštuje svoju bogatu kulturnu i jezičnu raznolikost te osigurava očuvanje i unapređenje kulturnog nasljeđa Europe.“ Prema čl. 165. *Ugovora* navodi se da Unija poštuje ustroj obrazovnih sustava i njihovu jezičnu raznolikost kao preduvjet razvoju kvalitetnog obrazovanja. Iz analize pravnih izvora u ovom istraživanju proizlazi da je u zakonodavstvu Europske unije koje se odnosi na jezična pitanja, uglavnom riječ o zabrani diskriminacije na temelju jezika, poštivanju jezične raznolikosti i dužnosti institucija Europske unije vezano za prevođenje zakonodavstva na službene jezike Europske unije. Pravni akti Unije iz kojih se također može iščitati spremnost da se u Europskoj uniji jamči višejezičnost jesu i rezolucije kao dio sekundarnog zakonodavstva u smislu političkih smjernica i korelacije između institucija koje donose odluke u Uniji i državama članicama. *Rezolucijom Europskog parlamenta o uporabi službenih jezika u institucijama Europske unije* (1995) potvrđuje se poštivanje jezika svih država članica Europske unije i izražava otpor diskriminiranju službenih i radnih jezika EU-a.

Tijekom istraživanja analiziran je i sadržaj zakonodavstva u Republici Hrvatskoj kojim se regulira položaj jezičnih manjina (*Ustav, Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, NN 51/00 i Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, NN 51/00, 56/00*) i koji jamči

pripadnicima nacionalnih manjina ravnopravnost i slobodno služenje svojim jezikom i pismom, pravo da se na sudu u slučaju sumnje ili optužbe za kazneno djelo koriste svojim jezikom i bude obaviješteni na tom jeziku. U tim se pravnim izvorima propisuje zabrana diskriminacije manjina na temelju jezika, a priznaju se i štite prava koja su predviđena međunarodnim instrumentima i koja jamče prava i slobode pripadnicima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (pojedinačno i skupno).

Sljedeća su područja pokrivena jamstvom analiziranih pravnih izvora u ovome radu: pravo na uporabu svojeg jezika i pisma, privatno i javno kao i službeno /službena uporaba jezika i pisma nacionalne manjine u postupku pred upravnim tijelima, pred tijelima državne uprave, pred sudbenim tijelima, u postupcima Državnog odvjetništva i javnih bilježnika, pravnih osoba s javnim ovlastima, kao i pravo na odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe te pristup sredstvima javnog priopćavanja na svojem jeziku i pismu, pravo na priznanje i uporabu svojega imena i prezimena na manjinskom jeziku upisom u službene isprave, pravo osnivanja obrazovnih ustanova i organiziranja nastave gdje sami predlažu i odabiru model obrazovanja, ravnopravna službena uporaba jezika i pisma kojim se služe pripadnici nacionalne manjine na području jedinice lokalne samouprave (pod određenim uvjetima). Mediji na državnoj i regionalnoj, lokalnoj razini imaju zadatak promicati razumijevanje za pripadnike nacionalnih manjina i emitirati emisije na jezicima nacionalnih manjina. Republiku Hrvatsku na zaštitu i očuvanje manjinskih jezika obvezuju i europski dokumenti o zaštiti manjinskih jezika.

U zaključku se utvrđuje da postojeći zakonodavni okvir u Republici Hrvatskoj jamči prava manjina na uporabu jezika formalno. Međutim, vezano za slovački jezik, pripadnici slovačke manjine ova prava koriste djelomice jer imaju pristup na slovačkom jeziku u domenama obrazovanja i medija, dok u domenama uprava i sudstvo takav pristup postoji, ali se ne koristi. Rješenje problema jezičnih manjina treba tražiti i izvan sustava u kojem se zakonom jamče jezična prava, kao kulturno dobro, prije svega zbog veze između kulture i jezika koja nije uvijek čvrsta. To znači da samim time što netko govori nekim jezikom ne mora nužno značiti da je pripadnik te kulturne zajednice (koja uključuje način razmišljanja, ponašanja). Netko može biti pripadnikom neke kulturne skupine čak i ako ne govori jezik te skupine. Budući da su jezični identiteti različiti, ulaganje u jezik kao jedini izraz kulturnog identiteta neće dati čvrst temelj za pravnu zaštitu nekog jezika jer zapravo ne postoji pravni režim koji bi se mogao primijeniti na sve pripadnike iste manjinske skupine. Režim koji bi štitio kulturne interese nekih pripadnika skupine, mogao bi istovremeno štetiti drugim pripadnicima govorne skupine. Ova tvrdnja ne

znači da bismo se trebali odreći odgovornosti za zaštitu jezičnih manjina. Naprotiv, kako bismo to postigli trebamo se udaljiti od nastojanja da nađemo mehanizme za ostvarenje jezičnih prava samo u okviru zakona i propisa te rješenja tražiti izvan domene jezičnih prava (Paz 2013:208).

Jesu li i u kojoj mjeri pripadnici slovačke manjine upoznati sa zakonodavstvom Republike Hrvatske koje regulira pitanje slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj?

Rezultati istraživanja pokazuju da su pripadnici slovačke manjine slabo upoznati sa zakonodavstvom Republike Hrvatske koje regulira pitanje slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj. Prema izjavama ispitanika zaključujemo da bi bilo nužno da se pripadnike slovačke manjine bolje upozna s pravima koja su im zajamčena postojećim zakonodavnim okvirom.

Kakva je dostupnost i razina uporabe slovačkog jezika u medijima u Republici Hrvatskoj?

Dostupnost i razina uporabe slovačkog jezika u medijima u Republici Hrvatskoj je prema izjavama ispitanika zadovoljavajuća iako se njima koriste samo ponekad. Radio i televizija na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini uključuju sadržaje kojima se promiče razumijevanje za pripadnike nacionalnih manjina i emitiraju emisije na jezicima nacionalnih manjina, iako moderne tehnologije (Internet) omogućavaju neograničen pristup medijima na slovačkom jeziku, čime se prema rezultatima istraživanja polovica ispitanika ne služi.

Kako pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj procjenjuju svoje poznavanje slovačkog jezika?

Na temelju dobivenih i usustavljenih podataka zaključuje se da pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj svoje poznavanje slovačkog jezika procjenjuju dobrim te da su svladali slovački jezik u obitelji i u školi u djetinjstvu. Slovačkim jezikom služe se često u privatnoj domeni, a u javnoj domeni nikad. Ispitanici procjenjuju svoje znanje slovačkog jezika u usmenoj komunikaciji (slušanje i govorenje) odličnim, dok su dovoljnim i dobrim ocijenili svoju pismenu komunikaciju na slovačkom jeziku. Ovakav je rezultat bio i za očekivati jer se većina ispitanika služi slovačkim jezikom uglavnom u usmenoj komunikaciji.

Na koji način su pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj ovladali slovačkim jezikom?

Ispitanici navode da su slovački jezik učili i usvajali uglavnom u obitelji i u obrazovnim ustanovama, i to većinom u nastavnim programima za osnovnu školu. Nastavni plan i program odgoja i obrazovanja na jeziku i pismu nacionalne manjine sastoji se od općeg dijela i sadržaja vezano uz posebna obilježja nacionalne manjine. Učenici koji se odgajaju i obrazuju na jeziku i pismu nacionalnih manjina obvezni su i imaju pravo uz svoj jezik i pismo učiti hrvatski jezik i latinično pismo prema utvrđenom nastavnom planu i programu, dok obrazovni rad obavljaju nastavnici koji su sami pripadnici nacionalne manjine i potpuno vladaju jezikom i pismom nacionalne manjine. Zakon predviđa da obrazovni rad mogu obavljati i nastavnici koji nisu pripadnici iste nacionalne manjine, ali koji potpuno vladaju jezikom i pismom nacionalne manjine. Visoka učilišta nacionalnih manjina organiziraju provođenje programa školovanja nastavnika koji će obavljati poslove odgoja i obrazovanja na jeziku i pismu kojim se služe nacionalne manjine za predmete materinski jezik, književnost, povijest i sl. Financijska sredstva za organizaciju i provođenje nastave za učenike pripadnike nacionalne manjine osigurava se u državnom i proračunu lokalne samouprave.

Koliko se pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj koriste slovačkim jezikom?

Podatke vezano uz ovo istraživačko pitanje dobili smo u dijelu upitnika koji se bavi pitanjem učestalosti uporabe slovačkog jezika u navedenim situacijama. Podatci pokazuju da se gotovo svi ispitanici redovito služe slovačkim jezikom kod kuće u komunikaciji s članovima obitelji, s rođacima i prijateljima. Sa susjedima i na društvenim događanjima ponekad se služe slovačkim jezikom, na poslu i u školi koriste se ponekad slovačkim jezikom dok u trgovini, na ulici i u knjižnici veći broj ispitanika nikad ne upotrebljava slovački jezik. Gotovo polovica ispitanika slovački nikad ne upotrebljava u crkvi ili u javnim ustanovama. Ti rezultati također pokazuju da je učestalost uporabe slovačkog jezika među pripadnicima slovačke ovisna o domeni. Redovitost uporabe manjinskog jezika pripada domeni obitelj, prijatelji i rođacima. U javnom komunikacijskom prostoru gotovo nikad se ne koriste slovačkim jezikom.

U kojim se područjima života (domenama) pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj koriste slovačkim jezikom?

Slovačkim se jezikom koriste većim dijelom u domenama obitelj, prijatelji i javna kulturna događanja vezano uz susrete Slovaka u Republici Hrvatskoj i inozemstvu. U ostalim se domenama malo ili gotovo uopće ne služe slovačkim jezikom jer svi ispitanici govore i hrvatski jezik. S druge strane, skromnu uporabu slovačkog jezika obrazložit će i nepostojanje komunikacijskih situacija u ostalim domenama (trgovina, sudstvo, uprava i posao).

Kakav je stav pripadnika slovačke manjine u Republici Hrvatskoj prema asimilacijskim i integracijskim tendencijama, prema današnjem službenom i neslužbenom položaju slovačkog kao manjinskog jezika u Republici Hrvatskoj?

Ispitanici – pripadnici slovačke manjine u Republici Hrvatskoj svjesni su asimilacijskih i integracijskih tendencija bilo izravnih ili neizravnih u današnjem društvu globalizacije, no smatraju da ne postoje formalni pritisci i da su pripadnici slovačke manjine upravo ti čimbenici koji mogu najviše pridonijeti održanju slovačkog jezika i tradicije, što smatraju i svojom obvezom.

Koje motive za uporabu slovačkog jezika imaju pripadnici slovačke manjine?

Više od 88 % ispitanika odgovorilo je u upitniku da su ih za učenje slovačkog jezika motivirali roditelji na temelju čega zaključujemo da se radi o ekstrinzičnoj motivaciji za učenje i komunikaciju na slovačkom jeziku. Uporaba slovačkog jezika među ispitanicima motivirana je osjećajem pripadnosti slovačkoj manjini, željom za održavanjem slovačke tradicije, kulture i jezika te okruženjem u kojem sa govori slovački jezik. Ispitanici (oko 50 %) smatraju da im znanje slovačkog jezika neće pomoći u traženju posla, boljoj zaradi na tržištu rada niti će im olakšati napredovanje na poslu. Zaključujemo da za ispitanike koji čine uzorak ovoga istraživanje tržište rada nije motiv za učenje slovačkog jezika. U sociolingvistici se prema Pietikäinen et al. (2016:3) bilježi nova tendencija da mali jezici zbog svoje „malenosti“ i posebnosti u okruženju većinskog jezika dobivaju na vrijednosti i iznimnosti što ih čini „potencijalno produktivnim“ i vrijednim u globaliziranom okruženju. U skladu sa zakonima ponude i potražnje u smislu ekonomskih znanosti potražnja za jezikom kojeg svi govore opada, dok potražnja za „rijetkim“ jezicima raste. Drugim riječima mali jezici nude autentičnost koja

se u današnjem homogenom svijetu traži, mali jezici mogu omogućiti pristup novim tržištima ili se njih same može pretvoriti u ekskluzivne „proizvode“ manjinskih zajednica. Razmatranja o preporukama za nove jezične politike trebaju polaziti i s ovog stajališta.

Daljnja preporuka za jezične politike jest da se, umjesto *top-down* jezičnih politika i planiranja nametnutih odozgo a koje se radi potpunog ovladavanja jezikom po uzoru na izvornog govornika često temelje na teorijama o razdvajanju jezika i jednojezičnosti, malim jezicima omogućiti napuštanje zadanih obrazaca i dihotomija manjinski – većinski jezik, središte – periferija, lokalno – globalno i ostvarivanje vitalnosti tako što će u društvu postati nova vrijednost ili autentičan zaštitni znak. Prema Pietikäinen et al. (2016:112) većinski jezik ne nudi toliko posebnosti kao što to nudi mali jezik. Dok instrumentalna vrijednost engleskog jezika raste kao posljedica procesa globalizacije, njegova simbolička vrijednost ili originalna vrijednost (autentičnost) za jednojezične govornike smanjuje se.

Poznavanje slovačkog jezika prema izjavama ispitanika ima malu vrijednost na tržištu rada i ispitanici smatraju da je uporaba slovačkog u svakodnevno životu ponekad otežana. Kako bi istupili u prostor većinskog jezika ispitanici su naveli da se slovački treba ponuditi u školama stranih jezika. Novine, knjige, filmovi, moderne tehnologije, radio i televizija, predstave, koncerti na slovačkom jeziku dostupni su iako se njima polovica ispitanika koristi samo ponekad. Iznimka je dostupnost interneta za ispitanike (više od 50 %) kojim se čak 47,46 % ispitanika ne koristi nikad, e-poštu ne piše čak 62,71 % ispitanika niti se koriste društvenim mrežama. Takav odnos prema informacijskim tehnologijama objašnjavamo generacijskim čimbenikom, jer se radi o starijoj populaciji koja nije toliko informatički vješta.

Nakon provedenog istraživanja, a na temelju analize podataka potvrđuje se hipoteza da zakonodavni okvir za zaštitu manjina postoji, da je funkcionalan i da se primjenjuje te da se njegovo provođenje nadzire, što je i utvrđeno komparativnom metodom analize mjerodavnog zakonodavstva i izvješća o provedbi mjerodavnih zakona u Poglavlju 3.

Djelomice se potvrđuje postavljena hipoteza da se jezična prava govornika malih jezika mogu ostvariti uz promjene odnosa većinske zajednice prema govornicima malih jezika s jedne strane i otvorenosti govornika malih jezika prema većinskoj zajednici s druge strane. U obrazloženju djelomičnog potvrđivanja ove druge hipoteze polazimo od pretpostavke prema Grinu (2003) da je za održanje manjinskog jezika potrebno da su govornici toga jezika motivirani i da žele

govoriti svoj jezik (*desire*), da znaju govoriti jezik (*capacity*) te da imaju priliku govoriti jezik (u bilo kojoj društvenoj domeni) (*opportunity*). Istraživanje je pokazalo da ispitanici žele i da znaju govoriti slovački jezik, ali da izvan privatne domene (obitelj i prijatelji) nemaju prilike koristiti se slovačkim jezikom te da je uporabna vrijednost slovačkog jezika mala.

8. DODATCI

Tablica 1 Regionalni ili manjinski jezici u nekim državama potpisnicama *Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima (1992)* (potpuni prikaz vidi u Mazur 2008:478-480)

	Država	Manjinski jezici	Regionalni i neteritorijalni jezici
1	Austrija	gradišćanski hrvatski, slovenski, mađarski, češki, slovački, romski	-
2	Cipar	armenski	-
3	Češka	slovački, poljski, njemački, romski, hrvatski	-
4	Danska	njemački	-
5	Finska	švedski ¹⁶² , saamski	romski, ruski, tatarski, jidiš, karelijski
6	Lihtenštajn	-	-
7	Luksemburg	-	-
8	Mađarska	hrvatski, njemački, rumunjski, srpski, slovački, slovenski	bugarski, romski, grčki, poljski, armenski, rusinski, ukrajinski
9	Nizozemska	frizijski, donjosaski, jidiš, romski, limburški	-
10	Norveška	kven/finski	saamski, romski, romani (jezik tzv. putnika)
11	Njemačka	danski, frizijski, lužičkosrpski, romski	donjonjemački
12	Slovačka	bugarski, češki, hrvatski, mađarski, njemački, poljski, romski, rusinski, ukrajinski	-
13	Slovenija	talijanski, mađarski	romski
14	Španjolska	euskera/baskijski, katalonski, galicijski, valencijski, asturijski, aragonski, araneški	-
15	Švedska	saamski, finski, tornedalijski, finski/meänkieli	romski, jidiš
16	Ujedinjeno Kraljevstvo	škotski gaelški, kornvalski, irski, manski gaelški, ulsterski škotski, velški	-
17	Hrvatska	češki, mađarski, rusinski, slovački, srpski, talijanski, ukrajinski	-

¹⁶² Švedski je u Finskoj jedan od dva nacionalna službena jezika iako je u izvješćima Finske obično označen kao manje korišteni službeni jezik (Mazur 2008:480).

Tablica 2 Višejezičnost u Europi

Jezik	Jezik autohtone jezične manjine u državama
Njemački	Danska, Belgija, Francuska, Italija, Slovenija, Srbija, Rumunjska, Mađarska, Češka, Poljska
Mađarski	Austrija, Srbija, Rumunjska, Slovenija, Slovačka
Finski	Švedska, Norveška
Švedski	Finska
Francuski	Italija
Poljski	Litva, Češka
Danski	Njemačka
Talijanski	Slovenija, Hrvatska
Slovački	Mađarska, Rumunjska, Češka
Ruski	Estonija, Letonija, Litva

Izvor: djelomično preuzeto iz Trudgill 2000:122.

Tablica 3 Manjinski jezici i države u kojima se jezik govori

Jezik	Države u kojima se jezik govori:
Saamski	Norveška, Švedska, Finska
Frizijski	Njemačka, Nizozemska
Baskijski	Španjolska, Francuska
Katalonski	Španjolska, Francuska
Bretonski	Francuska
Lužičkosrpski	Njemačka
Kašupski	Poljska
Velški	Ujedinjeno Kraljevstvo
Gaelški	Ujedinjeno Kraljevstvo

Izvor: Trudgill 2000:122

Ovaj upitnik namijenjen je govornicima slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Sve informacije prikupljene ovim upitnikom tajne su i koristit će se isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Upitnik za istraživanje pripremljen je na temelju upitnika sastavljenog u okviru ELDIA projekta: <http://www.eldia-project.org/index.php/eulavibar> - pristupljeno 25. svibnja 2016.

A OPĆI PODATCI /Molim zaokružite/

1 **Spol** muško žensko

2 **Dob** 18 – 29 godina 30 – 49 godina 50 – 64 godina 65 – godina

3 Država rođenja: _____
Mjesto rođenja: _____
Mjesto stanovanja: _____

4 **Obrazovanje:**

- a) osnovno obrazovanje
- b) srednja škola
- c) više ili visoko obrazovanje

5 **Status zaposlenja:**

- a) student
- b) radim od kuće (domaćica, poljoprivrednik)
- c) umirovljenik
- d) nezaposlen
- e) zaposlen

6 **Jeste li pripadnik/pripadnica slovačke manjine?** **DA** **NE**

B INFORMACIJE O UPORABI JEZIKA /Molim zaokružite/

7 **Koji ste jezik prvo naučili kao materinski?**

- a) hrvatski
- b) slovački
- c) drugi (Navedite koji.) _____

8 **Gdje ste naučili slovački jezik? (Moguće je više od jednog odgovora)**

- a) kod kuće (u obitelji)
- b) od prijatelja, susjeda, bračnog druga, partnera ili kolega
- c) u školi ili na tečaju jezika
- d) na neki drugi način (Navedite koji) _____
- e) nisam uopće naučio

Ovaj upitnik namijenjen je govornicima slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Sve informacije prikupljene ovim upitnikom tajne su i koristit će se isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Upitnik za istraživanje pripremljen je na temelju upitnika sastavljenog u okviru ELDIA projekta: <http://www.eldia-project.org/index.php/eulavibar> - pristupljeno 25. svibnja 2016.

9 Molim označite križićem X (Moguće je više odgovora)

<i>Kojim su se jezikom koristili/koriste:</i>	<i>Slovački</i>	<i>Hrvatski</i>	<i>Neki drugi jezik (Molim navedite koji jezik.)</i>	<i>Ne primjenjuje se</i>
a) Vaši djed i baka s majčine strane				
b) Vaši djed i baka s očeve strane				
c) Vaši roditelji međusobno				
d) Vaša majka s Vama u djetinjstvu				
e) Vaša majka s Vama sad				
f) Vaš otac s Vama u djetinjstvu				
g) Vaš otac s Vama sad				
h) s braćom i sestrama				
i) sa suprugom				
j) s djecom?				
k) s unucima?				

Upotreba jezika u školi

10 Na kojem jeziku se održavala nastava u školi koju ste pohađali? (Molim zaokružite.)

- a) Samo na hrvatskom (osim stranog jezika)
- b) Samo na slovačkom (osim stranog jezika)
- c) Dio predavanja na hrvatskom (osim stranog jezika) i dio na slovačkom (osim stranog jezika)
- d) Drugo (Navedite na kojem) _____

11 Jeste li imali nastavu na slovačkom jeziku u obrazovnoj instituciji? (Molim zaokružite.)

U vrtiću	ne	da
U osnovnoj školi	ne	da
U srednjoj školi	ne	da

C JEZIČNA KOMPETENCIJA

12 Kako biste ocijenili svoje znanje slovačkog jezika? (Molim označite s X.)

<i>Slovački jezik</i>	<i>Odlično</i>	<i>Vrlo dobro</i>	<i>Dobro</i>	<i>Dovoljno</i>	<i>Nedovoljno</i>
Govorim					
Razumijem (kada slušam)					
Pišem					
Čitam					

Ovaj upitnik namijenjen je govornicima slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Sve informacije prikupljene ovim upitnikom tajne su i koristit će se isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Upitnik za istraživanje pripremljen je na temelju upitnika sastavljenog u okviru ELDIA projekta: <http://www.eldia-project.org/index.php/eulavibar> - pristupljeno 25. svibnja 2016.

D UPORABA JEZIKA

13 Označite s X koliko se često koristite slovačkim jezikom u navedenim situacijama. Ako se pitanje uopće ne odnosi na Vas (ako se ne koristite bilo kojim jezikom u toj situaciji; npr. nikad nemate nikakav kontakt s Vašim rođacima ni na kojem jeziku ili nikad niste prisustvovali misi u crkvi ni na kojem jeziku), označite s X posljednju opciju ("Pitanje se ne odnosi na mene").

<i>Slovački upotrebljavam</i>	<i>redovito</i>	<i>ponekad</i>	<i>nikad</i>	<i>Pitanje se ne odnosi na mene jer</i>
kod kuće				živim sam
s rođacima				nemam kontakt s rođacima
na poslu				ne radim
u školi				ne studiram
s prijateljima				nemam prijatelja
sa susjedima				nemam kontakt sa susjedima
u trgovini				
na ulici				
u knjižnici				ne idem u knjižnicu
u crkvi				ne idem u crkvu
u javnim ustanovama (općina, porezna uprava itd.)				
na društvenim događanjima (kulturni skupovi, festivali i sl.)				ne idem na društvena događanja
na drugim mjestima				

E POGLEDI NA JEZIK I ŽELJA ZA UPOTREBOM JEZIKA

Podrška za komunikaciju na slovačkom jeziku

14 Jesu li Vas roditelji u djetinjstvu ohrabrivali da upotrebljavate slovački jezik? (Zaokružite.)

Ne Da

15 Nastojite li Vi ohrabriti svoju djecu na učenje i uporabu slovačkog jezika?(Zaokružite)

Nemam djecu Ne Da

16 Ako ste pod pitanjem broj 15 odgovorili potvrdno, molim Vas, navedite na koji način (Zaokružite. Moguće je više odgovora):

- a) Razgovaram s njima na slovačkom jeziku.
- b) Zahtijevam ili ih podržavam da razgovaraju sa mnom na slovačkom jeziku.
- c) Igram se s njima ili im čitam knjige na slovačkom jeziku.
- d) Dajem im knjige za čitanje na slovačkom jeziku itd.
- e) Pokušavam organizirati aktivnosti za njih na slovačkom jeziku.
- f) Ohrabrujem ih da uče slovački jezik u školi .
- g) Neki drugi način Molim navedite koji _____

Ovaj upitnik namijenjen je govornicima slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Sve informacije prikupljene ovim upitnikom tajne su i koristit će se isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Upitnik za istraživanje pripremljen je na temelju upitnika sastavljenog u okviru ELDIA projekta: <http://www.eldia-project.org/index.php/eulavibar> - pristupljeno 25. svibnja 2016.

17 Ovdje su neke izjave o govornicima slovačkog jezika. Naznačite koliko se slažete sa svakom od njih:

	<i>Slažem se</i>	<i>Dijelom se slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Ne znam</i>
Lako je sprijateljiti se s govornicima slovačkog jezika				
Lako je upoznati se s govornicima slovačkog jezika				
Lako je raditi s govornicima slovačkog jezika				
Lako je provesti slobodno vrijeme s govornicima slovačkog jezika				

Uporaba slovačkog jezika u javnom životu

18 Što mislite o uporabi slovačkog jezika u javnom životu u Republici Hrvatskoj? Naznačite koliko se slažete sa sljedećim izjavama:

	<i>Slažem se</i>	<i>Dijelom se slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Ne znam</i>
Slovački jezik dovoljno je zastupljen u medijima (televizija, radio).				
Slovački jezik dovoljno je zastupljen u političkom životu.				
Slovački jezik dovoljno je zastupljen u školstvu.				
Slovački jezik dovoljno je zastupljen u sudstvu.				
Slovački jezik dovoljno je zastupljen na društvenim mrežama (internet).				

Jezično zakonodavstvo

19 Mislite li da zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj podržava uporabu slovačkog jezika? Da Ne Djelomično Ne znam

20 Mislite li da zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj ograničava uporabu slovačkog jezika? Da Ne Djelomično Ne znam

21 Postoji li zakon o uporabi slovačkog jezika u školama? Da Ne Ne znam

Ovaj upitnik namijenjen je govornicima slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Sve informacije prikupljene ovim upitnikom tajne su i koristit će se isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Upitnik za istraživanje pripremljen je na temelju upitnika sastavljenog u okviru ELDIA projekta: <http://www.eldia-project.org/index.php/eulavibar> - pristupljeno 25. svibnja 2016.

Jezik i tržište rada

22 Što mislite o ulozi slovačkog jezika na tržištu rada? Označite koliko se slažete sa sljedećim izjavama:

	<i>Slažem se</i>	<i>Dijelom se slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Ne znam</i>
Znanje slovačkog jezika olakšava pronalaženje posla.				
Znanje slovačkog jezika omogućava veću plaću.				
Znanje slovačkog jezika olakšava napredovanje na poslu.				
Znanje slovačkog jezika olakšava prijelaz na novi posao.				

Održavanje jezika i razvoj

23 Zate li koje ustanove njeguju (razvijaju, promoviraju i reguliraju) slovački jezik u RH?

Ne Da

24 Mislite li da je uporaba slovačkog jezika u svakodnevnom životu otežana?

Ne Da Ponekad

25 Mislite li da bi pripadnici slovačke manjine trebali njegovati slovački jezik?

Ne Da

26 Mislite li da bi slovački jezik trebalo ponuditi za učenje u školama stranih jezika?

Ne Da

F JAVNA UPORABA JEZIKA

27 Upotrebljava li se slovački jezik u sljedećim javnim ustanovama (u Republici Hrvatskoj)? (Označite s X)

	<i>DA</i>	<i>NE</i>	<i>NE ZNAM</i>
SUDOVI			
MINISTARSTVA			
INSTITUCIJE JAVNE UPRAVE			
ŠKOLA			
TISAK (NOVINE, ČASOPISI)			
RADIO,TELEVIZIJA			
REKLAME U MEDIJIMA			
REKLAME U JAVNOSTI			

Ovaj upitnik namijenjen je govornicima slovačkog jezika u Republici Hrvatskoj. Sve informacije prikupljene ovim upitnikom tajne su i koristit će se isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Upitnik za istraživanje pripremljen je na temelju upitnika sastavljenog u okviru ELDIA projekta: <http://www.eldia-project.org/index.php/eulavibar> - pristupljeno 25. svibnja 2016.

G UPORABA SLOVAČKOG JEZIKA U MEDIJIMA

- 28 Jesu li Vam dostupne novine na slovačkom jeziku? NE Ne znam DA
- 29 Čitam novine na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c) nikad
- 30 Jesu li Vama dostupne knjige na slovačkom jeziku? NE Ne znam DA
- 31 Čitam knjige na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 32 Postoje li kazališne predstave/koncerti/festivali na slovačkom jeziku u Vašoj regiji?
NE Ne znam DA
- 33 Odlazim na kazališne predstave/koncerte/festivale na slovačkom jeziku
a)redovito b)ponekad c) nikad
- 34 Jesu li Vam dostupne redovite radijske i televizijske emisije na slovačkom jeziku?
NE Ne znam DA
- 35 Pratim (gledam i slušam) slušam radijski i televizijski program na slovačkom jeziku:
a)redovito b)ponekad c)nikad
- 36 Jesu li Vam dostupni glazbeni CD-i na slovačkom jeziku? NE Ne znam DA
- 37 Slušam glazbu na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 38 Jesu li Vam dostupni filmovi na slovačkom jeziku (na DVD-u, televiziji, u kinu)?
NE Ne znam DA
- 39 Gledam filmove na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 40 Jesu li Vam dostupni internetski sadržaji (mrežne stranice, mrežne novine, blogovi itd.) na slovačkom jeziku?
NE Ne znam DA
- 41 Čitam mrežne stranice na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 42 Pišete li e-poštu na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 43 Pišete li SMS poruke na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 44 Koristite li se društvenim mrežama (facebook, twitter, forumi, portali itd.) na slovačkom jeziku?
a)redovito b)ponekad c)nikad
- 45 Pišem priče/poeziju na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 46 Pjevam na slovačkom jeziku: a)redovito b)ponekad c)nikad
- 47 Glumim/pjevam (npr. u amaterskom) kazalištu na slovačkom jeziku. DA NE

Zahvaljujem na suradnji!

9. LITERATURA

- Agar, M. (1995). Language Shock: Understanding the Culture of Conversation. *Language in Society*, 24(4), 561-564.
- Ager, D. (2001). *Motivation in Language Planning and Policy*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Ammon U., Dittmar, N., Mattheier, K. J., Trudgill, P. (Ur.). (2005). *Soziolinguistik - Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* (Svez. 2). Berlin: Walter de Gruyter.
- Ammon, U. (2006). Language conflicts in the European Union. *International Journal of Applied Linguistics*, 319-337.
- Ammon, U. (2015). *Die Stellung der deutschen Sprache in der Welt*. Berlin: De Gruyter.
- Anić, V. (2006). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Arzoz, X. (2007). The Nature of Language Rights. *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 6(2). Preuzeto 5. 8 2016 iz <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2007/2-2007-Arzoz.pdf>
- Barten, U. (2015). *Minorities, Minority Rights and Internal Self-Determination*. Heidelberg: Springer Int. Publishing.
- Blanke, D., Scharnhorst, J. (2007). Einführung in das Tagungsthema "Sprachenpolitik und Sprachkultur". U D. Blanke, J. Scharnhorst (Ur.), *Sprachenpolitik und Sprachkultur* (str. 9-21). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Borjian, M. (2014). Language – education policies and international institutions. The World Bank's vs. UNESCO's global framework. *Language Problems and Language Planning*, 38(1), 1-18.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Smbolic Power*. (G. A. Raymond, Prev.) Cambridge: Polity Press.
- Britain, D. (2007). *Language in the British Isles*,. Cambridge: Cambridge University Press.
- Britvić Vetma, B. (2008). Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (čl.6) i upravni spor. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 45(1), 129-148.
- Bußmann, H. (2002). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Christ, H. (1980). *Fremdsprachenunterricht und Sprachenpolitik*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Cooper, R. (1989). *Language Planning and Social Change*,. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooper, R. (1996). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cosmai, D. (2014). *The Language of Europe, Multilingualism and Translation in the EU Institutions. Practice, Problems and Perspectives*. Bruxelles: Editions de L'universite de Bruxelles.
- Crystal, D. (2000). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ćapeta, T. (2003). *Sudovi Europske unije: nacionalni sudovi kao europski sudovi*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose.
- Derlen, M. (2016). A Single Text or a Single Meaning: Multilingual Interpretation of EU Legislation and CJEU case Law in National Courts . U S. Šarčević (Ur.), *Language and Culture in EU Law: Multidisciplinary Perspective* (str. 53-73). London: Routledge.
- Desmet, K., Ortuno-Ortin, I. Wacziarg, R. (2016). Linguistic Cleavages and Economic Development. U V. & Ginsburgh (Ur.), *The Palgrave Handbook of Economics and Language* (str. 425-446). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dobrovšak, L. (2014). Povijest nacionalnih i vjerskih zajednica u Hrvatskoj od 1868. do 1941. godine. *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti*. Zagreb: Agencije za odgoj i obrazovanje.
- Dovalil, V. (2015). Language management theory as a basis for the dynamic concept of EU language law. *Current Issues in Language Planning* , 16(4), 360-377. Preuzeto 5. 10 2016 iz <http://dx.doi.org/10.1080/14664208.2014.979678>
- Dunbar, R. (2008). Definitively Interpreting the European Charter for Regional or Minority Languages: the legal challenges. U D. O'Riagain, *The European Charter for Regional and Minority Languages*. Strassbourg: Council of Europe.
- Dunbar, R. (2010). Language Planning. U M. M. Watsen (Ur.), *The Edinburgh Companion to the Gaelic Language* (str. 146-172). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dunbar, R. (n.d.). Implications of the European Charter for Regional or Minority.
- Earls, C. W. (2016). *Evolving Agendas in European English-Medium Higher Education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Eder, K. (2007). Zur Frage der sozialen Integration einer kulturell heterogenen Gemeinschaft. *Berliner Journal für Soziologie*, 17(1), 33-50.
- Eder, K. (2007). Zur Frage der sozialen Integration einer kulturell heterogenen Gemeinschaft. *Berliner Journal für Soziologie*, 33-50.
- Felici, A. (2016). Translating EU Legislation from Lingua Franca: Advantages and Disadvantages. U S. Šarčević (Ur.), *Language and Culture in EU Law: Multidisciplinary Perspective* (str. 123-141). London: Routledge.
- Fishman, J. (1968). Some contrasts between linguistically homogeneous and linguistically heterogeneous polities. U J. F. Fishman, & J. F. Fishman (Ur.), *Language Problems of Developing Nations* (str. 53-68). New York: John Wiley & Sons.
- Fishman, J. (1991). *Reversing language shift*. Clevedon: Multilingual matters.

- Fishman, J. (2001). From theory to practice (and vice versa): Review, Reconsideration and Reiteration. U *Can Threatened Languages be Saved?* (str. 451–83). Clevedon: Multilingual Matters.
- Garcia, O., Schiffman, H. (2006). Fishmanian Sociolinguistics (1949 to the Present). U *Language Loyalty, Continuity and Change – Joshua A. Fishman's Contributions to International Sociolinguistics*. Channel View Publications.
- Gazzola, M. (2006). Managing Multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament. *Language Policy*, 5, 393–417.
- Gazzola, M. (2014). *The Evaluation of Language Regimes: Theory and application to multilingual patent organisations*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ginsburgh, V., Weber, S. (2011). Linguistic Policies, Disenfranchisement, and Standardization. U *How Many Languages Do We Need?: The Economics of Linguistic Diversity* (str. 16–28). Princeton University Press.
- Gramstad, S. (2010). The Charter's monitoring mechanism: a practical perspective. U *Minority Language Protection in Europe: Into a New Decade*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Grbić, J. (1994). Identitet, jezik i razvoj. Istraživanje o povezanosti etniciteta i jezika na primjeru hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj. *Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 31(1), 9-143.
- Grin, F., Gazzola, M. (2010). *Criteria-based comparison in language policy: principles and methodology*. Working Papers of the DYLAN project, Working Paper Nr. 5. Preuzeto 9. 10 2016 iz https://www.unige.ch/traduction-interpretation/recherches/groupe/elf/files/8114/5865/9215/WoPa5_Theme1_UNIGE-OBSELF.pdf
- Grin, F. (2003). Language Planning and Economics. *Current Issues in Language Planning*, 4(1), 1-66.
- Grin, F. (2003). *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Grin, F. (2006). Economic Considerations in Language Policy. U T. Ricento, *An Introduction in Language Policy* (str. 77-94). Maiden/Oxford: Blackwell Publishing.
- Grin, F. (2008). Principles of policy evaluation and their application to multilingualism in the EU. U X. Arzoz, *Respecting Linguistic Diversity in the European Union* (str. 73-85). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Grin, F. (2014). *ELF Working Paper - 50 years of economics in language policy. Critical assessment and priorities*. Preuzeto 9. 10 2016 iz <http://www.unige.ch/traduction-interpretation/recherches/groupe/elf/files/7614/5865/9203/elfwp13.pdf>
- Gumperz, J. (1964). Linguistic and social interaction in two communities. *American Anthropologist*, 66, 137-153.

- Gumperz, J. (1968). The Speech Community. *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 381-386. New York: Macmillan.
- Haugen, E. (1959). Planning for a standard language in modern Norway. *Anthropological Linguistics* 1(3), 8-21.
- Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist New Series*, Vol. 68, No. 4, 922-935.
- Hayder, R. (2011). Das Sprachenregime der Europäischen Union. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*, 14(2).
- Hornberger, N. (2006). Frameworks and Models in Language Policy and Planning. U T. Ricento (Ur.), *An Introduction to Language Policy: Theory and Method* (str. 24-42). Malden: Blackwell Publishing.
- Hrvatić, N. (2011). Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima. *Pedagoška istraživanja*, 8, 7-18.
- Hudec, I., Kuric, A. (2006). *Slovaci u Lipovljanima/Slováci v Lipovľanoch*. Našice, Lipovljani: Savez Slovaka u RH i Matica Slovačka.
- Jelaska, Z. (2007). Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja. *Lahor : časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1(3), 86-99.
- Jelaska, Z., Kusin, I. (2005). Usustavljivanje nazivlja. U Z. Jelaska, I. Kusin , *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 50-65). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jørgensen, J. N., Karrebaek, M., Madsen, L., Møller, J. (2011). Polylinguaging in superdiversity. *Language and Superdiversities*, 13(2), 23-37.
- Juaristi, P., Reagen, T., Tonkin, H. (2008). Language diversity in the EU. U A. Xabier, *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Kaplan, R. B., Baldauf, R. B. (1997). *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Klaić, B. (1980). Rječnik stranih riječi. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Klaus, E. (2007). Zur Frage der sozialen Integration einer kulturell heterogenen Gemeinschaft. *Berliner Journal für Soziologie*, 17(1), 33-50.
- Klemens, L. (1995). *Ethnische Minderheiten in Europa. Ein Lexikon*. Verlag C.H.Beck.
- Koenig, M. (1998). Cultural diversity and language policy. *International Social Science Journal*, 161, 401-408. Dohvaćeno iz www.unesco.org/issj/rics161/koenig-spa.html
- Kraus, P. (2008). A one-dimensional diversity? European integration and the challenge of language policy. U X. Arzoz, *Respecting Linguistic Diversity in the European Union* (str. 85-107). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Krauss, M. (1992). The world's languages in crisis. *Language* 68/1, str. 4-10.

- Kučerova, K. (2005). *Slovaci u Hrvatskoj (od početaka naseljavanja)*. Martin, Slovačka: Matica slovenska.
- Kučerova, K. (2005). *Slovaci u Hrvatskoj (Od početaka naseljavanja)*. Martin: Matica slovenska.
- Kuric, A. (2012). *Matica slovačka – Savez Slovaka (1992.-2012.)*. Osijek: Savez Slovaka u Republici Hrvatskoj.
- Kušen, D. (2012). Strossmayer's colonisation of Josipovac: the economic and legal aspects. *Economy of eastern Croatia yesterday, today, tomorrow*. 1, str. 347-354. Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku.
- Laakso, J. (2016). Metadiversity, or the uniqueness of the lambs. U R. S. Toivanen (Ur.), *Linguistic Genocide or Superdiversity? New and Old Language Diversities*. Bristol: Multilingual Matters.
- Labrie, N. (1993). *La Construction linguistique de la Communaute' europe'enne. [The Linguistic construction of the European Community]*. Paris: Honore' Champion.
- Lo Bianco, J. (2009). Social cohesion and language learning. U D. M. Newby, *Languages for Social Cohesion: Language Education in a Multilingual and Multicultural Europe* (str. 35-47). Strasbourg: European Center for Modern Languages of the Council of Europe.
- Martinet, A. (1980). *Osnove opće lingvistike*. Zagreb: BibliotekaTeka.
- Matešić, M., Marot Kiš, D. (2015). Pragmatika gramatičkih oblika: morfološka i sintaktička sredstva. *FLUMINENSIA*, 27(2), 103-116.
- Mazur, N. (2008). Europski sustav zaštite prava manjina s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku . *doktorska disertacija*. Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek.
- Morgan, M. H. (2013). *Speech Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nekvapil, J. (2006). From language planning to language management. *Sociolinguistica: International Yearbook of European Sociolinguistics*(20), 92-104.
- Nelde, P. H. (1999). Perspektiven einer europäischen Sprachpolitik. U *Werkzeug Sprache-Sprachpolitik, Sprachfähigkeit, Sprache und Macht* (str. 35-56). Hildesheim/Zürich: Union der deutschen Akademien der Wissenschaften.
- Osler, A., Starkey, H. (2005). *Citizenship and Language Learning. International Perspectives*. Stoke-on-Trent: British Council and Trentham Books.
- Paz, M. (2013). The Failed Promise of Language Rights: A Critique of the International Language Rights Regime. *Harvard International Law Journal*, 54(1), 157-218.
- Paz, M. (2014). The Tower of Babel: Human Rights and the Paradox of Language. *The European Journal of International Law* , 25(2), 473–496. doi:10.1093/ejil/chu037
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.

- Pietikäinen S., Kelly-Holmes, H., Jaffe, A., Coupland, N. (2016). *Sociolinguistics from the Periphery*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pool, J. (1996). Optimal language regimes for the European Union. *International Journal of the Sociology of Language* , 121 (1), 159-179.
- Ricento, T. (2000a). Historical and theoretical perspectives in language policy and planning. *Journal of Sociolinguistics*, 4(2), 196-213.
- Ricento, T. (2000b). *Ideology, politics, and language policies: Focus on English*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ricento, T. (2006). *An Introduction to Language Policy: theory and method*. Malden: Blackwell Publishing.
- Rodin, S. (1997). *Europska integracija i ustavno pravo*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose.
- Rodriguez, M. L. (2010). The European Convention on Human Rights and Minority Languages. *Minority Language Protection in Europe: into a new decade, Regional and Minority Languages*. 8, str. 19-24. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Preuzeto 2.. srpnja 2016. iz <https://book.coe.int/eur/en/minorities/4534-pdf-minority-language-protection-in-europe-into-a-new-decade-regional-or-minority-languages-no8.html>
- Romaine, S. (2000). *Language in Society* . Oxford: Oxford University Press.
- Romaine, S. (2002). The Impact of Language Policy on Endangered Languages. (M. Koenig, Ur.) *International Journal on Multicultural Societies*, 4(2), 194-213.
- Rubin, J., Jernudd, B. H. (1971). *Can language be planned? : Sociolinguistic theory and practice for developing nations*. Honolulu: University Press of Hawaii.
- Ruiz, R. (1984). Orientations in Language Planning. *NABE Journal*, 8(2), 15-34.
- Sanders, D. (1991). Collective Rights. *Human Rights Quarterly*, 13(3), 363-386. Preuzeto 8. 10 2016 iz <http://www.jstor.org/stable/762620>
- Schiffman, H. F. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge
- Schjerve, R. R. (1990). Zur Konfliktsituation des Sprachenwechsels in der Minderheitenfamilie. U P. Nelde (Ur.), *Language Conflict and Minorities* (str. 223-236). Bonn: Dümmler
- Schjerve, R. R., Vetter, E. (2012). *European Multilingualism: Current Perspectives and Challenges*. Bristol: Multilingual Matters
- Schjerve, R. R., Vetter, E. (2003). Historical sociolinguistics and multilingualism: Theoretical and methodological issues in the development of a multifunctional framework. U *Diglossia and Power Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire* (str. 35-66). Berlin: Walter de Gruyter
- Schjerve, R. R., Vetter, E. (2012). *European Multilingualism: Current Perspectives and Challenges*. Bristol: Multilingual Matters

- Skutnabb Kangas, T. (2008). Human Rights and Language Policy in Education. U S. & May (Ur.), *Language policy and political issues in education, Encyclopedia of Language and Education* (Svez. 1, str. 107-119). New York: Springer
- Skutnabb-Kangas, T. (1984). *Bilingualism or not the education of minorities*. Multilingual Matters: Clevedon, Avon
- Skutnabb-Kangas, T. (1988). Multilingualism and the education of minority children. U T. S.-K. (ur.) (Ur.), *Minority Education: From Shame to Struggle* (str. 9-44). Avon: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic genocide in education - or worldwide diversity and human rights?*. Mahwah, NJ & London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sočanac, L. (2010). *Studije o višejezičnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Sočanac, L. (2013). Jezična raznolikost i učenje jezika: jezična politika Europske unije. U *Lingvistički i pravni aspekti višejezičnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Sonntag, S. K. (2016). Languages, Regional Conflicts and Economic Development in South Asia. U V. & Ginsburgh (Ur.), *The Palgrave Handbook of Economics and Language* (str. 489-513). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. (2009). *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stewart, W. A. (1968). A sociolinguistic typology for describing national multilingualism. U J. A. Fishman (Ur.), *Readings in the sociology of language* (str. 530-553). The Hague: Mouton.
- Škiljan, D. (1980.). *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga .
- Škiljan, D. (1986). Prolegomena našoj jezičnoj politici. *Kulturni radnik* 1, str. 50-71.
- Škiljan, D. (1988). *Jezična politika*. Zagreb: Biblioteka Naprijed.
- Škiljan, D. (2002). *Govor nacije*. Zagreb: Golden marketing.
- Škiljan, F., Kralj Vukšić, S. (2015). Slovaci u Hrvatskoj u popisima stanovništva između 1880. i 2011. i perspektiva u istraživanju. *Pojedinac i društvo Vol. 18, No. 2*, 23-47.
- Thornberry P., Estebanez, M. (2008). *Prava manjina u Europi - pregled djelatnosti i standarda Vijeća Europe*. Zagreb: Ibis.
- Toivanen, R., Saarikivi, J. (2016). Language Endangerment and New Linguistic and Cultural Diversities. U R. Toivanen, J. Saarikivi, *Linguistic Genocide or Superdiversity?: New and Old Language Diversities* (str. 3-6). Bristol: Multilingual Matters.
- Tollefson, J. (2002). *Language Policies in Education*. (J. Tollefson, Ur.) New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Tollefson, J. (2013). Language Policy in a Time of Crisis and Transformation. U J. Tollefson, *Language Policies in Education: Critical Issues* (str. 11-35). New York: Routledge.

- Toniatti, R. (2001). Multicultural Citizenship and Education Integrating diversity in higher education: Lessons from Romania . *European Journal for Education Law and Policy*, 5, 37-44.
- Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics*. London: Penguin Books.
- Turi, J. G. (1990). Language conflicts seen from a legal standpoint. U P. Nelde (Ur.), *Language Conflict and Minorities* (str. 1-15). Bonn: Dümmler Verlag.
- Ureland, P. S. (2003). *Convergence and Divergence of European Languages u Studies in Eurolinguistics*. Berlin: Logos Verlag.
- Ureland, S. (2013). Od kontaktne lingvistike do eurolingvistike: pregled. U L. Sočanac (Ur.), *Lingvistički i pravni aspekti višjezičnosti* (str. 169-195). Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Uriarte, J. (2016). A Game-Theoretic Analysis of Minority Language Use in Multilingual Societies. U V. i. Ginsburgh (Ur.), *Globalization and Minority Languages - Challenges of Minority Languages* (str. 689-711). New York: Palgrave Publishing.
- Urrutia I., Lasagabaster, I. (2007). Language Rights as a General Principle of Community Law. *German Law Journals*, 08 (05).
- Van Parijs, P. (2008). Linguistic diversity as a curse and as by-product. U A. Xabier, *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Vukas, B. (2003). Opća i posebna međunarodna zaštita manjina. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 53(2), 291-309.
- Wardhaugh, R. (1986). *An Introduction to Sociolinguistics*. Malden: Blackwell Publishing.
- Wickström, M. (2014). Making the Case for Mother Tongue: Ethnic Activism and the Emergence of a New Policy Discourse on the Teaching of Non-Swedish Mother Tongues in Sweden in the 1960s and 1970s. U M. I. Halonen (Ur.), *Language Policies in Finland and Sweden* (str. 171-196). Bristol: Multilingual Matters.
- Wright, S. (2004). *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*. Palgrave Macmillan .
- Wright, S. (2004). *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Yu, Z. (2013). *Überlebenschancen der Kleinsprachen in der EU im Schatten nationalstaatlicher Interessen*. Frankfurt am Main: Peter Lang Edition.
- Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje . (2005). Zagreb: Školska knjiga.
- Žanić, I. (2006). Izlazak EU iz jezičnog pata: Je li veza jezika i kulture supstancijalna ili akcidentalna? *Analiza hrvatskog politološkog društva* , 3, 209-227.

Internetski izvori:

Ministry of Foreign and European Affairs, Overview of Bilateral Treaties of the Republic of Croatia by Country: <http://www.mvep.hr/en/foreign-politics/bilateral-relations/overview-by-country/>